

Додонова В.І., Додонов Р.О.

МОНОЛОГИ ПРО ДОНБАС

**Вибрані праці з проблематики
східноукраїнського конфлікту**

Київ, 2018

УДК 172.4:355.01:316.48

ББК Ю6 (4УКР)

Д 60

Рецензенти:

Свириденко Д.Б. – доктор філософських наук, професор кафедри методології науки та міжнародної освіти Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Панасюк Л.В. – доктор політичних наук, доцент кафедри філософії Історико-філософського факультету Київського університету імені Бориса Грінченка

Д 60 Додонова В.І., Додонов Р.О.

Монологи про Донбас. Вибрані праці з проблематики східноукраїнського конфлікту. – К.: Видавець Руслан Халіков, 2018. – 336 с.

ISBN 978-617-7565-19-1

У збірці наведені статті та блоги двох українських філософів – Віри та Романа Додонових, що прагнуть усвідомити суть сучасного конфлікту на Сході України. Працюючи у вищих навчальних закладах Донецька, вони були свідками подій «руської весни» 2014 року, початку бойових дій на Донбасі, спостерігали життя вимушених переселенців, досліджували еволюцію ціннісних настанов і трансформацію історичної пам'яті українців, відстежували зміни соціально-політичного дискурсу навколо самопроголошених республік Донбасу, відшукували історичні паралелі з аналогічними подіями в інших країнах світу та рецепти примирення.

Книга адресована фахівцям з соціальної філософії, соціології, історії, всім, хто цікавиться розвитком подій на Донбасі.

© Додонова В.І., 2018

© Додонов Р.О., 2018

ISBN 978-617-7565-19-1

ЗМІСТ

Передмова	7-8
------------------	-----

Частина 1.

ВИМІРИ КОНФЛІКТУ

<i>Додонов Роман. Схизмогенез по-українському</i>	9-15
<i>Додонов Роман. Цивілізаційна втеча України</i>	16-22
<i>Додонов Роман. «Руська весна»</i>	23-31
<i>Додонов Роман. «Доктрина Герасимова» як російський варіант концепції гібридної війни</i>	32-39
<i>Додонов Роман. Сплеск олігархічного фактора українського конфлікту</i>	40-43
<i>Додонов Роман. Забутий Байден</i>	43-47
<i>Додонова Віра. Мапа української свідомості: від кризи до утопії</i>	48-51
<i>Додонов Роман. Безпека Європи: перегрівання системи</i>	52-53
<i>Додонов Роман. Втома від війни чи перезавантаження?</i>	54-55
<i>Додонова Віра. Штрихи до портрету 2016 політичного року в Україні</i>	56-58
<i>Додонова Віра. Як українці ставляться до конфлікту на Донбасі</i>	59-62
<i>Додонова Віра. До чого прагнуть і кому довіряють українці</i>	63-65
<i>Додонова Віра. Довіра як індикатор європейськості України</i>	66-69

Частина 2.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ

НА СЛУЖБІ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

<i>Додонов Роман. Історична пам'ять чи історичне забуття?</i>	70-76
<i>Додонов Роман. Трансформації суб'єкта історичної пам'яті</i>	77-85
<i>Додонова Віра. Консервативна модернізація Росії та соціалістичні аберації Новоросії</i>	86-95
<i>Додонов Роман. Історична пам'ять і концепція циклічного насилля</i>	96-103
<i>Додонова Віра. Мовні маневри у гібридному протистоянні</i>	104-107

<i>Додонова Віра. Метафора як засіб війни</i>	108-110
<i>Додонов Роман. Національна свідомість у точці біфуркації</i>	111-115
<i>Додонов Роман. «Хотят ли русские войны?»</i>	116-122
<i>Додонов Роман. Від постмодерністської методології до пост правди</i>	123-127
<i>Додонов Роман. Про деякі прийоми легітимації територіальних претензій</i>	128-132
<i>Додонов Роман. Три кита гібридної війни</i>	133-140
<i>Додонов Роман. Війна реконструкторів</i>	141-145
<i>Додонов Роман. З історії «закритих» імперських проєктів. Жовторосія</i>	146-149
<i>Додонов Роман. «Каліфорнійська народна республіка»: аналогії і перспективи</i>	150-153
<i>Додонов Роман. Якщо завтра If Day</i>	154-157
<i>Додонов Роман. Про російський антикорупційний рух, Брест-Литовський мир та сподівання на завершення конфлікту</i>	158-160
<i>Додонов Роман. Тема спокуси у вітчизняному дискурсі</i>	161-165
<i>Додонов Роман. Чи існує дедлайн для Донбасу?</i>	166-168

Частина 3.

ПЕРЕСЕЛЕНЦІ З ДОНБАСУ:

ШТРИХИ ДО СОЦІОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ

<i>Додонова Віра. «По одежі зустрічають...», або як сприймають переселенців з Донбасу</i>	169-172
<i>Додонова Віра. Доля Донецька як фактор консолідації переселенців</i>	173-175
<i>Додонова Віра. Про старі й нові цінності переселенців</i>	176-179
<i>Додонова Віра. Переселенець з Донбасу – людина з довідкою?</i>	180-184
<i>Додонова Віра. Перетворити переселенця в українця</i>	185-188

Частина 4.

ІНТЕЛЕКТУАЛИ В КОНФЛІКТІ

<i>Додонов Роман. Ще до війни. Спогади про презентацію «Метафізики Донецька»</i>	189-194
<i>Додонов Роман. Криза експертного середовища та нові завдання, що стоять перед ним</i>	195-200

<i>Додонова Віра.</i> Донецька інтелігенція: чи варто Україні на неї розраховувати?	201-205
<i>Додонов Роман.</i> Розділені університети – розділене суспільство	206-210
<i>Додонова Віра.</i> Про проблеми переміщених ВНЗ	211-221
<i>Додонова Віра.</i> Про честь і гідність журналіста	222-225
<i>Додонов Роман.</i> Білих мислителів – на смітник історії або філософія як дзеркало кризи демократії	226-229

Частина 5.

НОТАТКИ З ОРДЛО

<i>Додонова Віра.</i> Чи настала точка неповернення для «ДНР» і України?	230-234
<i>Додонова Віра.</i> Блокпости: довгий шлях додому	235-238
<i>Додонова Віра.</i> Тоталітарне і громадянське суспільство в ОРДЛО	239-243
<i>Додонова Віра.</i> Про що пишуть республіканські газети	244-264
<i>Додонова Віра.</i> Раціональна ірраціональність: взаємовідносини пенсіонерів ОРДЛО і України	265-270
<i>Додонов Роман.</i> Донецьк: «Віднесені вітром»	271-273
<i>Додонова Віра.</i> «Любимый город хочет жить спокойно»	274-277
<i>Додонов Роман.</i> «Роза інтересів» у стратегічній грі навколо Донбасу	278-281
<i>Додонов Роман.</i> Військові збори в ОРДЛО. Погляд з України	282-284

Частина 6.

НА ШЛЯХУ ДО ЗАМИРЕННЯ

<i>Додонов Роман.</i> «Люлька миру» для України	285-287
<i>Додонов Роман.</i> Мінські угоди та перспективи миру на Донбасі	288-291
<i>Додонов Роман.</i> Чи можливо перемогти у сучасній війні?	292-294
<i>Додонов Роман.</i> Боротьба за Південні Курили: японський зразок для України	295-297
<i>Додонов Роман.</i> Постконфліктне примирення. Уроки Іспанії	298-302
<i>Додонов Роман.</i> Як боролися зі справжніми хунтами	303-307

<i>Додонов Роман.</i> Комісії правди й примирення. Досвід ПАР для Донбасу	308-311
<i>Додонов Роман.</i> «Деокупація» або «Peacebuilding»?	312-316
<i>Додонов Роман.</i> «Дорожня карта» для Донбасу – логіка, варіанти і наслідки	317-321
<i>Додонова Віра.</i> Реінтеграція ОРДЛО в Україну: pro et contra	322-327

Додатки

Перелік публікацій авторів за темою східноукраїнського конфлікту	328-335
--	---------

ПЕРЕДМОВА

Війна на Донбасі, що розпочалася в 2014 році й триває до сьогодні, торкнулася всіх українців – одних більше, інших менше. За даними Управління Верховного комісара ООН з прав людини, у 2014-2017 роках задокументовано 34 766 постраждалих: вбито 10 225 людей, 24 541 поранено. За весь період конфлікту загинуло не менше 2 505 цивільних осіб, у тому числі – 1 382 чоловіків, 837 жінок, 90 хлопчиків і 47 дівчат. Також загинули 298 цивільних осіб через аварію рейсу МН17 17 липня 2014 року, серед них 80 дітей. Зрозуміло, що такий масштаб втрат не міг залишити українців байдужими.

Гібридна агресія проти України з боку традиційно дружньої держави примушує інтелектуалів переусвідомити засадничі принципи як міжнародних стосунків, так і внутрішньополітичних відносин. При цьому далеко не всім з них вдалося втриматися в межах суто раціонального дискурсу. Багато хто з науковців, журналістів, експертів віддає перевагу емоціям, потрапив на гачок маніпулятивного впливу, з якого б боку він не чинився, або свідомо підмінив неупереджений аналіз на відверту пропаганду.

Сказане не стосується авторів даної збірки – філософського подружжя Віри й Романа Додонових, які намагаються зафіксувати раціональний погляд на процеси, що протікають на Сході України.

Цінність наведених «монологів» полягає в тому, що автори мимоволі стали свідками подій «руської весни» 2014 року, початку бойових дій, спостерігали життя вимушених переселенців. Працюючи у вищих навчальних закладах Донецька, вони досліджували еволюцію ціннісних настанов і трансформацію історичної пам'яті українців, відстежували зміни соціально-політичного дискурсу навколо самопроголошених республік Донбасу, відшукували історичні паралелі з аналогічними подіями в інших країнах світу та рецепти примирення.

Автори вдало поєднують особистий досвід з теоретичними узагальненнями, розмірковують, критикують, пропонують...

Збірка, яку Ви тримаєте в руках, має два народження. Перше – коли відповідні матеріали були оприлюднені в Інтернеті у вигляді блогів, і друге – коли вони набули паперового вигляду.

Останніми роками в експертному середовищі спостерігається стійка тенденція до подібного дублювання. Науковці концентрують у персональних збірках результати своїх праць за декілька років. І це має певний сенс, адже розпорошені по різних сайтах фрагменти навряд чи спроможні надати цілісне уявлення про переконання їх авторів. Будь-який блог, попри прагнення науковців дотримуватися принципів об'єктивності, коректного посилання на джерела, включаючи результати соціологічних досліджень, завжди містить суб'єктивну оцінку ситуації. Але саме в цьому і полягає чи не найголовніша цінність електронних щоденників – збереження інтелектуальної реакції особистості на соціально значущі події.

Переважна частина матеріалів була опублікована на порталах uisgda.com/ua, blogs.korrespondent.net, from-ua.com, деякі надруковані у вигляді газетних статей («Дзеркало тижня») чи повідомлень на конференціях, круглих столах, семінарах, які проходили в Києві, Римі, Брюсселі, Варшаві, Мінську, Львові, Вінниці, Запоріжжі, Маріуполі, Житомирі, Черкасах, Старобільську тощо. Окремі фрагменти «монологів» були розширені авторами до повнотекстових наукових статей чи розділів у колективних монографіях (див. перелік публікацій авторів у додатках). У деяких випадках написані у 2014-м, 15-м, 16-м роках тексти супроводжуються коментарями 2017-го та 18-го років або посиланнями на літературу, що з'явилася пізніше. Певні статті написані спеціально для даної збірки.

Сподіваємося, читачі знайдуть для себе чимало нового, відкриваючи раніше невідомі виміри трагічних подій на Донбасі.

Олександр Конотопенко,
кандидат філософських наук, доцент
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського

Частина 1.

ВИМІРИ КОНФЛІКТУ

СХИЗМОГЕНЕЗ ПО-УКРАЇНСЬКОМУ

«Україна не поділяється на Захід або Схід, вона поділяється на тих, хто любить Україну і хто не любить»

Любомир Гузар.

Намагаючись усвідомити суть того, що відбулося за останні півроку в нашій країні, не можу не думати про неможливість виокремлення одного єдиного фактора, до якого зводиться уся логіка цих подій. З одного боку, Революція Гідності стала реакцією українців на цинічні зловживання владою Віктора Януковича. Вимога Майдану підписати договір про Асоціацію з Євросоюзом була лише приводом, але аж ніяк не головною причиною соціального вибуху. З іншого боку, анексія Криму не відбулася би без утручання Росії, тобто підключається зовнішній чинник, переводячи суто внутрішню проблему в міжнародну площину.

Можливо, колись ми дізнаємося про більш радикальну причетність цих зовнішніх сил до організації протестного антиурядового руху, поки говорити про це зарано.

Але вже сьогодні неозброєним оком видно, що підвищена конфліктогенність Донбасу не є випадковим явищем; тамтешній сепаратистський рух не виник дивним чином з порожнечі «за наказом з Білокам'яної». Навпаки, цей рух дбайливо виплекувався декількома поколіннями українських політиків, які щоразу під час виборчих кампаній заводили мову про відмінності між громадянами різних регіонів країни. Зрозуміло, існує величезна спокуса звалити провину на зовнішні фактори, пояснити всі наші біди, людські жертви, руйнування, економічні втрати підступністю ворога, який заважає нам мирно розбудовувати нашу державу, – і на цьому зупинитися. Дехто з українських авторів так і робить: спекулює на факті «московської агресії» і, водночас, не помічає внутрішні реалії, що цю агресію уможливили. Набагато складніше проаналізувати й відверто визнати помилки, що запустили схизмогенетичний процес в Україні.

Термін схизмогенез (від дав.-гр. *σχίσμα* – поділ, розщеплення та *γέννω* – породжую, створюю) запропонував Грегорі Бейтсон ще у 1935 році у своїй статті «Контакт культур і схизмогенез»¹ для позначення процесів, які призводять до розколу цілого на окремі складові. Це поняття використовують сімейні психологи для пояснення причин розлучень, а також культурологи та конфліктологи. Безпосередньо для опису «війн ідентичностей», що призвели до конфлікту на Донбасі, дане поняття використовує київський соціальний філософ Володимир Фадєєв².

Тому, не відкидаючи прямої участі Російської Федерації у східноукраїнському конфлікті, необхідно визнати наявність у політичному житті України тривалого процесу культивування регіональними елітами уявлень про економічну, соціальну, ціннісно-світоглядну, культурну несумісність мешканців Донбасу та іншої частини України. Упровадження в соціально-політичний дискурс тез про початкову розколотість країни, що утворилася з

¹ Bateson G. Culture Contact and Schismogenesis. *Man*. 1935. Vol. 35: 178-183.

² Див.: Władimir Fadiiev. Tożsamość i schizmogeneza. O społeczno-kulturowych uwarunkowaniach kryzysu ukraińskiego. *Studia Sociologica* VII. 2015. Vol. 2: 166-180.

уламків Російської та Австро-Угорської імперій, про її географічне розташування у зоні зіткнення різних цивілізацій, про неусувні протиріччя між Заходом та Сходом сприяло накопиченню схизмогенетичних чинників, без яких важко уявити собі нинішній конфлікт.

Специфіка розвитку окремих регіонів України, обумовлених «силовим тяжінням» до сусідніх цивілізаційних центрів, спровокували суперечки навколо проблем національної ідентичності. Відмінності у ціннісних орієнтаціях населення регіонів поступово набували політичного забарвлення, що знайшло свій вираз у програмах політичних партій та рухів. Знову й знов, у кожній передвиборчій кампанії політичні сили загравали з електоратом шляхом підкреслення спільних з ним цінностей, які вони, начебто, репрезентували. Спекулювали на етнічному походженні, «чистоті крові», мові, релігії, історичній пам'яті, на ставленні до радянського минулого, до Голодомору, колективізації, перших п'ятірічок, сталінських репресій, перемоги над нацизмом – аби лише набрати побільше голосів на виборах. Сама риторика амбівалентності україномовні/російськомовні, галічани/східняки, націоналісти/комуністи, католики/православні орієнтувала на антагоністичне протистояння.

Пам'ятаю зустріч викладачів і студентів Запорізького національного університету з народним депутатом Василем Волгою десь наприкінці 2007 – на початку 2008 року. Тоді він організовував чергову політичну партію – «Союз лівих сил» і багато їздив агітувати. На зустрічі в Запоріжжі він презентував якусь брошуру, написану в співавторстві з академіком Петром Толочком. Центральне місце доповіді Василя Волги займала таблиця протиставлення базових цінностей східних і західних українців. Для мене це було наочне подання схизмогенезу, так би мовити, «у чистому вигляді». Мовляв, МИ такі, а ВОНИ – інші, чому ми повинні їх терпіти, якщо нас більше? Як червоною ганчіркою перед биком помахав...

Приємно, що студенти самотійно, навіть без втручання викладачів поставили популіста на місце, вказавши на небезпеку подібних тез для єдності держави. Той образився, сказав, що тільки-но повернувся з Донецька, де виступав перед робітниками з цією темою, і там його зрозуміли і цілковито підтримали. І тому він

дуже здивований, що в Запоріжжі – також індустріальному центрі Сходу України – він зіткнувся з принципово іншим ставленням.

Але це – лише один приклад. А скільки їх було взагалі – промов, брошур, інтернет-сайтів? Причому з усіх боків, не лише від «лівих». Ось так, заради персонального депутатства, заради доступу до «кормушки» цинічно рвали країну на шматки.

У результаті подібних акцій в Україні сформувалися конкуруючі зі столицею регіональні центри, розташовані на географічній периферії (Крим, Харків, Донецьк, Одеса, Львів, Ужгород тощо). У державі сформувався «поліцентризм соціокультурного ландшафту», який живиться амбіціями українських олігархів мати власну вотчину. Не можна заперечувати, що в деяких випадках для констатації вказаного поліцентризму дійсно були об'єктивні підстави, але найчастіше він був продуктом умоглядних спекуляцій політично заангажованих інтелектуалів.

Указаний С.Гантінгтоном електоральний поділ України по умовній осі «Захід-Схід» позначив протистояння між регіонами, мешканці яких дотримуються різних позицій щодо державної мови, зовнішньополітичного курсу, ставлення до історичного минулого. Якщо жителі Заходу виступали переважно за євроатлантичний зовнішньополітичний курс (вступ України до НАТО і ЄС), збереження за українською мовою статусу єдиної державної мови, за визнання Голодомору 1932-33 рр. геноцидом української нації, а воїнів УПА – воюючою стороною у Другій світовій війні, то мешканці Сходу, навпаки, дотримувалися курсу на зближення з Росією, виступали за визнання російської мови другою державною чи офіційною, а воїнів УПА звинувачували у співпраці з німецькими окупантами. Надалі протиставлення північно-західного і південно-східного регіонів символічно виражалося як протиставлення двох регіональних центрів – Львова і Донецька.

Показовим у цьому плані став, зокрема, дослідницький проект «Львів – Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні», автори якого й самі визнавали потенційну небезпеку використання даного протиставлення у політичній боротьбі¹. За висновками

¹ Черниш Н., Маланчук О. Динаміка ідентичностей мешканців Львова і Донецька: компаративний аналіз. *Україна модерна*. Спеціальний випуск.

цього дослідження, політичні партії вибудовували свої передвиборчі програми, слідуючи стратегії своїх базових регіонів і конкуруючи між собою за поки ще індіферентний електорат центральних регіонів. При цьому, незважаючи на істотні відмінності в поглядах на політичні процеси, сама політична ідентичність для жителів Заходу і Сходу України не була значущою.

До цього слід додати, що прихід до влади однієї з конкуруючих партій призводив до різкої зміни у внутрішній і зовнішній політиці країни. Отримавши підтримку виборців базового регіону, новообрана урядова команда проводила політику відповідно до своїх передвиборчих обіцянок, протиставляючи жителів різних регіонів і підсилюючи у такий спосіб симетричну схизмогенетичну відповідь.

Чи не найбільший вплив на розгортання політики ідентичності мало так зване «мовне питання». Для регіональних еліт переважно російськомовних Сходу і Півдня України, населення яких становить значна частина етнічних росіян, мовне питання стало способом посилення свого впливу в боротьбі за владу. Після Помаранчевої революції у 2004 році електоральною стратегією регіональних еліт Півдня і Сходу стала боротьба за визнання російської мови другою державною, що знайшло відображення в програмах Партії регіонів на всіх наступних виборах. За даними дослідження «Мовна політика та мовна ситуація в Україні (2006-2008 рр.)», 51 % росіян і 53 % жителів Заходу віддавали перевагу мовній політиці Партії регіонів, тоді як 54 % україномовних і 68 % жителів Заходу були її противниками¹. Дана обставина сприяла подальшій регіональній поляризації в Україні.

Втім, «ігри з ідентичністю» слід розглядати не лише як результат активізації регіональних політичних і культурних еліт, що прагнули відокремитися від центру та отримати більше владних повноважень. На думку Володимира Фадєєва, їх поширення в останні десятиріччя свідчить про універсальні, об'єктивно існуючі

Львів-Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні. Київ-Львів, Критика, 2007: 90.

¹ Кулик В. Мовна політика та суспільні настанови щодо неї після Помаранчевої революції. Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації. Київ, Києво-Могилянська академія. 2008: 11-54.

соціоструктурні причини, що детермінують поживлення партикуляристських політичних стратегій. Серед цих причин він називає, по-перше, послаблення впливу держави на суспільне життя, що виражається в поступовому згортанні соціальних програм і дерегуляції соціально-економічних процесів. Відступ держави загального добробуту обумовлює виникнення нового соціокультурного середовища, в якому все менш дієвими є державні регулятиви. Громадянське суспільство автоматично компенсує їх укладенням нових горизонтальних соціальних зв'язків. У той же час послаблення загальнонаціональних зв'язків провокує послаблення й загальнонаціональних уподобань, відчуття спільності долі та ідентичності. Те, що було властиво державі епохи Модерну – підтримання загальнонаціональних життєвих стандартів, політики, ідентичності – поступово втрачає необхідні механізми відтворення.

По-друге, ослаблення національної держави супроводжує поживлення транснаціональних зв'язків, які вже традиційно пов'язують з процесом глобалізації та формуванням наднаціональних регіональних структур. Якщо врахувати, що національні культури генерувалися класом інтелектуалів (письменників, журналістів, вчителів), який з'явився разом з розповсюдженням друкарень, газет та початкової освіти, то в результаті виникнення транснаціональних комунікаційних мереж, культурних взаємообмінів, міграційних потоків відбувається й ослаблення загальнонаціональних зв'язків.

Таким чином, чи не головним чинником схизмогенезу слід вважати штучну абсолютизацію політичними партіями наявних регіональних відмінностей для побудови власних електоральних стратегій. Подібні відмінності знайшли віддзеркалення у самосвідомості жителів регіонів. З огляду на те, що соціально-економічні програми політичних партій несуттєво відрізнялися одна від одної, часом досить жорстке протистояння забезпечувалося за рахунок протиставлення позицій, які навряд чи можна вважати першочерговими й реально актуальними. Для України була й залишається ключовою проблема узгодження зовнішньої, регіональної та культурної політик у всіх питаннях, які зачіпають інтереси жителів усіх регіонів.

Отже, східноукраїнський конфлікт слід розглядати як продовження тривалого схизмогенетичного процесу, спровокованого використанням соціокультурних відмінностей у політичній боротьбі. Схизмогенез по-українськи підготував плідний ґрунт для сепаратистських рухів, якими вміло скористувалися росіяни. Тому, розглядаючи причини східноукраїнського конфлікту, не слід відкидати ні внутрішніх, ні зовнішніх чинників.

Додонов Роман
Донецьк, 15.06.2014

ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ВТЕЧА УКРАЇНИ

Нескінченні конфлікти є, по суті, справжньою і дійсною світовою війною, яка ведеться в різних частинах планети. Насамперед, у близькій до нас Україні, що стала драматичним театром бойових дій.

Папа Римський Франциск

Українські інтелектуали з сумом констатують, що за роки незалежності наша країна потрапила до «контуру зовнішнього управління». Це означає, що законно обрана київська влада насправді мало що вирішує, а життєво важливі кроки їй диктуються з закордону. І саме конфлікт геополітичних інтересів «провідних гравців» світу обумовлює напруженість й спрямованість протистояння в Україні.

Загальновідомо, що український конфлікт, який розгортається на наших очах починаючи з листопада 2013 року, та, вочевидь, навіть після завершення Революції Гідності має стійку висхідну тенденцію, знаходячись ще на початкових етапах свого розвитку, має декілька вимірів. Зокрема, Валерій Пекар називає серед них боротьбу Києва проти сепаратистського руху на Сході; України – проти Росії (за незалежність); України проти радянського минулого (війна систем); США – проти Росії («холодна війна») тощо. Є

виміри, які відіграють провідну роль (антитоталітарний, цивілізаційний, геополітичний), інші аспекти (мовний, етнічний, конфесійний) мають значно менший вплив і задіяні переважно у формі мобілізаційно-пропагандистських гасел¹.

На мій погляд, цивілізаційний вимір є якщо не визначальним, то досить важливим для розуміння суті подій, що відбуваються.

Нагадаю, що згідно з (локально)цивілізаційним підходом до світової історії, класиками якого є Ш. Ренув'є, Ж. Гобіно, Г. Рюккерт, М. Данилевський, А.Дж. Тойнбі, П. Сорокін, С. Гантінгтон та ін., антропосфера складається з декількох наддержавних утворень, об'єднаних навколо унікальних ціннісно-світоглядних ядер. Зокрема, С. Гантінгтон у книзі «Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку» фіксує наявність у сучасному світі західної, ісламської, індуїстської, сіньської, японської, латиноамериканської, православної, африканської, буддистської цивілізацій. Динаміку міжцивілізаційних відносин він розглядає крізь призму зіткнень, наприклад, «холодної війни» чи конфлікту між західною та ісламською цивілізаціями².

С. Гантінгтон також указував на розколотість нашої країни між цінностями двох цивілізацій – з одного боку, західної (європейської), з іншого – православної (вона ж східно-християнська, євразійська, східно-слов'янська, вона ж «руській мір»). Умовний кордон між обома цивілізаціями Гантінгтон (на підставі аналізу результатів двох президентських виборів в Україні) провів по Дніпру.

На мій погляд, ареали цивілізацій не є константою, а кордони між ними не нагадують геологічні розломи між континентами, як то стверджував американський політолог³. Унаслідок взаємодії та міжцивілізаційного діалогу ці ареали пульсують, збільшуючись чи

¹ Валерій Пекар. Сім рівнів війни: стратегічна рамка для України. *Хвиля*. <http://hvylyya.net/analytics/geopolitics/sem-urovney-voynyi-strategicheskaya-ramka-dlya-ukrainyi.html>

² Гантінгтон С. *Протистояння цивілізацій та зміна світового порядку*. Львів: Кальварія, 2006. 474 с.

³ Див: Додонов Р. Проблема типологизации и классификации цивилизаций. В кн.: *Цивилизация: от локального к глобальному Граду*. Донецьк, ДонНТУ, 2008: 62-63.

зменшуючись в історичній динаміці. Наприклад, у 1990 році кордон між євразійською і західною цивілізацією проходив по «берлінській стіні», а з ісламською цивілізацією – по «лінії Дюранда» в Афганістані. Через розпад СРСР та його поразку в «холодній війні» ареал відповідної цивілізації стиснувся начебто шагренева шкіра. Сьогодні його кордони з ісламським світом проходять десь у Чечні (якщо не у Татарстані), а із західною цивілізацією – по блокпостах під Кураховим, Горлівкою та Маріуполем.

Це, відповідно, вказує на «цивілізаційну втечу» України, яка продемонструвала свою рішучість вийти зі складу православної цивілізації та перейти до європейської сім'ї народів¹. Зрозуміло, що йдеться не про фізичне переміщення у просторі або міграцію населення (хоч слід визнати загрозливі для національної стабільності масштаби цієї проблеми), але, насамперед, про зміну ціннісної свідомості громадян України.

Параметрами, які можна виміряти і які вказують на те, що процес «цивілізаційної втечі» дійсно розпочався, є ставлення українців до членства України в ЄС та НАТО. Так, зокрема, за результатами дослідження, проведеного у грудні 2013 року Центром соціальних та маркетингових досліджень «СОЦИС» та Соціологічною групою «Рейтинг», 49,1 % респондентів проголосували б на уявному референдумі «за» приєднання України до Європейського Союзу, «проти» – 29,6 %, ще 21,3 % – «не визначились». Серед тих, хто визначився, число прихильників ЄС становить 62,4 %. Навпаки, якби найближчим часом відбувався референдум щодо вступу України у Митний Союз, то 32,5 % громадян України підтримали б такий союз, 41,9 % – проголосували би проти, 25,6 % – не визначились. На питання про вибір одного з двох основних векторів у зовнішній політиці України респонденти відповіли наступним чином: 46,9 % підтримали б вступ до ЄС, а 28,9 % проголосували б за вступ до Митного Союзу. Ще 24,2% – не визначились або не готові взяти участь у такому референдумі².

¹ Брило Ю. Посттоїнбінанська філософія історії про конфлікт як форму взаємодії між цивілізаціями. *Схід*. 2015. № 2 (134): 46-50.

² Суспільно-політична ситуація в Україні: грудень 2013. Результати соціологічного опитування. <http://ratinggroup.ua/research/ukraine/>

У 2014 році опитування тих самих соціологічних центрів констатувало зростання прихильників ідеї вступу до ЄС. Якщо у квітні їх число наближалось до 55 %, то в листопаді досягло 64 %. Відповідно, число симпатиків приєднання України до Митного союзу зменшилося з 24 % у квітні до 17 % у листопаді.

Вочевидь, такі показники є прямим наслідком анексії Криму, агресії Росії на Донбасі, захоплення Слов'янська, оточення ЗСУ під Іловайськом та ін. Неефективність міжнародної системи безпеки, у тому числі порушення Будапештських угод змусила українців шукати підтримки у НАТО. Ще декілька років тому ідея вступу до Північно-Атлантичного альянсу була, м'яко кажучи, не дуже популярною серед населення. Але у 2013-2014 роках кількість прихильників цієї ідеї швидко зростає: у квітні поточного року зафіксовано 40 %, у листопаді – вже 51 %. Одночасно, з 46 % у квітні до 25 % у листопаді зменшилася кількість противників вступу України до НАТО. Соціологи фіксують також помітну регіональну диференціацію євроінтеграційних прагнень українців. Крім того, 48 % опитаних підтримали ініціативу скасування на законодавчому рівні позаблокового статусу України¹.

Зрозуміло, що в умовах війни іншої динаміки і бути не могло. Тому «цивілізаційна втеча» України відбувається не за принципом «куди», а за принципом «звідки». Пересічний українець поки що слабо розуміється на тонкощах європейських цінностей, але вже висловлює незгоду жити за правилами, що нав'язуються імперсько-бюрократичною системою, яка асоціюється з РФ. Не можна не бачити, що у західній цивілізації декларувалися як ідеали та реалізовувалися на практиці принципи верховенства права, плюралізму думок, індивідуальної свободи, диференціації гілок влади, вільної економіки, соціальної держави, тоді як у євразійській цивілізації всі гілки влади (законодавча, виконавча, судова) були фактично підконтрольними першій особі (цар, генсек чи президент), що само собою унеможливлювало реалізацію інших названих принципів.

obschestvenno-politicheskaya_situaciya_v_ukraine_dekabr_2013.html

¹ Оцінка ситуації на Сході. Зовнішньополітична орієнтація населення. Результати соціологічного опитування. http://ratinggroup.ua/research/ukraine/ocenka_situacii_na_vostoke_vneshnepoliticheskie_orientacii_naseleniya.html

Тому суть Євромайдану і реформ, що позначилися після Революції Гідності з їх підкреслено антикорупційною забарвленістю, не обмежуються демонстративною відмовою Києва слідувати у фарватері Москви. Головне, на мій погляд, все ж такі глибинні зміни ціннісно-світоглядного ядра суспільства, яке, власне кажучи, і визначає приналежність до тієї чи іншої цивілізації.

У російсько-орієнтованому інформаційному просторі розгорнута широкомасштабна кампанія щодо заперечення або дискредитації будь-якої значущості європейських цінностей. В результаті цієї кампанії нав'язуються брудні стереотипи, згідно з якими на українців у Європі чекають або чисельні представники ЛГБТ-спільнот, або ж їм запропонують доглядати за хворими та немічними. Між цими «лякалками» для емігрантів та мріями українців побудувати у себе по справжньому справедливую, демократичную, правовую, соціальную державу не має нічого спільного.

Концепт «європейські цінності» поки що не має остаточно визначеного змісту, що визнають і самі європейці. Євросоюз дійсно об'єднує різні народи, які належать до різних конфесій, різних мовних груп, мають різний історичний досвід. Але це не заважає їм шукати «точки дотику», шляхи діалогу та інтеграції. І цей пошук призвів до узагальнених уявлень про аксіологічне підґрунтя європейської цивілізації, яким вважається гуманізм. Починаючи з епохи Ренесансу, Європа культивує цінності індивідуальної свободи, розуму, вільного пошуку, використання людських здібностей. Не зважаючи на державну приналежність європейці визнають і поділяють етику, в основі якої лежить рівноправність громадян та влади, соціальна відповідальність та освіченість, широкий спектр можливостей для самореалізації, відкритість, толерантність, повага до вибору іншого, до всіх професій, до старості тощо.

Усвідомлення цього знайшло відображення у «Європейській конвенції про захист прав людини і основних свобод»¹, «Хартії Європейського союзу з прав людини»² та інших програмних документах Євросоюзу. Наприклад, у Преамбулі до Хартії

¹ Європейська конвенція про захист прав людини і основних свобод. 1950. <http://www.echr.ru/convention/index.htm>

² *Charter of fundamental rights of the European Union*. European Parliament, 2000. http://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf

вказується, що європейців об'єднують принцип поваги до людської гідності, принцип забезпечення прав і свобод людини і громадянина, принцип рівності, принцип солідарності, принцип демократії, принцип правової держави. А в другій статті Лісабонського договору зазначено, що «цінностями, на яких заснований Союз, є повага до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства закону і прав людини, включаючи права осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для сукупності держав-членів, яка характеризується плюралізмом, недискримінацією, терпимістю, справедливістю, солідарністю і рівністю між жінками й чоловіками»¹.

Тобто концепт «європейські цінності», попри поширену критику з боку adeptів «руського міру», все ж таки пройшов змістовну операціоналізацію. До його складу включають:

«спільність історичної долі та спадщини народів Європи; право націй на самовизначення; парламентаризм, демократичний устрій держави і суспільства, дотримання прав меншин, толерантність; верховенство права і правову культуру; ринкову економіку засновану на приватній власності; соціальну справедливість, що спирається на соціальне партнерство; пріоритет прав людини, суверенітет особистості над державним суверенітетом, ліберальний індивідуалізм; світські суспільство і культуру, але засновані на християнській культурній спадщині»².

Якщо громадянське суспільство поділяє ці цінності та на практиці реалізує їх у діяльності різноманітних соціальних інститутів, то це й означає його «європейський вибір». А зовсім не плани окремих українців виїхати в Європу на тимчасову роботу чи постійне проживання. Втім, навіть у відмові права за індивідом вибирати місце життя і праці є щось несумісне з духом європейських цінностей. Це, швидше, з арсенала євразійства, де особа розглядається не як громадянин, а як підданиць держави.

Колись Карл Шмітт, обґрунтовуючи свою концепцію «політичного», писав, що політичне – це ступінь інтенсивності соціальних відносин, що досягли розрізнення на друзів та ворогів. Ворог, на його думку, це не той, хто відрізняється від вас і має інші

¹ Treaty of Lisbon. *Official Journal of the European Union*. 17.12.2007. <http://bookshop.europa.eu/is-bin/INTERSHOP.enfinity>.

² Екарт Д. Штратеншульте. *Європейський Союз – просто и понятно. Факты и связи*. 2012. http://www.kas.de/wf/doc/kas_17802-1522-13-30.pdf

цінності, а той, хто не визнає ваші цінності за вами. Це той, хто прагне нав'язати вам свої цінності, змінити вас, зробити копію себе, а якщо цього не вийде – то знищити. (Згадаймо відомий пасаж Володимира Путіна: «Я люблю українців, бо росіяни і українці – один народ». Тобто любить він лише тих українців, що нічим не відрізняються від росіян, які є росіянами, бо українців як окремої спільноти не існує).

Неоімперська політична культура євразійської цивілізації намагається розповсюдити спрощену чорно-білу картину світу, слушно підозрюючи у праві вільного вибору індивіда загрозу для власного існування. Адже «цивілізаційна втеча» України – це дороговказ для інших пострадянських націй знайти своє гідне місце поза ареалом євразійської цивілізації.

Додонов Роман
Донецьк, 21.11.2014

«РУСЬКА ВЕСНА»

«Руська весна» – це метафорична узагальнююча назва для позначення сукупності подій на Південному Сході України, яка супроводжувалась зростанням регіональної самосвідомості, чисельними акціями протесту проти київської влади, встановленої після перемоги Революції Гідності та втечі президента Віктора Януковича, розповсюдженням сепаратистських настроїв та закликів до возз'єднання південно-східних областей України з Росією. Прямим наслідком «руської весни» стало самопроголошення ДНР та ЛНР.

Сама назва «весна» вказує на наявність у суспільстві певних надій на зміни, на реалізацію мрій. Подібно до того, як після суворой морозної зими навесні оживає природа, так і в суспільно-політичному контексті «весна» орієнтує на відродження, оновлення, революційне подолання застою. Такою була європейська «весна народів» 1848 року, як називають низку антиімперських, антифеодальних, національно-визвольних революцій. Була також «Празька весна» 1968 року, спрямована також проти імперії, щоправда, вже радянської. І хоча в обох випадках ці масові вибухи були придушені, вони мали значний вплив на подальший розвиток політичних систем.

Чим же була і у вигляді чого залишиться в анналах історії «руська весна»?

На відміну від наведених прикладів підвищену активність на Сході України у 2014 році аж ніяк не можна вважати антиімперським рухом. Швидше, навпаки. Хто б там що не говорив, як би не спекулював на національному питанні, але факт залишається фактом: незалежна Україна не знала етнічної дискримінації, а етнічні росіяни історично були повноцінною і важливою складовою української нації.

Дивиться самі. За даними перепису 2001 року в Україні мешкало 8 334,1 тис. росіян, що складало 17,2 % всього населення. Це друга за кількістю національна меншина в Україні та найчисельніша російська громада за межами самої Російської Федерації. Серед дорослих українців кожен п'ятий вважає себе «частково росіянином», а серед росіян кожен два з п'яти – «частково українцями»¹.

Статистика свідчить, що росіяни в Україні більш урбанізовані, мають високий рівень освіти, поступаючись за цим показником лише євреям. На одну тисячу осіб працездатного населення припадає 482 росіянина та 355 українців з вищою, незавершеною вищою або повною середньою освітою. Цей фактор обумовлює значну частку росіян, зайнятих розумовою працею, а також працівників вищої кваліфікації. Серед них більше службовців, ніж серед українців (відповідно 36 % та 23,5 %), більше робітників (59,3 % та 54,5 %).

У політичному плані росіяни мають повний обсяг прав поряд з громадянами інших національностей. Деякі з них займали і займають сьогодні високі державні посади, обираються до парламенту, входять до складу уряду держави. Навіть таке болісне питання як статус російської мови не мало критичного значення, адже українська та російська мова взаємозрозумілі, і за чверть століття української незалежності всі, хто бажав, міг адаптуватися до вимог законодавства. І це не згадуючи про можливість впровадження статусу регіональних мов у містах компактного

¹ Див.: Хмелько В. Из-за чего политикам удастся раскалывать Украину / Валерий Хмелько // Зеркало недели. – № 603. – 23 июня-30 июня 2006. https://zn.ua/article/print/ARCHIVE/iz-za_chego_politikam_udaetsya_raskalyvat_ukrainu.html

проживання представників відповідної національності. Насправді ж навіть у 2006 році 92 % мешканців міст Південного Сходу України спілкувалися між собою російською¹.

Вказане набувало особливого значення в Криму і на Донбасі, де чисельність росіян становила понад 50 % населення. Як писав луганський соціолог Ілля Кононов, сучасна українська нація формувалась тут «як результат виникнення домінуючої етнічної коаліції українців і росіян... Східні слов'яни становлять тут ядро етнічної структури, створюючи домінуючі цінності й норми життя. Всі інші етнічні групи змушені в тій чи іншій мірі пристосовуватися до наявності цієї домінуючої етнічної коаліції, що і задає конфігурацію етнічної структури Сходу (та й Півдня) України. Цей шлях націєтворення можна визначити через категорію співгромадянства»².

Таким чином, українські росіяни мешкають у всіх, без винятку, областях, містах і селах України поряд (і разом) з етнічними українцями, вони укладають змішані шлюби, народжують спільних дітей, вільно спілкуються російською мовою, користуються всіма правами. Чи було б таке можливо, якщо б в Україні дійсно була розповсюджена дискримінація росіян? Вочевидь, ні. На відміну від республік Центральної Азії та Кавказу, де траплялися випадки різанини на національному ґрунті, і звідки слов'яни втікали, кидаючи все майно, Україна була однією з небагатьох країн пострадянського простору, де стан росіян фактично не змінився після розпаду СРСР. Попри всі схизмогенетичні тенденції та прагнення політиків у боротьбі за електорат розіграти «російську карту», Україна мала всі підстави пишатися етнічним миром.

І раптом – «руська весна»!

Переконаний, що об'єктивні причини її виникнення були штучно підмінені спекулятивними тезами імперської пропаганди. Тому «руська весна» не була історією звільнення українських

¹ Див.: Хмелько В. Из-за чего политикам удастся раскалывать Украину / Валерий Хмелько. *Зеркало недели*. № 603. 23 июня-30 июня 2006. https://zn.ua/article/print/ARCHIVE/iz-za_chego_politikam_udaetsya_raskalyvat_ukrainu.html

² <https://culturelandshaft.wordpress.com>

росіян від «гніту», «іга», «страждань» та «дискримінації». Бо не від чого було звільняти.

Натомість, «руська весна» була історією масованої інформаційної атаки ззовні. Ідеологи путінської імперії використали українських росіян в якості «п'ятої колони», вміло створюючи в очах, насамперед, своїх співвітчизників, ілюзію обурення та протестів. Для цього ними були задіяні та подані у гіпертрофованому вигляді випадки насилля та беззаконня, пов'язані з подіями в Києві у січні 2014 року. Такої інтенсивної інформаційної атаки на масову свідомість навіть звикле до підвищеного градусу передвиборчої боротьби і загартоване двома Майданами українське суспільство ще не бачило.

Достатньо вказати на одностороннє висвітлення політичної активності донеччан. Проросійські демонстрації та мітинги висвітлювалися детально, багато розповідалось про штурми обладміністрації ополченцями 1 та 5 березня, про арешт «народного губернатора» Павла Губарева, про табір навколо обладміністрації, про символічний прикордонний стовп з надписами на стрілках «Росія-Україна», про черги до виборчих дільниць на референдумі тощо. Про те, що одночасно в Донецьку проходили досить чисельні проукраїнські демонстрації, відомо значно менше. Російське телебачення спромоглося навіть видати побиття тітушками українських демонстрантів за злочинні дії «Правого сектора». Донецька журналістка Олена Тараненко розповідала, що на презентації збірки «Історія несепаратисток» демонструвала світлинку одного з таких мітингів під жовто-блакитними прапорами і раптом почула: «Як вам не соромно – видавати фото Майдану за Донецьк». Тобто не лише в Росії, а й навіть у Києві не вірили, що на Донбасі хтось захищав Україну. І це також результат пропаганди. Не будемо тут зупинятися на деталях «агресорного технологічного впливу» на масову свідомість мешканців Південного Сходу України, з цієї проблеми є спеціальні наукові дослідження¹.

¹ Див., наприклад: Стругацький, Василь. Агресорний технологічний вплив на масову свідомість на тлі східноукраїнського конфлікту. Підготовка ґрунту і перші міфи. *Схід*. № 3 (143). 2016: 101-109; Стругацький, Василь. Агресорний технологічний вплив на масову свідомість на тлі східноукраїнського конфлікту. Міфологія мілітарної фази. *Схід*. № 4 (144).

«Руська весна» – це історія підступності з боку країни, яку завжди вважали братньою, від якої традиційно чекали підтримки та допомоги. Замість цього вона відібрала Крим та буквально наводнила міста Донбасу тисячами «політичних туристів», що на чисельних мітингах виступали від імені місцевих. Мешканці Донецька швидко навчилися їх ідентифікувати за ледь помітним акцентом та цілковитим незнанням міста.

Одного разу я сам зітнувся з групою таких «туристів». Десь у середині квітня (2014 року) їхав автобусом по вулиці Університетській, коли один з пасажирів запитав, на якій зупинці треба вийти, аби потрапити до обладміністрації. Він сильно «акав», і я запитав: «*Вы из России?*» Він з викликом: «*А чё?*» А я: «*Вот это «чё» выдает. У нас так не говорят.*» Тут за вікном пішли барикади навколо тилової частини обладміністрації, і хтось з пасажирів сказав: «*Вам сюди.*» «*Мужики, выходим,*» – скомандував мій візаві, і п'ятеро чоловіків кремезного вигляду почали рухатися до дверей. Чесно кажучи, я зрадив, що наша бесіда не мала продовження.

Іншим разом, також у автобусі, майже на тому самому місці, але через тиждень після першого випадку «вирахував» ще одного немісцевого з величезною сумкою в руках. Ідучи повз, він зачепив сумкою мою ногу, і я зрозумів, що в ній сховані автомати Калашникова. За формою, за характерним звуком, не питаєте як – просто зрозумів, що там зброя, маю певний досвід. Мабуть, здивування у мене було написано на обличчі, бо «турист» навіть палець до губ приклав, мовляв, тихо, не галасуй.

А були й відверті провокатори, що шукали незгодних. Сидить собі такий хлопець в маршрутці, розмовляє немовбито по мобільному телефону, розповідаючи – як він з друзями бере участь у демонстраціях і що скоро тут буде Росія, як у Криму, Путін своїх не кине. А трохи далі – декілька чоловіків: якщо хтось буде заперечувати, вони втрутяться. Досить було вдруге побачити цього любителя балачок, як уся провокаційна схема стала зрозумілою.

Це лише декілька власних спостережень. Тоді, у 14-му році вони сприймалися як дрібні епізоди на тлі масштабної драми, що розгорталася на моїх очах. Усвідомлення їх справжнього сенсу сталося не одразу, а вже після завершення подій...

«Руська весна» – це історія зради. При цьому зради одразу у декількох напрямках. Центральна київська влада, паралізована постмайданними розбірками та розподілом портфелів, зрадила регіон, кинувши його сам на сам з агресивним сусідом. Місцева влада зрадила Україну, піддавшись ілюзіям «кримського сценарію». Зрадили її олігархи, намагаючись підсилити і без того майже повний контроль над регіоном. Порушили присягу правоохоронці, не виконуючи своїх обов'язків (і знов наведу особисте спостереження: під час демонстрації довелося бачити, як крізь кордон міліціантів безперешкодно проходять тітушки і нападають на колону під жовто-блакитними прапорами). Без визнання факту змови на рівні російських резидентів, олігархату, міського та обласного міліцейського керівництва пояснити ці факти неможливо.

На цьому місці дозволю собі текст 2014 року доповнити рядками з 2018-го, адже поступово у ЗМІ з'являються матеріали, що відкривають таємниці «прихованої кухні» «руської весни». Зокрема, російський політтехнолог, экс-прем'єр ДНР Олександр Бородай у своєму інтерв'ю одному з «республіканських» телеканалів визнав чисельні випадки виплат грошових винагород українським посадовцям за те, що ті «утримували країну в зоні впливу Росії». Він стверджує, що були витрачені «колосальні суми»; українські політики спочатку запевняли, що все буде зроблено, а потім «всі, кому ми ці гроші давали, сказали нам врешті-решт: *«Кому я должен – всем прощаю!»* Коментуючи це визнання, Денис Казанський у своєму блозі написав: «виявляється, спочатку зрадили Україну, потім і РФ»¹. Для нас важливо підкреслити, що за цими визнаннями вимальовується образ «руської весни» не як стихійного вибуху мас, але як заздалегідь організованої операції російських спецслужб.

¹ Россия подкупала украинских политиков, а те ее предали, – «основатель» ДНР Бородай // <http://real-vin.com/rossija-podkupala-ukrainskih-politikov-a-te-ee-predali-osnovatel-dnr-borodaj>

«Руська весна» – це історія втягнення Донбасу у війну. Регіон досить довго не бажав «прокидатися» та «поставати». Усупереч твердженню Володимира Путіна про «*восставший народ Донбасса*» (ще один неологізм!), який узяв зброю у відповідь на Майдан, активність пенсіонерів, щиро ностальгуючи на мітингах за радянською молодістю, не вирішувала проблеми. Шахтарі ж і металурги Донбасу не поспішали з підтримкою авантюри, яка мала руйнівні наслідки для економіки регіону.

Фактично спровокував початок бойових дій Стрелков-Гіркін, про що той прямо заявив: «Спусковий гачок війни все-таки натиснув я. Якби наш загін не перейшов кордон, все б закінчилося, як у Харкові, як у Одесі. Було б кілька десятків убитих, обпалених, заарештованих. І на цьому б скінчилося. А практично маховик війни, яка до цих пір іде, запустив наш загін»¹. З цим важко сперечатися. За «стрілковцями» з Криму на Донбас прийшли казаки, кадірівці... Фактично під час «руської весни» відбулася повзуча окупація регіону. (У 2017 році з'явиться свідчення Олександра Ходаковського про те, що розстріл двох КАМазів з кадірівцями, що відступали з Донецького аеропорту – справа не «Правого сектора», якого в останні дні травня 2014 році в Донецьку не було й бути не могло, а ополченців, які відкрили вогонь за наказом Бородая. Тому була потрібна кривава картинка для телебачення).

І останній аспект проблеми, пов'язаний з оцінкою того, чим була і чим не була «руська весна». Російський філософ Ігор Клямкін, аналізуючи законність подій в Україні 2014 року, звернув увагу на особливість соціально-політичного дискурсу, яка полягала у пошуках виправдання російською імперсько-патріотичною спільнотою навіть відверто протиправних дій на Донбасі. За її логікою, якщо ви підтримуєте Євромайдан і вважаєте його народним повстанням проти несправедливої, але легітимної влади Віктора Януковича, то ви маєте підтримати й «народ Донбасу», який постав проти нелегітимної влади Києва. Це, стверджували імперські патріоти, одна й та ж сама ідея, а тому солідаризуватися з нею у першому випадку та відмежовуватися у другому – означає дотримуватися подвійних стандартів.

¹ Стрелков, Игорь. Спусковой крючок войны нажал я. *Новая газета*, 2014. <http://www.novayagazeta.ru/news/1689537.html>

Професор Клямкін у відповідь пояснював, що

«проти влади поставали і революційний Париж, і контрреволюційна Вандея, але на цій підставі ніхто ще не стверджував, що вони керувалися однією і тією ж ідеєю. Так само з Майданом і Донбасом. Ідея Майдану – це ідея завершального прориву з імперської історії в національну українську. А смисл донбаської активності, незалежно від його усвідомлення окремими людьми, є не національним, а імперським. Вона, активність ця, не змогла би проявитися, якби не російська в ній зацікавленість, якби не бажання Москви отримати у вигляді ДНР і ЛНР, їй підконтрольних і нею опікуваних, канал впливу на політику України. І якщо говорити про ідею Донбасу та ідею Майдану, то перед їх ототожненням бажано було б вказати на тотожність соціальних порядків, що цими ідеями передбачаються»¹.

Але, за власним визнанням шановного професора, відповіді від опонентів він ніколи не отримував.

Проведені паралелі між Революцією Гідності та «руською весною» є досить сумнівними, адже в основу їх закладена принципово різна ціннісна настанова. Якщо перша була спрямована проти олігархо-бюрократичної системи і орієнтувалася на європейські цінності правової держави, громадянського суспільства, індивідуальної свободи, то друга за привабливими для деяких українських росіян обіцянками «відродити велич Росії» мала на увазі відродження традиційних цінностей і консерватизму. Тому порівняння «руської весни» з Вандеєю², як цитаделлю контрреволюції, є більш влучним.

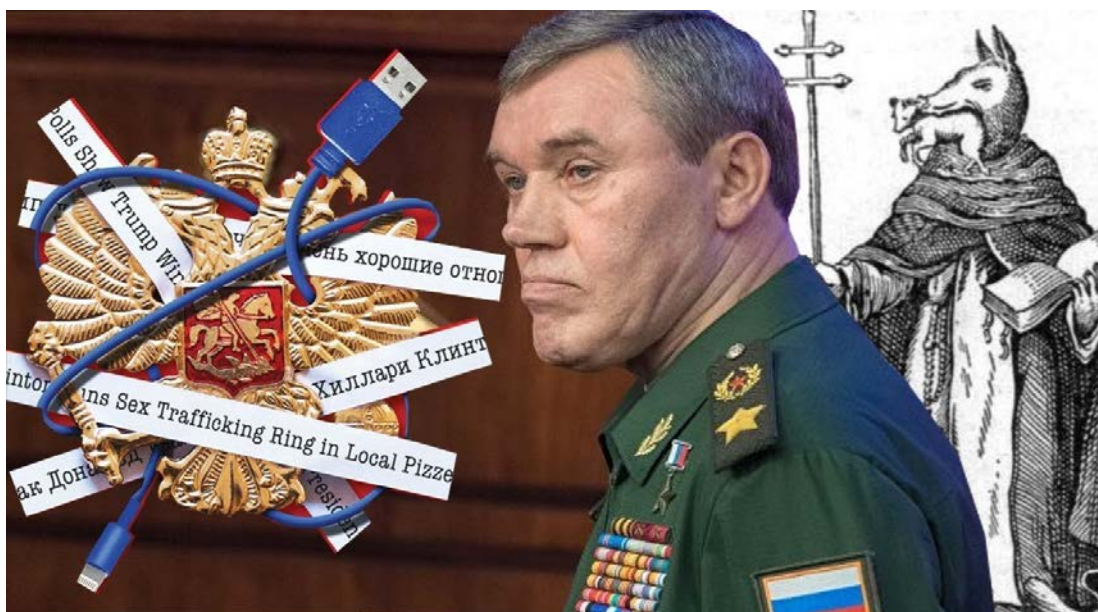
«Руська весна» за своєю суттю була черговою «кольоровою революцією», влаштованою путінською Росією для збереження свого впливу на пострадянському просторі, у даному випадку – на Сході України. Вміло маніпулюючи реальними (а ще більш – уявними та штучно сконструйованими!) протиріччями українського суспільства, спираючись на ностальгію за радянським минулим ідеологи «руської весни» втягнули Донбас у війну, яка вже коштувала тисячі життів і зруйнованих доль людей. За масштабністю задіяних політтехнологій та силою пропаганди

¹ Клямкин И. Россия и Украина (2014–2017). Патриотизм против права? Украина на перепутье революции и контрреволюции. <http://gefter.ru/archive/23694>

² Див. детальніше: Еременко А. *Размышления о Луганской Вандее*. Just a Life, 2015.

«руська весна» тяжіє більше до «арабської весни» 2010 р., що кинула досить благополучні суспільства Єгипта, Туніса, Йорданії та інших ісламських країн у прірву соціального хаосу, політичних переворотів та збройних конфліктів. «Руська весна» з присмаком горя й крові не стала символом звільнення, проривом у «царину свободи», не принесла українцям і росіянам – і не могла принести – ані миру, ані добробуту, ані щастя.

Додонов Роман
Вінниця, 03.12.2014
Київ, 20.01.2018

«ДОКТРИНА ГЕРАСИМОВА» ЯК РОСІЙСЬКІЙ ВАРІАНТ КОНЦЕПЦІЇ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Російська військова наука традиційно відрізняється особливою чутливістю до новацій. Вона добре фінансується державою, з 1994 року в Москві функціонує Академія військових наук (АВН), кадровий склад якої укомплектований найкращими теоретиками (і практиками). Саме у стінах АВН і сформувалася російська версія концепції, що відповідає західним аналогам концепції гібридної війни.

Як відомо, слово «гібрид» означає певний продукт, що виникає в результаті схрещування різних його видів. Певна іронія полягає у тому, що теоретичні надбання АВН, що узагальнювали найкращі західні розробки, самі були «гібридами», тобто результатами еклектичного «схрещування» найрізноманітніших концептів, спрямованих на розкриття сутності війн новітнього типу. Фахівці АВН критично й конструктивно переусвідомили концепти «конфлікту низької інтенсивності», «нерегулярної» (irregular warfare), «виродженої» (degenerate warfare), «неконвенційної» (unconventional warfare), «мережевоцентричної», «нелінійної», «змішаної» (compound warfare), «асиметричної», «сурогатної» війн, «війни-трансформера» (T-war), «війни-мотрійки» тощо.

Можна погодитися з характеристикою концепту «гібридна війна» як парасолькового поняття, що «накриває» собою ціле сімейство споріднених термінів. Сутність цього метаконцепту полягає в тому, що новітній «гібрид» війни може не мати очевидних рис збройного конфлікту, але при цьому призводить до тих самих наслідків, що й традиційна війна.

Окремі елементи новітнього погляду на сучасні засоби ведення війн вже існували в теорії, причому не лише на Заході, а й у РФ. У цьому контексті доречно буде згадати, зокрема, доробки Дмитра Треніна «Війни XXI століття», Ігора Домніна і Олександра Савінкіна «Асиметричне воювання», Сергія Чекінова і Сергія Богданова «Асиметричні дії щодо забезпечення воєнної безпеки Росії» та «Природа та зміст війни нового покоління». Водночас, конкуруючи із західними, насамперед, американськими військовими теоретиками, росіяни не могли допустити переваги опонентів, тому словосполучення «гібридна війна» майже не вживається в спеціальній літературі, а якщо і застосовується – то винятково у випадках, коли йдеться про підривну діяльність Заходу проти Росії.

На початку 2013 року російський військовий теоретик Костянтин Сівков констатував, що у випадку зі збройними конфліктами останнього десятиріччя ми маємо справу з раніше не апробованими в таких масштабах і маловивченими засобами ведення інформаційної війни. Він скаржився, що «недостатньо повно розроблена її теорія, критеріальний апарат, засоби й форми, а також методи кількісної оцінки ефективності подібного протистояння. Не існує специфічно відокремленого виду або хоча б роду військ, призначеного для ведення інформаційної боротьби. Тобто немає всього того, що дозволяло б заявити про виникнення самостійного способу ведення воєнних дій. Але про це вельми активно говорять і організовують інформаційне протистояння на різних рівнях – від стратегічного до тактичного»¹. Проте за час, що минув після написання цих рядків, російська військова наука не лише значно просунулася у розробці категоріального апарату і усвідомлення сутності нового типу протистоянь, але й продемонструвала ефективність теоретичних розробок на практиці.

¹ Сивков, Константин. Философский взгляд на войны будущего. *Военно-промышленный курьер*, 20-26 февраля 2013, 7(475): 5.

Свої «передчуття змін в характері війни» висловив і президент АВН, доктор військових наук, доктор історичних наук, професор, генерал армії Махмут Гарєєв.

«Існують суттєві відмінності і в застосуванні військових і невійськових засобів боротьби, – писав він. – Та ж економічна або інформаційна боротьба в мирний і воєнний час ведеться абсолютно різними засобами. У мирних умовах це різного роду економічні та інформаційні акції, у військових – економічні об'єкти та інформаційні центри знищуються ударами ракет і бомб... Що ж сталося, що змінилося? Справа в тому, що деякі так звані невійськові форми і засоби боротьби отримали небувалий технологічний розвиток, набули вельми небезпечного, практично насильницького характеру. Наприклад, цілеспрямовані кібернетичні атаки, які можуть здійснюватися як державними спецслужбами, так і приватними особами, здатні викликати серйозні ускладнення в енергетичній, банківській та фінансовій системі країн, що протистоять одна одній. Причому все це робиться таємно, і не завжди є можливість встановити, звідки виходять кібернетичні атаки, і тому буде незрозуміло, кому оголошувати війну. Взагалі якщо всі ці акції вважати оголошенням війни, то може виникнути ситуація безперервної війни всіх проти всіх»¹.

Незважаючи на великі зірки на погонах поважного президента Академії, деякі висновки його публікацій були розкритиковані колегами, зокрема, доктором філософських наук, професором, генерал-майором Степаном Тюшкевичем і доктором філософських наук, професором, академіком Російської академії соціальних наук Володимиром Ксенофоновим. Вони звинувачували автора в догматизмі, хоч, як показали подальші події, зокрема, кібератаки на США, чимало ідей президента АВН були включені до складу так званої «доктрини Герасимова».

Концептуальні рамки цієї доктрини були окреслені у доповіді «Основні тенденції розвитку форм і способів застосування Збройних Сил, актуальні завдання воєнної науки щодо їх удосконалення» начальника Генштабу ЗС РФ, генерала армії Валерія Герасимова на загальних зборах АВН у січні 2013 року.

«У ХХІ столітті, – стверджував він, – простежується тенденція стирання відмінностей між станом війни і миру. Війни вже не оголошуються, а розпочавшись – йдуть не за звичним нам шаблоном.

¹ Гарєєв Махмут. Предчувствовать изменения в характере войны. *Военно-промышленный курьер*. 2013. №№ 20 (488), 22 (490), 29 (497).

Досвід військових конфліктів, у тому числі пов'язаних з так званими кольоровими революціями в Північній Африці і на Близькому Сході, підтверджує, що цілком благополучна держава за лічені місяці і навіть дні може перетворитися на арену запеклої збройної боротьби, стати жертвою іноземної інтервенції, зануритися у вир хаосу, гуманітарної катастрофи і громадянської війни»¹.

Генерал звертається до досвіду подій «арабської весни»: мовляв, військові відхрещуються від нього, це не війна, нам тут робити нічого, і риторично запитує: «А може навпаки – саме ці події і є типова війна XXI століття?» Адже за масштабами жертв і руйнувань, соціальними, економічними і політичними наслідками подібні конфлікти можна прирівняти до наслідків справжньої війни. І далі, по суті, наводиться стисла характеристика основних принципів гібридної війни. Це й «зростання ролі невійськових способів у досягненні політичних і стратегічних цілей, які в ряді випадків за своєю ефективністю значно перевершили силу зброї», і «зміщення акценту протиборства в бік політичних, економічних, інформаційних, гуманітарних та інших невійськових заходів, реалізованих із задіянням протестного потенціалу населення», і «прихований характер військових заходів, у т.ч. інформаційного протиборства і дії сил спеціального призначення», і «перехід до відкритого застосування сили (часто під виглядом миротворчої діяльності та кризового врегулювання) вже на завершальному етапі, в основному для досягнення остаточного успіху».

Отже, новітній спосіб ведення війни вже не можна класифікувати як суто військові акції. «Широкого розповсюдження набувають асиметричні дії, які дозволяють нівелювати перевагу противника у збройній боротьбі. До них відносяться використання сил спеціальних операцій і внутрішньої опозиції для створення постійно діючого фронту на всій території супротивної держави, а також інформаційний вплив, форми і засоби якого постійно удосконалюються». Звертає на себе увагу визначення пропорції співвідношення невійськових і військових заходів як 4 до 1 та центральне місце інформаційного впливу на масову свідомість супротивника. «Інформаційне протиборство відкриває широкі асиметричні можливості щодо зниження бойового потенціалу противника. У Північній Африці ми стали свідками реалізації

¹ Герасимов Валерій. Ценность науки в предвидении. *Военно-промышленный курьер*. 2013. № 8 (476).

технологій впливу на державні структури і населення за допомогою інформаційних мереж. Необхідно вдосконалювати дії в інформаційному просторі, в тому числі щодо захисту власних об'єктів».

Начальник російського Генштабу визнає, що теоретичні узагальнення щодо новітніх методів ведення війни ґрунтуються на доробках Міністерства оборони США (концепції «Глобальний розмах – глобальна міць», «Повітряно-наземна операція», «Глобальний удар» і «Глобальна ПРО»), на досвіді проведення операцій «Бурі в пустелі» (1991), «Свобода Іраку» (2003), операції в Лівії, де створювалася безполітна зона, застосовувалася морська блокада, використовувалися приватні військові компанії при їх тісній взаємодії зі збройними формуваннями опозиції. Не був забутий і вітчизняний досвід, зокрема, організація масового партизанського руху у роки Другої світової війни і, навпаки, боротьба з іррегулярними формуваннями в Афганістані і на Північному Кавказі.

Прогнозуючи форми власне військових дій найближчого майбутнього, Валерій Герасимов указував на застосування сучасних робототехнічних комплексів військового призначення та досягнень у галузі штучного інтелекту. До безпілотних літальних апаратів завтра приєднуються бойові роботи, що крокують, плазують, стрибають і літають. Він мріяв про «повністю роботизовані формування, що здатні вести самостійні бойові дії».

Передбачення начальника Генштабу щодо характеру майбутньої війни знайшли своє продовження. Зокрема, був деталізований концепт «завчасної підготовки конфлікту». Були також переусвідомлені уроки російсько-грузинської війни 2008 року, контртерористичної операції в Чечні, що знайшло відображення у змінах до Військової доктрини РФ. У технічній сфері отримали пріоритет розробки робототехніки, гіперзвукової зброї, інтелектуальних систем тощо.

Невдовзі після оприлюднення «доктрини Герасимова» Росія почала випробовувати концептуальні розробки на практиці, розгорнувши гібридну агресію проти України. Власне кажучи, тепер ми бачимо, що для цього у російського Генштабу були всі необхідні засоби, достатні фінансові, людські, інтелектуальні ресурси.

Готувалися до гібридної атаки заздалегідь, вочевидь, одразу після Помаранчевої революції 2004 року, коли Москва цілком усвідомила можливість втрати свого впливу на Київ. Окремі необхідні кроки для «завчасної підготовки конфлікту» були зроблені протягом останніх 9 років, у результаті чого Кремль створив на території України розгалужену агентуру, виховав «п'яту колону», відкрито просував філії «руського міра», фінансував культурні, наукові, освітні заходи.

Зокрема, в Донецьку це відбувалося відкрито та безперешкодно. При обласній бібліотеці імені Н.К. Крупської було відкрито «Руський центр», який став майданчиком для проведення різноманітних акцій. Навіть такі не політичні заходи як відзначення 300-річчя від дня народження М.В. Ломоносова, в якому, зізнаюсь, я також брав участь, стали способом залучення аудиторії, що співчувала ідеям «руського міра».

Ще масштабнішою ця підривна діяльність за зрозумілих причин була в Криму. Тут були створені та легально діяли в тісному зв'язку з російськими армійськими та флотськими структурами досить чисельні парамілітарні організації: козацькі громади, клуби історичної реконструкції, субкультурні спільноти молоді, приватні охоронні агентства, бійцівські клуби, фанклуби тощо.

Сьогодні вже відомо, що у 2006 році для антиукраїнської агітації у соціальних мережах в Інтернеті в структурі ФСБ було створено так званий 18 центр, підкуплено «лідерів думок», що мали вплив на рішення експертного середовища, парламентаріїв, політичних діячів, міністрів, навіть президента.

Влітку 2013 року апогею досягають т. зв. «митні війни»: заборона експорту з України до РФ десятків найменувань промислових товарів. За допомогою таких заходів, неодноразово апробованих раніше на Молдові та Грузії, чинився тиск на економіку України.

На початку осені до гібридної атаки на Україну долучаються центральні російські ЗМІ (згадаймо Дмитра Кисельова з його відомим «глохнуть мотори, виживуть не всі» від 24 вересня 2013 року). Згодом у Києві починаються масові заворушення. Поки ще рано однозначно стверджувати – чи були вони повністю

інспіровані російськими спецслужбами, чи останні просто скористалися ситуацією, але стан «керованого хаосу», результатом якого став параліч військово-політичного керівництва та його нездатність захистити країну від зовнішнього нападу, цілком відповідав інтересам нападника.

Усе це – наочна ілюстрація тези Валерія Герасимова про те, що «цілком благополучна держава за лічені місяці і навіть дні може перетворитися на арену запеклої збройної боротьби, стати жертвою іноземної інтервенції, зануритися у вир хаосу, гуманітарної катастрофи і громадянської війни».

«Входження Криму до складу Росії, – підсумував російський військовий експерт Віктор Баранець, – стало однією з найяскравіших військових операцій в історії російської армії, головною метою якої було не тільки взяття під контроль величезної території, але проведення цього без пролиття жодної краплі крові. Це виходить за рамки всіх минулих операцій, доктрин і стратегій. Це очевидно. *І якщо говорити про гібридну війну, то те, що сталося, можна віднести до зразкового її втілення*»¹.

Слід визнати, що «гібридні дії» Росії проти України виявилися настільки ефективними, що навіть за дев'ять місяців після анексії Криму в Європі сумнівалися в присутності російських військ в Україні. 14 листопада 2014 року натовський генерал Філіп Брідлав повідомив про те, що «колони російської техніки, в першу чергу танків, артилерії, систем ППО і піхоти» входять на територію України. І в той самий день в інтерв'ю агентству УНІАН високопоставлений європейський дипломат заявив, що «в Євросоюзі через брак точної інформації не готові визнати, що на Сході України присутні російські війська».

Практичний досвід гібридної війни в Україні відображений у таких важливих документах, як «Стратегія національної безпеки РФ», «Концепція зовнішньої політики РФ», «Військова доктрина Російської Федерації», оновлених у 2014-2015 роках.

Зокрема, у першому пункті опису особливостей сучасних збройних конфліктів «Військової доктрини» йдеться про «комплексне застосування військової сили, політичних,

¹ Секреты вежливости: как российская армия сбита с толку американскую разведку. ТРК «Звезда». <http://tvzvezda.ru/news/forces/content/201503160810-ntv6.htm>

економічних, інформаційних та інших заходів невійськового характеру, що реалізуються з широким використанням протестного потенціалу населення та сил спеціальних операцій»¹.

Отже, ми бачимо, що ідея «гібридного» характеру сучасних війн пройшла в Російській військовій науці повний шлях від її концептуального оформлення до практичної апробації та закріплення у стратегічних документах національного рівня.

Додонов Роман
Донецьк, 17.05.2015

¹ Военная доктрина Российской Федерации 30 декабря 2014 г.
<https://rg.ru/2014/12/30/doktrina-dok.html>

СПЛЕСК ОЛІГАРХІЧНОГО ФАКТОРА УКРАЇНСЬКОГО КОНФЛІКТУ

Основними медіа-приводами, що інтенсивно обговорювалися останніми днями, є, по-перше, результати голосування на місцевих виборах, по-друге, затримання Службою безпеки України лідера партії «Укроп», колишнього заступника губернатора Дніпропетровщини, кандидата на посаду мера Києва Геннадія Корбана. Обидва приводи значно актуалізують тенденцію українського соціально-політичного життя, що характеризується як (анти)олігархічна.

Інтерпретація конфлікту в Україні як боротьби олігархічних кланів між собою (чи боротьби громадянського суспільства проти олігархату як такого), скажімо прямо, була не дуже популярною темою вітчизняних ЗМІ. Можливо, не в останню чергу це було обумовлено усвідомленням неприємного факту, що одне з олігархічних угруповань елементарно використало громадянське суспільство для відсторонення від влади іншого олігархічного угруповання.

Об'єктивні підстави для такого твердження все ж таки були. Адже вся історія «передконфліктної» України вперто демонструє

невпинне зростання ступеня залежності політичної еліти, у тому числі президентів, від олігархату. Масштаби «кишеньковості» українських президентів зростали за експонентою. Якщо Леонід Кравчук потрапив на цю посаду прямо з крісла секретаря ЦК КПУ, коли олігархат ще не набрав сили, то Леонід Кучма вже мав славу ставленика корпусу «червоних директорів» і був пов'язаний з промисловою елітою. Кампанія з його зміщення з боку вітчизняних олігархів, які, власне кажучи, і сформувалися як соціальна сила за роки його правління, призвела до першої серйозної кризи державної системи. Віктор Ющенко отримав президентський пост в результаті Помаранчевої революції, але в значно більшій мірі залежав від фінансових кіл, аніж його попередники. Зростання корупції та призначення на високі посади «своїх» людей, не зважаючи на їхню професійну некомпетентність, демагогічність самого Віктора Андрійовича, обумовили розчарування народу в тому, як утілювалися в життя «ідеали Майдану». Віктор Янукович, який переміг на виборах 2008 року, вже відверто розцінював свій другий «похід у владу» як «проект», як шанс змінити на краще стан – але не державної системи, а свій власний і свого оточення. Саме таким проектом виявилось й президентство Петра Порошенка, за час якого ми бачимо не реформи, а їх імітацію, не ліквідацію олігархічно-бюрократичної системи, як того вимагав Євромайдан, а чергову зміну панівного клану, нового перерозподілу власності, зростання рівня корупції і непотизму.

Сьогодні остаточно зрозуміло, що жодному з Майданів не вдалося принципово вирішити проблему свавілля олігархів в Україні, і, як це не прикро визнавати, всі жертви виявилися марними.

Утворилася ситуація, коли некоронованими королями цілих регіонів ми маємо осіб, що очолюють рейтинги найбагатших громадян України. У кожного з них – власна імперія з економікою, кишеньковими ЗМІ, приватними арміями. Спроби держави у кризові часи знайти в олігархах опору, прогнозовано призвели або до розчарування в їхніх можливостях (як з С. Тарутою), або до такого їх підсилення, коли вони відверто починають конкурувати з державою (як з І. Коломойським), підмінювати її функції та нехтувати законами. У результаті наша держава, як за часи

феодалної роздробленості, складається з «України Ахметова», «України Коломойського», «України Порошенка». І результати останніх виборів лише підкріплюють цю тезу.

На думку одного з провідних дослідників українського олігархату В. Глазунова, в процесі Майдану кожне з олігархічних угруповань апелювало до різних суб'єктів геополітичного рівня (Росія чи Захід), розраховуючи на додаткову ресурсну підтримку для ведення внутрішньосистемної боротьби. У цьому сенсі збройний конфлікт на Донбасі багато в чому є результатом такої апеляції олігархів до зовнішніх ресурсних джерел у вигляді головних суб'єктів світової політики. Як висловились Ніна Матвієнко, «сьогодні в зоні АТО йде боротьба не за Україну – це кланова боротьба Ахметова, Порошенко, Коломойського та інших, що захищають свій бізнес кров'ю наших хлопців».

Затримання Г. Корбана запускає ланцюгову реакцію з непередбаченим фіналом, коли президент як гарант Конституції надсилає меседж – терпіти беззаконня і свавілля далі не можна. Водночас, як олігарх, він вимушений грати за правилами, що встановлені у цьому напівкримінальному бізнес-середовищі, і тому суто правові методи вирішення проблеми можуть не спрацювати. Мало хто вірить, що «справа Корбана» реально дійде до вироку суду.

Проте війна президента-олігарха проти олігархів з конкуруючих кланів оголошена. Найближчим часом слід прогнозувати підвищення політичної активності та загострення внутрішнього протистояння між представниками основних олігархічних угруповань, у зв'язку з чим проблема врегулювання конфлікту на Донбасі може відійти на друге місце.

Додонов Роман
Вінниця, 06.11.2015

ЗАБУТИЙ БАЙДЕН

Минулий 2015 рік був багатий на найрізноманітніші події у політичному житті, до яких можна було б застосувати характеристику «історичні», якщо мати на увазі їхню соціальну значимість для майбутнього країни. Дрібні й часом малопомітні факти є віддзеркаленням загальної стратегії змін і самі визначають напрям розвитку. І це нормально, якщо йдеться про спроби змінити, реформувати політичну систему.

До числа таких історичних подій без перебільшень можна віднести виступ у Верховній Раді України віце-президента США Дж. Байдена. Про нього багато писали в пресі і соцмережах. Як буває, коментарі були прямо протилежними – від захоплено патетичних до отруйно іронічних.

Але минуло кілька тижнів, і – у повній відповідності з законами новинної індустрії – про виступ американського посланця вже не згадують. Подія перестала бути топовою новиною під впливом свіжішої інформації, включаючи скандали з прем'єром, депутатами, міністрами й губернаторами. А можливо, українська політична еліта, до якої з прямим звинуваченням звернувся високопоставлений оратор, просто зробила вигляд, що слова *«ви не знайдете жодної демократії в світі, де так процвітає ракова пухлина корупції»* її не стосуються. Поспішила забути, так би

мовити, про отриманий ляпас. Що ж, таке буває, коли в свідомість надходить сигнал, що явно суперечить сформованій Я-концепції.

І доки психоаналітики намагаються вилікувати народних обранців від нанесеної їм «психотравми», а Олег Ляшко інтерпретує на свій лад застереження тепер уже не тільки Дж. Байдена, але і Б. Обами¹, раціональна складова промови американського віце-президента залишається без належної рефлексії. Проте, чимало зі сказаного Байденем могло б стати приводом для дискусій вітчизняних істориків, політологів, філософів.

За власним визнанням шановного гостя, плануючи свій візит до Києва, він зовсім не збирався виступати в Раді з подобою публічної лекції. Мовляв, маючи чималий парламентський досвід, він добре знає, як «люблять» народні обранці, коли хтось їх повчає. Насправді ж вийшло так, що своєю промовою Дж. Байден надав вичерпну оцінку теперішнього історичного моменту для нашого суспільства. Йому вдалося емоційно обіграти ситуацію, що склалася, зазначивши, що в минулому (останній раз – у 2004 році) Україна не раз втрачала можливість перейти до реально демократичного устрою, зриваючись у прірву олігархізму і тотальної корупції. «Ми бачили, як реформи впроваджувалися, а потім їх згортали. Ми бачили, як олігархи, які були не зацікавлені у змінах, спочатку усувалися від влади, а потім вони поверталися. Ми бачили, як реформатори переслідувалися, в тому числі мала місце й політична помста. І ми знаємо, що яскраве полум'я надії на створення нової України було загашено цією отрутою, яка вражає всю країну».

Проводячи паралелі з американською історією, Дж. Байден сказав:

«Моя країна теж народилася в результаті революції. Але боротьба за незалежність почалася задовго до того, як прозвучали перші постріли. Люди почали підніматися в кожному регіоні, в кожному куточку колоніальної на той час країни – Массачусетсі, Пенсільванії, Вірджинії. І проголошували свій регіон вільним. Це робилося різними мовами, за допомогою різних документів».

¹ <http://www.depo.ua/rus/politics/pislya-obmovki-obami-lyashko-zapidozriv-ssha-u-namiri-viddati-13012016113600>

Таке запрошення скористатися американським досвідом, на мій погляд, не зовсім доречно через цілком зрозумілі обставини. Сполучені Штати утворювалися з самодостатніх британських колоній у Новому Світі, і процес делегування владних повноважень йшов «знизу догори». Американці, пояснює Байден, «взяли цілий континент, як сказав... Джон Адамс – «величезну неврегульовану машину» і виліпили з цієї невпорядкованої машини об'єднану представницьку демократію, де люди бачили себе, в першу чергу, американцями, а вже потім громадянами своїх регіонів». При цьому не слід забувати, що ступінь свободи штатів-регіонів на початковому етапі був настільки великим, що говорити про цілісність країни взагалі не доводилося.

Загальновідомо, що прийняттю Конституції США 1787 року передував документ Articles of Confederation and Perpetual Union (Статті Конфедерації і вічного союзу), ухвалений Другим континентальним конгресом 1777 року. Тринадцять американських колоній проголосили свою незалежність від британської корони і делегували конфедеративному уряду питання війни і миру, дипломатії, освоєння західних територій, грошового обігу і державних позик, тоді як інші питання, включаючи оподаткування, залишалися у веденні штатів. Досить швидко стало зрозуміло, що конфедеративна держава є вкрай нестійким, слабким і, м'яко кажучи, неоптимальним політичним утворенням, тим більше в умовах війни. Зародився рух за розширення повноважень Центру, прихильники якого, в тому числі А. Гамільтон, Дж. Медісон і Дж. Джей, агітували за перехід від конфедерації до федерації. У 1788 році вони видали збірку статей під загальною назвою The Federalist («Записки федераліста»), де обґрунтовувалися норми Конституції США.

Сучасна ж Україна виникла в результаті розпаду СРСР – максимально централізованої імперської структури, в якій напрям руху владних повноважень був прямо протилежним – «згори донизу» і ніколи навпаки. Навіть сам акт ліквідації Союзу був спочатку зафіксований «нагорі», в Біловезькій, лідерами трьох слов'янських республік і лише потім спущений на місця. У спадок від СРСР Україна отримала надмірну централізацію влади і практично повну фінансову, кадрову та іншу залежність регіонів

від Центру. Про участь у соціально-політичному житті країни «місцевих громад» до останнього часу взагалі ніхто не згадував.

Як бачимо, США «доростали» до федерації зі стану конфедерації, а унітарній за Конституцією Україні пропонується зробити крок назад. І це в умовах жорсткого пресингу з боку сусідніх держав, що відкрито (як Росія) або завуальовано (як Угорщина, Польща або Румунія) претендують на українські регіони. Ідея федералізації настільки непопулярна в нашому суспільстві, що з нею безпосередньо пов'язують можливість втрати державності як такої. Можливість ця не така вже й гіпотетична: навіть натяк на федералізм в Конституції України у вигляді статусу автономної республіки для Криму обернувся анексією останнього Росією.

І навіть в демократичній Америці в середині XIX століття проблеми федералізму не в останню чергу призвели до початку кровопролитної війни між Північчю і Півднем. Визнаючи цю особливість федералізму, Дж. Байден зазначив:

«Але наш союз, об'єднання були неповними. Через 70 років перед нами постало повторне випробування – Американська громадянська війна, яка майже розірвала молоду на той час країну. Перемога на полі бою була недостатньою для того, щоб об'єднати нашу країну, скасувати рабство й відмінності між нашими регіонами, надати права і свободи всім рабам. Конгрес США зібрався і вніс поправки в Конституцію».

Непопулярність ідеї федералізації в Україні виявилася навіть у такому дрібному, але виразному епізоді як некоректний переклад українською мовою фрагменту байденівської промови. Епізод цей, зрозуміло, став причиною численних спекуляцій (див., наприклад, статтю А. Васильєва в російському «Взгляді»¹). Багато експертів особливо підкреслювали, що вони знайомилися з промовою Байдена англійською мовою.

Вона була опублікована на офіційному сайті Білого дому, і за бажанням можна порівняти оригінал (*This issue of federalism is the thing that almost prevented our nation from coming into being*²) з відеозаписом виступу з українським перекладом, де слово

¹ <http://vz.ru/opinions/2015/12/10/782927.html>

² <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2015/12/09/remarks-vice-president-joe-biden-ukrainian-rada>

«федералізм» пропущене. Разом з тим, скидати все на «політично пильних» перекладачів було б несправедливо. Кожен, хто дивився пряму трансляцію виступу, не міг не помітити, що принаймні три перекладачки, змінюючи одна одну, зачитували текст з аркуша, іноді навіть обганяючи оратора. Швидше за все, варіант перекладу поданого заздалегідь тексту був виправлений кимось, хто вище за рангом.

Байден наполягає, що «конституційна реформа, яка включає реформу судової системи та децентралізацію – кращу європейську практику, це не підриє суверенітету. Усе це було і в нашій країні. Мають бути сильні, незалежні штати (регіони), які визначатимуть свою освітню систему, уряд в межах єдиної Конституції». Однак, в українських реаліях «децентралізація» не дорівнює «федералізації».

У нашому політичному просторі має значення не тільки безпосередній зміст політологічних категорій, а й та політична сила, від якої виходить відповідний проект.

На «федералізації» України активно наполягає Росія, і тому цей термін набув негативного – подібно до сепаратизму чи тероризму – відтінку. До проекту «децентралізації», що виходить від пропрезидентського оточення, у нас ставляться спокійно і з розумінням, хоча по суті обидва проекти мають чимало спільного.

Світовий досвід показує, що федеративний устрій є оптимальним для стабільних і розвинених країн, він надає більше можливостей для реалізації прав громадян. В умовах же нестабільних, кризових, коли держава стоїть перед необхідністю захищати свій суверенітет або проводити непопулярні реформи, більш доречним є унітарний устрій.

І навіть американському віце-президенту не вдалося довести зворотного.

Додонов Роман
Вінниця, 14.01.2016

МАПА УКРАЇНСЬКОЇ СВІДОМОСТІ: ВІД КРИЗИ ДО УТОПІЇ

Говорячи про стан нинішньої суспільної свідомості в Україні, науковці дедалі частіше використовують такі поняття як аберантна, травмована, «розірвана», «розколота», кризова, катастрофічна свідомість. Причому масове її поширення на наших теренах відбулося ще на початку буремних 1990-х, під час масштабного геополітичного «перекроювання» світу. На думку відомого українського соціолога М. Шульги, «суспільство увійшло в смугу затяжної кризи і не може з неї вийти вже чверть століття... Вже виросло ціле покоління, що формувалось у нестабільному соціальному середовищі, в умовах розмитих норм і цінностей, з украй невизначеними життєвими перспективами».

Справедливим буде визнати, що в роки відносно стабільного розвитку суспільства позитивні зрушення в бік оптимістичного сприйняття світу відбувалися. Однак, говорячи про формування кризової свідомості в Україні, не варто забувати про факт постійного маніпулювання сприйняттям дійсності населення під час виборів різного рівня. Кандидати на державні пости часто використовують меседж: «Все погано, гірше вже немає куди...». Таким чином, відбувається ще й навмисне формування кризової свідомості для досягнення політичних цілей.

Для кризової свідомості характерні стан фрустрації, тривожність, аномія, безпорадність, безвихідь, що пов'язані з крахом надій, сподівань, задумів. А найголовніше – це сприйняття власного життя як кризи. Така свідомість фіксує руйнування системи смислів, ідеалів та цінностей, самотність індивіда, його відчуженість від соціуму.

Нині кризова свідомість в Україні «набирає обертів», оскільки ті ідеали, за які боролися і гинули громадяни під час Революції Гідності, не знайшли своєї реалізації. Люди прагнули змін на краще. Натомість отримали анексію Криму, війну на Донбасі, гальмування або відсутність якісних реформ, ще більшу корупцію, стрімке падіння рівня життя більшості населення. Попри усі обіцянки «світле європейське майбутнє» поволі відкладається у довгий ящик. Пересічним громадянам треба знов вчитися жити сьогоденням, як це було в 1990-ті. Можна, безумовно, послуговуватись китайською народною мудрістю, згідно з якою «сьогодення дароване». Але, це досить важко, коли відчуваєш, що сьогодення нестерпне. За такого способу мислення у людини залишається лише один крок до сприйняття свого існування як катастрофи. Кризова свідомість може «перерости» у катастрофічну, коли людина сприймає життєвий простір як непридатний до життя.

Катастрофічна свідомість є апогеєм, піком напруженості кризової свідомості. Для неї характерне не тільки особисте переживання катастрофи, яка відбулася, але і її очікування. І важко сказати, що важче й складніше для психіки людини. Така свідомість характерна сьогодні для жителів Донбасу, причому як з одного боку лінії розмежування, так із іншого, оскільки війна – це завжди катастрофа, і страждають від неї жителі як українського Донбасу, так і ОРДЛО.

Стан катастрофічної свідомості зафіксований результатами моніторингового соціологічного дослідження Інституту соціології НАН України. Зокрема, в липні 2014 року на Донбасі політичну обстановку як напружену, критичну, вибухонебезпечну оцінювали 99 % респондентів. В інших регіонах цей показник є теж високим, але все ж таки нижчим: на Заході країни, приміром, 90 %.

Хотілося б навести приклад переживання кризово-катастрофічної свідомості рядками вірша донецької поетеси Ірини

Белокоłos, які вона написала під час дуже жорстокого протистояння в Донецьку в січні 2015 року.

*Окаянные дни... Окаянные...
Словно душу из тела рвут
Мысли жесткие, чувства пьяные.
Звуки молотом в уши бьют.
Кто – за правое? Кто – за левое?
Бастионы немыслимой лжи.
Кто – за черное? Кто – за белое?
Где же истина?
Подскажи...*

Назва вірша і його зміст змушують проводити паралелі з «Окаянными днями» Івана Буніна – нотатками, які є прикладом катастрофічної свідомості.

Окрім сплаву кризово-катастрофічної свідомості в суспільстві функціонує і проєктивна свідомість, основою якої є утопічний реалізм. Дуже часто наші політики нині говорять про «райдужні перспективи», не враховуючи реальні тенденції розвитку, реальний процес змін, що відбувається в суспільстві та у світі в цілому. Ентоні Гідденс вказує на небезпеку помилок під час проєктування майбутнього та розглядає різні їх варіанти: помилки проєктування, помилки оператора, непередбачені наслідки спроектованих дій тощо.

Проективна свідомість – нормальний елемент суспільної свідомості, оскільки бути простим віддзеркалювачем, стороннім спостерігачем, сприймати соціальну дійсність такою, як вона є, і змиритися з цим, не влаштовує людину. Вона за своєю природою є рефлексивною, і її думка обов'язково орієнтована на майбутнє. Більше того, людина хоче розбудовувати це майбутнє, впливати на нього, конструювати. Саме тому і маємо соціальні сплески в Україні, головним гаслом яких є прогресивні зміни соціуму.

Яскравий пропагандистський характер проєктивна свідомість має в «Л/ДНР». В тамтешній пресі немає жодних критичних текстів на адресу «республік». Навпаки – «хвалебні оди» всім «керівникам». Критика лунає лише на адресу України. В рази збільшилась кількість періодичних видань, а це свідчить про те, що за «душі донеччан узялися серйозно й надовго». Щоправда, після читання такої преси та перегляду місцевих телеканалів стається «вибух мозку» і виникають сумніви в змозі адекватно сприймати

реальність. Спостерігається явний дисонанс між віртуальним і реальним життям, наполегливо формується хибне світосприйняття.

Якщо ж повернутися до подій в Україні загалом, то іноді складається враження, що ми самі навмисно проектуємо, конструюємо кризу – і в реальності, і в свідомості. Проективна свідомість нашого суспільства має кризовий характер. Суспільство живе від однієї кризи до іншої. Чи то занурення в екзистенційно-плюралістичне бачення світу зі «смакуванням» своїх невдач, чи то непередуманість шляхів реалізації тих ідеалів, на які налаштовуємося, але позитивного сприйняття реальності нам не вистачає. Безумовно, зараз, коли країна у війні, важко говорити про щасливе майбутнє. Але всі війни колись закінчуються, і треба налаштовуватись на продуктивне, конструктивне, мирне життя.

Додонова Віра
Вінниця, 11.04.2016

БЕЗПЕКА ЄВРОПИ: ПЕРЕГРІВАННЯ СИСТЕМИ

Спекотний липень 2016 року став для європейців таким в прямому і переносному сенсі. Система міжнародної (і внутрішньої) безпеки, що формувалася десятиліттями, дає збій. За останній тиждень вона настільки «перегрілася», що доречно буде порівняти її з готовою вибухнути паровою машиною. Тиск у котлі перевищує всі допустимі норми, труби тремтять, місцями вже заклепки вилітають, а через отвори, що утворилися, зі свистом труїть пар.

Першою такою «заклепкою» став теракт у Ніцці 14 липня, на День узяття Бастилії. Середземноморська перлина Франції стала ареною кривавої бійні, коли після святкового феєрверку у натовп на Англійській набережній на повній швидкості в'їхала вантажівка. Водій вів машину зигзагами, намагаючись завдати найбільшої шкоди, промчав 2 км, потім відкрив вогонь, але був убитий поліцейськими. Від поранень на місці померло 80 осіб, в тому числі 10 дітей. Вже за три дні з лікарень Лазурного берега повідомили, що число жертв досягло 120 осіб.

За цими подіями настала черга турецького Стамбулу, де в результаті спроби військового перевороту в ніч на 16 липня спалахнули бої із застосуванням танків і авіації. Поки експерти дискутують про те, чи не був цей путч інсценований самим

президентом і чи не підштовхне розправа із заколотниками Туреччину до згорання демократії і наступу авторитаризму, загинуло понад 260 осіб.

«Свистить пара» і в пострадянських республіках, зокрема, в Казахстані та Вірменії. 17 липня в Алмати кілька озброєних громадян напали на відділення поліції. Вбито четверо, більше десяти поранено. Імовірно це – відгомін війни кланів, яка розгортається за потенційну спадщину Н. Назарбаєва. У Єревані члени опозиційної організації «Нова Вірменія» вимагали відставки президента, звільнення з в'язниці свого лідера Ж. Сефіляна, скликання «установчого парламенту». Вони також напали на поліцейську дільницю, є жертви. Загинув, зокрема, заступник командира полку ППС А. Ваноян. У відповідь почалися арешти опозиції, в столиці Вірменії введені підвищені заходи безпеки.

Ну, а про «гарячу точку» на Сході України, де не припиняються артилерійські дуелі й щодня гинуть по декілька людей, вже якось не згадують.

А найголовніше – загальний настрій, апокаліптичні очікування, передчуття великої війни, яке вже витає в ефірі. У дусі моменту висловився в інтерв'ю журналу Der Spiegel радник адміністрації президента РФ Сергій Караганов. «Якщо НАТО ініціює агресію проти ядерної держави Росії – ви будете покарані», – заявив він, констатуючи також, що «пропаганда, яка зараз здійснюється, нагадує період, що передувє новій світовій війні».

Колись у майбутньому астрофізики доведуть зв'язок липневої агресії з аномальними спалахами на Сонці або іншими видами підвищеної космічної активності. У дусі робіт Чижевського збудують таблиці кореляції «земного відлуння сонячних бур». Біологи неупереджено зафіксують генетичні мутації та масові міграції сарани, лемінгів та інших провісників людського божевілля, що блокує інстинкт самозбереження виду. І лише політики будуть доводити свою непогрішність і правоту, продовжуючи підштовхувати народи до межі, за якою вже немає вороття.

Додонов Роман
Донецьк, 20.07.2016

ВТОМА ВІД ВІЙНИ ЧИ ПЕРЕЗАВАНТАЖЕННЯ?

Всяк, хто хоча б поверхово відстежує медійну динаміку, мав можливість переконатися, що українські ЗМІ істотно змінили стратегію висвітлення східноукраїнського конфлікту. Не те, щоб змінилася риторика, ні, як раз з цим все, як і раніше: епітетами «сепаратисти» й «терористи» так само рясніє мова телеведучих.

З екранів зникли самі новини з Донбасу. Уже не перший тиждень марно чекаю від «ТСН-Тиждень» інформації щодо конфлікту, щоб не сказати аналітики – хоч якогось огляду подій, хоч простої згадки Донецька чи Луганська в новинних сюжетах. Тиша. Зате йдуть майже десятихвилинні (!) репортажі про епідемії грипу, що насувається, про священників-педофілів, про польські реанімації і т. ін.

Не треба мати екстрасенсорні здібності, аби зрозуміти, що нова стратегія новин одного з центральних телеканалів спрямована на підготовку громадської думки до остаточної відмови від боротьби за відновлення територіальної цілісності країни.

Йдеться не про елементарну втому від війни. Ні, за цим криється щось більше, а саме – моральна капітуляція і згода з

нав'язаним сценарієм «малої України». У перезавантаженому форматі образ України постає у вигляді країни, яка розпрощалася зі своїм індустріальним статусом; країни, що значно скоротилася як за площею, так і за населенням; країни, котра змирилася із засиллям олігархату, криміналітету, з несправедливістю суддів і продажністю чиновників, країни демодернізованої, з великим ризиком зриву в архаїчну прірву ксенофобії та автаркії.

Україна в новому, секвестрованому стані виглядає, звичайно, більш привабливою для нинішньої влади, бо підвищує імовірність продовження термінів її правління, адже потенційні опозиціонери позбавлені своєї електоральної бази, так само як і мільйони українців – права брати участь у виборах. Така «мала Україна» є більш однорідною, керованою і підконтрольною. Зникнення з телеекранів сюжетів про Донбас свідчить, що влада не має наміру повертати втрачені території і готує до цього пересічних громадян.

«Настрої та усвідомлення незворотності втрат вже стають стійкими, – зазначає Андрій Єрмолаєв. – А відчуття, що з конфлікту вже немає якогось розумного виходу, і потрібно просто якимось чином зупинити ситуацію, хоча б заморозити її, охоплює все більшу кількість людей. Згідно з останніми соціологічними даними, зараз українці готові прийняти найрізноманітніші варіанти – аж до від'єднання Донбасу, але з однією умовою: щоб припинилася війна, в якій поки ніхто не бачить результату. Відверто кажучи, очевидна «вітальна поведінка» як суспільства в цілому, так і політиків».

Відсутність чітко виробленої програми дій, ситуативність реагування, пасивність і вичікувальність влади поки ще не перевищила поріг терпіння населення, але розчарування в лідерах, що посіли міністерські й депутатські крісла на хвилі Революції Гідності, вже дається взнаки. Гострий дефіцит державного мислення, бажання відстоювати не свої власні, але національні інтереси, дефіцит управлінського досвіду тягнуть владу на дно. Шкода тільки, що разом з нею туди ж вирушать і всі надії України на гідне майбутнє.

Додонов Роман
Вінниця, 15.12.2016

ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТУ 2016 ПОЛІТИЧНОГО РОКУ В УКРАЇНІ

Добігає кінця 2016-й, настав час підбивати його підсумки, адже спливає не лише календарний рік, а й рік політичний. Політичний час може бути стислим або розтягнутим залежно від насиченості його подіями. Відчуття політичного часу в році, що минає, на мій погляд, пов'язано з отаким «пробуксовуванням» України на одному місці. Експерти вже проголосили цей рік роком «втрачених можливостей», «роком без реформ» і «точкою неповернення». Багато було зроблено заяв нашою владою, дано багато обіцянок, хоча обіцянки щедро роздає кожна влада, і нинішня в цьому не є винятком.

Головним питанням для України в році, що минає, як, втім, і в минулому, і в майбутньому є припинення війни на Донбасі. Ані «безвіз», розгляд якого вкотре відкладено, ані асоціація з ЄС, перспективи якої є туманними, не можуть і не повинні стояти в одному ряду з конфліктом на Сході України, бо результат їх вирішення не пов'язаний з людськими життями. Війна ця має позиційний характер, вимотує протиборчі сторони, тривають обстріли населених пунктів з обох сторін. Місцеві жителі гірко

жартують між собою: «Стріляють, щоб не забували один про одного, а ми про них».

По той бік кордону люди змирилися зі своїм становищем, якимось пристосовуються до такого життя. Думки ж і сподівання багатьох переселенців все одно пов'язані з якнайшвидшим закінченням війни, реінтеграцією ОРДЛО в Україну і, як наслідок, з поверненням багатьох у рідні домівки. Люди втомилися чекати, жити в стані фрустрації і прагнуть кардинальних змін.

Хоча, як мені здається, наші бажання не збігаються з можливостями політичної еліти у вирішенні конфлікту на Сході країни. Складно сказати, який фактор переважає у цій ситуації більше: відсутність політичної волі до вирішення питання, чи об'єктивні причини, що роблять неможливим завершення війни. Мабуть, і те й інше. Наші політики потихеньку «приручають» електорат, роблять його слухняним, прогнозованим і керованим. Вони привчають нас до думки про те, що для збереження стабільності й рівня життя в країні Україна змушена не стільки відмовитися від Донбасу, скільки зачекати з його реінтеграцією й деокупацією. Можна згадати фразу Й. Сталіна, що стала крилатою: «Немає людини – немає проблеми», так і в нашому випадку помислимо за аналогією: «Немає ОРДЛО – немає проблем». А проблем там багато, і вирішувати їх доведеться не абияк, а засукавши рукава, а тут і своїх справ і турбот сила-силенна.

Проведене на замовлення «Українського інституту майбутнього» дослідження за темою *«Настрої українців на кінець 2016 року from UIFuture»* у листопаді цього року засвідчує, що серед населення України переважають аж ніяк не райдужні настрої. Якщо оцінювати показники дилемою «оптимізм – песимізм», то песимізму у багато разів більше. Так, наприклад, понад половина опитаних респондентів (62,1 %) зазначають погіршення економічної ситуації в країні за останні півроку. 31,9 % вважають, що економічна ситуація не змінилася, і тільки 3,6 % – що вона стала поліпшуватися. Співставте 62,1 до 3,6 % і зрадійте: не перевелися-таки оптимісти серед українців!

Серед першочергових завдань, які має вирішити керівництво нашої країни сьогодні, більшість респондентів назвали боротьбу з корупцією (67,8%) і поліпшення економічного стану в країні (57,7%). Менш значущими, але однаково важливими завданнями

опитані вважають вирішення проблем Донбасу (36,4%), зміцнення безпеки держави в умовах війни з Росією (29,1%), боротьбу зі злочинністю (24,1%).

Сенсаційною подією для нашого суспільства, яка перевірила стресостійкість нервової системи кожного українця, було оприлюднення е-декларацій чиновників і депутатів: кожен третій з опитаних українців був шокований, кожен четвертий зауважив, що насправді чиновники показали лише маленьку частину того, що в них є.

Наша еліта продемонструвала небачений цинізм, який здивував не тільки українське суспільство, але й усю світову спільноту. Маємо моральний парадокс: Україна – країна, що воює, всі говорять про тривалу економічну кризу, підвищилися тарифи на комунальні послуги, народ стогне, а «наші хлопці заробляють на війні». На цьому тлі, а тим більше після оприлюднення декларацій про доходи посадовців довіра до Президента падає (41 % опитаних зазначили, що ставлення до нього погіршилося, і лише 1,5 % респондентів змінили своє ставлення на краще). Слід зазначити, що наш Президент є політиком вищого класу, якому поки що вдається «упаковувати» свою політичну діяльність у благородні форми, маніпулюючи «мантрою реформ» і гарантуючи собі стабільне політичне сьогодення, чого не можна сказати про майбутнє, адже дорослішає й мудрішає наша країна, її політики і її народ.

Проте найбільш примітним і симптоматичним є той факт, що кожен другий з опитаних висловився за націоналізацію власності (майна) у власність держави, що дасть владі можливість вести боротьбу з олігархами. Виявляється, соціалістичні аберації присутні не тільки у свідомості жителів ОРДЛО, але і в українському суспільстві, й політична еліта має до них поставитися з усією відповідальністю й серйозністю, в іншому разі буде пізно. Не можна ж так безсовісно багатіти на тлі прогресуючої бідності. Отже, нашій владі є над чим подумати й попрацювати у майбутньому році...

Додонова Віра
Вінниця, 21.12.2016

ЯК УКРАЇНЦІ СТАВЛЯТЬСЯ ДО КОНФЛІКТУ НА ДОНБАСІ

Однією з фундаментальних проблем, що впливають на якість експертних оцінок і, відповідно, на рівень довіри до останніх, є проблема надійності інформаційної бази для аналізу. На жаль, частіше за все наша експертна спільнота робить свої прогнози щодо розвитку ситуації шляхом «ворожіння на кавовій гущі». Ніхто не применшує цінності думки експертів, однак суб'єктивні інтуїції набувають значно більшої ваги, якщо вони підкріплюються даними статистики та соціопитувань. У цьому випадку мінімізується (хоч й не зникає) маніпулятивна складова, яка присутня в більшості таких оцінок. Спокуса підмінити наукові оцінки ідеологемами, свідомо чи несвідомо сприяючи міфотворчості, не зникне ніколи. Соціологія ж розкриває таємні пружини механізмів, які діють у соціальному просторі і на які потрібно вчасно реагувати владі з тим, щоб запобігти або попередити небажану ситуацію. Щоправда, висновки і рекомендації експертів далеко не завжди реалізуються, оскільки те, що не збігається з інтересами правлячої еліти, не береться до уваги і не визнається.

У відкритому доступі циркулюють звіти емпіричних соціологічних досліджень, проведених організаціями, науковий авторитет і визнана репутація яких дозволяє з довірою ставитися до їх висновків і результатів. Зокрема, одним з таких якісних досліджень вважається щорічний моніторинг Інституту соціології НАН України. У минулому році він називався «Українське суспільство – 2016 (Думки, оцінки та умови життя населення України)».

Центральним моментом, на якому фокусувалася увага соціологів, залишається ставлення до подій на Донбасі. Воно й зрозуміло, адже третій рік суспільство «занурене» в конфлікт: хтось воює, хтось став волонтером, хтось переселенцем – і всі переживають за майбутнє України. Найчастіше громадяни або підтримують пропрезидентський дискурс, або займають по відношенню до нього критичну позицію. Порівняння результатів моніторингу 2015 і 2016 років дозволяє виявити динаміку змін поглядів прихильників обох точок зору.

Своєрідним лакмусовим папірцем залишається проблема класифікації характеру конфлікту на Сході: чи це агресія Росії, чи це громадянська війна? Відповідаючи на запитання: *«З ким сьогодні воюють українські силові структури на Донбасі?»* респонденти і в 2015, і в 2016 роках віддали перевагу варіанту відповіді: «з найманцями (місцевими та іноземними, які воюють за гроші), яких підтримує Росія». Більше третини 36,7/**36,5 %** (жирним виділені дані за 2016 рік) опитаних погодилися з цим варіантом. На другому місці, відповідно, 15,9/**18,4 %**, стоїть відповідь: «з місцевим ополченням, яке фінансується і озброюється Росією». Зауважимо, що досить великий відсоток українців не може відповісти на це питання – 19,3/**20,9 %**. Очевидно, що значна питома вага «необізнаних» пов'язана з суперечливою інформацією, яка подається в українських і російських мас-медіа. На 4,5 % зменшилася кількість респондентів, які вважають, що українці воюють з регулярною російською армією: якщо в 2015 їх було 17,4 %, то в 2016 – **12,9 %**. Невеликий відсоток голосів набрали відповіді «з місцевим ополченням, діючим самостійно» (4,3/**4,1 %**), і «з місцевим ополченням та іноземними добровольцями, які діють самостійно» (6,4/**7,2 %**).

Як бачимо, масово українці не особливо розрізняють місцевих та іноземних найманців, що фінансуються Росією, в результаті чого маємо такий собі софістичний прийом – не громадянська війна, але й не агресія, або і те, й інше разом.

Оцінюючи перспективи вирішення конфлікту, респонденти висловлювалися за той чи інший сценарій, який вони готові прийняти. У 2016 році на 3,4% зросла кількість голосів (з 18,9 до **22,3 %**) тих, хто вважає за необхідне «визнати за ДНР і ЛНР право на незалежність і почати переговори щодо їх особливого статусу». Навпаки, зменшилося на 4,7 % у порівнянні з минулим роком число (з 22,4 до **17,7 %**) бажаючих «проводити економічну й територіальну блокаду непідконтрольних територій до їх повернення». До наших громадян поступово приходять розуміння того, що там теж живуть люди і вони є заручниками існуючої ситуації. Зменшилася кількість бажаючих «продовжувати бойові дії до повернення під контроль всіх територій на Сході України» з 18,4 до **13,9 %**. Майже на тому ж рівні залишилося співвідношення бажаючих «відокремити ДНР і ЛНР від України, відмовитися від цих територій» (14,5 і **14,7 %**). І, як у попередньому питанні, величезна кількість опитаних зізналися, що вони «не можуть відповісти». Їх відсоток зріс в порівнянні з попереднім роком на 7,2 % (з 22,5 до **29,7 %**).

Хоча до війни населення України і звикло, однак, кількість людей, які не бажають воювати, в цьому році зросла на 9,2 %. Відповідаючи на питання: *«Чи готові Ви зі зброєю в руках воювати за повернення території ДНР/ЛНР під контроль України»*, найбільша кількість респондентів зізналися, що ані вони самі, ані їхні родичі, друзі, знайомі не готові (42,9 і **52,1 %**). Показники за всіма варіантами відповідей в 2016 році зменшилися в порівнянні з 15-м:

- «готовий особисто я і мої рідні» – з 14,9 до **10,6 %**;
- «готові мої друзі і знайомі» – з 14,7 до **12,0 %**.
- «хтось з рідні/друзів/знайомих готовий, інші ні» – з 22,8 до **15,2 %**.

Тільки тих, яким «важко відповісти» приблизно однакова кількість з минулим роком (17,3 і **17,6 %**). Швидше за все, населення нашої країни поступово приходять до думки, що

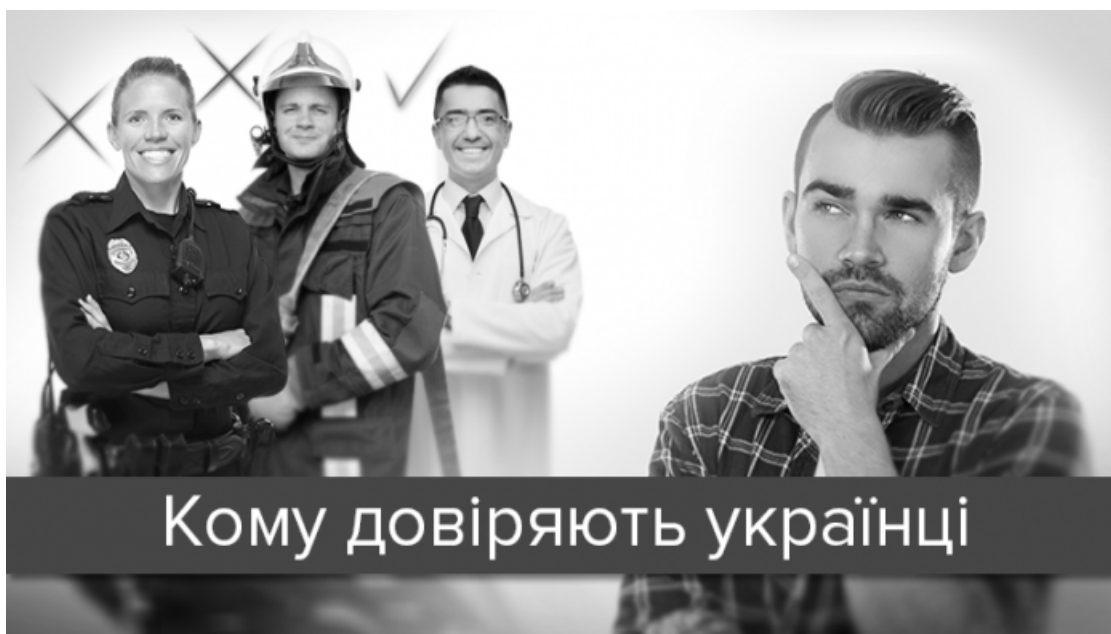
конфлікт не вирішити військовим шляхом і необхідно знаходити компроміси з обох сторін.

Не змінюється і ставлення українців до новоутворених «республік». Зокрема, на питання: *«Якщо в Україні буде проводитися референдум щодо статусу ДНР / ЛНР, яку позицію Ви особисто підтримаєте?»* Найбільшу кількість голосів набрала відповідь: залишити статус цих територій без змін – 35,1 і **34,4 %**. Зросла кількість респондентів, яким важко відповісти (з 22,4 до **28,0 %**). На 5,3 % зменшилася кількість голосів, які вважають за необхідне надати цим територіям автономію в складі України (з 30,2 до **24,9 %**). Залишилося майже незмінною кількість респондентів (12,3 і **12,8 %**), які вважають за доцільне «надати цим територіям повну незалежність».

Слід зазначити, що конфлікт на Донбасі сприймається більшістю населення як другорядна і незначна для країни подія. Набагато важливіше економічні проблеми, з якими зіткнулася влада. На питання *«Що заважає владі реалізовувати реформи?»* на першому місці в 2016 році стоїть відповідь «небажання олігархів відмовитися від надприбутків» (60,2 %). Далі йдуть варіанти: «корупція» (58,7 %), «небажання політичних еліт змінювати систему» (46,9 %), «заважає відсутність у чиновників знань про реформи» (21,5 %), і тільки 18 % респондентів вказали ситуацію на сході України.

Проаналізувавши наведені дані, зауважимо незначні зміни позицій з багатьох відповідей. Це свідчить про те, що ставлення до процесів на Донбасі не змінилося суттєво. Більш того, більшість українців вважають цей конфлікт локальним, що не вимагає негайного вирішення, яке можна пролонгувати до кращих часів. З огляду на той факт, що в 2016 році 52,1 % українців не готові воювати за Донбас, а 34,4 % згодні залишити за непідконтрольними територіями існуючий статус, можна зробити висновок про бажання значної частини населення заморозити конфлікт на тривалий час. Набагато більший інтерес у наших співгромадян викликають питання функціонування влади, рівня демократії та економічного становища в країні.

Додонова Віра
Вінниця, 23.03.2017

ДО ЧОГО ПРАГНУТЬ І КОМУ ДОВІРЯЮТЬ УКРАЇНЦІ

Наше суспільство, немов збитий під час шторму з курсу корабель, хитається з боку в бік. За роки незалежності Україна часто змінювала вектор свого геополітичного руху: то обережно підкрадалася до Митного союзу, то розривалася між Росією і Європою, то нарешті вирішила, причому ціною людських життів, що ми вже точно йдемо у Європу. Питання про чітко сформульовану національну ідею залишається відкритим. Багато статей написано, дисертацій захищено, а ми й досі не вирішили: що саме потрібно вкласти в голови наших людей, аби вони відчували себе щасливими. Не можна дати людям тільки ідею «комфортного життя», людині цього замало: їй потрібні ідеали, цінності, смисли.

Продовжуючи цю логіку, деякі вітчизняні мислителі екстраполюють прагнення соціального порядку до загального блага на український ґрунт, стверджуючи, що соціально-культурні реалії сучасної України формуються під впливом таких смислових концептів як «схильність до загального блага» і «значущих Інших». Не заперечуючи цього положення, спробуємо звернутися до реальних цифр всеукраїнського моніторингу «Україна 2016», які проллють світло на наші очікування.

Слід задатися питанням: які параметри дають нам можливість оцінити злагоджене функціонування соціальних інститутів для

досягнення «загального блага»? Швидше за все, це питання, що стосуються реалізації соціальної справедливості, забезпечення рівня життя, забезпечення прав і свобод людини. На запитання *«Якою мірою в Україні забезпечується соціальна справедливість?»* 88,4 % респондентів відповіли «недостатньо», і тільки 3,2 % вважають «достатньо». Споріднене з ним питання про належний рівень життя громадян дало ще більш виразні результати: 93,5 % українців вважають забезпечення рівня життя громадян недостатнім, і тільки 1,6 % вважають достатнім. Можна лише здогадуватися, хто ці щасливчики, яких влаштовує рівень життя в нашій країні, – або представники «верхівки» суспільства, або ж, навпаки, самого «дна». Відповіді на питання про забезпечення прав і свобод українців розподілилися таким чином: недостатньо – 75,6 %, складно сказати – 13,9 %, достатньо – 10,0 %, не відповіли 0,4 %.

Людина – істота суспільна, і тому завжди буде прагнути до спільності з іншими. Отже, рівень довіри до соціальних інститутів демонструє також показник «схильність до загального блага».

У політичній, економічній ситуації в країні, більше половини (52,3 %) дорослих людей в Україні дотримуються думки, що «нікому не довіряти – найбезпечніше».

Соціальну довіру істотно диференційовано. Найбільше, українці довіряють сім'ї та родичам (95 %). У повсякденному житті довіряють сусідам, на яких можна покластися (58,7 %), співвітчизникам (56,2 %). До соціальних суб'єктів, які викликають довіру, відносять волонтерів (53-59 %, показники за 2015 і 2016 роки), церкву й духовенство (49,7 %), науковців України (48-51 %), армію (41-42 %). Порівняно з 2014 роком у 2,5 рази зріс авторитет благодійних фондів та громадських організацій, які продемонстрували свою участь у вирішенні проблем громадян (з 14,4 % у 2014 р. до 31,4 % у 2016-му).

Ситуація стає набагато критичнішою і характеризується гострим дефіцитом довіри, коли йдеться про владні й контролюючі інстанції держави. У межах 10-15 % варіюють останнім часом рейтинги довіри до двох знакових державних інститутів – міліції, повага до якої підвищилися в результаті поліцейської реформи (з 6 до 12 %), і Президента, кредит довіри якого після виборів 2014 року (36 %), вже в 2015-му скоротився вдвічі (18 %), а в 2016-му впав до

11 %. Оцінка діяльності Президента за десятибальною шкалою дорівнює 3,0, тоді як у 2014 році була 4,7. Найменший рівень довіри українці виявляють до політичних партій (4,7 %), швидше за все, втомилися від обіцянок, які щедро роздають «вожді».

Стрімко падає довіра до уряду (з 17,9 % в 2014 до 6,5 % в 2016 році) і Верховної Ради (з 9 % в 2014 до 6 % в 2016-м). Економічним регуляторам – банкам і податковій інспекції довіряють (9,2, і 9,1 %) респондентів.

Таким чином, до державних структур, які повинні не тільки прагнути, а й створювати «загальне благо», населення України демонструє дуже низький рівень довіри. Це реакція на те, що дані соціальні інститути, як показує досвід, дбають більше про своє благо і комфортне життя, аніж про благо народу (згадаймо хоча б е-декларації чиновників).

У нашому суспільстві спостерігається різне прагнення до «загального блага», навіть у поняття «загальне благо» вкладаються різні смисли. У простого народу це прагнення до блага своєї сім'ї, у сильних світу цього – теж прагнення до блага своєї сім'ї, хоча думати вони повинні про загальне благо всієї країни. Однак надав оптимізму той факт, що в Україні розвивається громадянське суспільство і репрезентуючі його громадські організації, а рівень довіри до них досить високий. Це свідчить про те, що ідея загального блага на мезорівні суспільства реалізується, і не все так безнадійно, як видається на перший погляд.

Додонова Віра
Вінниця, 31.03.2017

ДОВІРА ЯК ІНДІКАТОР ЄВРОПЕЙСЬКОСТІ УКРАЇНИ

Прийнято вважати, що Революція Гідності в Україні відбувалися під гаслом європейського вибору України. Наша країна продемонструвала на Майдані готовність прийняти цінності європейської культури і дотримуватися їх. Однією з класичних європейських цінностей і чеснот є довіра, на якому будуються відносини як усередині європейських країн, так і між ними. Встановлено, що існує безпосередня залежність між рівнем довіри, розвиненістю громадянського суспільства і політичним устроєм.

Не можна сказати, що європейці безмежно довіряють один одному, але все ж рівень довіри у них в різних європейських суспільствах вище, ніж у нас в Україні. Сучасні західні суспільства свідомо шукають основу для довіри, бо уявлення про суспільство у них базуються на взаємовідносинах між громадянами, сім'ями, добровільними громадськими організаціями, релігійними громадами, цивільними асоціаціями, які переплетені мережами довіри один з одним. І тому на перший план висуваються такі поняття як консенсус, прагматизм, методологія рішення проблем, управління конфліктами на противагу ідеологічному протиборству. Проблема довіри є ідеологемою сучасного західного суспільства, і всі агенти соціалізації, починаючи з мас-медіа, прищеплюють цю ідею співгромадянам з дитинства. Необхідність довіри як

змістостворюючого фактора в західних модерних суспільствах полягає в ідеї індивіда, як носії прав і цінностей.

Категорії «довіра» і «солідарність» є «модними» концептами сучасних соціально-філософських досліджень. Як пише Френсіс Фукуяма, довіра виникає у членів спільноти в результаті очікування того, що інші його члени будуть вести себе більш-менш передбачувано, чесно й з увагою до потреб оточуючих, в згоді з деякими загальними нормами. У соціології прийнято розрізняти категорії довіри та впевненості. Так, Ентоні Гідденс розрізняє довіру до людей і довіру до «абстрактних систем». Довіра між людьми «будується на взаємності відповідальності і співучасті: упевненість в чесності іншого служить головним джерелом почуття чесності та автентичності себе самого. Довіра до абстрактних систем породжує надійність у повсякденному житті, але за самою своєю суттю не може замінити взаємності й інтимності, які дають особисті відносини довіри». Ніклас Луман проводить відмінність між довірою до особистостей і впевненістю в інститутах: «Довіра залишається життєво важливим в міжособистісних відносинах, але участь у функціональних системах, таких як економіка і політика – це вже не питання особистісних відносин. Вона вимагає упевненості, а не довіри».

Якщо відійти від цих теоретичних міркувань і перенестися на український ґрунт, то можна прийти до наступних висновків. У нас немає впевненості в правильному і доцільному функціонуванні державних структур, що показує соціологічне дослідження кінця минулого року, проведене Українським інститутом майбутнього. І відсутність цієї упевненості абсолютно об'єктивно обумовлено поведінкою нашого політикуму. Можна, звичайно, потішити себе тим, що американці також традиційно не довіряють своїй державі, але довіряють інститутам громадянського суспільства.

Щоправда, з таким рівнем життя, як в США, і не обов'язково довіряти державі.

У нашому суспільстві маємо ситуацію, коли декларування політичних позицій, завдяки яким приходять до влади, зовсім не означає їх виконання. Причому, кожна наступна еліта вказує на те, що «попередники» припустили доленосних помилок.

У результаті пересічний українець перебуває в стані аномії, такого собі перекидання в «словесній еквілібристиці» і не має чіткого уявлення про дійсний стан речей в суспільстві й державі, тому що кожна політична сила конструює свою картину реальності.

Заяви наших «можновладців» з високих трибун про подолання кризи розходяться зі станом гаманців простих громадян. Наші політики не оцінили той величезний кредит довіри, який вони отримали під час і після Євромайдану. Суспільство розчароване гіпертрофованим соціальним розшаруванням, яке перешкоджає формуванню демократичного капіталізму, а також культивуванням регіональної та етнічної ксенофобії і ворожості по відношенню до всіх «інакших».

Якщо розмірковувати далі і домовитися, що ОРДЛО – це Україна, то впевненості в діях української влади у жителів ОРДЛО просто не може бути! Україна своїми діями довела і продовжує доводити, що їй як державі не можна ані довіряти, ані бути впевненим в її чесності і порядності.

І цей стан закладає фундамент нераціональних відносин в майбутньому як у разі возз'єднання ОРДЛО з Україною, так і в іншому випадку. Навіть обивателі знають, що є події, які не забувають і не прощають.

По суті, проблема довіри – це зріз проблеми ідентичності та проблеми «Іншого», які дуже гостро стоять в нашому суспільстві. Оскільки довіра являє собою неформальне соціальне відношення, яке ґрунтується на виборі і добровільності, то дезорієнтація довірчих відносин призводить до втрати почуття ідентичності.

Разом з тим, можна говорити про довіру серед агентів громадянського суспільства. І свідчення тому – потужний волонтерський рух. Не є таємницею, що на початкових етапах проведення АТО, коли армія фактично була небоєспроможною, саме волонтери взяли на себе функції держави і своїми діями підтримували функціонування армійських підрозділів.

Соціальна довіра утворюється там, де існує підвищений рівень громадянської активності та люди беруть участь у вирішенні нагальних проблем. Війна створила і створює особливі відносини між людьми. Бути в статусі «і не друг, і не ворог, а так» не виходить. Потрібно активно проявляти свою позицію. У граничних

життєвих ситуаціях люди хочуть бути переконані в тому, що всі готові щиро комунікувати, вести себе справедливо по відношенню один до одного і дотримуватися моральних і правових норм. У сьогоднішній Україні проблеми довіри до людей і впевненості в державі безпосередньо пов'язані зі збереженням тисячі життів людей.

З огляду на останні події на міжнародній арені, коли Європа не виправдала наших очікувань, внутрішню економічну обстановку з перманентним зростанням цін і падінням рівня життя, приходять на розум сумні думки про те, що Україна поступово перетворюється на країну втрачених можливостей, країну, де на мить спалахнуло і тут же згасло полум'я довіри.

Додонова Віра
Вінниця, 10.01.2017

Частина 2.

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ НА СЛУЖБІ МОБІЛІЗАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ЧИ ІСТОРИЧНЕ ЗАБУТТЯ?

*Что-то с памятью моей стало,
Все, что было не со мной – помню.*

Роберт Рождественский

Гібридна агресія Росії проти України виявила цілковиту незахищеність українського ціннісного простору від зовнішніх втручань і водночас актуалізувала теоретичні дослідження низки концептів, що мають сприяти напрацюванню системи гуманітарної безпеки. Йдеться про концепти історичної свідомості, національної ідентичності, ціннісної свідомості, культурної спадщини, дискурсивного управління, конструювання конфлікту, історичної справедливості, історичної пам'яті тощо.

Як продемонстрували події в Криму та на Донбасі, історія не перестала бути значущим фактором для більшості наших співгромадян, виконуючи мобілізаційні функції у

передконфліктних ситуаціях. Особливе місце серед названих концептів займає поняття «історична пам'ять».

Найчастіше за все під історичною пам'яттю розуміють «сукупність донаукових, наукових, квазінаукових і ненаукових знань та масових уявлень соціуму про спільне минуле»¹. Л. Зашкільняк визначає історичну пам'ять як здатність людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин і формувати на його підставі уявлення про історію як таку та своє місце в ній². Погоджуючись з такою дефініцією, одразу «пропишемо» цей концепт по відомству соціальної психології, оскільки феномен ПАМ'ЯТІ як такої є предметом вивчення психологічної науки. У психології під пам'яттю розуміється комплекс пізнавальних здібностей і вищих психічних функцій з накопичення, збереження та відтворення знань і навичок.

Разом з тим, специфіка ІСТОРИЧНОЇ пам'яті передбачає, як мінімум, міждисциплінарний підхід. Із царини психології, де сформувався напрямок дослідження пам'яті, відповідна проблематика перекочувала до історії, згодом – далі, до соціальної філософії, культурології, політології, соціології. Такий міждисциплінарний статус концепту дещо затуляє важливий, на наш погляд, аспект проблеми, який полягає у встановленні співвідношення між історією та історичною пам'яттю.

Якщо історія – це наука, яка вивчає минуле людства, тобто «сфера діяльності людини, спрямована на отримання (вироблення і систематизацію у вигляді теорій, гіпотез, законів і т.п.) нових знань про навколишній світ» – саме так визначають науку, то історична пам'ять – це, насамперед, психічний процес, який полягає в закріпленні, збереженні, наступному відтворенні минулого історичного досвіду. Отже, історична пам'ять є джерелом постачання інформації для історичної науки, але не ототожнюється з останньою.

¹ История и память: историческая культура Европы до начала Нового времени. Москва, Круг, 2006. 768 с.

² Зашкільняк Л. Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. 2006-2007. Вип. 15: 855-862.

Водночас, історія – це оповідання, дієопис, конкретний зміст якого є невід’ємним від постаті його автора, тобто історика. Тенденційний набір фактів, з якого вибудовується історичний дискурс, може ґрунтуватися на історичній пам’яті, але не обов’язково. Історики не часто бувають незалежними від пануючих ідеологем, тому офіційна історія мало чим відрізняється від ідеології: обидві обслуговують певні інтереси.

Можна погодитись з тими авторами, хто вказує, що історична пам’ять є дуже нестійким елементом історичної свідомості. Статичної, раз і назавжди заданої пам’яті не існує. Будь-які суспільно-політичні зміни з необхідністю призводять до перекомбінації історичних знань, оцінок, пам’яті, уявлень. Образ минулого ніколи не застигає. Але якщо він є настільки рухливим, якщо деякі риси минулого стираються, а інші спливають, в залежності від актуалізації проблем, що стоять на порядку денному нашого часу, якщо статичної пам’яті взагалі не існує, то соціум має періодично корегувати своє ставлення до подій і постатей минулого для того, щоб мати можливість спиратися на нього в реалізації великих соціальних проєктів. Потенціал пам’яті використовується для вирішення таких масштабних соціально-політичних завдань, як розбудова державності, становлення політичної нації, формування національної ідентичності, інтеграція в те чи інше наддержавне утворення тощо.

Зміст пам’яті, що перетворився стараннями істориків на панівний історичний дискурс, у випадку докорінної зміни ідеології – а такі випадки у XX столітті траплялися не раз – підлягає суттєвому перегляду.

Але виникає питання – а що робити з тим інформаційним масивом, який вже «відіграв своє» і не придатний далі для виконання ідеологічних завдань? Як каналізувати «старі» історичні нашарування і звільнити шлях для нових?

І тут на допомогу приходить така властивість пам’яті, як забування. Функція забування є не менш важливою для окремої людини і соціуму в цілому, ніж здатність пам’ятати. Психологам відомі відхилення, коли людина пам’ятала все і не могла нічого забути, але такі випадки розглядаються саме як патології. З суспільством складніше, адже колективна пам’ять зберігається не лише в психіці індивідів, а й на матеріальних носіях – в архівних

документах, культурних пам'ятках, творах культури. Прагнення якнайшвидше позбавитися від спогадів про минуле викликає у ідеологів мотиви, споріднені з тими, що підштовхували китайських легістів на спалення конфуціанських книг, тобто бажання фізично знищити матеріальні носії інформації.

Дещо пом'якшеним варіантом «вимушеного забуття» є прийняття законів, що встановлюють санкції за «неправильні» спогади. Іронія полягає в тому, що автори багатьох подібних новацій самі були активними будівниками попереднього ідеологічного дискурсу, і категоричність, з якою вони закликають до покарань, викриває глибинні психологічні комплекси, пов'язані з дисонансом самоідентифікації. Вірні слуги попередніх режимів перетворюються на нещадних критиків і смертних ворогів останніх. Людське життя виявляється інколи тривалішим за термін панування певної ідеології, тому вміння адаптуватися до нового режиму, до нових умов нерозривно пов'язане з умінням «забувати». Як кажуть, «хто при німцях жив, той і зараз живе».

Чудовою ілюстрацією до цього є кампанія декомунізації, що розгорнулася у постмайданній Україні. Кількість реально постраждалих від дій радянської влади серед сучасних можновладців значно поступається кількості тих, хто сам був членом КПРС, просувався по партійній лінії, входив до номенклатури, займав високі посади в радянських органах влади. Згадувати про це віч-на-віч чомусь не прийнято, але в народі добре пам'ятають «who is who».

Можливо саме тому, як мінімум, неоднозначну оцінку – щоб не сказати більше – отримали так звані «декомунізаційні закони», прийняті Верховною Радою України у квітні 2015 року. Йдеться про пакет Законів «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (закон № 314-VIII); «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939-1945» (закон № 315-VIII); «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років» (закон № 316-VIII); «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317-VIII).

Зокрема, Закон «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів...» фактично

ототожнює соціалізм і фашизм, навіть не беручи до уваги той факт, що перший панував на теренах України понад сімдесят років, а другий – менше чотирьох. За нормою цього Закону, «публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні», кваліфікується як пропаганда комуністичного тоталітарного режиму, що заборонено. З методологічної точки зору сумнівною виглядає сама логіка твердження: пропагандою є заперечення злочину. Тобто дією проголошується заперечення дії. Через це всі українці, які під червоними прапорами самовіддано будували українські міста, створювали велику промисловість, вирощували хліб, виховували дітей, захищали рідний край від нацистської навали, проголошуються співучасниками злочинних дій радянської влади. І той, хто це заперечує – сам є злочинцем.

Занадто категоричні формулювання статей цього Закону не враховують тієї обставини, що для населення багатьох промислових міст України, особливо південно-східної, саме радянська індустріалізація стала найважливішим етапом їх історичного розвитку. Прибрати пам'ять про неї – і залишиться досить тонкий прошарок спогадів про колонізацію «Дикого Поля», козацтво та імперсько-православну добу. Це дуже наочно продемонструвала кампанія з перейменувань населених пунктів, що хвилиною прокотилася по географічній мапі України, і замість радянських «Леніне», «Кірове», «Орджонікідзе», з'явилися православні «Покровське», «Вознесенівське», «Богородицьке». Для міста «Комсомольськ» Полтавської області, заснованого у 1960 році, не знайшлося навіть православного імені, і, попри протести з боку місцевого населення, Верховна Рада перейменувала його за назвою урочища Горішні Плавні. Проте, у цій кампанії занадто багато ірраціонального й незрозумілого, щоб узагалі надавати цьому феномену якусь оцінку...

Влада щосили намагається забути, викреслити з пам'яті навіть найменші досягнення радянської доби. Водночас, цю відповідальність за злочини вона перекладає на Москву, мовляв, ми завжди прагнули до свободи, незалежності, нас змусили до того. Подібна етична позиція є досить розповсюдженою у Східній Європі, де колишні соціалістичні країни рішуче відмовляються від участі у будівництві «світлого майбутнього». Її добре окреслила

литовська письменниця Рута Ванагайте: «у нас такий наратив, що, виявляється, литовці були жертвами, все життя хтось їх пригнічував – чи то Совети, чи то поляки, чи то німці. І потім ми, сміливі люди, скинули цей гніт і стали героями, тому що зруйнували Радянський Союз. Ми піднялися, жертви стали героями, і так і залишилося: жертва/герой»¹.

Насправді все не так однозначно. Носіям «короткої» історичної пам'яті можна запропонувати якісне дослідження канадського історика С. Єкельчика «Імперія пам'яті», який спростовує примітивну схему взаємин Москви та Києва за алгоритмом «наказ-виконання». Він нагадує про активну роль українців, які за сталінські часи не лише не відчували себе жертвами, а були співтворцями радянської культури та ідеології.

«Попри твердження в пострадянській українській історіографії, сталінський варіант української культури не був результатом московського диктату та придушення національних почуттів місцевої інтелігенції. Республіканські бюрократи й інтелектуали, які інтерпретували туманні, зате потужні сигнали з Кремля, постають як провідні гравці у формуванні сталінської історичної уяви. Саме їхня взаємодія з Москвою, а не просто тоталізаторські задуми центру, творила офіційну лінію щодо неросійських ідентичностей та національних спадщин. Ба більше, місцеві ідеологи й інтелігенція займали неоднозначну позицію посередників між Кремлем і його неросійськими підданцями, їхнє виживання й добробут залежали від творення соціалістичної «національної ідеології» для своєї республіки. Складні відносини цієї соціальної групи з центром і власною аудиторією, а також кінцевий культурний продукт ставлять під сумнів пояснення, ґрунтовані лише на відомих моделях тоталітарного контролю чи зв'язку патрон-клієнт»².

Пана Єкельчика важко звинуватити в симпатіях до сталінізму, проте неупереджений погляд із-за океану дозволяє йому стверджувати, як мінімум, про «більш складний» характер стосунків між Росією та Україною в межах радянської імперії, ніж сліпе виконання волі Центру.

Таким чином, можна констатувати, що в Україні поступово склалася певна стратегія формування історичної пам'яті, згідно з

¹ Рута Ванагайте на третьем заседании Интеллектуального клуба Светланы Алексиевич. <https://www.youtube.com/watch?v=4fRYRBIBuEo>

² Сергій Єкельчик. Імперія пам'яті. Російсько-українські стосунки в радянській історичній уяві. Київ, Критика, 2008: 22.

якою чітко позначаються фрагменти минулого, які слід пам'ятати, а які слід забути. В залежності від світоглядних орієнтацій представників провладної партії зміст історичної пам'яті та історичного забуття може варіювати: сьогодні ми пам'ятаємо і шануємо радянських воїнів-визволителів, не згадуючи про воїнів ОУН-УПА; а завтра – навпаки, останні стають героями, а перші зникають зі сторінок шкільних підручників. На жаль, звернення до фрагментованого образу пам'яті з акцентом на забуття та втрату цілісної картини на сьогодні є популярним мотивом стимулювання протестних дій. Апеляція до історичної пам'яті, яка фіксує випадки «руйнування» законності й справедливості, включаючи територіальні спори, расову, конфесійну, мовну дискримінацію, масові порушення прав людини, вимоги компенсації матеріального збитку або простого права пам'ятати про історичні події перетворюється на потужний мобілізаційний фактор у конфліктних ситуаціях.

Додонов Роман
Київ, 03.02.2018

ТРАНСФОРМАЦІЇ СУБ'ЄКТА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

Концепт «історична пам'ять» останніми роками пройшов відчутну змістовну трансформацію. Зміст історичної пам'яті стає складовою державної політики, суттєво впливаючи на міжнародні стосунки – аж до появи так званих «війн пам'яті». Необхідність узяти історичну пам'ять народу під контроль влади сприяла перетворенню її на об'єкт маніпуляції. Історична пам'ять в Україні пройшла процес стрімкої інституціоналізації, включаючи утворення спеціальної установи – Українського інституту національної пам'яті (УІНП). Змістовні трансформації відповідного концепту призвели до того, що поняттям «історична пам'ять» почали називати щось протилежне початковому значенню: не дбайливе збереження в народі спогадів про справжні події, а ідеологічне насадження нового, вигідного чинній владі образу минулого. «Політики пам'яті» стають невід'ємною складовою політичного менеджменту, засобом впливу на масову свідомість та ідентичність, джерелом легітимності державних і наддержавних інституцій.

У Радянському Союзі поняття «історична пам'ять» фактично не використовувалося, адже в тоталітарному суспільстві всі її прояви знаходяться під контролем моноідеології. Історична правда в такому суспільстві не маніфестується, не оприлюднюється, не обговорюється, її просто зберігають у глибинних шарах

колективної психіки. Загальновизнане тлумачення тих чи інших подій, їхньої значущості могло не відповідати оцінці, яка стихійно склалася в середовищі безпосередніх учасників цих подій і яка усно передавалася нащадкам. Так, про Голодомор 1932-33 років у радянські часи офіційно не згадувалося, проте інформація про цю трагедію зберігалася у пам'яті народу.

Наявність множини оцінок історичних подій, відмінних від офіційної історії – це прерогатива демократії. Поняття «історична пам'ять» або «пам'ять народу» вживаються для позначення інформаційного масиву, який відноситься до офіційної версії історії у кращому випадку як додатковий, але частіше – як опозиційний, а тому напівмаргінальний варіант. На відміну від офіційної історії, яка «пишеться» професійними вченими, історична пам'ять ґрунтується на особистісному досвіді, переживаннях і свідченнях учасників подій. І ці свідчення транслюються від покоління до покоління, створюючи альтернативну версію історії. Так, індивідуальні спогади стають колективним надбанням, формуючи у суспільстві імунітет до надмірних маніпуляцій. Як пише Л. Нагорна, «щоб не опинитися у королівстві кривих дзеркал і жити в ладах із власною совістю, кожен мислячий індивід має вибудовувати свій алгоритм зв'язку із Вічним абсолютном, а отже, і своє бачення зв'язку між минулим, сьогоденням і майбутнім. Головне – не збитися на манівці цинізму й нігілізму, пропускати через розум і серце усю доступну інформацію, протистояти навіюванню й оманливим чарам»¹.

Отже, суб'єктом історичної пам'яті є народ, точніше, та його частка, що брала участь в історичних подіях, була їх свідками та передає інформацію про те, як вони насправді відбувалися, наступним поколінням. Але під час такої передачі виникає спокуса використати потенціал народної пам'яті для легітимації влади, зростає ризик ідеологічного впливу. Народна пам'ять поступово інституціоналізується, і від імені безім'яного народу починають говорити конкретні соціальні інститути: президенти і парламенти, громадські організації і ЗМІ. Народ, який був суб'єктом пам'яті, перетворюється на об'єкт «політики пам'яті». Зміст історичної пам'яті, який раніше опонував офіційній версії історії, сам тепер

¹ Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ, ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012: 318.

стає офіційною версією, тоді як у надрах соціальної психіки народжується новий шар спогадів, здатних у майбутньому відкорегувати цю офіційну версію. Цикл повторюється...

Спробуємо простежити трансформації суб'єкта історичної пам'яті на українському досвіді. В останні роки існування СРСР почали з'являтися чисельні свідчення про масштаби сталінських репресій, табори ГУЛАГу, Голодомори та інші злочини. В літературних творах письменників, у художніх фільмах відомі події подавалися в альтернативному офіційній історії вигляді. Наприклад, правда про деякі епізоди Другої світової війни, історія якої в радянські часи перетворилася на суцільні «чорні діри» та «білі плями», почала відкриватися саме завдяки письменникам, які наприкінці 80-х – на початку 90-х років включають у сюжети своїх романів свідчення пересічних учасників подій. Так, надбанням суспільної свідомості стали маловідомі факти радянської дружби і співробітництва з гітлерівською Німеччиною; «невідомої» (як її влучно охарактеризував О. Твардовський), зимової війни з Фінляндією; таємного пакту Рібентропа-Молотова і розподілу Польщі; розстрілів польських офіцерів у Катинському лісі; фатальних прорахунків Сталіна влітку 1941 року, коли замість оборони радянські війська гнали у наступ без будь-якої надії на успіх; справжньої кількості загиблих, поранених, військовополонених; масштабів трагедій Києва, Харкова, Севастополя... Те, що офіційною історією тлумачиться як прояв «загальної переваги суспільного ладу», насправді виявилось низкою прорахунків і помилок, які виправляли ціною людських життів. Зокрема, форсування Дніпра у 1943 році і досі подається як зразкова військова операція Радянської армії, тоді як фронтовики розповідали про величезні втрати серед особового складу, внаслідок чого у народній пам'яті битва за Дніпро залишилася як одна з найстрашніших, найкривавіших сторінок Другої світової війни в Україні.

Можна сказати, що письменники й поети, журналісти і публіцисти доби Перебудови «розбудили» сплячу історичну пам'ять. До них радянській соціум не знав етичних дискусій інтелектуалів, як це відбувалось у Західній Європі. У сім'ях мовчали про справжні обставини загибелі рідних, а ті, хто опинився на окупованих територіях або в полоні, підозрювалися у

колабораціонізмі та зраді. Замість цього створювався лакований міф про Велику Перемогу і народ-переможець.

Після розпаду СРСР процес трансформації народної пам'яті отримали різні вектори. У Російській Федерації спочатку продовжувалися публікації, спрямовані на переосмислення подій Другої світової. Значного поширення отримала історична публіцистика В. Бешанова, П. Бобильова, Т. Бушуєвої, М. Веллера, В. Данилова, В. Дорошенка, В. Карпова, В. Кисельова, Ю. Латиніної, М. Мельтюхова, І. Павлової, В. Резуна (Суворова), А. Сахарова, М. Семиряги, Б. Соколова, М. Солоніна, в якій подавалася альтернативна версія початку війни. У єльцинівській Росії почала розгортатися дискусія з приводу визначення міри відповідальності Сталіна за втягування Європи у війну. Але після приходу до влади Володимира Путіна цей процес був штучно пригальмований. Велика Перемога стала перетворилася на сакральний символ нації та підґрунтя для національної ідентифікації.

В Україні та інших пострадянських державах процес заповнення «білих плям» радянської історії, навпаки, продовжувався, більш того, він отримав новий імпульс. Складовими комеморальних практик визначення нових пам'ятних дат, відродження забутих місць пам'яті, відкриття засекречених архівів спецслужб, роботи пошукових експедицій у місцях масових поховань, героїзація національних лідерів, різноманітні програми вивчення oral history, тобто опитування ветеранів, безпосередніх свідків і учасників подій – носіїв історичної пам'яті.

Так, наприклад, у дослідженнях істориків О. Гриценка і Г. Касьянова простежується зв'язок політик пам'яті з особистими переконаннями президентів України.

Перший Президент – Л.М. Кравчук, тісно пов'язаний з ідеологічною верхівкою радянських часів, встиг лише позначити національний вектор історичної пам'яті. Саме при його нетривалому володарюванні наша держава отримала герб, прапор та гімн, закорінені в історичному минулому, а не пов'язані з радянською символікою.

Другий Президент – Л.Д. Кучма походив з директорського корпусу, тому підходив до політики пам'яті з суто прагматичних

позицій. Він прагнув використати її потенціал для підсилення власної легітимності, водночас намагаючись не допускати у цій сфері крайнощів, які б могли спровокувати конфліктні ситуації. У роки його президентства розгорнулася робота з історичної реабілітації ОУН та УПА, хоча сам Л.Д. Кучма уникав цієї теми.

Третій Президент України – В.А. Ющенко докорінно відрізнявся від свого попередника, зробив політику пам'яті одним з пріоритетів своєї діяльності. Як пише Г. Касьянов, «В. Ющенко увійшов у новітню історію України як «історичний президент» – у тому сенсі, що саме у період його правління історична політика досягла безпрецедентних для України інтенсивності та масштабів, а мобілізація державних інституцій на її реалізацію досягла апогею. Саме за В. Ющенка до реалізації історичної політики вперше були залучені такі «непрофільні» інституції як Міністерство закордонних справ, Служба безпеки України, Міністерство юстиції, Державний комітет телебачення та радіомовлення. Водночас було створено спеціалізований орган виконавчої влади – Український інститут національної пам'яті (2006), прийнято перший в історії України «меморіальний» закон, який прямо проголошував право держави регулювати й регламентувати суспільну думку в сфері колективної/історичної пам'яті, були здійснені спроби запровадити адміністративну та кримінальну відповідальність за «неправильні» публічні інтерпретації минулого»¹. Водночас, саме при В.А. Ющенко зросла конфліктогенність політики історичної пам'яті, вона підігрівала схизмогенетичні тенденції в країні.

Четвертий Президент – В.Ф. Янукович – волів не заглиблюватися в тему ОУН-УПА, сприяв відтворенню радянського міфу про Велику Перемогу і старанно підписував укази про відзначення ювілейних дат національної історії.

Порівнюючи вектори політики пам'яті названих президентів, Олександр Гриценко підрахував кількість указів відповідно до наративів пам'яті, які вони просуvalи. Абсолютним рекордсменом є В.А. Ющенко (159 указів, з яких 89 підривали радянську і стверджували національну версію пам'яті), на другому місці йде Л.Д. Кучма (79 указів, з них 47 потенційно змінювали і радянську, і

¹ Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х-2000-х. Україна та сусіди. Київ, Лаурис-Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.

національну версію), на останньому – В.Ф. Янукович (17 указів, з яких лише 5 стверджували радянську версію історії України)¹.

У постмайданний період української історії, в умовах російської агресії із зрозумілих причин загострюється протистояння між російською «політикою пам'яті», спрямованою на реінкарнацію радянської версії історії, та українським національним, навіть радикально-націоналістичним інваріантом. Небезпека для самого існування української державності підштовхує п'ятого українського Президента до канонізації того варіанта історії, який має найвищий потенціал спротиву гібридній атаці. П.А. Порошенко активно підтримував ініціативи українських правих, які відіграли значну символічну й практичну роль в організації початкового збройного опору російській агресії. «Він «перепрофілював» назву центральної меморативної дати: наявна в указах усіх його попередників «перемога у Великій Вітчизняній війні» зникла, а її місце зайняла «перемога над нацизмом у Другій світовій війні» – таким чином з офіційного символічного простору зникла мабуть що найзнаковіша формула радянської епохи. Тема була продовжена указом про День захисника України... Таким чином з календаря пам'ятних дат було вилучене «радянське» свято День захисника Вітчизни – 23 лютого, запроваджене Л. Кучмою в 1999 році. Замість нього була запроваджена пам'ятна дата 14 жовтня, що відсилає одразу до трьох смислових рамок: свята Покрови святої Богородиці, історії козацтва і символічної дати створення Української Повстанської Армії (1942)»².

9 квітня 2015 року директор Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович презентував у Верховній Раді України пакет проектів чотирьох законів з декомунізації. У такий спосіб стихійна декомунізація, яка розпочалася під час Революції Гідності, перетворилася на державну справу. П. Порошенко заперечував вектор історичної пам'яті, культивований Кучмою і Януковичем, та всебічно підтримував

¹ Гриценко О. Про державу та медійників, ритуали та інновації, про героя України Шапіро, ширяння Януковича та візії Ющенка. <http://historians.in.ua/index.php/en/istoriya-i-pamyat-vazhki-pitannya/1812-oleksandr-hrytsenko-pro-derzhavu-ta-mediinykiv-rytualy-ta-innovatsii-pro-heroia-ukrainy-shapiro-shyriannia-yanukovycha-ta-vizii-yushchenka>

² Касьянов Г. Past continuous: історична політика 1980-х-2000-х. Україна та сусіди. Київ, Лаурис-Антропос-Логос-Фільм, 2018. 420 с.

вектор Кравчука-Ющенка. «Відбувалося інтенсивне витіснення з простору історичної пам'яті символів і тропів радянсько-ностальгічного наративу та їхнє заміщення символікою і риторикою національного/націоналістичного... Важливою відмінністю історичної політики цього періоду від часів В. Ющенка є те, що у суспільстві відсутні організовані опозиційні групи, які могли б інструменталізувати крайнощі «порозуміння з минулим» для досягнення власних політичних цілей: Комуністична партія заборонена, Партія регіонів розвалилася»¹.

Відсутність у діючої влади реальної опозиції призводить до ситуації, коли головними критиками «політики пам'яті» стають іноземці. Безкомпромісна, безальтернативна позиція вітчизняної правниці зустрічає опір з боку Польщі, Ізраїлю, Угорщини, Румунії, не кажучи вже про РФ.

У 2016 році у Польщі розгорнулася широка антиукраїнська кампанія, спрямована проти політики уславлення українських націоналістів, винних у геноциді польського населення на території Галичини та Волині під час Другої Світової війни. Почалась вона з прем'єри фільму Войцеха Самжовського «Волинь». Декілька гучних заяв пролунали від вищих посадових осіб. У 2017 році було укладено «чорний список» українських науковців та істориків, яким заборонено в'їзд на територію Польщі. Представники польських радикальних партій почали демонстративно руйнувати українські пам'ятники, у відповідь на що Україна призупинила пошуково-ексгумаційні роботи стосовно загиблих поляків. У січні 2018 року Сейм Польщі ухвалив Закон, згідно з яким до відповідальності притягуватимуться усі, хто заперечує, підтримує або пропагує злочинні дії ОУН-УПА². Тим самим польська сторона надсилала Україні сигнал, що «з бандерівською спадщиною в сім'ю європейських народів її не приймуть».

Крім того, зовнішній вимір політики пам'яті пов'язаний із загальною переорієнтацією України на Євросоюз, через що виникає необхідність узгодження спільних цінностей. Слід зазначити, що фундаментом, наприклад, російської політики пам'яті є визнання та

¹ Там само.

² Проект закону просунула польська націоналістична радикальна партія «Кукізі'15». <https://tsn.ua/svit/u-polschi-karatimut-usih-hto-zaperechuye-zlochini-ukrayinskih-nacionalistiv-1096005.html>

культивування сили і потуги народу-переможця у Другій світовій війні. Тріумфаторська ідея надає масам натхнення, породжує впевненість і оптимізм. Не випадково, окрім Радянського Союзу, саме така ідеологія тріумфу була притаманна й іншим переможцям, насамперед, США і Великій Британії. Здавалося б, подібні настрої мають панувати і в Україні. Але не слід забувати, що якщо є переможці, то мають бути і переможені. А до числа таких належить більша частина Центрально-Східної Європи: Німеччина, Австрія, Італія, Польща, Угорщина, Румунія, Чехія, Словачія, Фінляндія, Франція тощо. Як зазначає Іван Крастєв, «європейський лібералізм 50-х років XX століття ґрунтується на зовсім інших <ніж ідея тріумфу> підставах. Це лібералізм... заснований на поразці. Це був універсалізм, заснований на емпатії, співчутті і розумінні гуманізму, а не на доктрині могутності»¹.

Центральним пунктом, навколо якого концентрувався європейський лібералізм, стало відчуття спільної вини за знищення євреїв – Голокост. І доки в післявоєнній Німеччині йшла серйозна інтелектуальна і моральна «робота над помилками», в Радянському Союзі теми Голокосту ретельно уникали. «За підсумками Другої світової, коли держави Західної Європи зближувалися на основі пам'яті про спільні страждання, СРСР вів розмову зі світом з позиції переможця, з визволителя народів Східної Європи швидко ставши їх диктатором. Саме ця позиція завадила державі-переможцю нацизму, визволителю в'язнів Аушвіца і одному з головних обвинувачів на Нюрнберзькому процесі взяти на себе роль лідера загальноєвропейської меморіальної політики»².

Після розпаду СРСР орієнтація України на Євросоюз і поступова відмова слідувати в російському фарватері символічно виводить її з табору переможців та залучає до табору переможених. Українським «політикам пам'яті» поки вдавалося балансувати між гідністю переможців та стражданнями жертв, одночасно перекладаючи відповідальність за левову долю помилок того часу на зовнішню силу в особі сталінізму. Але така позиція навряд чи призведе до тривалого ефекту. На думку Миколи Еппле, подібні

¹ Іван Крастєв: Открытие панельной дискуссии «Универсальные ценности и глобальные интересы цивилизации». <http://i.civiceducation.ru/story/31256>

² Николай Эппле. Внешняя политика памяти. <http://www.inliberty.ru/blog/2546-Vneshnyaya-politika-pamyati>

настанови східноєвропейських країн нагадують «казус Австрії, для якої роль жертви Другої світової дозволила значною мірою згладити розмову про власну відповідальність за злочини нацистів; в результаті націоналізм в Австрії сьогодні куди більше поширене явище, ніж в Німеччині». І навіть демонстрація жалоби в Бабиному Яру і визнання на найвищому рівні Голокосту не наближає Україну до загальноєвропейського консенсусу саме через невирішеність питання про злочини ОУН-УПА.

Як бачимо, офіційна версія історичної пам'яті в постмайданній Україні перетворилася на ідеологему, яка має мало спільного із «здатністю людського розуму зберігати індивідуальний і колективний досвід міжлюдських взаємин». Сьогодні це – потужний інструмент маніпулятивних технологій, спрямований на соціальну мобілізацію навколо чинної влади. Оскільки державна меморальна політика орієнтується на викреслення з народної пам'яті величезного масиву інформації, пов'язаної з радянським періодом історії, включаючи перемогу у Другій світовій, то не важко спрогнозувати формування в масовій свідомості «нової історичної пам'яті», яка є опозиційною до новітніх ідеологем. І цю циклічну трансформацію можна вважати закономірною.

Додонов Роман
Київ, 22.03.2018

КОНСЕРВАТИВНА МОДЕРНІЗАЦІЯ РОСІЇ ТА СОЦІАЛІСТИЧНІ АБЕРАЦІЇ НОВОРОСІЇ

Сьогодні в науковій і публіцистичній літературі, в ЗМІ інтенсивно обговорюють різноманітні фактори, що призвели до війни на Донбасі, серед яких політичні, геополітичні, економічні, культурні. Однією з болючих тем, що стала предметом уваги, є ставлення до соціалістичного минулого.

Очевидно, що Донбас у його нинішньому вигляді є продуктом радянської індустріалізації. Вже через це населення Донбасу схильне до ідеалізації всього, що пов'язано з радянським періодом історії. Старші вікові категорії продовжують ототожнювати себе з радянським народом, навіть не зважаючи на те, що ось уже майже чверть століття такої спільності не існує. Донбас є тим регіоном України, де події радянської історії постійно актуалізувалися, тут живими є спогади про соціалістичне минуле, більше того, ці спогади постійно підживлювалися. Штучним чином підтримується постійний дискурс, який може бути пролонгований кожним з його учасників. Виходячи з явища інтертекстуальності, кожний учасник дискурсу може по-своєму інтерпретувати ті чи інші події чи факти, вносити свої корективи, своє виключно суб'єктивне розуміння, тобто конструювати соціальну реальність, вибудовуючи свій маленький *Lebenswelt*.

Дискурс, який розгортається в окупованому Донбасі з приводу «світлого майбутнього», підкріплюється автоматними чергами, залпами з установок «Град» і «Смерч», що робить його більш драматичним, а гасло «побудова суспільства без олігархів» знайшло відгук не лише серед старіючого населення, а й серед частини молодії генерації Донбасу. Всі «нюанси» громадянської війни жителі цього регіону знають не тільки з художньої літератури, а й відчували на «власній шкірі», чим і відрізняються від теоретизуючих представників «диванної сотні».

У масовій свідомості донбасівців живуть не тільки світлі спогади про «молоді роки», наповнені наполегливою творчою працею, але й надії на відродження радянського ладу. Соціалізм на Донбасі аж ніяк не є чимось критично подоланим, він, як і раніше, залишається найсправедливішим і найбажанішим соціальним устроєм. Негативні аспекти реального комуністичного будівництва не затьмарили в головах східних українців загалом позитивного соціалістичного ідеалу. Тому не дивно, що від нової влади вони чекають перетворень у дусі реставрації радянських порядків, і саме із соціалізмом пов'язують заклики до соціальної справедливості, рівноправності, народовладдя, проти злочинства, корупції, олігархів, і проти, що важливо, приватної власності.

Примітно, що такі очікування від початку не були чимось вербалізованим, зафіксованим у програмних документах нової влади, в промовах лідерів Новоросії та інших документах. Однак, незважаючи на це, жителі Донбасу в усіх починаннях політичних новоутворень схильні вбачати саме соціалістичну складову. Якщо на ранніх етапах протистояння на Сході України обидві сторони бачили в мешканцях контрольованих територій лише пасивну масу, своєрідний «приз», який дістався переможцю, то із розгортанням конфлікту все більш важливою стає підтримка населення, в тому числі й електоральна. Отже, самопроголошена в Донецьку й Луганську влада змушена була враховувати настрої мас, дотримуючись соціалістичної риторики хоча б «за зовнішньою формою». З особливою силою це проявилось напередодні виборів керівництва ДНР і ЛНР 2 листопада 2014.

Звернемося до Програми суспільно-політичного руху «Партія Новоросія», яку було надруковано в газеті «Новоросія» № 1 від 21 травня 2014 року.

Перше положення цього документа свідчить: «Створення Держави Новоросія – це не тільки виведення всіх південно-східних земель України з підпорядкування київської влади, не тільки звільнення від гніту фашистської хунти, але й побудова нової, посправжньому справедливої, науково, технологічно розвинутої держави, всі ресурси якої не на словах, а насправді належать народу і повністю використовуються йому на благо»¹. Тут же акцентовано увагу на федеративному устрої народної держави. «Держава Новоросія буде суверенною державою, заснованою волею народу, який є єдиним джерелом влади. Основою державного устрою Новоросії буде народовладдя, що базується на принципах прямої демократії при ухваленні найважливіших рішень, що визначають майбутнє народу й держави».

Друге положення стосується економічної системи Новоросії, а саме: «Земля, її надра, води, рослинний і тваринний світ, а також великі промислові та фінансові активи, створені працею народу, не можуть перебувати у приватній власності. Користування та розпорядження природними багатствами не може здійснюватися на шкоду інтересам народу». Ключовим моментом цього положення є базове для соціалізму заперечення приватної власності. Щоправда, далі сказано, що «економічний устрій Новоросії базуватиметься на принципах соціальної справедливості та багатокладності».

Така позиція знаходить відгуки в серцях мешканців цього регіону, адже пересічні громадяни так і не знайшли відповіді на питання про те, чому все створене радянським народом протягом кількох поколінь дісталось кільком сім'ям? Тому що вони виявилися більш хитрими, лукавими в питаннях «справедливого розподілу» соціалістичної власності? Те, що відбувалося в епоху Перебудови, викликало образу, біль, гнів донбасівців, основна маса яких змушена була виживати, хоча в останні роки існування радянської держави звикла жити гідно. Очевидно, що такий соціальний сплеск на Донбасі мав свої серйозні підстави, й українська влада повинна була його передбачити й уникнути. З іншого боку, обкрадали народ свої «рідні» місцеві олігархи, які опинилися на самій верхівці політичної драбини.

¹ Програма Общественно-политического движения «Партия Новороссия». *Новороссия*. 21 мая 2014 года. № 1: 1.

Далі. У програмі зазначено, що «результати економічної та господарської діяльності народу Новоросії, а також експлуатація промислових і фінансових активів, що перебувають у державній власності, будуть належати всьому народу, і можуть бути використані тільки на благо народу, за допомогою справедливого розподілу». Отже, в Новоросії задекларовано рівні можливості для всіх її жителів. Забезпечення рівних можливостей досягатиметься антикорупційною діяльністю держави. «Збагачення через злочинство й корупцію є неможливим. Оплата праці кожної людини стане мірою корисності цієї праці для суспільства». Між рядків проглядається знайоме гасло: «Від кожного – за можливостями, кожному – за потребами».

І закінчується економічний блок програми тим, що «дрібна приватна власність все ж таки існуватиме: «...Невелике виробництво та об'єкти економічної діяльності, створені руками приватників, можуть перебувати у приватній власності. Далі, ділянки землі, які використовуються для індивідуального проживання або індивідуальної сільськогосподарської діяльності, можуть перебувати в довічному користуванні з можливістю успадкування права користування». Таким чином, економічні підвалини передбачуваної держави, безумовно, за своєю суттю є ближчими до соціалізму, аніж до ліберально-демократичної держави західного типу.

Не менш виразними є положення розділу «Соціальна сфера і культура Новоросії» аналізованої Програми. Слід зазначити, що в ньому задекларовано таке положення: «Соціальний устрій Новоросії базуватиметься на принципах рівноправності, справедливості, свободи віросповідання та культурної самоідентифікації». Навряд чи хтось заперечуватиме проти реалізації такої тези. Разом з тим, нормативна форма духовного й релігійного виховання буде належати Російській православної церкві Московського патріархату, що «повністю передбачає свободу віросповідання, за винятком чужорідних для російської культури форм агресивних тоталітарних сект».

На особливу увагу заслуговує геополітична складова програми з огляду на те, що кінцевою метою Новоросії як держави є «возз'єднання з Великою Росією культурно або безпосередньо». Далі читаємо: «Щодо геополітики Новоросія буде орієнтована на

євразійський вектор розвитку й дотримуватиметься пріоритетності налагодження стратегічних відносин з державами Сходу, в першу чергу, в межах євразійських наднаціональних структур». Співпраця з державами Заходу є можливою лише в тому випадку, якщо вони «за геополітичними поглядами є орієнтованими на Росію». Що ж до входження Новоросії до складу військових блоків, то в документі зазначено, що вона буде входити в ті військово-політичні блоки, в які входитиме й Росія. Іншими словами, від самого початку закладається несаможиттєвість зовнішньої політики проектованої держави та її залежність від Російської Федерації. Хоча, з цього приводу немає єдиної думки серед прихильників Новоросії.

У філософії дуже цікавою і завжди актуальною є проблема співвідношення належного й суцього. Програма – це «належне», і саме тому її положення не викликають неприязні. Більше того, вони заслуговують на повагу, адже являють собою спробу виправити прорахунки, помилки, а то й навмисні зловживання влади нашої країни. Загалом у програмі декларовано демократичні цінності, тоталітарний дух не проглядається між рядків. Громадський рух «Новоросія» прагне зробити щасливою «маленьку людину» (щоправда, в розділі «Права та обов'язки в Новоросії» згадано смертну кару, до якої ця «маленька людина» може бути засуджена за рішенням народного суду).

З іншого боку, суще – це далеко не повний перелік описаних у програмі територій: «На сьогоднішній день Новоросія – це політичний, культурний, історичний регіон, який об'єднує Донецьку, Запорізьку, Миколаївську, Одеську, Херсонську, Дніпропетровську, Харківську та Луганську області». Декларований таким чином політичний простір не існує в дійсності, а є умоглядним конструктом або ж віртуальною реальністю, яка існує лише в потенції. Як політичної, територіальної, економічної одиниці й саме «на сьогоднішній день» Новоросії не існує, а є лише кілька районів Донецької та Луганської областей під контролем нової проросійської влади. Для того щоб Новоросія стала дійсністю, отримала своє буття, необхідними є військові дії, бо Україна не збирається віддавати свої території без опору. Отже, ще до втілення належного в суще на нас чекає війна, яка, можливо, спричинить такі зміни, що про належне буде зовсім інше уявлення.

Соціалістичні цінності є, швидше, тільки деклараціями, що об'єднують тих, хто не задоволений крайнощами української політики і прагне відродження СРСР. Вважають, що Росія відстоює соціальну рівність перед загрозою з боку НАТО, США та ЄС, які мріють поневолити слов'янський світ. Багато хто досі впевнений, що озброєні люди на Донбасі відстоюють соціалізм у боротьбі з капіталізмом. «Було запроваджене гасло, ніби Донбас сьогодні – це Іспанія 36-го року, бойовиків порівнювали з інтербригадами, що билися з фашизмом. Почали говорити, що сепаратисти борються з фашистами-олігархами – за соціалістичне господарство»¹. При цьому якось забувають, що сама Російська Федерація є досить далекою від соціалістичних цінностей і перспектив. Реверанси в бік соціалізму в Л/ДНР – не більше ніж аберації (від лат. *aberrare* – «віддалятися, відхилятися»), відхід від мейнстриму російської політики.

Зараз у Росії на порядку денному стоїть питання не про соціалістичну, а про консервативну модернізацію. У цьому словосполученні-концепті провідну роль відіграє слово «консервативна», а «модернізація» додано більше як данина модній риториці, як своєрідний баланс між спрямованістю векторів у минуле (консерватизм) і в сьогодення.

На думку політолога Йосипа Діскіна, ключова проблема консервативної модернізації – це переформатування всього інституційного простору відповідно до консервативних цінностей більшості. «Справа в тому, – пише він, – що «ліберальні» інститути в неліберальному соціальному середовищі неминуче генерують лицемірство й цинізм, заохочують до відхильної, або, науковою мовою, опортуністичної поведінки, до морального виправдання порушення законних норм»².

Основними умовами консервативної модернізації є, по-перше, консолідація еліт: «..Необхідною є консолідація тих, кого ми самі визнаємо «своїми», з ким готові зважено й відповідально обговорювати нагальні проблеми країни, з ким можемо домовлятися про спільні дії... Необхідною є не просто ідейна, але

¹ Кантор М. Империя наизнанку. Как и зачем мы устранили логику и правду в своей собственной истории. *Новая газета*. 8 декабря 2014. № 138.

² Дискин И. Очередные задачи консервативной модернизации. *Известия*. № 238 (29238). 18 декабря 2014: 5.

ідейно-політична класова консолідація». По-друге, це – «...безкомпромісна боротьба з моральним виправданням порушень писаного закону. Консерватор цінує в собі моральні підстави власних дій, покликаний відкинути нав'язану ще нігілістами догму, що справжній інтелігент зобов'язаний протистояти владі. ...Важливо, що хоча б серед своїх була проведена жорстка селекція лідерів громадської думки з добре відомими критеріями професіоналізму, патріотизму і громадянської відповідальності». Необхідно подолати ситуацію, «коли суспільний статус створюється безоглядною критикою будь-яких, навіть нагальних дій влади». По-третє, треба рухатися до реалістичного законодавства. Принцип «намалюємо – будемо жити» все ще є визначальним у наших законодавців. Треба зламати цю хибну систему. Консервативна традиція вимагає оцінювати реальні можливості змін соціальних практик, які маємо намір регулювати».

Як бачимо, духовна ситуація в сучасній Росії спрямована не на прогресивне сходження, а на закріплення сформованих відносин з яскраво вираженою ідеалізацією минулого. Російські олігархи, що знаходяться при владі, не зацікавлені у змінах. Маніпуляція масової свідомості, що ініціюється ними, апелює до зразків дорадянської, імперської, православної ідентичності.

«При цьому, – пише М. Кантор, – олігархи Кремля, які є багатшими за українських, озброюють Донбас. Звільнені від ярма українських багатіїв, робітники не згуртовуються в комуни; та це й не пролетаріат – робітники та їхні сім'ї втікають. При цьому лідери Донбасу говорять про приєднання до Росії, в економіці якої соціалістичні наміри відсутні. На прапорі Донецької республіки зображений російський монархічний двоголовий орел, прем'єр-міністр ДНР Бородай (генерал ФСБ, присланий з Росії) заявляв про необхідність відтворення Російської імперії в її колишніх кордонах, а начальник збройних сил ДНР – російський полковник Гіркин (Стрелков) заявив, що бореться за монархічні цінності»¹.

Консервативна модернізація передбачає виправлення «помилки історії», до яких, поза будь-якими сумнівами, Кремль відносить і самостійність України. Росія прагне повернути втрачені території, іменуючи колишній імперський простір «руським міром». Придушення України є нічим іншим, як звичайною імперською

¹ Кантор М. Империя наизнанку. Как и зачем мы устроили логику и правду в своей собственной истории. *Новая газета*. 8 декабря 2014. № 138.

практикою, адже імперська Росія придушувала українські та польські заколоти регулярно. Радянська Росія, як спадкоємиця Російської імперії, придушувала бунтівну Чехословаччину та Угорщину, проявляючи себе не захисницею соціалістичних ідеалів рівності, а охоронницею імперських рубежів. І сьогодні Росія відтворює ту саму традицію.

Характеризуючи путінську Росію, М. Кантор вважає, що ми маємо справу з неймовірним соціальним утворенням – постсоціалістичним феодальним ладом.

«Господарі квазідержави являють собою небувалий в історії соціальної науки гібрид: це офіцери держбезпеки – і одночасно мільярдери. Теоретично така комбінація є неможливою, але в умовах постсоціалістичного феодалізму такий стан речей виявляється природним. Сьогоднішнє бажання Росії повернутися до статусу Російської імперії (бажання, якого ніхто й не приховує) фактично позначає повернення до кріпосного ладу. Саме так, і аж ніяк інакше, можна управляти народом на великих і безплідних просторах зі зруйнованим господарством».

Схоже, що реальна (не умоглядна) Росія вже припинила бути привабливим зразком для наслідування. Чи не тому російський футуролог М. Калашников виступає категорично проти об'єднання майбутньої Новоросії з Росією?

«Вона ні в якому разі не повинна входити до нинішньої РФ, щоб не знищити індустрію та сільське господарство. Потрапити під владу нинішніх «ефективних менеджерів» – боронь Боже! У тому й привабливість Новоросії, що там ніколи не було Гайдара й Чубайса, що в ній досі немає Дворковича, Улюкаєва, Набіулліна та Сілуанова з Грефом... Незалежна Новоросія повинна стати оплотом розумної, проектної промислової політики, осередком аграрного відродження. У цьому сенсі Новоросія має стати потужним чинником зміни РФ, її звільненням від п'ятої колони лібералів-монетаристів при владі. Можна сказати, що Новоросія стане плацдармом для відвоювання Великої Росії, найсильнішим стимулятором розвитку РФ»¹.

Як бачимо, позиція М. Калашникова кардинально відрізняється від геополітичних настанов провідних ідеологів майбутньої Новоросії.

¹ Калашников М. Новороссия – завтрашня реальность. *Новороссия*. 11 июня 2014. № 3: 2.

Що ж маємо у підсумку?

По-перше, соціалістичні інтенції мають на Донбасі глибоке коріння, і протиставити цим інтенціям українська влада повинна були лише виважені рішення, які б попереджали потенційно конфліктні ситуації. В українському політикумі завжди підкреслювалась «особливість» Донбасу, яка мала амбівалентний характер: регіон «зображували» як з негативної, так і з позитивної сторони. Вважаємо, що негативний образ Донбасу активніше підтримувався в громадській думці, ніж позитивний. Звичайно, не можна заперечувати той факт, що у донбасівців за роки існування в СРСР небезпідставно виробилася споживацька психологія: «ми так важко працюємо, ми так страждаємо, і нам за це держава заборгувала». Але справедливості заради необхідно визнати й те, що на Донбасі хочуть і вміють працювати. Актуальним завданням існуючої політичної еліти має стати розробка здорової ідеї об'єднання Донбасу та України в майбутньому. Необхідно знайти такі підстави для зближення центру й регіону, які б позитивно змінили і Україну, і Донбас.

По-друге, владі у своїх діях не можна керуватися стереотипами. Ті політичні лідери, які називають усіх жителів Донбасу «ватниками», завдають непоправної шкоди сьогодішнім і, що важливіше, майбутнім відносинам України й жителів окупованих територій, особисто ображають громадян цього регіону. Донбас – різний, неоднорідний: активний і очікувальний, креативний і пересічний, мрійний і ностальгуючий, агресивний і ображений. Одні його представники воюють на боці України, а інші – на боці ДНР, і це – екзистенційний вибір кожної людини. Причому, в ополченні ДНР – не тільки маргінали й люмпени, як це намагаються втовкмачити в голови українцям. Бачення суті конфліктної ситуації у східних українців відрізняється від погляду на цю проблему українців центральної і західної України.

По-третє, в умовах інформаційної війни та маніпуляції свідомістю «маленька людина» втрачає точку опори в своїх міркуваннях, в аргументуванні своїх положень, вона «стрибає» з однієї політичної платформи на іншу. На сьогоднішній день маємо хаотичне сплетіння соціалістичної, імперської, націоналістичної аргументації, що свідчить про невпорядкованість масової свідомості. Причому це стосується не тільки деяких жителів ДНР

або ЛНР, а й громадян усієї України. Тому не дивно, що люди не можуть «розгледіти» дійсні підстави тієї чи іншої політичної платформи, а намагаються їх домислити, видати бажане за дійсне. Це повною мірою стосується і проекту Новоросія. Два основних міфи міцно засіли в головах людей на Донбасі: «Донбас може бути Росією» і «Донбас – це СРСР-2».

Кожна країна, як і окрема людина, приймає рішення, вона робить свій вибір, несе відповідальність за цей вибір, за своїх громадян. У свою чергу, кожна людина сподівається на правильний вибір своєї країни, на раціональність рішень, прийнятих у ній. Так вирощується любов до Батьківщини, до рідного краю. Конфлікт різних рівнів ідентичності – цивілізаційної, національної, регіональної – це велика трагедія для громадян, змушених робити вибір.

Додонова Віра
Донецьк, 23.07.15

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ І КОНЦЕПЦІЯ ЦИКЛІЧНОГО НАСИЛЛЯ

Аналіз вітчизняного публічного дискурсу, який безпосередньо передує конфлікту на Сході України і не в останню чергу є його причиною, демонструє одну цікаву деталь. Про що б не сперечались опоненти, їхня аргументація завжди може бути пролонгована в історичне минуле, звідки, власне кажучи, і черпається більшість аргументів. Будь-який конфлікт не виникає на пустому місці, у нього є власні передумови – реальні або уявні факти, що стають предметом для обговорення, суперечок, переконань і, врешті-решт, поштовхом для дій. Можна констатувати прагнення дискурсантів шукати етичне виправдання своїм вчинкам в історичній пам'яті: в образах, злочинах і несправедливостях, які були раніше скоєні вже не стосовно самих співрозмовників, а щодо їх предків.

Черпаючи з індивідуальної або колективної пам'яті найбільш яскраві, болісні та емоційно забарвлені епізоди, учасники діалогу поступово відчужуються один від одного, укріплюються у власних переконаннях, переймаються ненавистю та злобою до іншого. Якщо, наприклад, хтось апелює до подій минулого року, то його опонент тут же згадає, що ті події були наслідком інших подій, що відбувались раніше. Тоді перший співрозмовник перенесе дискурс

ще далі у минуле, наприклад, у масштабах десятиріччя, на що опонент відшукає ще більш старі факти – і так до нескінченності. Виникає ілюзія, що достатньо знайти останній, найвагоміший та найпереконливіший аргумент – і перемога у диспуті залишиться за одним з диспутантів. Розмова йде по колу, цикли причинно-наслідкових ланок в аргументації повторюються.

На цю циклічність звернули увагу соціальні психологи, висунувши концепцію «циклічного насилля» або «насилля, що повторюється». Суть її полягає в тому, що людина, яка хоч раз у житті зазнала або застосовувала до іншого насилля, здатна у майбутньому за сприятливих умов сама вдаватися до насильницьких дій. Нанесена особистості психічна травма обумовлює перебудову структури психіки таким чином, що вона визнає насилля найдієвішим способом вирішення усіх проблем.

Сам термін «циклічне насилля» був запропонований Ленор Уокер у 1979 році та знайшов популярність серед практичних психологів, що вивчали шлюбні стосунки. Вони описували цикли побутового насилля у сім'ї, випадки побиття чоловіками своїх жінок, періоди замирення і каяття, які змінювалися рецидивами застосування сили. Окремі аспекти концепції циклічного насилля розвивалися А. Гарвардтом, Є. Ільїним, А. Кривенко, В. Межуєвим, В. Остроуховим. Згодом концепція «насилля, що повторюється» перекочувала до конфліктології в якості пояснювальної схеми, за допомогою якої тлумачились мотиви дій деяких учасників збройних конфліктів в Югославії, Придністров'ї, Чечні. Дослідники констатують, що «ресурс насилля насамперед як психологічна травма (відчуття приниження, пам'ять про жертви, прагнення реваншу тощо) передається у формі суспільного дискурсу наступним генераціям, які знов застосовують насилля для вирішення протиріч...»¹.

Європейські психологи й психіатри досить швидко звернули увагу на те, що індивіди, які пройшли через війни та конфлікти, вимушені докорінно переглянути стратегію власного виживання. Це не лише перегляд базових цінностей, це – екзистенційний зсув, результатом якого можуть стати тривалі розлади здоров'я,

¹ Тишков В.А. Общество в вооруженном конфликте (этнография чеченской войны). М.: Наука, 2001: 316.

проблеми з адаптацією до повсякденного життя, труднощі в комунікації, психічні аномалії і таке ін.

Малверн Ламсден¹ доводить, що індивіди обирають для себе різні стратегії виживання і дорослій людині досить важко позбавитись проявів пережитої у дитинстві травми. Уявна сторона війни може стати несвідомим організуючим принципом, що визначає сприйняття і характер дій людей навіть через покоління після війни. Як емпіричну базу своїх досліджень Ламсден використовував боснійський конфлікт, де зв'язок із подіями Другої світової війни був наочним, адже Югославія втратила тоді 1,6 млн. своїх громадян, з яких 1,3 млн. належали до мирного населення. Збройний конфлікт у Боснії мав найбільш жорсткі форми саме в тих районах, де були скоєні масові вбивства під час Другої світової. Два генерала з боку боснійських сербів були з числа дітей, що врятувались, коли їхні сім'ї та селища були цілком знищені нацистами. Хорватські психіатри, що працювали з сербськими військовополоненими, встановили тісний зв'язок сучасної поведінки з травмами, обумовленими насиллям під час війни, що давно скінчилася. Ламсден не виявив ніякої закономірності щодо часового періоду циклу насилля, що відтворюється. Він констатував лише, що цей цикл зазвичай зберігається у межах життя одного-двох поколінь, коли існують актуальні спогади про попереднє насилля.

Усвідомлення передання травми через покоління має різні форми: хтось стає психологом, який вивчає насилля, а хтось насильником і пацієнтом психолога. Інакше кажучи, у другого після війни покоління вже є вибір і ресурси для власного зцілення. Але у суспільстві завжди існує певна кількість людей, які свідомо чи підсвідомо обирають насильницьку лінію поведінки, агресивну стратегію реваншу. Ця конфліктогенна категорія громадян частіше за все репрезентована особистостями, схильними до асоціальної, деструктивної поведінки. Вони є першими кандидатами на участь у різноманітних акціях протесту, і за умов погіршення соціально-економічного або політичного стану саме вони підірвуть стабільність і порядок. М. Ламсден дійшов висновку, що від такої перспективи не застраховано жодне суспільство, що пережило в минулому травму насилля.

¹ Lumsden M. Breaking the Cycle of Violence. L., 1998.

«Віктимна ментальність, – пише Мері Калдор, – найчастіше характерна для переважаючих груп населення, що відчують себе меншинами, була вирощена на електронній дієті з казок про «геноцид» в Косово (спочатку турками в 1389 році, потім ближче до нашого часу албанцями) і про голокост у Хорватії та Боснії і Герцеговині, з нарізками з подій Другої світової війни всуміш з поточними подіями. Фактично сербська громадськість пережила віртуальну війну задовго до початку реальної – віртуальну війну, що заважала відрізнити реальність від вигадки, так що війна стала певним континуумом, де в один і той же феномен склалися битва на Косовому полі 1389 року, Друга світова війна і війна в Боснії»¹.

Девід Ріфф, продовжує дослідниця, описує звичайну практику, коли солдати з боснійських сербів, які цілий день обстрілювали Сараєво з навколишніх пагорбів, телефонували потім у місто своїм друзям-мусульманам. Через психологічний дисонанс, сформований цією віртуальною реальністю, така суперечлива поведінка, що виходила за звичні межі, мала для солдатів абсолютний смисл. Вони стріляли не по своїх особистих друзях, а... по турках. «Ще до кінця літа, – говорив Ріффу один з солдатів, – ми виженемо турецьку армію з міста. Так само, як вони вигнали нас з Косова поля у 1389 році. Там був початок панування турків на наших землях. Тут буде його кінець, після всіх цих жорстоких століть... Ми, серби, рятуємо Європу, нехай навіть Європа і не цінує наших зусиль»².

Хіба не так у Донбасі, де ополченці з запізненням на 70 років стріляють по «фашистах» і «бандеровцях»?

Російський етнограф Валерій Тішков присвятив концепції циклічного насилля окремий підрозділ своєї монографії про чеченську війну. Він вказує, що в Чечні «одним з найпотужніших засобів психологічної мобілізації як відповідь на насилля, що було скоєне стосовно попередньої генерації»³, була травма депортації чеченського народу у 1944 році. Головним висновком теорії «насилля, що повторюється», є теза по те, що війна спричиняє особисті травми і соціальну деструкцію, які, в свою чергу, викликають руйнацію багатьох соціальних смислів «нормального

¹ Калдор М. Новые и старые войны: организованное насилие в глобальную эпоху. М.: Изд-во Института Гайдара, 2015: 99.

² Там само: 100.

³ Тишков В.А. Общество в вооруженном конфликте (этнография чеченской войны). М.: Наука, 2001: 377.

життя» і призводять до найсерйозніших психоментальних проблем, а згодом – до нового насилля. У цій ситуації слід казати не про циклічність, а про спіраль насилля, коли сам акт смерті та відповідної помсти виводить учасника збройних дій з-під контролю як вищих командирів, так і власних попередніх настанов і цілей тих, хто воює.

Спробуємо екстраполювати положення концепції «циклічного насилля» на конфлікт на Донбасі. І одразу виникає питання: наскільки чисельний у цьому регіоні прошарок тих, у кого пережите в минулому насилля залишило патологічні психотравми? Судячи з тієї ненависті до всього українського, за готовністю руйнувати, вбивати і катувати, такий прошарок повинен бути досить значним. Але, якщо так, то яке саме історичне насилля призвело до його формування? Які події минулого вимагають реваншу?

Переважає більшість претензій, висловлюваних представниками Л/ДНР до України, звинувачень, які лунають на мітингах та з телевізійних екранів, стосується військових злочинів, що скоїли добробати та підрозділи ВСУ під час антитерористичної операції. Йдеться про обстріли міст і селищ Донбасу, про нанесення по них авіаударів, про руйнацію будівель, інфраструктури, пограбування, а головне – загибель мирних жителів, у тому числі літніх людей та дітей. У Донецьку облаштували «алею ангелів», де поховані вбиті під час АТО діти. Олександр Єрмоєнко наводить жахливі приклади, коли мешканці Луганська вимушені були ховати мертвих родичів у дворах, у городах.

«Які душевні травми нанесені цим людям! Як кровоточить їх пам'ять! Можливо, вони розлюбили Путіна, але вони вже ніколи не полюблять Україну. Вони возненавидять її до гробової дошки. Вони возненавидять навіть Небесну Сотню. І як це виправити? Ані палкі промови, ані пишні жалобні процесії, ані сльози вдів і матерів, що блистять з телеекранів, не змінять їх почуттів. Їхні сльози є не менш гіркими, ніж сльози за героями України»¹.

Проте будемо логічно послідовними – цей спалах насильства не міг бути причиною конфлікту, включаючи штурми адміністрацій у Слов'янську, Маріуполі, Донецьку, Луганську, референдуму та

¹ Єременко А.М. Размышления о Луганской Вандее. Just a Life, 2015: 96.

інших подій «руської весни» 2014 року. Не міг хоча б тому, що він хронологічно не передував їм. Вочевидь, він може стати величезною проблемою у майбутньому, через декілька років, оскільки породжує нові психотравми і засновує новий цикл насилля. Але причини слід шукати все ж таки не тут.

Не знайдемо ми відповіді на це питання, аналізуючи історію Донбасу, як мінімум, останніх 50 років. Це переважно історія промислового будівництва, історія трудових досягнень, яка не знала військових нападів, запеклої збройної боротьби, репресій масштабу 30-х років та інших трагедій. На Сході України не йшли бойові дії; якщо сини Донбасу і воювали в Афганістані та інших «гарячих точках», то їхня кількість не значно відрізнялась від кількості представників інших регіонів Радянського Союзу. Не знав «народ Донбасу» і депортацій, як це було з кримськими татарами або чеченцями. У незалежній Україні до останнього часу пишалися, що тут вдалося уникнути збройних зіткнень на етнічному, конфесійному ґрунті. Це не означає, що історія Донбасу була зовсім «безхмарною»: вугільна промисловість регулярно приймала жертву у вигляді людського життя, і аварії на шахтах стали звичною справою. Але навряд ці трагедії можна розглядати у вигляді підстав для формування потужного прошарку психічно травмованих насильників.

Залишається Велика Вітчизняна війна. Вона дійсно могла залишити й залишила в душах людей свій чорний слід, який до того ж не отримав у післявоєнний період відповідної оцінки. До речі, сакралізація Великої Перемоги унеможливила неупереджену рефлексію того спалаху ненависті, який у відповідь на нацистські злочини в СРСР принесла Радянська Армія на територію Німеччини та її сателітів у 1945-му. Насилля породжує насилля. Важко в це повірити, але через усі табу і перешкоди пробивають собі шлях паростки правди про «помсту» радянського солдата за ганьбу окупації. Спочатку свідчення стали надавати жертви, а потім – і свідки жахливих подій. Ось, зокрема, думка Миколи Нікуліна, справжнього фронтовика, мистецтвознавця і просто чесної людини, «Спогади про війну» якого важко запідозрити у «замовному» характері:

«Напередодні переходу на територію Рейху, у війська приїхали агітатори. Деякі в великих чинах.

– Смерть за смерть!!! Кров за кров!!! Не забудемо!!! Чи не пробачимо!!! Помстимося!!! – і так далі...

До цього ґрунтовно постарався Еренбург, чиї тріскучі, дошкульні статті всі читали: «Тату, вбий німця!» І вийшов нацизм навпаки. Щоправда, ті бешкетували за планом: мережа гетто, мережа таборів. Облік і складання списків награбованого. Реєстр покарань, планові розстріли тощо. У нас все пішло стихійно, по-слов'янськи. Бий, хлопці, пали, глуши! Попсуй їхніх баб! Та ще перед наступом рясно забезпечили війська горілкою. І пішло, і пішло! Постраждали, як завжди, невинні. Бонзи, як завжди, втекли... Без розбору палили будинки, вбивали якихось випадкових бабусь, безцільно розстрілювали стада корів... Труп, трупи, трупи. Німці, звичайно, покидьки, але навіщо ж уподібнюватися їм? Армія принизила себе. Нація принизила себе. Це було найстрашніше на війні»¹.

З наведеного фрагменту відзначимо особливу роль агітаторів, які штучно підживлюють почуття ненависті, роз'ятрюють ті рани й травми, що мають властивість з часом загоюватися. Якщо перед визвольним походом радянської армії ці рани були зовсім свіжими і особливих зусиль їх актуалізація не потребувала, то через сімдесят років після Перемоги, коли нанесені війною травми у колективній психіці зарубцювалися, змінилося декілька поколінь, які зросли у мирних умовах, треба було дуже постаратися, щоб відродити пароксизми ненависті.

Завдання перед пропагандистами ускладнювалося тим, що це почуття ненависті мало виникнути не до німців, не до їхніх союзників, а до нащадків тих, з ким діди й прадіди «ополченців» штурмували Берлін і звільняли Відень. Як, за допомогою якої казуїстики, у якій спотвореній свідомості могла зародитися думка, що в «укропському хуторі» на Донбасі мешкають «фашисти», котрих треба знищити «Градами»?

Але справа в тому, що почуття реваншизму, ненависті, агресії передаються не лише внаслідок власного особистого життєвого досвіду, а й дискурсивним шляхом. Бажаного результату психокорекції соціуму можна досягнути, якщо всебічно актуалізувати сюжети, пов'язані з війною, постійно їх обговорювати, що, власне кажучи, ми й спостерігаємо. Тема Великої Вітчизняної війни не зникає зі сторінок журналів і газет.

¹ Никулин Николай. Воспоминания о войне. СПб, Изд-во Гос. Эрмитажа, 2008: 160.

Телебачення Донецька і Луганська постійно транслює радянські кінострічки про війну. Популярною темою для обговорення є проблеми пам'ятників, військових поховань, діяльності пошукових груп тощо. Будь-хто, переглядаючи канали російського телебачення, може переконатися у потужності цього засобу маніпуляції масовою свідомістю.

«Історико-емоційний місток від «Великої Вітчизняної» до сучасних боїв на Донбасі відіграє провідну роль в обґрунтуванні необхідності війни перед населенням тимчасово окупованих проросійськими незаконними збройними формуваннями районів Донецької та Луганської областей. Показове у цьому плані «привітання» на 9 травня 2015 р. ватажка донецьких бойовиків О. Захарченка, яке рясніє красномовними штампами на зразок «ворога, що ступив на нашу землю», «фашизму, котрий підняв голову», «загарбників, які знову хочуть нас знищити» й т. ін.»¹.

Таким чином, циклічне насилля в конфлікті на Донбасі не є проявом індивідуальних патологій, а, швидше за все, результатом штучного прищеплення психотравми на ґрунті «давно минулої війни». Тому концепція циклічного насилля може бути застосована в даному контексті із величезними обмеженнями, оскільки попередній досвід насилля не відрізняє Донбас від інших регіонів України і навіть Росії. Образа на Україну, яка начебто зрадила пам'ять дідів, що віддали своє життя за свободу і незалежність Вітчизни, багато в чому сконструйована путінською пропагандою і насправді не віддзеркалює життєво значущих і актуальних потреб громадян ХХІ століття. Проте вона відіграє важливу мобілізаційну функцію і здатна швидко включити у «розігрітому» соціумі священний гнів.

Додонов Роман,
Вінниця, 04.09.2016

¹ Пастушенко Т.В., Титаренко Д.М., Чебан О.І. 9 травня 2014-2015 рр. в Україні: старі традиції – нові церемонії відзначення. *Український історичний журнал*. 2016. № 3 (528): 106-124.

МОВНІ МАНЕВРИ У ГІБРИДНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

Новітня форма війни, яку часто називають гібридною, спричинила появу новітньої зброї – дискурсивної. Мовні ігри стали невід’ємною складовою збройного протистояння. Вони обґрунтовують, підтримують та легітимують насилля, мобілізують маси, маскують справжні наміри та дії учасників конфлікту. Важливо підкреслити, що специфічною властивістю дискурсивної зброї є те, що вона – подібно до ядерної бомби – уражує весь ментальний простір суспільства, не враховуючи, де свої, а де чужі. І маніпулятор стає її жертвою так само, як і той, на кого спрямовано цю маніпуляцію. Загравшись у «мовні маневри», суспільство потрапляє у спотворену реальність, де важко відокремити брехню від правди, героїв від зрадників, добро від зла.

Яскравою ілюстрацією зазначених положень є сучасна гібридна війна, яку Російська Федерація веде проти України. Якщо порівнювати російські пропагандистські технології, то не важко помітити, що починаючи з весни 2014 року рівень емоційності, агресивності й експресії ЗМІ є набагато вищим порівняно з попереднім періодом. На думку професора Олексія Шевченка, у Росії відбувається синтез традиційних тоталітарних та новітніх дискурсивних прийомів, а саме – підміна опису явища його емоційною оцінкою, технологія евфемізму, занурення явища у

більш широкий контекст та псевдо-уточнювальна конотація, «логіка контрарності» з новітніми інформаційними технологіями, які націлені на створення віртуальної реальності: телереальності чи Інтернет-реальності. Зазначимо, що російська пропагандистська машина досягла величезних успіхів у цьому процесі, вона довела характеристику уявності до повного відриву від реальності. У соціальних мережах навіть «гуляє» анекдот: для того, щоб проголосувати за Путіна на наступних президентських виборах, росіянину, для зручності, достатньо буде просто кивнути головою телевізору. «Казкова» реальність, створена телебаченням, паралізує самостійне мислення й мовлення більшості населення цієї держави. Тому не дивно, що визнання окупації Криму або присутності російських військових на Донбасі розцінюється більшістю росіян як зрада національних інтересів. А цинічні заяви Володимира Путіна про готовність Росії стати посередником у врегулюванні конфлікту на Сході України сприймаються як вищий прояв гуманізму.

Сучасний соціально-політичний дискурс в Україні також характеризується агресивністю, інтолерантним ставленням до опонентів, нищівною критикою супротивників. Наші політики в пресі, на телебаченні, в Інтернеті ніби змагаються в тому, хто з них більше завдасть своєму візаві іміджевої шкоди та перетягне на свій бік більшу частину населення. Війна на Сході дається взнаки у мережному і телевізійному протистоянні. Звинувачення, образи, агресія стали нормою публічного спілкування. Натомість значення візуальних образів тут є дещо меншим, оскільки не існує державної монополії влади на ЗМІ, а тому досить важко створити єдину візуалізацію подій для всіх споживачів телебачення, а ще складніше створити тотальну фейкову реальність та цілеспрямовано зомбувати населення. Масова свідомість у цьому плюралізмі думок заплутується та впадає в апатію, оскільки пересічний громадянин усе частіше «не вірить нікому». Саме тому наші можновладці головну ставку роблять на «лінгвістичні зиски», на спробу створити пропагандистську картину за допомогою можливостей слова. І в цьому процесі часто вдаються до різних мовленнєвих засобів, зокрема, епітетів, гіпербол, метафор, технології евфемізмів, навіть, ненормативної лексики та створення «новоязу». В сучасному медіа-просторі все частіше вдаються до створення лексичних фантомів, механізмом утворення яких є відрив слова від денотату,

неспіввідношення між означуваним та означувальним мовного знаку.

Такі мовні маневри спотворюють зв'язок між словом і реальністю, часом нагадуючи відомий оруелівський перл: «війна – це мир». Слова-фантоми заповнюють український політичний дискурс, зокрема, все частіше чуємо про «реформи», «боротьбу з корупцією», «децентралізацію», «європейський вибір», «єдину країну», натомість у суспільстві реально маємо сплеск корупції, імітацію реформ, розбудову авторитарної держави з сильною бюрократією, яка видається набагато ближчою до російського, ніж до європейського варіанту, роз'єднану, розірвану ціннісно та територіально, націю.

Якщо говорити про оцінку ситуації на Сході країни, то наша влада дотепер не назвала війну війною, а сором'язливо іменує її «операцією». Не окреслюємо зовнішнього ворога, натомість постійно культивуємо образ внутрішнього ворога, створюючи нові й нові стереотипи. Як мантру повторюємо «вони – ми», «правильні українці – недолугі сепаратисти», «духовність та культурність» Західної України протиставляємо «бездуховності та прагненню до матеріальної наживи» України Східної. Однак, підтримуючи стереотипне мислення стосовно Донбасу, наша влада, за прикладом давньокитайських легістів, потихеньку намагається «укоротити балакучим язика», тим, хто прагне ці стереотипи спростовувати. Поступово в Україні формується тоталітарна маса з гіпертрофованими псевдопатріотичними почуттями і самоцензурою.

Беручи до уваги об'єктивні та суб'єктивні складові війни на Сході України, хочу висловити думку, що всі мовленнєві «зиски» відіграють визначальну роль у конструюванні конфлікту не тільки на його початку, але й сьогодні, вони його підтримують та підживлюють. Мовленнєво-конструктивістська «зброя» війни на Донбасі завдає людині шкоди не менше, аніж залпи «Градів». Доречним до цієї ситуації є вислів одного з героїв п'єси О.С. Грибоєдова «Горе от ума» Молчаліна: *«Злые языки страшнее пистолета»*.

Але слід пам'ятати, що дискурсивна зброя має специфічну властивість: вона уражує весь ментальний простір, не враховуючи різниці між своїми та чужими. І маніпулятор стає його жертвою так

само, як і той, на кого спрямована ця маніпуляція. Загравшись у «мовні маневри», наш політикум сам потрапив у спотворену реальність, де важко відокремити брехню від правди, героїв від зрадників, добро від зла. Згідно з логікою такого «кривого дзеркала», втрата Криму і Донбасу є досягненням, майже перемогою.

Але чи дійсно це так?

Додонова Віра
Вінниця, 28.09.2016

МЕТАФОРА ЯК ЗАСІБ ВІЙНИ

Однією із модних тем в сучасному соціально-політичному знанні є тема маніпуляції суспільною свідомістю. Вона набула актуальності досить давно, але її обговорення й досі не сходять зі сторінок наукових публікацій. Одним з аспектів цієї теми є сам механізм «втручання» в свідомість людини, пошук відповіді на запитання: завдяки яким мовленнєвим засобам це відбувається?

Сучасний політикун вдається до багатьох художніх засобів вираження думок та ставлення до опонентів, але «лідером» у відображенні мовленнєвої агресії, що по експоненті виростає в сучасному політичному просторі, є метафора.

У словниках метафора визначається як «художній засіб, що полягає в переносному вживанні слова або виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово або вираз вжитий у такий спосіб». У межах когнітивної лінгвістики метафора розуміється, з одного боку, як спосіб мислення, що полегшує рух до невідомого, оскільки дозволяє мислити його в категоріях відомого. З іншого, метафора моделює сприйняття реальності, оскільки здатна виступати в ролі механізму, завдяки якому організується

сприйняття людиною світу. Отже, цей мовний засіб в когнітивному аспекті може конструювати дійсність, а це означає, що з його допомогою маніпулюють свідомістю.

Проаналізуємо, зокрема, так званий «республіканський» дискурс. Одразу хочу відзначити, що метафоризація дійсності в ОРДЛО більш ефективна, оскільки вдаватись до аналітичних роздумів немає часу, та і не варто. Раціоналізація суспільства, осмислення засад його існування – це ворог тоталітарного суспільства, а в ОРДЛО відбувається планомірне формування саме такого типу соціуму. Треба підтримувати «зовнішній лоск життя», а не думати про реальний стан речей. Образність мислення плюс візуалізація надає більших результатів для прийняття реальності як бажаної, для формування образу ворога та окреслення кола друзів.

Навіть поверховий погляд на шпальти газет «Новороссия», «Голос республики», «Харцызские вести», «Донецкая республика», «Вечерняя Макеевка» дозволяє зробити висновок, що серед назв статей переважають метафори.

Ось, наприклад, стаття Олени Геллер «*Ожившая мечта*», де авторка наголошує на тому, що «ДНР» – це одвічна велика мрія жителів Донбасу. А далі такі назви:

*«Украина – это Германия 30-х годов»,
«Год прошел как сон пустой»,
«Секта украинствующих»,
«Государству Украина закон не писан»,
«Гривна делает подножку, рубль подставляет плечо»,
«Десять заповедей, которые превратили Украину в Руанду»,
«Павлик Морозов из Одессы»,
«Украина не Россия, Украина – Руанда»,
«Революция африканского достоинства»,
«Манифест хунты»,
«Киев послал Донецку мягкий знак»,
«Философия блокады побеждает здравый смысл»,
«Пациент скорее жив, чем мертв, или кому выгодна война на Донбассе»,
«Братская помощь»,
«На Украине будут нам завидовать»,
«Мы строим сильное государство»,
«Точка невозврата: если бы Донбасс сдался».*

Отже, вже за назвами публікацій можна побачити, в якому напрямку відбувається формування суспільної думки жителів ОРДЛО.

По-перше, насаджується ненависть до України, а політичні та економічні огріхи українського керівництва інтерпретуються як катастрофічні. Якщо перебувати тільки в медіа-просторі самопроголошених республік, то складається враження, що в Україні життя скоро зупиниться, тому запитання «як ви там живете?» є абсолютно щирим.

По-друге, культивується благоговіння перед Росією, «братская помощь» не тільки у вигляді гуманітарної допомоги, але й в вигляді новітніх зразків зброї сприймається як «манна небесна». Ненависть до України компенсується любов'ю до Росії.

По-третє, наполегливо формується упевненість у правоті власного вибору («*На Украине будут нам завидовать*») і здатності його захистити («*Мы мирные люди, но...*»). Людям втовкмачується у голови, що назад не може бути вороття, що вибір зроблено остаточно й безповоротно. З іншого боку, українська влада своїми діями не спростовує ці думки, а навпаки їх підживлює. Тільки-но в суспільній думці визріває якась надія на повернення ОРДЛО в правове поле України, вона з часом згасає за браком реальних конструктивних дій влади.

Додонова Віра
Вінниця, 17.10.2016

НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ У ТОЧЦІ БІФУРКАЦІЇ

Обговорення експертним середовищем різноманітних сценаріїв вирішення конфлікту на Сході України актуалізувало питання територіальної цілісності нашої держави. Власне кажучи, втрати одного лише Криму було достатньо для того, щоб зробити висновок про порушення цієї цілісності. Тобто реальність вже відрізняється від того, що задекларовано в Конституції. А тут ще й Донбас...

Здавалося б, офіційний Київ не відмовляється від окупованих районів. Принаймні на своїй першій у 2016 році прес-конференції Президент України П. Порошенко стверджував, що цього року має відновитися український суверенітет над окупованими територіями Донецької і Луганської областей, а боротьба за повернення Криму залишається пріоритетом на порядку денному.

Дехто, правда, дуже скептично ставиться до можливості реалізації цих заяв, особливо щодо Криму, проводячи аналогії з нереалістичним наказом Й.В. Сталіна № 130 від 1 травня 1942 року (*«добитися того, чтобы 1942 год стал годом окончательного разгрома немецко-фашистских войск и освобождения Советской земли от гитлеровских мерзавцев!»*). Але це не заважає ставити стратегічну мету відновлення порушеної цілісності української держави і боротися за її досягнення.

Здавалося б, така стратегія є очевидною, вона повністю відповідає положенням міжнародного права і духу справедливості. Але процеси, що відбуваються в духовній сфері нашого суспільства, стихійно еволюціонують у напрямі, який, м'яко кажучи, не передбачає відтворення територіальної цілісності. Сьогодні з'являється дедалі більше прихильників (не скептиків, які мають сумніви: «чи вистачить сил?», а саме свідомих прихильників) ідеї добровільної «відмови» від окупованих територій. За словами радника українського Президента О. Медведєва, вже понад 20 % українців «готові відмовитись від Донбасу взагалі»¹. Мовляв, Схід – це не справжня Україна, там мешкають несправжні українські громадяни, вони зрадили Україну, нехай тепер живуть, як знають.

Ба більше: лунають тези про розроблений у Кремлі «підступний план» повернення – «втуляшення», «втюхивання» – Донбасу назад в Україну. Ніхто цього плану не бачив, про Крим взагалі годі й говорити. Але у масовій свідомості вибудовується умовивід: якщо цього хоче ворог, отже, ми повинні бажати іншого! Не візьмемо наші ж землі, навіть не вмовляйте! «Наше завдання, – вербалізує подібні думки журналіст Віталій Портніков, – зберегти власну державність і сприяти оздоровленню Європи, а не погоджуватися з вічною дестабілізацією і потенційним зведенням на манівці з європейського шляху – що і є головною метою «впихання» окупованих територій на путінських умовах»².

Це добре – *«зберегти власну державність і сприяти оздоровленню Європи»*. З першого пункту у мене особисто виникає запитання: а на якому рубежі ми можемо зробити висновок про те, що власна державність збережена? Чи можна говорити про Україну без Криму? Без Донбасу? А без Харкова, Запоріжжя, Одеси? Дніпропетровська, Полтави, Києва? Скільки областей достатньо буде віддати агресору, аби вгамувати його імперські апетити і він відчепився від *«збереженої державності»*?

Далі, інше завдання України, за В. Портніковим – *«оздоровлення Європи»*. Після Революції Гідності на певний період виникла ілюзія, що Україна може надати урок світу. Проте чим

¹ <http://replyua.net/news/22453-kazhdyy-pyatyy-ukrainec-ne-hochet-videt-donbass-v-sostave-ukrainy.html>

² <http://obozrevatel.com/blogs/80394-ukraina-terplyacha-kraina.htm>

більше часу минає після Майдану, тим менше залишається надій на те, що наше суспільство дійсно оздоровилося. А тим більше – здатне оздоровити когось іншого. У Європі з її цінностями людського життя, свободи і прав особистості, мультикультуралізму, толерантності, демократичного волевиявлення, ротації влади тощо, зростає «втомленість» від України – воюючої держави з найвищим рівнем корупції, неефективною економікою, недіючими реформами і постійними вимаганнями кредитів. Будемо відвертими: якщо Європа й «оздоровиться», то дякувати за це вона буде не нам.

Тому, перш ніж навчати когось іншого і являти собою «зразок для світу», зосередимось на внутрішніх українських проблемах. А їх чимало, і з-поміж них – вказані Святославом Вакарчуком корупція, тотальна несправедливість, невігластво, низький рівень так званої еліти, а також зростання ізоляціоністських, ксенофобських настроїв. «Поки конфлікт виявляв тільки хороші сторони як українського суспільства, так і українського націоналізму, – висловлює свої побоювання рабин Авраам Шмулевич. – Питання в тому, що буде з українським націоналізмом, якщо стане зрозуміло, що Революція Гідності не дала ніяких результатів, окрім втрати Криму і Донбасу»?¹

Парадоксально, але в умовах, коли наші Збройні Сили зупинили ворога, але не в змозі вести наступ і звільнити території від окупантів, у суспільстві поширюються шовіністичні настрої, більш типові для ситуації, коли зовнішній ворог вже переможений. Ми не лише не готові до примирення, ми не готові навіть до діалогу. Вкрай важливо підкреслити, що йдеться не про справжніх терористів, які зі зброєю в руках виступили проти української держави, які вбивали, катували, руйнували, а про своїх співвітчизників з окупованих територій, вся вина яких полягає в тому, що вони народилися у Донецькій чи Луганській областях. Скільки злоби, ненависті і водночас – пихатості, зверхності виплескують українці на їхню адресу!

Ось актор Анатолій Пашинін зізнається, що *«погребує одружитися з дамою з Донбасу»*². І справа не в тому, що подібні чоловіки обирають собі супутницю життя, начебто товар у

¹ <http://newsme.com.ua/politics/3261169/>

² <http://kak2z.ru/index.php?topic=275774.0>

супермаркеті, розглядаючи ярлик «made in...», а в тому, що це породжує неправомірні узагальнення. І шляхетні панянки з Центральної України лайкають: «Так, так, дійсно, ми знаємо, про кого йдеться, на Донбасі вони всі такі. Ми гарні, а вони – брудні».

Ось не дуже грамотна, але амбіційна Ольга Хижняк звинувачує офіцера ЗСУ Максима Музику, який, виявляється, має навіть вірші українською, в тому, що той використовує для спілкування з друзями у соцмережах російську мову¹. Той виправдовується, пише щось про свободу, про те, що цією мовою спілкуються бійці АТО, нарешті, про приватний простір в Інтернеті, але опонент незворушлива: це мова агресора, і він є «пособником «русского мира»».

Чи варто після цього дивуватися появі такого коментаря Сергія Бобелюка: *«Як почитаю ЗМІ, що твориться у державі, так башку зносить. Не те слово «хочу крові», а хочу море кровіці! До чого ж багато ворожого племені оселилося на нашій шії і їдуть, звисивши ножки. Підіймайся, народе мій. Взнавай себе і силу свою»*.

Приклади можна продовжувати: щогодини вони наповнюють соцмережі смородом ненависті й нетерпимості. Особливо зверну увагу, що все це – повсякденні випадки, це – звичайнісінькі люди, не екстремали, не політики радикальних партій, від яких можна було б чекати крайнощів. Переважною мірою їхня злоба спрямована на «своїх Інших» – російськомовних українців з окупованих територій тощо. І це стає нормою.

У результаті з'являються якісь архаїчні за духом проекти рішень, наприклад, ініціатива народного депутата Остапа Семерака про «заборону ввезення в Україну книжок та іншої друкованої продукції з країни агресора – РФ»². Хіба це не добровільний ізоляціонізм?

Зрозуміло, політична боротьба має свою логіку, і задля досягнення мети будь-які засоби згодяться. Сьогодні донецький клан усунуто від влади, «демократичні сили» святкують перемогу. Чому ж тоді вони воюють вже між собою? Чому продовжують

¹ <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=515868168587243&set=a.119000741607323.21764.100004921924572&type=3&theater>

² <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1051997731487057&set=a.308014829218688.72729.100000305219312&type=3&theater>

розігрувати карту регіональних відмінностей, позбавивши права участі у виборах сотень тисяч власних громадян? Переселенці з окупованих територій перетворюються на неповноцінних вигнанців на кшталт темношкірих у США або євреїв у нацистській Німеччині. Відбувається інферналізація Донбасу і всього, що з ним пов'язано.

Якось Артур Шопенгауер зазначив, що національна гордість є найдешевшою гордістю, оскільки виявляє в зараженому нею суб'єкті недолік індивідуальних якостей, якими він міг би пишатися; адже інакше він не став би звертатися до того, що розділяється крім нього ще багатьма мільйонами людей. Додамо, що національна гордість не потребує від індивіда якихось особливих зусиль. Слід пишатися досягненнями власної країни та її громадян, але не за принципом *«дякую тобі, Боже, що я не...»* (кожний може продовжити вислів, виходячи з власних уподобань).

Але найгіршим є те, що гучніше за всіх у цьому шовіністичному хорі чути голоси саме вихідців з Донбасу. Психологія зрозуміла – унтерменші завжди перебільшують у висловлюванні великодержавних почуттів. Своїми нападками на земляків, звинуваченнями у зраді та підступності вони намагаються відбілити себе, вислужитися перед владою – та ще й так, щоб на них ніхто й подумати не міг, що вони самі з Донбасу. І подібно до Катона Старшого, доречно чи ні, повторюють: «Карфаген має бути зруйнований»!

В історії України вже траплялось не раз, що дрібні тактичні кроки у боротьбі за владу руйнували весь політичний простір, і соборна українська держава припиняла існувати. Схоже, сьогодні національна свідомість вкотре опинилася в точці біфуркації, коли можливі тенденції її подальшого руху майже врівноважуються. Між євроінтеграцією та ізоляціонізмом, між соборністю та свідомою відмовою від окупованих територій, між толерантністю та нетерпимістю до Іншого – саме у таких системах координат має обирати свій шлях наше суспільство. Але у стані біфуркації кінцевий вибір визначається багатьма випадковостями. І саме від них залежить доля країни. А отже – й кожного з нас.

Додонов Роман
Вінниця, 01.02.2016

«ХОТЯТ ЛИ РУССКИЕ ВОЙНЫ?»

Війни та конфлікти є неодмінним супутником історії людства. Яку б сторінку історії не відкрили, ми майже завжди побачимо на ній криваві сліди війни. Фахівцями підраховано, що за останні п'ять з половиною тисячоліть людство пройшло через 15 000 війн і збройних конфліктів, які забрали життя понад трьох мільярдів людей. Починаючи з 3600 року до н.е. і до наших днів лише 292 роки були мирними, що складає 5 % від цього хронологічного відрізка. Інші 95 % часу людство безперестанно воювало¹. Здається, мозаїчність антропосфери сама виправдовує наявність збройних зіткнень між представниками різноманітних етнічних, расових, конфесійних, соціокультурних спільнот.

Гідне місце у світовій воєнній історії посідає Росія. На відміну від європейських націй, які *мали* колоніальні імперії, Росія *була* імперією за своєю суттю задовго до того, як сформувалася російська нація. Події навколо периметру кордонів Росії останніх років продемонстрували, що прагнення відтворити імперську велич не згинули назавжди. «Щоб імперія була великою силою, –

¹ Hedges, Chris. *What Every Person Should Know About War*. 1st Free Press Trade Paperback Ed, 2007.

зазначає Домінік Левен, – очевидно, залучаються ресурси, ідеології, спокуси розширення і культурні стилі, які, в історичних рамках, передбачаються у концепції імперії»¹.

Інакше кажучи, імперія вимагає експансії. Чи не цією обставиною пояснюється виняткова кількість війн в російській історії?

За відомостями, наведеними класиком російської історичної науки Сергієм Соловйовим, з 1055 по 1462 роки відбулося 245 зіткнень русичів з сусідами, 200 з яких випали на період з 1240 по 1462 роки (приблизно по одному на кожний рік). У 1898 році побачила світ книга генерала Миколи Сухотіна «*Война в истории русского мира*», в якій стверджується, що за 525 років Росія воювала 305 років, тобто майже 2/3 свого існування². Можна сперечатися стосовно методики подібних підрахунків, але загального висновку це не змінить – воєн у російській історії було більш, ніж багато.

У офіційній історіографії прийнято стверджувати, що всі війни Росії мали суто оборонний характер. Придворні літописці за століття державної служби навчилися виправдовувати експансіоністську політику свого уряду. Завжди і всюди вони знаходили загрози, напади, порушення, провокації, що перетворювалися на *casus belli*. Джерело мілітаризму, за їхньою логікою, могло сформуватися де завгодно, але не в самій Росії, яка зображалася як миролюбна жертва зовнішньої агресії.

Подібні мотиви були притаманні не лише більш-менш віддаленому минулому. Вони живі й сьогодні. Наприклад, на сайті federacia.ru/encyclopaedia/war можна прочитати:

«Російській народ миролюбний – це знає кожен, хто хоч трохи знайомий з духовним обличчям російської людини. У цьому переконує й минуле нашого народу, яке не знало ані лицарства, ані ландскнехтів, ані кондотьєрів, які водили найманців на різноманітні пригоди. І все ж таки, не зважаючи на природне миролюбство, російському народу довелося воювати без кінця».

На жаль, з подібними висловлюваннями (щодо природного миролюбства) важко погодитися. Індивідуальні людські якості

¹ Lieven, Dominic. The Russian Empire and the Soviet Union as Imperial Polities. In *Journal of Contemporary History*, vol. 30, 1995: 607-636.

² Сухотин, Николай. *Война в истории русского мира*. Санкт-Петербург, 1898.

взагалі важно релевантно екстраполювати на політику держави, котра керується зовсім іншими принципами. Держава Російська не тільки давала відсіч зовнішнім загарбникам (цього ніхто не заперечує), але й сама поводитися досить агресивно, постійно збільшуючись через завоювання нових земель.

Якщо б Росія лише оборонялася, то як пояснити збільшення площі її території з 430 тис. км² у 1460 році до 21,8 млн. км² наприкінці XIX століття? І це без Аляски (площа – 1,7 млн. км²), яка входила до складу імперії з 1744 по 1867 роки. Нескладні розрахунки доводять, що з 1460 по 1867 роки Росія щорічно збільшувалася на 56 тис. км². Для порівняння – таку площу займає сучасна Хорватія. Інакше кажучи, захопили і анексували Хорватію, наступного року – ще одну, потім – ще, і так регулярно протягом 407 років. Дійшло до того, що більше Російської імперії за всю світову історію була лише середньовічна Монгольська імперія та Британська колоніальна імперія XIX ст. Росіяни пишаються, що їх держава займала 1/6 суходолу планети.

Чи може таке статися в умовах оборони?

Навіть якщо припустити, що деякі окремі народи увійшли до складу імперії за власною волею, то переважна більшість територій все ж таки приєднані внаслідок завоювань. Серед них слід згадати захоплення Казанського, Астраханського, Сибірського ханств, збройну боротьбу за узбережжя Балтики. Тривалий опір експансії чинили народи Кавказу, Центральної Азії, Далекої Півночі (якути і чукчі). Не все так однозначно з Прибалтикою, Білоруссю, Україною, Молдовою, Грузією, Вірменією, Казахстаном, Бухарським і Хівинським еміратами, Польщею, Фінляндією, Тувою тощо.

«Російська розбудова імперії, – пише Роман Шпорлюк, – розгорталась у двох напрямках: по-перше, Москва, підкоривши Казань, розпочала завоювання Сходу; трохи пізніше, після приєднання Східної України й Києва, було розпочато похід на Захід. Схоже, що російський східний похід виявився успішнішим, попри високі релігійні й культурні бар'єри, які на заході, здавалося б, були значно нижчими. Безумовно, завоювання Росією Кавказу й Центральної Азії в XIX столітті були відкрито загарбницькими, колоніальними і мали те саме

обґрунтування, що й європейські заморські завоювання, – наприклад окупація Францією Північної Африки»¹.

Були в Росії й свої кондотьєри – «казаки», промисловики, різного роду авантюристи, завдяки яким росіяни швидко просувалися «встреч Солнцу» – в Сибір, на Далекий Схід, на Аляску. Про «гуманний» характер такого просування написано багато, у тому числі самими росіянами². Інша справа, що після завоювання підкорені народи втрачали свою суб'єктність, розчинялися у «великому руському морі», й офіційну історію за них писали згадані придворні літописці. Вони абсолютизували значення «цивілізаційного поштовху» для «недорозвинених народів», який начебто неодмінно слідував за приєднанням до імперії, і, навпаки, намагалися не помічати негативних явищ, що супроводжували цей процес – скорочення населення, культурну деградацію, економічний занепад.

За словами Альфреда Рібера, імперський історичний досвід Росії включав обов'язкову «боротьбу на двох рівнях за гегемонію над прикордонними землями» – з народами, якими імперія керувала, чи вважала, що керує, та з іншими імперіями³. Проте широкого розголосу набували лише події другого, «міжімперського» рівня, і лише у випадках, коли вони доводили перевагу Росії. У результаті вітчизняній історії добре відомі випадки, коли Росія рятувала прикордонні народи від етноциду з боку, наприклад, Туреччини, Персії або Китаю, але ми майже нічого не знаємо про невдалі спроби територіального зростання імперії.

¹ Шпорлюк Роман. Падіння царистської імперії та СРСР: російське питання і надмірне розширення імперії. Київ: Дух і Літера, 1997, № 1-2: 100-136.

² Див.: Алексеев, Александр. Освоение русскими людьми Дальнего Востока и Русской Америки до конца XIX века. Москва: Наука, 1982; Бахрушин, Сергей. Очерки по истории колонизации Сибири в XVI и XVII вв. Москва: Издание М. и С. Сабашниковых, 1927; Гринев, Андрей. Характер взаимоотношений русских колонизаторов и аборигенов Аляски. Вопросы истории, № 8, 2003; История Русской Америки (1732-1867): В 3-х тт.: Т. 1. Основание Русской Америки (1732-1799). Отв. ред. акад. Н.Н. Болховитинов. Москва: Междунар. отношения, 1997.

³ Rieber, Alfred J. *Struggle over the Borderlands*. Starr Frederick S., et. The Legacy of History. Armonk, N.Y. and London, England: V.T. Sharpe, 1994: 86.

Хто щось чув про намагання приєднати до Росії Гавайські острови або частину Сомалі? За винятком професійних істориків, ніхто. Ці сюжети реальної історії залишилися поза увагою широкого загалу, оскільки не вписувалися у прогресистсько-месіанську логіку офіційної російської історіографії. Трохи більше пощастило «грецькому проекту» Катерини II (завоювання Константинополя, звільнення слов'ян на Балканах і створення підконтрольної Росії православної імперії на кшталт Візантійської) або Форту Росс в Каліфорнії. Проте всі – відомі й невідомі – негативні спроби лише підкреслюють загальні експансіоністські настанови російської політики. *Експансія є способом існування будь-якої імперії*, і Росія у цьому плані не є винятком.

З граничною відвертістю про це пише Олександр Дугін, доводячи право російського народу на «цивілізаційну експансію». «Цей експансіонізм є невід'ємною складовою історичного буття руського народу», внутрішньою «потребою у створенні Імперії, кордони якої історично постійно розширювалися, охоплюючи все більший і більший конгломерат народів, культур, релігій, територій, регіонів». І в цьому полягає месіанська роль росіян як певний «загальний знаменник», який «дозволяє руським інтегрувати в свою Імперію будь-які культурні реальності»¹.

Ідею месіанської ролі Росії, яка протистоїть світовому Злу і тому має право на експансію як очищення, розвиває Олександр Проханов. Він наполягає, що історичну долю Росії можна оцінити суто релігійною свідомістю, адже

«соціальна, ідеологічна або політична свідомість не зрозуміє цього до кінця. Тільки релігійна, якій можна знайти підтвердження в наших монастирях, в доктринах і міркуваннях наших праведників і старців. Вона говорить нам, що місія Росії – приймати на себе світову темряву і перетворювати її на світло. Росія – це гігантська, задумана Господом фабрика з переробки світових відходів, духовних і моральних. Тому на нашу країну навалюється ця темрява – чи то Стефан Баторій, Лівонський орден, Наполеон, Гітлер чи нинішня західна армада. Усе це навалюється на Росію, бажаючи помститися за

¹ Дугин, Александр. Основы геополитики. Геополитическое будущее России. Мыслить пространством. Москва: АРКТОГЕЯ-центр, 2000: 107.

те, що вона живе божественними мріями – про вічну справедливість, про красу. І ці удари ми тримаємо, адже для цього створені»¹.

Український соціальний філософ Олександр Таран доводить, що «експансіонізм росіян не є історичною випадковістю». З часів виникнення Московії самодержавство проводило агресивну зовнішню політику, апелюючи до релігійних мотивів. Воно наділяло себе певною місією від Бога врятувати православну віру. І, власне, це спасіння православної віри самодержавство зробило своєю ціллю, а війну – засобом. Логічним продовженням такої концепції стало формування ідеократичного самодержавства, ідеократичної влади, яка міцно трималася за ідеологему «Москва – третій Рим». «У подальшому ця ідея трансформувалася в імперські устремління Петра I, потім – ідею перемоги Світової революції, згодом – комунізму, і нарешті – збирання “руського міру”»².

Унаслідок таких ідеологічних трансформацій найпривабливішими та найуспішнішими періодами російської історії вважаються ті, в яких Росія перемагала сусідів, захоплювала їхні землі, збільшуючи власні розміри. Можливо, саме тоді народився амбітний принцип зовнішньої політики російських самодержців: «землі, які хоч день перебували у складі Російської імперії, належать їй назавжди». Про це все частіше нагадують державні діячі сучасної, путінської Росії, яка обрала шлях відтворення імперії. І навпаки, ті нетривалі періоди, коли Росія самотійно і свідомо відмовлялася від експансіонізму, сьогодні оцінюються як ганебні «періоди ослаблення Росії». Як зазначає український журналіст і блогер Віталій Портников, імперія – це «природний стан суспільства, здатного лише до екстенсивного розвитку. Останні 25 років російської історії краще, ніж всі попередні століття, довели – Росія може або воювати – або загинути»³.

¹ Гвардия развития. Александр Проханов: «У России особая миссия». *Военно-промышленный курьер*, 2015, № 49 (615).

² Таран Володимир. Модернізована уваровська концептуальна тріада як виразник імперської сутності російської державної ідеології. *Культурологічний вісник. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянини*. Вип. 36. 2016: 61.

³ Віталій Портников: Воевать или погибнуть. <https://7days.us/vitalij-portnikov-voevat-ili-pogibnut>

А Михайло Епштейн висловлюється ще радикальніше:

«Якщо у пізньорадянські роки популярною була пісня на слова Євтушенко *«Хотят ли русские войны?»*, то тепер багато хто з радістю скаже: так, хочуть війни, ми хочемо війни... Вже видно: коли перемагає Росія, в підкорених країнах все приходить до занепаду, до запустіння. Усюди дух мертвоущого гніту, все живе опиняється під підозрою. Виходить, перемога нічого не принесе і ніяких проблем не вирішить, але потрібна помста, щоб інші не насмілювалися жити яскравіше, вільніше від нас. Сенс не в тому, щоб перемогти, а в тому, щоб занурити в пільму увесь цей святковий, ошатний, багатий, життєлюбний і нескінченно чужий західний світ. Ми готові піти в небуття, але при цьому все одно заберемо вас з собою, навіть якщо ви зруйнуєте нашу країну»¹.

Отже, «підвищена» кількість війн в історії Росії є цілком закономірним явищем, що має пояснення у самій природі імперії, для якої експансія є модусом існування.

Додонов Роман
Вінниця, 09.02.2017

¹ Михаил Эпштейн: «Они любят умеют только мертвых». О смерти, постмодерне и российской цивилизации.
<https://snob.ru/profile/27356/blog/118291>

ВІД ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОЇ МЕТОДОЛОГІЇ ДО ПОСТПРАВДИ

Цікавою особливістю гібридної агресії є її зв'язок з методологічними настановами постмодерністської філософії. Висновки методологічних пошуків Жана-Франсуа Ліотара, Жіля Дельоза, Жана Бодрійяра, Жака Дерріди тощо несподівано актуалізувалися в «гібридному» контексті, який не був передбаченим жодним з цих мислителів.

Мабуть, не відкрию великої таємниці, якщо скажу, що в середовищі вітчизняних інтелектуалів ставлення до постмодерністської філософії завжди було, як мінімум, обережним. З недовірою ставилися вони до методології деконструкції, з підозрою – до текстологічної, номадологічної, шизоаналітичної, наратологічної, генеалогічної дослідницьких стратегій. Усі ці «симулякри», «наративи», «ризми», «номадічність мислення» та ін. викликали скепсис. Часом постмодерністам приписувалося зайве, чого вони й не писали зовсім, і тоді критичним нападкам не було меж. У деяких критиків випадки проти постмодерністів виявляли глибоко приховані психологічні і навіть психосексуальні проблеми.

Але ось парадокс. Заперечуючи на словах саме право на існування постмодерністської методології, багато інтелектуалів навіть не помітили, як ця методологія проникла в усі пори нашої культури і обумовлює основи бачення й оцінки соціального світу. «У Росії, – констатує культуролог Михайло Епштейн, – де спочатку різко відштовхувалися від постмодерну, викривали його як «західний плюралізм», раптом незвичайно спритно стали ним користуватися – але зовсім з іншою метою, не для того, щоб усе розрізняти, а для того, щоб усе змішувати»¹. Особливо це проявляється в умовах поточного військового конфлікту на Сході України.

Свідомо чи несвідомо, але постмодерністська методологія припала до стану теоретиків «гібридних воєн». Якщо раніше, в межах класичної раціональності з її категоріями «реальність», «істина», «сутність/явище», «необхідність/випадковість», «можливість/дійсність», «потенційне/актуальне» була присутня все ж якась логіка, що передбачає хронологічне впорядкування подій, виявлення причин і наслідків, відкриття закономірностей, то тепер все це виявляється необов'язковим. Збулася мрія Ж. Дерріди, який закликав до подолання логоцентризму.

Історична свідомість сучасних росіян (Україна, до речі, теж упевнено рухається цим шляхом, але це тема окремої розмови) не відрізняється чутливістю до ідеологічних суперечностей імперського, радянського і пострадянського періодів. Пам'ятник князю Володимиру, Івану Грозному, оспівування мучеників Білого руху, культ розстріляної царської сім'ї і т.п. уживаються з культом Леніна, іконами з ликом Сталіна, виправданням репресивних органів, ностальгією за СРСР. Єдиного бачення історії вже немає, гранднаратив розпався, і з його уламків кожен має право вибирати собі до смаку ту епоху, яка йому подобається.

Широко поширене ахронологічне моделювання. У колах реконструкторів і любителів альтернативної історії на хвилі патріотичного піднесення народжується гострий жаль, що у Олександра Невського в битві на Чудському озері не було кулемета, а історіософи піднімають тему впливу Сталіна на Петра І.

¹ Михаил Эпштейн: «Они любят умеют только мертвых». О смерти, постмодерне и российской цивилизации.
<https://snob.ru/profile/27356/blog/118291>

Оволодівши подібним прийомом, легко далі довільно маніпулювати фактами, змінювати причини і наслідки місцями. І ось уже агресор представлений жертвою, той, хто обороняється – загарбником, а терорист і вбивця – героєм.

Абсолютно в постмодерністському дусі працюють ЗМІ при висвітленні резонансних подій, що призвели до смерті людей. Замість концентрації уваги на одній, найімовірнішій версії, вони, навпаки, прагнуть представити повний спектр думок, навіть найнеймовірніших. І чим їх більше – тим краще.

Збили над Донбасом пасажирський «Боїнг» – відразу з'явилися версії про помилку диспетчера, укропівських ППО, ракети й винищувачі, про полювання на інший «Боїнг», в якому, нібито, мав летіти сам Путін; пішов у хід сюжет з серіалу «Шерлок» про літак, завантажений трупами; навіть інопланетяни втрутилися (куди ж без них!). Все що завгодно, аби про російський «Бук» не згадували.

Розстріляли з «Граду» автобус під Волновахою – знову версії: про пасажирів, що кинулися бігти по мінному полю; про кулеметника з «Правого сектора», який вирішив «підставити» ополченців...

Підірвали Моторолу в ліфті – це українські терористи (*«ніякої пощади вам не буде, повірте»*), армійська ДРГ, партизани, прибалтійський найманець, колишні товариші по службі, «рука Москви» і т.п.

Приклади можна продовжувати до нескінченності, але за ними вимальовується певний стиль. Стиль поведінки того, хто організовує ці «відволікаючі маневри» в ЗМІ, і стиль мислення тих, хто в якості головної обирає не найбільш аргументовану і ймовірну версію, а щось абсурдне.

А вже яке велике поле для ілюстрацій в контексті історичної пам'яті відкриває бодрійярівське поняття «симулякр»! Ну і що з того, що 28 панфілівців не було? Зняли фільм, отже, були.

«Відбувається страшна девальвація слова й смислу, – стверджує Михайло Епштейн. – Це пов'язано з розвитком новітніх технологій – мережних, електронних, – і з постмодерністською тематикою: нібито немає оригіналу, а є тільки симулякр... Ось і постмодернізм – філософія невичерпного різноманіття стилів і культур – стала служити виправданню будь-якої брехні і марення... І тепер легко буде замість

ідеології, яка наполягала на правоті певних ідей, побудувати якусь відеологію, тобто царство видимостей, де навіть вже не потрібна кривава хірургія, не потрібні болючі операції над суспільством, достатньо просто повернути кришталюк ока, щоб він не відрізняв факту від фікції. Симулякри витіснили повагу до реальності... Ах, якщо все симулякр, давайте відмовимося від розрізнення правди й брехні, від розрізнення науки і пропаганди, історії та міфу»¹.

Істина, як відомо, в постмодернізмі проголошена концептом, що відмирає. Місце істини займає суб'єктивна правда, причому у кожного вона своя. Визнання множини самодостатніх дискурсів, які за статусом правдивості прирівняні один до одного, призводить до розчинення істини як такої.

За цих умов величезного значення набувають міфи. Заступник директора російського Інституту політичного і військового аналізу Олександр Храмчихін зазначає:

«Українська реальність забита двома усталеними системами міфів. В одній системі міфів в Києві американці організували нацистський переворот, маючи кінцевою метою Росію, у відповідь на що народ Донбасу в єдиному пориві підняв антифашистське повстання. В іншій системі міфів український народ зробив Революцію Гідності і одночасно зробив європейський вибір, у відповідь на що імперська Росія вчинила злочинну агресію проти України»².

Не доводячи і не спростовуючи жодний з цих міфів, автор вважає, що справжньою причиною війни в Україні є конкурентна боротьба дніпропетровсько-київського та донецького олігархічних угруповань. Мотив не новий, (анти)олігархічний вимір конфлікту, безумовно, присутній, але він не заперечує, а доповнює перші два міфи. Інша справа, що зміщення акцентів на внутрішньоукраїнські суперечки дозволяє, знов-таки, подати РФ як непричетну і невинну сторону.

Відчувається вплив постмодернізму й на зовнішньополітичній активності Росії.

«Постмодернізм – констатує російський політолог Лілія Шевцова, – з його еклектичним релятивізмом, подвійними

¹ Михайл Епштейн: «Они любят умеют только мертвых». О смерти, постмодерне и российской цивилизации. <https://snob.ru/profile/27356/blog/118291>

² Храмчихин Александр. Петля независимости. Военно-промышленный курьер. 21 декабря 2015.

стандартами, розмитими гранями між законним і незаконним, правдою і брехнею, миром і війною, принципами та прагматизмом – є ідеальним середовищем для процвітання такої системи як російська. Політика постмодерністського світу дозволила РФ задіяти тріадичну модель: одночасно бути з Заходом (співпрацюючи з ним, коли це вигідно), всередині Заходу (шляхом особистої інтеграції російського класу рантьє в західне суспільство) і проти Заходу (щоб ізолювати російське суспільство від західного впливу). Путін більше постмодерністський, аніж всі західні лідери – включаючи Шрьодера, Ширака і Саркозі, яскравих представників політичного релятивізму. Якби Юрген Габермас писав продовження своєї відомої роботи «Модернізм і постмодернізм», він, напевно, назвав би Володимира Путіна втіленням цього тренду»¹.

В цілому, дрейф масової свідомості в бік постмодерністського світосприйняття триває. Минулий 2016 рік було проголошено роком постправди. Мовляв, правда перетворилася на такий самий анахронізм, як і істина в постмодернізмі.

Ось тільки засновники постмодернізму і припустити не могли, у що виллється їх учення. Їх протест проти тотальності, жорсткого контролю з боку держави, проти обов'язковості єдиного наративу супроводжувався розробкою основ суспільного ідеалу, в якому б панував плюралізм і різноманітність поглядів, а до кожної меншини (релігійної, етнічної чи культурної) застосовувалася б її власна міра оцінки. Асиметричність, ризомність, реконструкція, відмова від гранднاراتиву і логоцентризму та інші ідеї постмодерністів визначають новітні алгоритми маніпулювання свідомістю в умовах гібридної війни.

Додонов Роман
Вінниця, 26.02.2017

¹ Shevtsova Lilia. Survival in the Trumpian World. *The American Interest*. <https://www.the-american-interest.com/2017/02/22/survival-in-the-trumpian-world/>

ПРО ДЕЯКІ ПРИЙОМИ ЛЕГІТИМАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ПРЕТЕНЗІЙ

Будь-яка війна повинна мати своє логічне завершення, але військова окупація території не завершує привласнення загарбником нових земель та асиміляцію її населення, а тільки починає цей процес. Імперії недостатньо просто ввести армію і контролювати фізичний простір, який раніше належав корінному народові. Набагато важливіше й складніше змінити картину світу населення окупованого регіону. Для цього імперія використовує можливості Церкви, інститутів культури, освіти й виховання.

Так, наприклад, усвідомлюючи необхідність не тільки військового, а й духовного закріплення захоплених країн, імператриця Катерина II писала з приводу західних земель: «Велике князівство Литовське далі іменувати лише Білою Руссю, а народ її – білорусами, чим на століття прив'яжемо її до Росії. Замирити Білу Русь військовою силою неможливо. Цю місію ми покладаємо на російського чиновника, російського вчителя, російського попа. Саме вони віднімуть у білорусів не лише їх мову, але й саму пам'ять про себе». А Михайло Муравйов, генерал, академік, у 60-ті роки XIX ст. – губернатор Гродненський, Мінський, Вільненський, додав: «Що не зміг зробити російський багнет, доробить російська школа».

Слід визнати, що російська пропаганда напрацювала солідний арсенал інструментальних засобів, спрямованих на виконання названого завдання. Для маскування агресії в історичному минулому нею частіше за все використовувалися такі прийоми:

- Зображення об'єкта агресії неповноцінним, недорозвинутим, відсталим соціумом, «не здатним до історичної творчості», малозначущим у масштабах світової культури. Так було з малими і не зовсім малими народами Поволжя, Сибіру, Далекого Сходу, Крайньої Півночі. Приєднання їх до Росії видається за велике благо для завойованих етносів, хоч їх власна думка з цього приводу нікого вже й не цікавить.

- Організація актів демонстративних звернень місцевих еліт до Росії з проханням включити до складу імперії, взяти під захист, врятувати тощо. Використовується відома імперська тактика *divide et impera*, коли підкупом та обіцянками зманюється частка еліти, від якої і слідувало звернення.

- Якщо ж еліти народу-жертви не бажали співпрацювати і висловлювали солідарність в протистоянні агресору, створювалися фальшиві органи, уряди-симулякри, до складу яких входили, як правило, російські піддані відповідного етнічного походження. У ХХ століття широко практикувалося утворення альтернативних законній владі «демократичних урядів», «народних республік», функцією яких було подати справу так, що відбувається не зовнішня навала, а суто внутрішня, громадянська війна.

- Перебільшення загрози знищення (геноциду, етноциду) з боку іншої імперії. Так, приводом для захоплень Росією територій найчастіше були сигнали про пригнічення (реальне, а інколи – й вигадане) місцевого населення Османською Туреччиною, Персією, Китаєм. У такий спосіб елементарна експансія набувала легітимації на міжнародному рівні.

- Дещо пом'якшеним варіантом попереднього прийому є звинувачення сусідньої держави в порушенні прав єдиновірців, співвітчизників, російськомовного населення. Ретельно збираються факти нетолерантної поведінки влади щодо національних меншин, представників окремих конфесій, мовних груп тощо. Спекуляції на цю тему створювали видимість безвихідної ситуації, коли ворог «не залишає вибору». Захист прав православного населення Балкан

став, зокрема, виправданням для окупації Дунайських князівств у 1853 році. Захист російськомовного населення в Україні став приводом для початку військових у Криму і на Донбасі в 2014 році. «...Наша країна, – пообіцяв Володимир Путін, – буде й надалі енергійно відстоювати права росіян, наших співвітчизників за кордоном, використовувати для цього увесь арсенал наявних засобів: від політичних й економічних, до передбачуваних у міжнародному праві операцій, праві на самооборону»¹.

– Аргумент до «споконвіку руських земель» передбачає пошук в історичному минулому фрагментів і осередків російської культури на даній території (стародавні поселення слов'ян, торговельні шляхи, діяльність емігрантів і т. ін.). Використання цього аргументу перетворює агресію на акт «відтворення історичної справедливості», яскравою ілюстрацією чого є анексія Криму.

– У випадку, коли чужа територія захоплена без наявності більш-менш задовільної причини (Південнокурильські острови у Японії, або Східна Пруссія у Німеччини), то використовується інша аргументація – право Росії отримувати цю територію в якості, наприклад, «нагороди за перемогу над фашизмом у Другій Світовій війні», а тому «Калінінградська область – це російська земля, котра по праву належить нашому народу»². У своїй новій якості вона має перетворитися на символ Перемоги, «російський анклав у центрі Європи посередині народів західної культури», «стратегічний форпост Росії, призначений назавжди відвернути... «натиск на Схід», «духовний форпост Росії у Європі», який забезпечує цивілізаційний діалог з Заходом і протистоїть західному впливу...

– Відверта фальсифікація подій, що призводять до ескалації напруги і, як наслідок, до початку війни. Так, уже відомо, що Майнільський інцидент 26 листопада 1939 року, під час якого, начебто, фінська сторона обстріляла з гармат радянських прикордонників і який став приводом для так званої «зимової» війни 1939-40 років, був провокацією, організованою радянськими

¹ *Заявление В. Путина на совещании российских послов.* 1.07.2014 г. http://www.dialog.ua/news/7715_1404218825

² *Выступление Святейшего Патриарха Кирилла на I Калининградском форуме Всемирного русского народного собора* 14 марта 2015 года <http://www.patriarchia.ru/db/text/4013160.html>

спецслужбами за наказом Кремля. У результаті виникла абсурдна ситуація, що на гігантський СРСР напала невеличка Фінляндія. Проте, у Сталіна були гарні вчителі, адже менш ніж за півроку до Майнільського інциденту щось подібне сталося у м. Глейвиці, де переодягнені в польську форму гітлерівці інсценували напад на німецьку радіостанцію, захопили її та передали в ефір оголошення Польщею війни Німеччині.

У цьому контексті доречно буде згадати слова Жоржа Клемансо, сказані ним у 20-ті роки минулого століття під час обговорення з представниками Веймарської республіки проблеми відповідальності європейців за розв'язання Першої світової війни. «Як ви гадаєте, що скажуть про це історики майбутнього?» – запитали німці. «Й гадки не маю, – відповів Клемансо, – Але напевно не скажуть, що Бельгія напала на Німеччину». Згадуючи цей випадок, Ханна Арент зазначила, що Клемансо не був знайомий з мистецтвом переписування історії, тому вважав абсурдним твердження, що маленька і слабка країна може атакувати велику і могутню державу. В умовах гібридної війни, коли істина підмінюється «думкою», абсурдність поділяється далеко не всіма учасниками діалогу.

– Культивування одвічного «образа ворога» держави Російської, тобто потужного геополітичного гравця, який заздрить багатству російських надр і мріє взяти їх під свій контроль, захопити, розчленувати Росію, як мінімум, послабити або нашкодити їй у будь-якій спосіб. Таким ворогом поперемінно стають монголо-татари, турки-османи, тевтонці, поляки, французи, англійці, німці, американці тощо. Протистояння їхньому впливу стає сенсом життя, а власні експансіоністські плани виглядають як превентивні дії, спрямовані на недопущення реалізації ворожих проєктів: «якщо б ми не відправили війська до Афганістану, це зробили б американці», «якщо б ми не приєднали Крим, там вже б стояли натівські кораблі»...

– Підведення під власні агресивні плани певної ідеологічної бази, як, наприклад, це робить Микола Данилевський в «Росії та Європі» або Лев Троцький у статтях, присвячених світовій революції. У таких випадках Росія вже не виправдовується, а виконує програму, що набуває сакрального, майже релігійного

значення. Захоплення чужих земель перетворюється на свого роду «хрестовий похід», «священну війну».

Цей перелік прийомів можна продовжувати, враховуючи прийоми «маскування»¹, демонстрацію сили на кордонах через передислокацію військ і проведення масштабних навчань, «протестні дії» начебто місцевого населення та відверті провокації військових без розпізнавальних знаків, що невідомо звідки з'явилися. Але й без цього зрозуміло, що імперія має величезний досвід у справі викривлення фактів, інформаційно-пропагандистського забезпечення військових планів та маніпуляції історичною свідомістю. Отже, «горе тому державному діячу, який не потурбувався знайти таку підставу для війни, котра й після війни ще збереже своє значення» – цей афоризм приписують Отто фон Бісмарку.

Вочевидь, історична пам'ять народів зберігає ще чимало прикладів виправдання агресивних дій загарбника, про які на зайве періодично нагадувати в контексті сучасних подій у Криму і на Донбасі. І тоді, можливо, невідомі «зелені чоловічки», захоплені у полон російські військові, що «заблукали» на території іншої держави, різноманітні «іхтамнети», сотні танків на озброєнні сепаратистів вже не будуть виглядати нечуваним дивом. Усе це елементи єдиної системи, яка працює на легітимацію територіальних претензій, так само, як і тези про єдиний народ, фашистську хунту чи абсурдність самої української державності.

Додонов Роман
Вінниця, 18.03.2017

¹ Maigre, Merle. *Nothing New in Hybrid Warfare: The Estonian Experience and Recommendation for NATO*, Policy Brief, February 2015, The German Marshall Fund of the United States, <http://www.gmfus.org/publications/nothing-new-hybrid-warfare-estonian-experience-and-recommendations-nato>.

ТРИ КИТА ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Суттєвою ознакою російського погляду на гібридну війну є те, що остання постає у вигляді війни, яку асоційований Захід веде проти Росії. Тобто сама РФ начебто виступає не суб'єктом, а об'єктом гібридної агресії.

Високопосадовці РФ одностайно декларують підступність США та ЄС, які ведуть постійну підривну діяльність проти Росії. Так, голова Слідчого комітету РФ Олександр Бастрикін 18 квітня 2016 року зробив заяву, в якій стверджує, що проти Росії цілеспрямовано ведеться війна за різними напрямками – політичним, економічним, інформаційним, а також правовим. На його думку, останнім часом «Росія і багато інших держав існують в умовах гібридної війни, яку розв'язали США і їх союзники... Причому в останні роки вона перейшла в якісно нову фазу відкритого протистояння»¹.

Сергій Глазьев, академік РАН і радник президента РФ вважає, що основна боротьба за світове лідерство в економіці сьогодні розгортається між Америкою і Китаєм. Для збереження свого домінування США розігрує

¹ Бастрыкин Александр. Пора поставить действенный заслон информационной войне. 18.04.2016. <http://www.kommersant.ru/doc/2961578>

«звичний сценарій розв'язання світової війни в Європі, намагаючись укотре раз зміцнити становище за рахунок Старого Світу. Для цього береться випробуваний англійський геополітичний принцип «поділяй і володарюй», воскрешаючи підсвідому русофобію політичних еліт європейських країн і робиться ставка на традиційний для них *Drang nach Osten*. Наслідуючи заповіти Бісмарка і <дослуховуючись> порад Бжезинського, в якості головної лінії розколу США використовують Україну, розраховуючи, з одного боку, на ослаблення і агресивну реакцію Росії, а з іншого – на консолідацію європейських держав в їх традиційному прагненні до колонізації українських земель»¹.

Гібридна війна, яку ведуть США, лише ззовні виглядає як безглуздий хаос. Насправді вона, на думку Сергія Глазьева, організується і злагоджено проводиться усіма зацікавленими державними установами, приватними компаніями, ЗМІ та розгалуженою агентурною мережею. Метою її є встановлення контролю американських корпорацій над природними ресурсами та інфраструктурою країн, проти яких спрямована гібридна агресія:

«банки заморожують їхні активи, спеціально навчені вандали руйнують історичні музеї, фінансова система жорстко прив'язується до долара. Всі організовані США конфлікти багаторазово окупилися, включаючи війну в Афганістані, в результаті якої «неконтрольований» американськими спецслужбами потік наркотиків в Росію і Європу збільшився на порядок. Такі війни називають також хаотичними, оскільки керівництво країни-жертви до останнього моменту не відчуває загрози з боку противника, політична воля сковується нескінченними переговорами й консультаціями, імунітет пригнічується демагогічною пропагандою, тоді як противник веде активну роботу із руйнування структур її внутрішньої і зовнішньої безпеки. У вирішальний момент відбувається їх підрив з військовим придушенням виникаючих осередків опору»².

Описана технологія була успішно використана на завершальних стадіях «холодної війни» проти СРСР, при «розширенні воронок хаосу» у країнах Близького і Середнього Сходу, на пострадянському просторі. Щодо України, то «організувавши державний переворот і встановивши повний контроль над структурами української державної влади, Вашингтон робить ставку на перетворення цієї частини Руського міру на

¹ Глазьев Сергей. Выход из хаоса. Для отражения американской агрессии нужна национальная система экономической безопасности и управления развитием страны. *Военно-промышленный курьер*, № 45 (563), 2014.

² Там само.

плацдарм для збройної, інформаційної, гуманітарної та політичної інтервенції в Росію з метою перенесення хаотичної війни на нашу територію, організації революції і подальшого розчленування». На думку академіка, збройний конфлікт на території України за участю НАТО є найбажанішим для Вашингтона сценарієм. Задля цього той і привів до влади у Києві русофобський режим. Поки він існує, терор проти російського населення Південного Сходу України та, відповідно, війна на Донбасі триватимуть.

Як бачимо, роль РФ у такому розкладі ледь простежується. Росія, мовляв, не має жодного стосунку до подій в Україні, лише захищає співвітчизників від тотального знищення. Ось як міністр оборони РФ Сергій Шойгу інтерпретує анексію Криму – не інакше як рятувальну операцію, проведену «в межах допустимої договірними зобов'язаннями Росії»:

«Унаслідок збройного державного перевороту на Україні виникла загроза безпеки російському Чорноморському флоту, а також російськомовним громадянам у Криму. Керівництво Росії було змушене адекватно реагувати на загострення військово-політичної обстановки. У зв'язку з цим у межах допустимої договірними зобов'язаннями Росії чисельності збільшено угруповання військ на півострові. Російські військовослужбовці забезпечили безпеку всіх військових об'єктів і не допустили кровопролиття серед цивільного населення Криму. Завдяки високим морально-вольовим якостям, гарній підготовці і витримці офіцерів і солдатів вдалося в мирній і спокійній обстановці провести референдум. Населення Криму, оцінивши коректність і високу професійну підготовку особового складу Збройних Сил, з вдячністю назвало російських військовослужбовців ввічливими людьми. Результатом вільного волевиявлення громадян Криму стало його входження до складу Росії»¹.

Продовженням кримського сценарію мав стати Донбас, де, вочевидь, також рятували співвітчизників від американських наймитів. Але подати ситуацію як волевиявлення місцевого населення і повстання проти «нелегітимного націоналістичного уряду» тут вдалося лише частково. Офіційно Москва й досі не визнає своєї участі у збройному конфлікті на Сході України, хоч гроші, зброя, техніка, навіть військові кадри у ньому використовуються російські. Чим довше триває конфлікт, тим

¹ Шойгу Сергей. Год преображения армии. *Военно-промышленный курьер*. № 48 (566), 2014.

більше виявляється фактів, які доводять російську присутність, і тим важче видавати агресію за волевиявлення місцевого населення. Втім, агресора це не зупиняє, і він знаходить все нові й нові виправдання...

Незрозумілі економічні санкції міжнародного співтовариства проти РФ, виявляється, насправді спрямовані США проти своїх же європейських партнерів – щоб ослабити їх. «Навіть якщо вдасться зупинити американську агресію і купувати українську кризу, не викликає сумнівів неминучість тривалого та істотного погіршення торговельно-економічних відносин між Росією і членами НАТО, а також іншими союзниками США (Японія, Південна Корея, Канада, Австралія)», – прогнозує Сергій Глазьев.

Серед тих, хто дотримується думки про суто оборонний характер дій РФ проти американської гібридної атаки – командувач Західного військового округу генерал-полковник Анатолій Сидоров. У квітні 2015 року він зробив заяву, з якої випливає, що США та їх союзники проводять перший етап гібридної війни проти Росії, який полягає в дестабілізації внутрішньополітичної обстановки за допомогою політичних та економічних інструментів; а також у проведенні інформаційної кампанії з метою поширення антиросійських настроїв у Східній Європі¹

На цю ж ідею працюють чисельні пропагандисти. Вони намагаються переконати, що головною загрозою миру є не неоімперські амбіції російського керівництва, а політика НАТО. Свідомо ігноруючи факт порушення Росією норм права, фактичної руйнації системи міжнародних відносин, що склалася після Другої світової війни внаслідок агресії проти сусідніх суверенних держав (Грузія, Україна), російські спікери щиро здивовані підступними намірами американців виставити РФ у неприглядному вигляді перед світовою спільнотою.

Зокрема, російський політтехнолог Олексій Кочетков, згадує, що у ХІХ столітті, напередодні походу на Москву наполеонівська пропаганда «займалася приблизно тим самим, чим займається зараз західна пропаганда: створювався образ країни варварів; країни, якій

¹ *Что такое гибридная война? Концепция и тактика гибридной войны.* 24.04.2015 <http://fb.ru/article/182506/chto-takoe-gibridnaya-voyna-kontseptsiya-i-taktika-gibridnoy-voynyi>

не притаманні гуманістичні ідеали; країни, яка є перманентною загрозою для західної цивілізації». Він також згадує, що щось подібне повторювалося напередодні Кримської, обох світових війн. «Це технології одного порядку. Спочатку вони визначають жертву, потім роблять з неї монстра, а потім з цим «монстром» можна робити все, що заманеться і навіть більше».

Варіант, що образ «країни варварів» може бути наслідком не злого задуму, але об'єктивної реакції світової спільноти на загарбницьку політику самої Москви, навіть не розглядається. До змісту історичної саморефлексії росіян чомусь не потрапили факти імперської загрози для інших народів Європи і Азії. Вони чомусь не можуть хронологічно співвіднести італійський похід Олександра Суворова – з нападом Бонапарта, окупацію Росією Дунайських князівств Валахії і Молдавії – з висадкою союзників в Криму, російську експансію в Маньчжурії та Кореї – з початком російсько-японської війни, радянську агресію проти Фінляндії, Польщі, Естонії, Латвії, Литви, Румунії – з германською навалою у червні 1941 року. Вибіркове і тенденційне ставлення до історичних фактів допомагає маніпуляторам видавати агресора за жертву. (До речі, Олексій Кочетков є автором низки статей і доповідей про конфлікти на Кавказі та в Україні¹, що можуть бути кваліфіковані як роздмухування міжнаціональної ворожнечі. Звинувачуючи Захід у формуванні образу «варварської країни» з Росії, він сам чимало зробив для сатанізації її противників).

Отже, «американське визначення гібридної війни і російська формула того ж явища, яке описується, однак не позначається спеціальним терміном, містять дзеркальні відображення можливих дій потенційного противника. Американська доктрина звертає увагу на кримінальні дії і кібератаки, російська – на «кольорові» революції, інформаційну боротьбу і використання військової сили під виглядом операцій з підтримання миру»².

¹ Кочетков Алексей, Бышок Станислав и др. Экспертный доклад «Экстремизм в украинской политике, обществе, СМИ и силовых структурах». Выпуск I. Москва: Международная организация по наблюдению за выборами CIS-ЕМО, 2015. <http://www.publicdiplomacy.su/wp-content/uploads/2015/07>

² *Світова гібридна війна: український фронт*: монографія. За заг. ред. В.П. Горбуліна. Київ: НІСД, 2017: 38.

Таким чином, російська версія концепції «гібридної війни» засновується на трьох китах.

Перший з них – це «кольорові» революції. Серед величезної кількості публікацій на цю тему відзначу лише книги Олега Карповича і Андрія Манойло «Кольорові революції. Теорія і практика демонтажу сучасних політичних режимів» та Павла Родькіна «Революція втратила колір. «Кольорові революції» 2004-2014: гуманітарний і комунікаційний феномен війни нового типу».

Аналізуючи прояви «кольорових» революцій, дослідники порівнюють між собою «оксамитову» (Чехословаччина, 1989); «бульдозерну» (Югославія, 2000); «трояндову» (Грузія, 2003); «помаранчеву» (Україна, 2004); «тюльпанову» (Киргизстан, 2005); «кедрову» (Ліван, 2005); спробу «волошкової» (Білорусь, 2006); «цегляну» (Молдова, 2009); другу «жасминову» революції (Туніс, 2011); «болотний рух» (Росія, 2011-13), Революцію Гідності (Україна, 2013-14). Зрозуміло, що внутрішні чинники народних вибухів у подібних дослідженнях мінімізовані, водночас зовнішній вплив перетворюється на головну і чи не єдину причину «майданів». Знаходження спільних рис у «кольорових революціях» країн Східної Європи, Близького Сходу та Північної Африки, а також пострадянського простору, на думку російських аналітиків, свідчить про їх штучний, ініційований іноземними спецслужбами характер.

Другим «китом» концепції «гібридної війни» є акцент на інформаційному протистоянні. У 2013-2014 роках цей вимір боротьби досяг нечуваного розмаху. Агресорний технологічний вплив на масову свідомість росіян і українців, особливо на ранній стадії розгортання конфлікту, виявився настільки руйнівним і тотальним, що деякі теоретики взагалі схиляються до ототожнення понять «гібридна війна» та «інформаційна війна». На наш погляд, помилково. Роль телебачення та Інтернету дійсно важко переоцінити, але вони є лише каналами транслявання смислів, засобами психологічного тиску, якими не обмежується все багатоманіття проявів гібридної війни.

«Можна побачити, що образ гібридного ворога в російській уяві гіпертрофований. Сон розуму, за відомим висловом, породив чудовисько і спонукав Росію відтворювати його уявні дії. «Арабська весна» перетворилася на «кримську весну», «гібридні суспільства»

знайшли втілення у так званих ДНР і ЛНР, «злочинна поведінка» досягла рівня політичної корупції і використання кримінальних груп з політичними цілями, інформаційна боротьба була екзальтована до створення альтернативної реальності, яку РФ запровадила у внутрішньому інформаційному полі і намагається поширити за свої межі, у тому числі шляхом кібервійни»¹.

Нарешті, третім «китом», якого слід назвати у зв'язку з аналізом російських публікацій, присвячених «гібридній війні», є значення миротворчих операцій. Кремлю вкрай необхідно легітимізувати присутність своїх військовослужбовців на території суверенних країн-сусідів, тобто знайти цьому законне і раціональне пояснення, яке б могло задовольнити міжнародну спільноту. Поки не знайдено правових підстав, російському уряду залишається заперечувати наявність представників своїх силових відомств за кордоном, що, власне кажучи, ми й бачимо на Донбасі. Раніше така ж ситуація розгорталася із «зеленими чоловічками», «ввічливими людьми» в Криму, хоч там був присутній інший фактор – визнане двосторонніми україно-російськими договорами розташування Чорноморського флоту РФ і, відповідно, певної кількості російських військ. Щодо Донбасу, то жодний міжнародний акт не передбачав наявності там ЗС РФ: ані цілими військовими частинами та підрозділами, ані окремими військовослужбовцями. Доведені факти присутності російських солдат (взяті в полон, вилучені зразки документів, зброї, особисті визнання, вантаж «200», що повертається до Росії тощо) не визнаються російською стороною як докази. Паралельно нею активно відшукуються механізми, як *de facto* перетворити на *de jure*, одним з варіантів є отримання від Ради безпеки ООН санкції на введення контингенту російських миротворців.

Раніше цей прийом був задіяний Росією в Придністров'ї та на Кавказі, де миротворча риторика позитивно зарекомендувала себе як маскувальний засіб. Присутність миротворців від РФ була вагомим фактором Абхазького та Цхінвальського конфліктів, а так звана «п'ятиденна війна» у Грузії в серпні 2008 року отримала найменування «примушення до миру». Не слід забувати також про Близький Схід, де втручання РФ в сирійський конфлікт початково мало мотивацію відтворення миру й порядку. Тобто у Росії є досвід як справжніх миротворчих операцій, так і маскування під

¹ Там само: 38-39.

миротворців власних агресивних дій. Історії відомі й випадки, коли Кремль зухвало діяв без узгодження та усупереч рішенням ООН, зокрема, у Косово в 1999 році, де російські десантники взяли під контроль аеропорт у «Слатіна» в Приштині.

Ідея застосування підрозділів російських миротворців на Донбасі активно відпрацьовувалась влітку 2014 року. Частина російської техніки, що накопичувалася біля українського кордону, була перефарбована в кольори миротворчих сил. «Українська правда» 3 липня писала: «Введення в зону конфлікту російських миротворців призведе до розвитку подій за сценарієм Придністров'я або Південної Осетії. Це дозволить Росії взяти ситуацію під контроль і повісити на офіційний Київ гігантські гирі. Це повністю паралізує українські війська й силові структури на Сході країни»¹. Як відомо, план з російськими миротворцями тоді не був реалізований. А коли український уряд, зі свого боку, поставив питання про доцільність здійснення міжнародної поліцейської місії, настала черга Росії протидіяти таким ініціативам. 19 липня 2016 року в Луганську відбулися «тренування» місцевих активістів «беззбройній протидії збройної міжнародної місії» у випадку її введення на непідконтрольні Україні території. Ця акція мала продемонструвати негативне ставлення проросійського керівництва планам організації місії.

Отже, Москва добре розуміє, що не миротворча операція сама по собі, а лише операція за участю саме своїх військовослужбовців відповідає неоімперським планам. Оскільки проти цього рішуче виступає українська сторона, а західних партнерів по переговорах вже важко обдурити, найближчим часом ми навряд чи побачимо будь-яких миротворців на Сході України.

Таким чином, «кольорові» революції, інформаційна боротьба та миротворчі операції – ось три базових концепти, на яких ґрунтується російський інваріант теорії гібридної війни.

Додонов Роман
Донецьк, 02.07.2017

¹ Росія може ввести «миротворців» в Україну в найближчі 2 дні – ЗМІ. *Українська правда*. 3 липня 2014 року, <http://www.pravda.com.ua/news/2014/07/3/7030919/>

ВІЙНА РЕКОНСТРУКТОРІВ

Сьогодні загальновідомим є факт, що людина, руками якої Росія розпочала бойові дії на Донбасі, – а йдеться про Ігора Всеволодовича Гірка (Стрелкова) – тісно пов'язана з реконструкторським рухом. Як повідомляє російськомовна Вікіпедія,

«Ігор Стрелков відомий в середовищі військово-історичних реконструкторів Москви. Був користувачем інтернет-форуму, присвяченого відтворенню війни з Наполеоном 1812 року і Громадянської війни; керував клубом (групою реконструкторів з семи осіб) «Зведена кулеметна команда», сформованим на базі військово-історичного клубу «Московський драгунський полк», яка брала участь у військово-історичних і військово-патріотичних фестивалях з 28.08.2009 по 30.10.2011. Був учасником таких реконструкцій, як «Війна 1916-го року» (серпень 2009), фестиваль «Пам'яті Громадянської війни» (лютий 2010), «Громадянська війна на Півдні Росії», «Доблесть і загибель російської гвардії». Брав участь в реконструкціях на Україні. Входив до складу військово-історичного клубу «Марківці»»¹.

Те саме джерело повідомляє також про цікавий епізод з біографії пана Гірка, коли наступного дня після закінчення Московського державного історико-архівного інституту він разом

¹ https://ru.wikipedia.org/wiki/Стрелков,_Игорь_Иванович

із своїм другом-реконструктором Андрієм Цигановим виїхав воювати до Придністров'я, озброєний гвинтівкою зразка 1891 року. 3 липня 1992 року в бою біля будівлі Держстраху м. Бендери Андрій Циганов загинув.

Привертає до себе увагу не лише поєднання в житті Гірка в воєнної реконструкції з реальними бойовими діями в «гарячих точках» (Придністров'я, Боснія, Чечня), але сам факт наявності в Росії певного соціального середовища, члени якого не бачать великої різниці між минулим і теперішнім часом. У цьому плані Стрелков-Гіркін є типовим представником достатньо розповсюдженої категорії осіб. Занурення у світ історичних реконструкцій, репрезентація себе як героя із уже визначеною долею, найчастіше всього – трагічною, гра (а реконструкція і є грою за своєю суттю) зі зброєю та переодяганням супроводжуються відчутними зсувами в самоідентифікації, коли особа існує «поза часом», відчуваючи в собі риси своїх предків. З одного боку, це вказує на високий рівень історичної свідомості, а з іншого – на певні проблеми з психікою, пов'язану з дискомфортом (чи недостатністю) життя відповідної особи в актуальному часі.

Рух реконструкторів насправді є цікавим і малодослідженим соціально-психологічним феноменом, який уособлює глибинну потребу людини знову й знов переживати знакові події історії. Подібно до того, як у щирого християнина через ідентифікацію себе з Христом можуть з'явитися стигми – криваві виразки на долонях та лобі, тобто у місцях поранень Ісуса, прибитого цвяхами до розп'яття і з терновим вінцем на чолі, – так само й акцентовані на історії персони мають свої стигмати. Але проявляються вони у потребі одягнутися у військову форму своїх кумирів, узяти зброю, показати нагороди, проімітувати певні дії.

Реконструктори беруть на себе роль репрезентантів історичної пам'яті – ту саму роль, яку нещодавно виконували безпосередні учасники Великої Вітчизняної війни, ветерани. Сьогодні живих свідків залишилося обмаль, і їх місце займають представники наступних поколінь – різного роду імітатори та реконструктори.

Цілком можливо, що вони щиро ототожнюють себе з дідами-переможцями, перетворюючись прямо на наших очах на нових ветеранів. Переважна більшість з них свідомо «приймає естафету», поділяючи цінності тих, кого вони зображають. Ностальгія по

СРСР, по сильній владі, уособлений в постаті Й.В. Сталіна, по «стабільності й порядку», по «гордості за свою державу» роблять товариства і клуби військово-історичної реконструкції плідним середовищем для путінської пропаганди і діяльності російських спецслужб. Тому готовність виступити за наказом Батьківщини зі зброєю в руках проти «фашистів», «бандерівців», «американських посіпак» не повинно викликати здивування. Клуби історичної реконструкції є своєрідним резервом «путінської гвардії», а війна на Донбасі, яку журналісти вже назвали «війною реконструкторів», є для останніх не лише черговою пригодою, але й своєрідним випробуванням вірності пам'яті батьків.

Велика Перемога перетворилося на сакральну цінність «руського міра», і Донбас, як його потенційна складова, з готовністю демонструє прихильність до неї. Мешканцям Донбасу здається, що Київ все робить не так: День Перемоги не святкує або святкує не так, як треба, і замість ветеранів Червоної Армії славить виключно вояків УПА, і взагалі відмовилась від своїх дідів і всього, за що вони боролись. Європа, виявляється, так і не змінилась з часів Третього Рейху, вона як була, так і залишається ворожою цивілізацією, що мріє захопити слов'янські землі та перетворити на рабів їх населення.

Обравши ставлення до Великої Перемоги в якості лакмусового папірця, що дозволяє відрізнити друзів від ворогів, Володимир Путін намагається сьогодні виправити історію, подаючи її так, начебто Україна ніколи й не була переможцем. 9 травня 2015 року, виступаючи в Москві на військовому параді, присвяченому 70-річчю Перемоги, він згадав внесок у розгром нацизму багатьох держав, навіть Індії (що, до речі, є помилкою, оскільки вона здобула свою незалежність вже після Другої світової), демонстративно не назвавши Україну. Раніше, у грудні 2010 року в своєму інтерв'ю він проголосив, що Росія перемогла б нацизм і без України, «тому що ми – країна-переможець».

Сьогодні вже зрозуміло, що то були не випадковості, не обмовки, а свідомі образи, викликані прагненням монополізувати Перемогу і мобілізувати її духовно-виховний та мобілізаційний потенціал. Чи не тому слід було дочекатися остаточної заміни ветеранів агресивно-слухняними реконструкторами, щоб нікому було відповісти на подібні образи?

Водночас, масовість руху воєнно-історичної реконструкції в Росії вказує на те, що щось у вітчизняній історії пішло не так, як хотілося б, у зв'язку з чим виникає бажання переграти, пережити ті події в альтернативному варіанті. Саме ця потреба обумовлює популярність телесеріалів і комп'ютерних ігор на тему Другої світової.

«...Такі ж всі ці георгіївські стрічки як вузлики на пам'ять про колишню велич, всі подяки «дідові за Перемогу» і автівки з наклейками «на Берлін!», «трофейний»... Чому трофейний? Тому що це «БМВ» або «Мерседес» – споживачі продукції німецького автопрому намагаються напівжартома згладити ментальний конфлікт, який виник через протиріччя: чому переможці віддають перевагу авто переможених, а не своїм власним? І разом з цим низка суміжних питань, головне з яких: хто ж врешті-решт переміг у тій війні? Аерографічне зображення танка «Т-34» на капоті «Порше» – це не відповідь на питання, яке ставить історія, це витіснення відповіді в область шизофренії з її «розщепленням розуму» на реальність, яка вимірюється у кінських силах, і на ідентичність, яка взагалі не вимірюється. Істеричний культ перемоги не має відношення ані до патріотизму, ані до пам'яті про війну. Це симптом психологічної травми народу-переможця, який безсвідомо переживає своє приниження і ображення. Чим? Ким? Самою історією. Музою Клію, якщо завгодно, що дозволяє ображеному історією знайти порятунок у міфології»¹.

Усі ці комплекси однаково притаманні масовій свідомості не лише Росії, а й Україні. Адже Росія і Україна раніше були частинами єдиного цілого, і в статусі радянських республік разом перемогли у війні. І в Україні, зокрема на Донбасі, психологічні травми не були пережиті та переусвідомлені належним чином. Відмінність полягає лише в тому, що Україна з її євроінтеграційними прагненнями все ще має надії на покращення у майбутньому і не акцентує уваги виключно на минулому, як це роблять реконструктори.

Така сконцентрованість психіки на історичних подіях далекого минулого є ознакою невротичного синдрому, описаного ще Зигмундом Фройдом. Він дійшов висновку, що істеричні хворі страждають на спогади про відомі травматичні переживання. Наприклад, у Лондоні є пам'ятники, присвячені трагічним подіям

¹ Банников К. Об экстремальных состояниях ума. *Отечественные записки*. 2014, № 6.

минулого: готична колона Charing Cross, яку встановив у XIII ст. один з королів на місці зупинки жалобної процесії своєї любимої королеви Елеонори, або Монумент на згадку про велику пожежу 1666 року, яка знищила більшу частину міста. Ці пам'ятники є символами спогадів, начебто істеричні симптоми.

«Та що ви скажете, – риторично запитує Фройд, – про такого лондонського мешканця, який і тепер стояв би зі стражданнями перед пам'ятником поховання королеви Елеонори замість того, щоб бігти у своїх справах, поспішаючи як того вимагають сучасні умови роботи, або замість того, щоб насолоджуватися власною юною і прекрасною королевою серця? Чи про іншого, який перед Монументом оплакуватиме пожежу свого улюбленого рідного міста, яке відтоді давно вже відбудовано знов у ще більш блискучому вигляді. Подібно до цих двох непрактичних лондонців поведуться всі істеричні й невротики не лише тому, що вони згадують болісні переживання, які давно минули, але й тому, що вони ще прив'язані до них з повним афектом; вони не можуть дистанціюватися від минулого і заради нього залишають поза увагою дійсність і теперішність. Така фіксація душевного життя на патогенних травмах є однією з найважливіших рис неврозу, яка має велике практичне значення»¹.

Заради справедливості слід зазначити, що рух реконструкторів є неоднорідним, і мотиви, що об'єднують його учасників, також є різними. Вочевидь, кількість описаних Фройдом справжніх невротиків у цьому середовищі, хоч і відхиляється від середньостатистичних показників, все ж таки не забезпечує критичної маси. Це швидше індивідуальні патології, аніж неодмінна риса спільноти реконструкторів. Більшість з них ще здатні розрізняти реальне життя і віртуальний світ історичних реконструкцій. Інша справа, що реальний світ не до кінця задовольняє особу, не надає їй достатнього поля для самореалізації, вона відчуває, що у неї не існує майбутнього, принципово відмінного від теперішнього стану. Ось і залишається для самореалізації лише минуле, вірність ідеалам якого надає особистості усвідомлення вкоріненості у бутті.

Додонов Роман
Вінниця, 05.09.2017

¹ Фрейд З. О психоанализе. Пять лекций. Психоаналитические этюды. Минск, Попурри, 1997: 5-47.

З ІСТОРІЇ «ЗАКРИТИХ» ІМПЕРСЬКИХ ПРОЕКТІВ. ЖОВТОРОСІЯ

Спроба реалізувати на Південному Сході України великомасштабний геополітичний проект під назвою «Новоросія» привернула увагу інтелектуалів до історії схожих кампаній у минулому. «Малоросія», «Білорусія», «Новоросія» – ці та подібні до них назви окраїнних провінцій Російської імперії недвозначно вказували на прагнення царської влади розчинити, асимілювати підкорені народи, винищити сам дух потенційних протестно-визвольних рухів. Ставлячи перед собою мету легітимації імперського панування на нових територіях, ідеологи рекомендували не вживати етнонімів і топонімів, які нагадували про будь-які форми політичної самоорганізації народів, що існували до їхнього включення до складу імперії, всіляко підкреслюючи «споконвічну руськість» цих земель.

Характерно, що такі легітимізаційні проекти стосувалися прикордоння локальних цивілізацій, тобто земель, де східнослов'янська, євразійська цивілізація стикалася з периферією західноєвропейської, ісламської або буддистсько-конфуціанської цивілізацій.

Наприклад, «грецький проект» Катерини II був спрямований на відтворення на Балканах за рахунок західних провінцій Османської імперії слов'янської держави – спадкоємця Візантії з центром у Константинополі. Цариця навіть онука свого назвала Костянтином, неоднозначно натякаючи, хто саме повинен зайняти трон майбутньої православної монархії. Експансіоністські плани Росії проти турків, заклики до відтворення «хреста над Святою Софією» і встановлення контролю над чорноморськими протоками зумовили низку воєн XVIII-XIX століть. І навіть у XX столітті, під час Першої світової війни Росія всерйоз готувалася висадити десант на Босфорі. Але невдача британців у Дарданелльській операції 1915 року змусила охолонути гарячі голови, а «грецький проект» був остаточно закритий.

Набагато менш відомі широкому загалу плани створення на Далекому Сході так званої Жовторосії. Росія в своєму колонізаційному русі «назустріч сонцю» рано чи пізно мала увійти в контакт з буддистсько-конфуціанською цивілізацією, що й сталося в Маньчжурії на рубежі XIX і XX століть. Коли 1898 року росіяни на 25 років орендували Порт-Артур, маючи намір перетворити його на головну військово-морську базу імперії на Тихому океані, виникла необхідність прокладення до нього сухопутного коридору. Але в уряді реалістично налаштована більшість міністрів була проти вирішення «азіатської проблеми» силовими методами. І тоді взяла гору програма мирної цивілізаційної експансії, полум'яним прихильником якої був міністр фінансів граф С.Ю. Вітте.

Автором концепції Жовторосії вважається етнограф І.С. Левітов, який запропонував «розімкнути» кордони Росії між Байкалом і Примор'ям для Китаю, домагаючись того, щоб «російський елемент змішався з жовтою расою». Плани створення Жовторосії передбачали масове переселення в північно-східний Китай козаків, селян з центральних губерній Росії, так само як і навернення в православ'я місцевих жителів. Таким чином, китайці немовби приєднувалися до Росії, але «одночасно виключалися з неї».

Головним інструментом російської колонізації Маньчжурії було будівництво Китайсько-Східної залізниці (рос. КВЖД). Російські купці отримували в концесію місцеві промисли; в

Квантунській області та смузі відчуження КВЖД будувалися селища, станції, міста. Центром комерційного та суспільно-політичного життя Жовторосії було місто Харбін.

Азія вороже реагувала на надмірно швидкі темпи російської експансії. Спочатку «боксерське повстання» китайців, а потім – російсько-японська війна, оборона Порт-Артура, Цусіма, революція 1905 року сприяли «закриттю» проекту Жовторосії. Москва, як це не раз було, відразу втратила інтерес до своїх підданих, що опинилися на чужині, кинула їх напризволяще. Навернення населення Маньчжурії в православ'я було зірване. Бажаного «злиття» росіян з китайцями у масовому порядку так і не відбулося, обидві культури розвивалися автономно і не змішувалися.

Трагічно склалася доля «жовторосів»: мало хто з них помер своєю смертю. Агресивне соціальне оточення, політичні катаклізми в Китаї і Росії аж ніяк не сприяли приживлюваності російської культури в Маньчжурії. Після революції 1917 року і Громадянської війни Харбін став одним з центрів білої еміграції. Потім був розгул бандитизму, конфлікт на КВЖД, продаж залізниці Японії, репресії росіян, які поверталися в СРСР, доки, нарешті, 1950 року Сталін не відмовився від всіх територіальних та інфраструктурних прав Росії в Маньчжурії на користь комуністичного Китаю.

Висновок з цієї історії простий. Епоха великих колоніальних імперій і територіального поділу світу минула безповоротно. Як зазначає директор російського Центру досліджень постіндустріального суспільства Владислав Іноземцев,

«нині практично всі додаткові території для будь-якої країни є невиправданими і контрпродуктивними. Захоплення нових територій в сучасному світі – найдурніша річ, яку можна зробити. Ці регіони, як правило, вимагають розвитку, фінансування, підтримки там якогось порядку... У XVI-XVII століттях було зрозуміло, що якщо ви захоплюєте якусь невелику країну, де селяни орють землю, то у вас виходить більше продуктів, більше податків тощо. Але сьогодні, коли об'єктивна основа економіки – це сфера послуг, технології і підвищення ефективності, не потрібно захоплювати нові території. Потрібно освоювати вже наявні. У Росії і так достатньо неосвоєних територій. Тож приєднання Криму, з точки зору економіки, – найдурніше, що могло бути. Але Путін мислить не як економіст. Він думає як імперський політик. Що потрібно розширювати територію, що для Росії завжди періоди скорочення території були часом занепаду, а періоди розширення – часом відродження. Він розуміє, як це впливає

на психологію населення, і діє абсолютно не в рамках економічної логіки»¹.

Крім того, в глобалізованому світі будь-які форми експансій невідворотно викликають більш або менш ефективні відповідні рухи, аж до колективної протидії, санкцій, бойкотів і навіть збройного опору. На прикладі Маньчжурії ми бачимо, що Росія вже сто років тому була змушена в результаті протидії відмовитися від грандіозного і, здавалося б, «мирного» геополітичного проекту, і що заручниками цього стали прості люди, які купилися на імперську риторику і спробували знайти щастя на чужині. У наш час ступінь взаємозалежності країн зріс на порядок, а тому не треба бути провидцем, аби дійти до висновку: подібно до того, як «закрили» Жовторосію в XX столітті, в XXI «закриють» і Новоросію.

Якщо вже не «закрили»...

Додонов Роман
Вінниця, 23.02.2016

¹ Інтерв'ю виданню «Апостроф» 10 лютого 2016 р. // <http://apostrophe.com.ua/article/politics/2016-02-10/u-putina-est-kryuchok-dlya-ukrainyi-a-kryim-byil-glupostyu---rossiyskiy-ekonomist-inozemtsev/3264>

«КАЛІФОРНІЙСЬКА НАРОДНА РЕСПУБЛІКА»: АНАЛОГІЇ І ПЕРСПЕКТИВИ

Про каліфорнійський сепаратизм зненацька заговорили у вересні минулого, 2016 року. Заговорили саме «зненацька», і переважно в російських ЗМІ – у зв’язку із всесвітнім «з’їздом сепаратистів», що відкрився в Москві. У найкращих традиціях Комінтерну в білокам’яній зібралися представники Каталонії, Країни Басків, Пуерто-Ріко, Північної Ірландії, Північної Сахари і навіть Техасу. Кожен з них намагався обґрунтувати необхідність від’єднання відповідних регіонів від держав, до складу яких зараз вони входять.

Дебют у цій компанії руху «Yes California», який домагається референдуму щодо незалежності цього штату і Calexit-у, тобто виходу зі складу США, примітний тим, що: по-перше, щодо зазначеного заходу в Каліфорнії сепаратистських намірів не спостерігалось; по-друге, цей рух відомий у Росії більше, ніж у самій Америці, по-третє, очільник його, уродженець штату Нью-Йорк Луїс Джей Марінеллі, проживає в Єкатеринбурзі; він багато років провів у РФ і в самій Каліфорнії «засвітився» лише з 2011 року.

Іншими словами, маємо типове «розгойдування теми», але для нас вона цікава своєю аналогією з сепаратизмом на Сході України.

І там, і тут регулярними вкиданнями в ЗМІ завчасно готується громадська думка до переходу з одного «вікна Овертон» в інше. Подібно до того, як раніше в Україні культивувалася міфологема цивілізаційного і ціннісного розколу по осі «Захід-Схід», в Каліфорнії вже висіяні зерна розбрату, і навряд чи тамтешні політики не будуть використовувати їх інструменти в боротьбі за електорат. Каліфорнії, відомій своїм мультикультуралізмом, расовою, етнічною та релігійною толерантністю, пропонується протиставити ці якості «старим» штатам, орієнтованим на традиціоналістський ідеал WASP (White, Anglo-Saxon, Protestant). «Різноманітність, – пишуть у своєму маніфесті однодумці Маріnellі, – є центральною частиною нашої культури і невід’ємною частиною нашої економіки». У Юзівці, яку на початку ХХ століття охоче порівнювали з Чикаго і взагалі з Америкою як країною емігрантів, теж хизувалися різноманітністю, від якої виявився всього один крок до відчуття своєї винятковості.

І тут, і там обивателю підкидається думка про те, що вони «годують всю країну», що їх регіон найбільш розвинений у господарському відношенні. Як нещодавно у нас, каліфорнійців сьогодні спокушають статистичними викладками щодо економічної потуги штату. Згадують про те, що тут надзвичайно розвинені фінансовий та аграрний сектори, біотехнології, обробна промисловість. Тут, у Силіконовій долині сконцентровані штаб-квартири провідних ІТ-компаній, включаючи Google, Facebook, Intel, Oracle, Adobe тощо. За даними Bloomberg, Каліфорнія забезпечує 53% прибутку всього американського технологічного сектора. З десяти найбільших компаній світу в Каліфорнії зареєстровано чотири, в тому числі Facebook і Alphabet. Тут розташований Голлівуд, розвинений туризм та індустрія розваг. Місцевому виборцю явно лестить, що складаючи 12 % від чисельності населення США, каліфорнійці виробляють 13,3 % федерального ВВП. Навіть у світових масштабах штат виглядає цілком конкурентоспроможним, його економіка випереджає економіки Франції, Бразилії, Італії та Росії. При цьому Каліфорнія платить в загальноамериканський бюджет на 16 млрд. доларів

більше, аніж з нього отримує. А це вже несправедливість, – чи не так, знайомі сюжети?

І там, і тут тема несправедливості всіляко мусується, заторкуючи не тільки господарську, а й політичну сфери. Історично сформовані перекоси в американській виборчій системі дозволяють спекулювати на почуттях електорату: один виборець від Каліфорнії (з її населенням в 39 млн. осіб) представляє 680 тис. жителів, а один виборець від штату Вайомінг (з населенням в 600 тисяч) – 190 тис. людей. Виходить, що малонаселені штати знаходяться у вигіднішому становищі. Змінювати ж щось Колегія виборців відмовляється, вважаючи, що такою є ціна федералізації.

І тут, і там політтехнологи задіюють історичну пам'ять, витягуючи з неї спогади про короточасні, але яскраві фрагменти, пов'язані з державною самостійністю регіону. На Донбасі це – Донецько-Криворізька республіка 1918 року, в Каліфорнії – кількатижнева за терміном існування Каліфорнійська республіка 1846-го. Обидві республіки складно назвати незалежними, вони були відвертими маріонетками, але апеляція до пам'яті про них важлива як прецедент: якщо щось було в минулому, то, можливо, з'явиться і в майбутньому.

Аналогії можна продовжувати, каліфорнійський сепаратизм робить свої перші кроки, і цілком ймовірно, незабаром подарує нам чимало нових підстав для порівняння з сепаратизмом Донбасу. Схоже, що ідеологами в обох випадках є одні й ті ж персони, а звичний стиль мислення не так швидко змінюється. Навряд чи чистим збігом є наступне одкровення Луїса Маріnellі: «Надалі, коли ми проведемо референдум, нам буде необхідно міжнародне визнання результатів народного голосування. Ми розраховуємо на те, що влада Росії підтримає нас у цьому питанні, так само як Крим раніше був відділений від України в результаті референдуму. Ми хочемо вийти зі складу Штатів аналогічним шляхом».

На перший погляд може видатися, що історія з каліфорнійським сепаратизмом – це фарс, анекдот із соціальних мереж. Каліфорнійська національна партія і створений нею рух «Yes California» не має ані соціальної бази, ані авторитетних лідерів, ані фінансової та електоральної підтримки всередині самої Каліфорнії (на виборах в Асамблею штату по 80-округу в листопаді

2016 року Маріnellі з тріском провалився, набравши лише 4,7 тис. голосів).

Однак не варто закривати очі й не звертати уваги на малозначимий спочатку рух. Досвід Донбасу показує, у що це все може вилитися, якщо не вживати ніяких заходів. До того ж каталізатором популярності сепаратистських ідей в Каліфорнії стала антиемігрантська риторика нового американського президента і прогнозований спад прибутків штату в разі лобіювання Д. Трампом інтересів його прихильників, зосереджених аж ніяк не на Тихоокеанському узбережжі.

Американцям слід винести урок зі східноукраїнської драми: демократія має слабкий імунітет на масовані інформаційні атаки ззовні. Монополія на «гібридні» соціальні технології типу «кольорових революцій» втрачена, вони з успіхом будуть задіяні всюди, де виявиться слабкість державного організму. «Арабська весна» в країнах Близького Сходу і Північної Африки, «російська весна» на Донбасі, помітне зростання популізму й радикалізму в Європі – усе це епізоди глобального протистояння, причому епізоди далеко не фінальні. Різниця між ними і новонародженим каліфорнійським сепаратизмом полягає лише в тому, що об'єктом інформаційного впливу стають вже не соціуми третього світу або розбалансовані європейські демократії, а, здавалося б, монолітна цитадель західної цивілізації в особі США.

Додонов Роман
Вінниця, 09.02.2017

ЯКЩО ЗАВТРА IF DAY

Днями виповнилося 75 років від дня проведення в канадському місті Вінніпег наймасштабнішого на ті часи військового навчання в провінції Манітоба. Акція отримала назву If Day, що дослівно перекладається як «День "якщо"» або більш милозвучно «Якщо одного разу». Суть її зводилася до імітації нацистського вторгнення в це канадське місто – читач, звичайно, встиг підрахувати, що йдеться про 1942 рік – самий розпал Другої світової.

Так от, рано-вранці 19 лютого була оголошена повітряна тривога, жителі поспішили в бомбосховища. Тим часом п'ять тисяч (!) переодягнених у форму вермахту добровольців з імітаційної групи «вторглися» у Вінніпег, витіснивши звідти військовослужбовців гарнізону. Над містом замайорів червоний зі свастикою стяг, члени муніципалітету були ізольовані, центральною вулицею, екстрено перейменованою в Гітлерштрассе, парадним маршем пройшли механізовані колони «окупантів».

Далі – більше. За заздалегідь продуманим сценарієм «нацисти» вривалися в установи, церкви, школи, магазини й ресторани; заарештовували відомих городян, в першу чергу

політиків; зупиняли міський транспорт і обшукували пасажирів; викидали з бібліотек книги й спалювали їх на площах; поширювали газети і прокламації німецькою мовою; вивішували на стінах розпорядження «комендатури» із заборonoю виїзду з міста, зберігання вогнепальної зброї тощо. Загалом, постаралися продемонструвати всі «принади» окупаційного порядку.

Важливим моментом цієї історії є те, що населення не було повідомлено про підготовлюваний флешмоб, і дехто цілком міг сприйняти те, що відбувається, за чисту монету, повіривши у висадку німецького десанту. Увечері того ж дня навчання завершилися, правда розкрилася, і все закінчилося звільненням затриманих городян і великим парадом під гаслами «Це не повинно статися» і «Купуйте облігації військової позики».

Можна лише здогадуватися, яке враження справила ця акція на жителів Вінніпега. Деякі з них були просто в шоці. Адже досі місто жило мирним життям, і основні битви Другої світової війни відбувалися десь далеко, за океаном. Про них дізнавалися головним чином з газет і по радіо. І тут раптом ворог виявився на порозі твого дому. Є над чим замислитися.

Слід зазначити, що канадці повелися досить патріотично. If Day досяг поставленої задачі – достукатися до сердець мирних жителів, стимулювавши їх купувати облігації військової позики. Тільки 20 лютого, тобто на наступний після інсценування день, було зібрано 3 млн. 200 тис. доларів. А всього в Канаді акція зібрала понад два мільярди доларів, спрямованих на підтримку воюючих співвітчизників.

Але справа навіть не тільки в грошах, а і в поведінці городян.

Напередодні 75-річчя акції про неї багато писали в соцмережах, причому звідкись з'явилися деталі, що жителі Вінніпега поводитися неетично – «здавали» окупантам євреїв, «стукали» на сусідів. Цитую:

«Були заарештовані всі члени уряду, а також почалися тотальні арешти євреїв. При цьому багато хто охоче видавали відомих їм євреїв несподіваним загарбникам і намагалися вислужитися перед новою владою. Деяких із заарештованих розстріляли. Вінніпегці, яким повідомили про скасування всіх цивільних свобод і встановлення комендантської години, досить спокійно сприйняли нову реальність».

На англomовних сайтах такої інформації я не знайшов. Там тон публікацій принципово інший. Тому подібні пасажі, найшвидше, є вигадками, інтерпретаціями, авторським баченням ситуації. І навіянні вони не стільки канадськими, скільки вітчизняними реаліями (зверніть увагу на написання слова «вінніпегци» з останньою літерою «и» замість «і», що часто зустрічається при переході з російської розкладки клавіатури на українську).

Ті, хто писав про рекордну швидкість адаптації деяких громадян до вимог нової влади, ймовірно, мав на увазі наших з вами сучасників, висловлюючи гірку іронію з приводу низького рівня громадянської самосвідомості і внутрішньої готовності скористатися зміною політичної ситуації для вирішення власних проблем. Попросту кажучи – до зради.

У пам'яті старшого покоління, яке ще не все пішло в небуття, зберігся страшний досвід виживання в умовах різкої зміни влади. Влада тоталітарна охоче звертається до насильства, що ставить собі за мету радикальне перевлаштування світу. Маленькій людині важко вціліти в жорнах історії: відкрито виступити проти влади – подібно до суїциду, доводиться пристосовуватися. І люди поводяться по-різному. Одні приховують свої справжні настрої, йдуть у «внутрішню еміграцію», інші, страждаючи на коротку пам'ять, з ентузіазмом починають служити новій владі, так само, як служили старій.

Природно, тут напрошуються аналогії з «руською весною» 2014 року, коли після анексії Криму Росією над українським Донецьком злетіли триколори. If Day настав, але це було не інсценування.

Аналізуючи поведінку своїх знайомих в умовах зміни влади, я дійшов висновку, що в структурі особистості є якийсь іманентний механізм самореалізації, коли кар'єра стає важливішою за кінцеву мету. Для такої особистості принципово не має значення, заради чого старатися, головне – сам процес. Вона легко змінює господарів, партійну приналежність, ідеологію, громадянство. Проблема самоідентичності для неї взагалі не існує. В результаті ми маємо в соціумі приблизно постійну кількість «активістів», готових самореалізовуватися в будь-яких умовах. Там, де інші бачать трагедію (відхід України), вони вбачають можливості, що

відкриваються. Головне – встигнути ними скористатися. Звісно ж, що якби завтра подібна If Day-акція була проведена у Львові, Ужгороді чи Луцьку, чисельність осіб, що виявили в тій чи іншій формі готовність «співпрацювати з окупантами», була б анітрохи не меншою, аніж у Слов'янську, Донецьку чи Луганську.

Підставою, що дозволяє робити подібне твердження, є поведінка нашої політичної еліти. Вона настільки звикла зраджувати, що взагалі не вважає це за злочин. Втікач у країну-агресор экс-президент робить своїм колишнім співгромадянам повчальні наставляння. Чинна верхівка, швидко забувши про тих, хто привів її до влади, поспішає набити кишені за рахунок пограбування власного народу. Мало довіри їй до професійних патріотів, що спекулюють на чужих жертвах. Якщо це буде вигідно особисто їм, вони готові торгувати з противником навіть зброєю. У них завжди готові виправдання своїх дій і викривальні слова для опонентів.

На жаль, зрада стала нормою. Чи багато депутатів ВРУ можуть похвалитися тим, що ніколи не зраджували своїх переконань, не змінювали свою партійну приналежність? А скільки колишніх комсомольських ватажків серед нинішніх олігархів? А колишніх комуністів серед флагманів декомунізації?

Чому ж ми так толерантно ставимося до перевертнів у владі, раз по раз голосуючи за циніків і пристосуванців, для яких власний інтерес вище за державний, і так ненавидимо пересічних жителів Луганська й Донецька, які намагаються адаптуватися і якось налагодити життя в зміненій реальності?

Хто з них більше заслуговує на моральний осуд?

Або для того, щоб відповісти на ці питання, нам потрібен ще один If Day?

Додонов Роман
Вінниця, 22.02.2017

ПРО РОСІЙСЬКИЙ АНТИКОРУПЦІЙНИЙ РУХ, БРЕСТ-ЛИТОВСЬКИЙ МИР ТА СПОДІВАННЯ НА ЗАВЕРШЕННЯ КОНФЛІКТУ

Хвиля акцій протесту прокотилася протягом минулого тижня євразійськими просторами від Владивостока до Мінська. Приводом до них став документальний фільм-розслідування Олексія Навального «Он вам не Димон». Але розмах антикорупційного руху – так само як і масштаб затримувачів поліцією його учасників – настільки виходить за звичні межі російських протестів, що деякі спостерігачі поквапилися ототожнити демонстрації з київськими Майданами. У соціальних мережах, особливо серед українських коментаторів, висловлюється думка про початок серйозних соціальних зсувів в Росії, які, поміж іншим, сприятимуть врегулюванню конфлікту навколо Донбасу. «Запасаємося попкорном і готуємося до цікавого серіалу, який може мати несподівані наслідки», – написав у ФБ один з наших співвітчизників після перших повідомлень про події в Москві та інших російських містах. Мовляв, стурбований внутрішніми проблемами і навіть загрозою відставки Володимир Путін остаточно втратить інтерес до України.

У масовій свідомості українців вже давно сформувалося переконання у безсиллі власної держави. Наша еліта неодноразово доводила свою безпорадність щодо здатності повернути під свій контроль окуповані території, тому якщо сподівання на мир на Донбасі й існують, то пов'язані вони аж ніяк не з цілеспрямованими діями Києва, швидше, з якимось «дивом», породженим десь за кордонами України – чи то в Росії, чи то в Америці. Надії на власні сили, а саме на них і має покладатися справжній державець, у народу майже не залишилося.

А якщо так, то закономірно виникає питання про те, наскільки мир на Донбасі залежить від однієї єдиної особи російського президента? Наскільки сильні позиції того самого «колективного Путіна», якого російська опозиція вважає чи не найбільшою перешкодою на шляху до демократії? І чи варто сподіватися на нормалізацію українсько-російських стосунків у постпутінський період?

На мій погляд, Україні не слід особливо розраховувати на варіант швидкого та ненасильницького вирішення проблеми з Донбасом навіть за умов малоімовірної зміни влади у Кремлі. Без року століття тому щось подібне сталося на Східному фронті Першої світової війни. Послаблена революціями більшовицька Росія вимушена була укласти з Німеччиною та Австро-Угорщиною вкрай не вигідну Брест-Литовську угоду, а керівник російської делегації Л.Д. Троцький навіть повадився так само, як сучасна українська влада, висунувши формулу «ні війни, ні миру». При цьому він ще пропонував розпустити армію, ймовірно, вбачаючи у цьому гарантію припинення військових дій. Демонстративна відмова від збройного захисту власної території не зупинила німців, так само, як вона не зупинила росіян у Криму в 2014-му. Німці та австріяки окупували величезну територію, просуваючись на схід, тоді як Москва терміново ініціювала появу на їх шляху все нових і нових «держав», плекаючи слабку надію, що чергова дипломатична нота протесту проти окупації чергової «народної республіки» уповільнить рух загарбників. І раптом революція у листопаді 1918 року в Німеччині перекреслила всі плани окупантів. Германська імперія канула в Лету, а з нею – і Брестський мир.

Спробуємо змодельовати ситуацію, коли ліберальна опозиція в Росії приходить до влади. Навряд чи це буде пов'язано із

нещодавніми демонстраціями, вже сьогодні відчувається зниження протестної активності, але колись у майбутньому ротація влади обов'язково відбудеться. І тут виявляється, що новий російський лідер зовсім не вважає себе відповідальним чи навіть причетним до східноукраїнського конфлікту. Росіяни й досі щиро вважають, що на Донбасі йде громадянська війна, російських військ там немає, а всі танки, гармати та іншу зброю місцеві «трактористи» дістали з шахт.

Також виявляється, що електорат РФ (а майбутній демократичний уряд у більш значній мірі залежатиме від суспільної думки, аніж наявний псевдodemократичний) схильний до оцінки ефективності влади за шкалою територіального зростання. Особисті переконання першої особи країни, склад уряду і навіть відмінності базових параметрів модусів російської державності – Московії, Російської імперії, СРСР, пострадянської РФ – не перекреслюють загальної цивілізаційної матриці, в основі якої лежить не інтенсивний й іманентний розвиток, а екстенсивне розширення імперії. Тому збільшення території навіть у ХХІ столітті розглядається росіянами як благо, а ті нетривалі періоди в історії, коли Росія самотійно і свідомо відмовлялася від експансіонізму, оцінюються як ганебні «періоди ослаблення». Тому новий російський уряд буде змушений враховувати настрої своїх виборців і принаймні підтримувати неоімперську риторику.

Не мною підмічено, що лакмусовим папірцем для російського лібералізму є Крим: багато хто полюбляє поговорити про свободу, але мало хто вважає за необхідне повертати півострів Україні. Чому саме вони повинні це робити? Навіть найсправедливіші ліберали недовго протримаються при владі, якщо не відповідатимуть вимогам електорату. А про те, як влада може трансформуватися, ми бачимо на прикладі власної постмайданної еліти...

Таким чином, не варто чекати, що Росія навіть після Путіна просто піде з Донбасу і Криму, як пішли з Донбасу і Криму 99 років тому німецькі та австрійські солдати. Здається, що у цьому «серіалі» happy end взагалі не заплановано.

Принаймні, я його не бачу.

Додонов Роман
Вінниця, 03.03.2017

ТЕМА СПОКУСИ У ВІТЧИЗНЯНОМУ ДИСКУРСІ

У житті кожної окремої людини нерідко трапляються періоди надмірного захоплення якоюсь ідеєю, яка може далеко відвести її від повсякденних потреб і насущних завдань. Ми називаємо таких людей мрійниками, романтиками чи ідеалістами і, в цілому, благодушно-поблажливо ставимося до них, зараховуючи в розряд «соціально схвалюваних девіацій». Особливої шкоди вони не завдають, у перспективі можливий навіть певний позитив; всі ризики «відходу від реальності» і будь-які додаткові навантаження лягають на них самих. Головне – не переступити межу і не стати клієнтом психіатрів. Так би мовити, мріяти не шкідливо...

Інша річ, коли «ідеї опановують суспільство», і великі маси людей охоплює бажання вирватися за межі буденності. Мрії про прекрасне й світле майбутнє, про справедливий соціальний устрій, про «царство Боже на Землі» тощо є шляхетними й прогресивними. У стародавні часи вони породжували релігійні вчення, у наші дні – політичні рухи. Ідеї спасіння душі, соціальної рівності, расової чистоти, національної винятковості або імперського будівництва – ось лише деякі приклади підпорядкування повсякденного життя суспільства вищій меті. Ця мета може бути реальною або

ілюзорною і недосяжною в принципі, але «хворий» на неї соціум цей факт мало хвилює.

Згадані вище ідеалісти виступають в перших рядах, тягнучи за собою послідовників, «приваблюючи», «захоплюючи», «спокушаючи» красивою мрією.

Вітчизняна історія багата на подібного роду спокуси, ми не задоволені тим, що є, не цінуємо те, що маємо, пов'язуючи щастя і благополуччя не стільки з власними зусиллями і працею, скільки з очікуваннями швидкої реалізації обіцянок, якими напередодні кожних виборів нас щедро загодовують політичні авантюристи різного штибу. Ми як той солдат, який один йде в ногу, а всі інші не в ногу – ніяк не потрапляємо в загальнопланетарний ритм, то насолоджуючись почуттям переваги від того, що «майбутнє належить нам», то впадаючи в мазохістську ностальгію за який минулим.

Чи не тому ми так уразливі для «спокус»?

До слова сказати, дискурс «зваблення» і «спокуси» вже має свою інтелектуальну історію. Про «євразійську спокусу» колись писав Георгій Флоровський, підкреслюючи, що спокуса, з одного боку, це те, що приваблює, притягує до себе, а з іншого – це гріховне відчуття; те, що викликає гріховні думки, підштовхує до злочину. Використовуючи це слово, Флоровський, тим самим, немовби кається в своєму нехай і недовгому захопленні євразійством, намагаючись нищівною критикою помилкового вчення спокутувати свій «гріх» і попередити інших проти спокуси піддатися на аргументи адептів цієї ідеології.

У наші дні російський журналіст Леонід Млечин назвав свою книгу про Леніна «Зваблення Росії», а Тетяна Грачова опублікувала конспірологічну «Останню спокусу Росії».

Дуже популярною дана семантика була в Україні в 2013 році, коли євроінтеграція стала новою ідеєю-фікс для мільйонів наших співгромадян.

У статті Сергія Глазьева «Спокуса України» з виразним підзаголовком «Єврошизофренія на Україні» зазначалося, що імперська євроінтеграція примусового типу навряд чи буде життєздатною. Мовляв, «вона уводить у хаос і розруху колонізовані держави та не дає позитивного ефекту для метрополії. Хоча вона

може приносити відчутні вигоди їх корпораціям і спецслужбам, в цілому її економічні результати є негативними, а соціальні наслідки характеризуються гуманітарними катастрофами». Оскільки стаття писалася до анексії Криму, то радник Володимира Путіна ще заявляв про свою любов до України і намагався виставити РФ в якості безальтернативної рятівниці її економіки.

На доказ поширеності дискурсу спокуси в контексті євроінтеграції, Майдану і війни на Донбасі слід вказати на публікації Олексія Полторака «Україна і революція-1: спокуса?», Кирила Сазонова «Українська спокуса Путіна», Валентина Ткача «Спокуса України: «Дурень побачив шах»» та ін. Російські автори схильні висміювати ілюзії української влади з приводу швидкого вступу в Євросоюз, українські ж не менш ядуче відповідають їм з приводу неоімперських планів Кремля стати світовою супердержавою.

Якщо розібратися, «спокус» для України в останні роки було декілька, як мінімум, три. І всі вони пов'язані з особливостями геополітичного стану країни.

Найбільш привабливою у 2013 році виглядала європейська перспектива. Представники Заходу робили на Майдані досить прозорі натяки, які в лінзі ЗМІ – для внутрішнього споживача – перетворювалися на прямі обіцянки включення України в Євросоюз. Після перемоги Революції Гідності спостерігався різкий спад активності європейської дипломатії, і якось виявилось, що ніхто нічого й не обіцяв, а лєвова частка «перемог» існувала лише в головах українських євроромантиків.

Угода про Асоціацію, яка вартувала Україні десятків людських життів, досі діє лише частково, а такі європейські держави як Нідерланди активно використовують її у своїй внутрішньополітичній боротьбі, недвозначно демонструючи, що нам у Європі не раді. Мовляв, своїх проблем вистачає: еміграційна криза, Brexit, терористичні акти, популізм на тлі виборів у Франції та Німеччині. Навіть горезвісний безвізовий режим, якому, здавалося б, можна тільки порадіти, обставлений такими умовностями, що скористатися його перевагами може далеко не кожний українець.

Коротше кажучи, західний спокусник був респектабельний і бажаний, але повів себе за принципом «обіцяти – не означає одружитися».

Альтернативою євроінтеграції ще в 2013 році була перспектива тіснішої співпраці з Митним союзом колишніх союзних республік. Євразійський вектор не виглядав настільки привабливим як європейський, оскільки усі занадто добре пам'ятають радянські часи, а нічого іншого, як реінкарнації СРСР від Москви чекати не доводилося. Потенційні економічні преференції, зокрема, нижчі ціни на енергоносії, робили євразійський вибір раціонально обґрунтованим, але побоювання того, що за це доведеться розплачуватися втратою самостійності в прийнятті політичних рішень, переважило. Як доводять сучасні російсько-білоруські протиріччя, по-іншому і бути не могло. Зрозуміло, після Криму і Донбасу «євразійська спокуса» послабшала, але не зникла остаточно. А в ОРДЛО вона і взагалі перетворилася на завдання № 1.

Отже, східний спокусник знав, що не любий, а тому мав намір просто купити наречену – згадаємо грудень 2013 року, коли РФ купила єврооблігації України на суму 3 млрд. доларів.

Справедливості заради слід зауважити, що третя спокуса – спокуса максимально використовувати унікальне географічне положення між сходом і заходом, Європою і Азією, тобто взяти за правило «жити своїм розумом» була настільки незначною, що багато хто її навіть не сприймав як спокусу. Пафос «державотворення» на принципах Декларації про державний суверенітет України 1990 року зводився у зовнішній політиці до постійно нейтрального статусу, відмови в участі у військових блоках і зобов'язанні дотримуватися трьох неядерних принципів: не застосовувати, не виробляти і не купувати ядерної зброї.

Як же сталося так, що маючи одну з найкращих стартових позицій серед колишніх радянських республік, Україна поринула на дно всіляких міжнародних рейтингів? І чи немає нашої внутрішньої провини в тому, що розгул корупції, свавілля олігархів і продажність суддів стали проблемою страшнішою за російську агресію?

І якщо уже послідовно продовжувати аналогію з нареченою, то в третьому випадку маємо сусідського хлопчика, з яким наша героїня зростала, провела все дитинство, але в якості нареченого навіть не розглядала – який з нього спокусник, і запропонувати щось практично нічого...

Відрив від реальності, фантазії-мрії про велике майбутнє, спокуси красивого життя призвели наше суспільство до пушкінського розбитого корита. За словами Валентина Ткача, ми легко перетворили власні активи в чужі різнокольорові фантики – «досить згадати про наш уже не наш ліс». Адже того, хто хоче бути обдуреним і звабленим, обов'язково обдурять і зваблять. Не випадково російське слово «соблазн» походить від старослов'янського кореня блазнь – «помилка» (укр. блазень – «дурень», блазнювати – «спокушати, сердити»).

Питання тільки в тому – коли ж ми це зрозуміємо і припинимо робити одну й ту саму помилку, спокушаючись на безплідні мрії?

Додонов Роман
Вінниця, 24.04.2017

ЧИ ІСНУЄ ДЕДЛАЙН ДЛЯ ДОНБАСУ?

Декілька останніх тижнів увага аналітиків, які відстежують розвиток ситуації навколо східноукраїнського конфлікту, була прикута до проблеми блокади ОРДЛО. Ймовірно, саме тому з поля зору широкої громадськості випало дуже симптоматичне інтерв'ю президента російського Інституту національної стратегії, політичного філософа й публіциста Михайла Ремезова, в якому чітко прозвучала тема дедлайну.

Англійське слово «deadline», неодноразово сказане кореспондентом і навіть винесене в підзаголовок фрагмента даного інтерв'ю, дослівно перекладається як «лінія смерті». Сьогодні воно широко використовується в бізнес-лексиконі та означає крайній термін виконання будь-якої задачі або завершення проекту. Стосовно Донбасу слово «дедлайн» означає, що у Росії існують якісь часові обмеження для вирішення конфлікту. Така постановка питання істотно відрізняється від того, що раніше звучало з вуст російських посадовців.

Нещодавно, 13 лютого 2017 року, голова російського МЗС Сергій Лавров, виступаючи на одному з федеральних телеканалів, заявив, що якщо «Захід не готовий прийняти російські пропозиції, то Москва готова почекати ще декілька років», доки той продовжить свій «забіг по граблях». Інакше кажучи, Кремль

демонстрував свою безкарність (за Крим), невразливість (з приводу санкцій) і непричетність (до українських справ), мовляв, «час працює на нас», Росія може чекати як завгодно довго, і ситуація навколо Донбасу її анітрохи не лімітує.

Однак не минуло й місяця, як Михайло Ремезов визнає, що «тягар витрат є дуже великим, і він лягає на плечі Росії». ОРДЛО вдає із себе ніким не визнану «сіру зону», куди «неминуче витікають російські гроші, просто тому, що сьогодні нікому більше нести відповідальність за соціальну сферу цього регіону. Ця відповідальність реалізується зараз за мінімальними стандартами. Але навіть у такому варіанті це великі непрозорі і в підсумку «корупціємні» витрати. За тривалої гри в такому режимі наші витрати на підтримку непридатного статус-кво будуть більшими, аніж витрати на відновлення...». У зв'язку з цим Ремезов порушує питання про те, а чи не дешевше Росії відкрито втрутитися і навести на фактично окупованих територіях лад, визнати їх, зважитися на інвестиції, офіційно розмістити там військовий контингент для захисту цих інвестицій – «чим миритися з великими регулярними важкоконтрольованими і абсолютно непрозорими витратами»?

На його думку, якщо раніше Росію обмежувало небажання порушувати Мінські домовленості, то тепер, коли Україна сама дезавуювала угоди і влаштувала блокаду, ці обмеження зняті. «...На початку 2017 року вже очевидно, що заморожений на Донбасі «довгий» конфлікт для Росії швидше не вигідний і створює більше проблем, аніж рішучість вирішити даний конфлікт на тих чи інших умовах. До швидкого вирішення конфлікту Росію підштовхує те, що ДНР і ЛНР в існуючому вигляді не мають достатнього запасу міцності».

Що стоїть за подібними висловлюваннями? Чи слід їх приймати за дійсні зміни у російській стратегії на Донбасі, чи це чергове «зондування» громадської думки, очікування реакції публіки? Зрозуміло, робити якісь певні висновки, а тим більше – приймати на їх основі конкретні рішення, зарано, і завжди можна послатися на те, що це інтерв'ю – всього лише позиція приватної особи. Однак за кожною такою позицією приховується певний умонастрій. І ми бачимо, що в Росії не менше, аніж в Україні,

накопичується втома від війни, зріє бажання завершити конфлікт і вийти з утвореного глухого кута.

Зрозуміло, що в найближчому майбутньому подібні умонастрої стануть пріоритетними і разом з блокадою ОРДЛО з боку України цілком можуть викликати до життя більш рішучі дії Кремля щодо визнання не тільки документів, але й самих самопроголошених республік на Донбасі. Ймовірно, що якісь часові обмеження все ж таки є. І підтвердження цього ми, найшвидше, отримаємо в найближчому майбутньому.

Додонов Роман
Вінниця, 21.03.2017

Частина 3.

ПЕРЕСЕЛЕНЦІ З ДОНБАСУ: ШТРИХИ ДО СОЦІОЛОГІЧНОГО ПОРТРЕТУ

«ПО ОДЕЖІ ЗУСТРІЧАЮТЬ...», АБО ЯК СПРИЙМАЮТЬ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З ДОНБАСУ

Війна, яка спалахнула на сході нашої країни, зіграла з насиджених місць безліч людей. Тільки в Україну з Донбасу виїхали понад мільйон осіб. Переселенці зіткнулися з безліччю проблем: працевлаштування та пошуку житла, отримання статусу ВПО (коли людина, стикаючись з бюрократичною машиною, сумнівається в необхідності отримання такого статусу), відсутністю гідної фінансової державної підтримки, обмеженням громадянських прав, невизнанням Україною будь-яких актів реєстрації цивільних станів (свідectв про народження, смерть тощо), виданих у самопроголошених «республіках», вимога їх легалізації через суд та ін.

До цього списку проблем слід додати ще одну, яка, мабуть, не є критичною і вітальною необхідною. Без її вирішення цілком можна

існувати, але тоді постає питання про сам сенс виїзду в Україну. Йдеться про проблему сприйняття переселенців місцевим населенням. Звичайно, склад переселенців неоднорідний. Хтось тікав від війни, хтось втратив дім і йому нікуди повертатися. Хтось, навпаки, встиг перевезти свій бізнес, продати нерухомість там і купити житло на новому місці. Значна частина донбасівців виїхала свідомо, через переконання. Виїхала зі «своїми» підприємствами, установами, організаціями... Здавалося б, ця категорія має право розраховувати щонайменше на розуміння, співчуття й повагу з боку українських громадян.

Хотілося б подякувати тим, хто зустрічав нас на новому місці, допомагав облаштовувати побут, ділився подушками, ложками, чашками... Тих, хто підставив плече у важку хвилину, оточив турботою і теплом. Для деяких переселенців раніше незнайомі люди – волонтери, психологи, соцпрацівники – стали ближче за родичів.

Однак, подібно до того, як не можна всіх переселенців сприймати як однорідну масу, так само неможливо узагальнювати і ставлення до них зустрічаючих. На жаль, у масовій суспільній свідомості «пересічного українця» сформувався і всіляко посилюється ЗМІ узагальнений образ донбасівця як нецивілізованого, кримінально орієнтованого маргінала, такого собі уркагана в кепці. Переселенцям «мстяться» і за владу Януковича, і за «Небесну сотню», і за Крим, і за загиблих в АТО, і за розгул корупції, і за пробуксування реформ. Іноді складається враження, що в їх особі пересічний обиватель знайшов головного винуватця всіх негараздів.

Намагаючись вибудувати свій життєвий простір поза домом, переселенці прагнуть адаптуватися до нових умов, «одомашнитися» і дуже потребують підтримки й доброзичливого ставлення оточуючих. Однак, цей процес часто утруднений зазначеною упередженістю. Мовляв, «у що б ви не вбиралися, а все одно сутність у вас одна – недолюди, «даунобасівці». І як би переселенці не намагалися таке уявлення зруйнувати своїми вчинками, успіхами, деякі – присяганнями на вірність Україні, що часто виявляється зайвим і навіть смішним, інертність та стереотипність у сприйнятті зберігається.

Слід визнати, що негативні стереотипи щодо Донбасу виникли не сьогодні, і для цього, очевидно, були об'єктивні підстави. Досить згадати період «помаранчевої» революції, коли країною прокотилася хвиля інферналізації Донбасу, все населення регіону як один на догоду політичній кон'юктурі перетворилося з донеччан на «донецьких» (так називалося місцеве мафіозне угруповання). Лікарі, вчителі, юристи, професори вищої школи, які пов'язані тисячами ділових зв'язків зі своїми київськими, харківськими, дніпропетровськими, львівськими колегами, сиділи з ними на одній студентській лаві, мають дипломи одних і тих же університетів, раптом стали людьми другого сорту. Здається, що донеччани тільки зараз зрозуміли львів'ян, за якими закріпився стереотип вічних «бандерівців» і яким доводилося нести цей «тягар» усе життя. Вислів «свій серед чужих, чужий серед своїх» не є істинним стосовно ситуації з переселенцями. Переселенці виявилися «чужими і серед чужих, і серед своїх».

Громадяни, що виїхали в Україну, все ще перебувають у стані маргіналів, коли у багатьох з них виникає питання: «Хто я тепер: донеччанин або киянин (харків'янин, вінничанин)»? Люди не можуть визначити свою ідентичність, живуть в стані аутгрупи стосовно місцевого населення, часто «капсулюючись» і замикаючись. Причому аутсайдерами відчують себе як ті, що виїхали в Україну, так і ті, що повернулися назад. Позаяк звинувачення «ти був на Україні» звучить, як вирок, і тим, хто повернувся, потрібно тепер доводити свою відданість «республіці».

Донецька діаспора в Україні в чомусь нагадує ірландську. І ті, й інші змушені були залишити рідний край, шукати кращої долі. І тих, і інших не люблять на своїй батьківщині – Британії – вважають вискокчами. І ті, і інші енергійні, мають надмотивацію, бажання будь-що «вибитися в люди», часто – за всяку ціну...

І хоча частина переселенців вдало адаптувалася до нових умов і вже не збирається повертатися, мріє про залишені домівки. Місцеве населення дивується, а ми дивуємося тому, що вони дивуються. Вважається, що однією з рис української ментальності є прихильність до рідної землі. Невже любити рідний край можуть тільки в центральній і західній Україні?

Іноді замислюєшся: «Чому ж донеччани так трепетно й болісно люблять свій край»? Однією з причин є той факт, що в

Донбасі завжди культивувалося особливе ставлення до малої батьківщини. Радянський Союз був великий, любов до нього була абстрактною, а ось свій край – рідний, маленький, зрозумілий – любити було просто й добре. Тим більше, було за що. Ми пишалися трудовими подвигами простої людини, інтернаціональним складом наших колективів (ми всі рівні і дружні), вірили в свої сили, в те, що людина сама творить свою долю. Ймовірно, однією з причин такої «хворобливої» любові до свого краю є його відносно молодий історичний вік. Донецьк ще з часів Юзівки заселявся вихідцями з сіл, маленьких міст, в роки індустріалізації і «великої чистки» його населення поповнювалося за рахунок розкуркулених та репресованих, їхніх дітей і родичів, політичних і кримінальних в'язнів. Здавалося б, підневільні люди мали ненавидіти місце «заслання», але, будуючи своїми руками місто, вони змогли «полюбити нелюбе» і ревно ставилися до будь-яких нападок на своє місто і край. Напевно, ці чинники й послужили підставою для місцевого патріотизму, який зрештою зіграв злий жарт з регіоном.

Слід зазначити, що створення й підтримування негативних стереотипів ніколи не сприяло повноцінному діалогу України і регіонів, а тепер «грає» і проти реінтеграції ОРДЛО в Україну. Інтересу до Іншого Донбасу в багатьох громадян України немає, набагато простіше, зручніше в своїх висловлюваннях керуватися тими установками, які вже сформувалися, стали звичними, визначають спрямовану динаміку відносин.

Усе ж, заради справедливості слід відзначити, що ситуація потроху змінюється, іноді можна навіть почути: «Ми думали, що там живуть недолугі люди, але це не так» або «Спеціалістів такого рівня в нашому місті немає». І тоді щиро, як дитина, радієш і за себе, і за свій рідний край.

Додонова Віра
Вінниця, 06.06.2016

ДОЛЯ ДОНЕЦЬКА ЯК ФАКТОР КОНСОЛІДАЦІЇ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

На Донбасі відновилися активні бойові дії. Позиційна війна, яка велася раніше і до якої мирне населення встигло дещо звикнути, різко припинилася. Після тривалого затишшя у жителів Донецька з'явилася надія на те, що конфлікт урегулюється мирним шляхом, що розсудливість переможе і війна закінчиться. Однак, їх очікування не справдилися. На війні складно визначити – хто першим почав. Стріляють обидві сторони. Від усвідомлення цього у мене виникає почуття, що помирає в стражданнях рідна й близька людина і нічим не можна їй допомогти. І ця людина – наше місто.

До нинішньої ескалації конфлікту можна було спостерігати дві тенденції у відносинах жителів Донбасу. Перша з них пов'язана з відносинами між тими, хто виїхав, і тими, хто залишився. Якщо раніше донбасівці сприймалися як єдине ціле, то тепер вони роз'єднані. Українськими ЗМІ активно нав'язувався негативний образ донеччанина – напівкримінального прихильника «Партії регіонів» та В. Януковича. Тепер виявилось, що серед населення Донбасу чимало патріотів України, готових жертвувати заради неї не тільки добробутом, а й життям. Між ними і прихильниками псевдореспублік намітився розкол. Дилема «донбасівці-

переселенці» і «донбасівці-республіканці» все більше мусується в повсякденній свідомості, її вплив відчують люди на рівні повсякденного спілкування у вигляді докорів, претензій, недовіри. У Донецьку часто можна почути образливі висловлювання на адресу тих, хто виїхав і потім повернувся: «відсиділися, а тепер повернулися», «краще, ніж удома, ніде не буде». Поверненням потрібно доводити свою «відданість» малій батьківщині, з тим, щоб інтегруватися в існуючий соціальний і політичний простір.

Друга тенденція – це зближення переселенців й інших жителів України. Поступово життя спростовує ті стереотипи, які насаджувалися політиками і які роз'єднували людей. Українці на власні очі побачили, що донеччани вміють і хочуть працювати. Серед переселенців багато гарних фахівців: лікарів, юристів, менеджерів, викладачів. Іноді чуєш від місцевих жителів: «Донецькі, як мурахи – весь час працюють». Зміна ставлення відбувається не тільки на рівні повсякденного спілкування, а й у професійній діяльності, бо евакуйовані організації та колективи «розбавили» місцеві жителі: кияни, вінничани, запорожчани, дніпровці. Спільна діяльність зближує людей, навіть якщо вони дотримуються різних політичних позицій. Поступово донбасівці вливаються в український простір, багато хто з них не збирається повертатися додому.

Зазначені тенденції у відносинах будуть прогресувати й надалі, це об'єктивний процес, який потрібно прийняти. Однак, сумно на душі від такої ситуації і мимоволі задаєшся питанням: чи може щось нас об'єднати знову, або ця прірва буде збільшуватися? Думаю, що може, адже по той і по цей бік залишилося багато хороших і чесних людей, яким нічого ділити. У житті трапляються знакові події, що сприяють новій консолідації колись роз'єднаних людей, у даному випадку – це загроза руйнування міста, з таким трудом і любов'ю створеного не одним поколінням донеччан. Нав'язуваний ЗМІ і політикумом розподіл на «ваших» і «наших» – дурний і недалекоглядний: всі українці. Всі однаково страждають: і донеччани, і жителі Авдіївки, Широкиного, Мар'їнки від обстрілів, від руйнувань, від передчасних смертей, від страху, від безвиході, від дитячих сліз, від відсутності елементарних умов для життя.

Сучасна військова історія знає приклади, коли боротьба за володіння якимось стратегічним об'єктом призводить до його

повного знищення. Долі Бейрута, Грозного, Хомса, Алеппо, так що там далеко ходити, Донецького аеропорту свідчать про те, що військовим простіше зруйнувати, аніж встановити контроль. Пригадується притча про мудрого царя Соломона і двох жінок, які не могли поділити дитину. Соломон, щоб вирішити цю суперечку, наказав розділити дитину на дві частини, і по реакції на цей наказ визначити, хто ж з них справжня мати. Жінка, яка відмовилася від дитини заради її життя, і була матір'ю, адже володіти – ще не означає любити. Я точно знаю: попри те, що переселенці й жителі Донецька віддаляються один від одного і світоглядно, і територіально, ми єдині в одному: ми любимо своє місто. І навіть якщо Донецьк не стане українським, ми хочемо, щоб він процвітав. Ми в Україні співпереживаємо людям, які залишилися в Донецьку, сумуємо разом з ними за загиблими й щиро прагнемо, щоб війна закінчилася якомога швидше.

Додонова Віра
Вінниця, 07.02.2017

ПРО СТАРІ Й НОВІ ЦІННОСТІ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Коли люди щасливі, вони, як правило, цього не помічають і не цінують. У стані спокою й щастя людина не думає про тимчасовість і «марність всього сущого», вважаючи, що так буде завжди. Більш того, дуже часто люди не розуміють того, що цей стан і є щастя, але розуміння приходить тоді, коли повернути нічого вже не можна. Усі ми жили до війни добре, і ніхто не думав, що це життя може закінчитися. Ми будували плани на майбутнє, мислили позитивно й проєктивно.

Скоро виповниться три роки відтоді, як почалася війна на Донбасі. Три роки. Багато це чи мало в порівнянні людським життям? Чим наповнили ці роки ті, хто виїхав з рідного краю? Як змінювалося їхня свідомість, ціннісні установки за цей час?

Спробуємо порівняти.

Напередодні війни донеччани мали систему цінностей, яка мало чим відрізнялася від ціннісних установок інших жителів України. Всі, хто писав на цю тему, в один голос відзначали значущість в ієрархії цінностей донеччан матеріального добробуту. На Донбасі хотіли працювати і вміли заробляти гроші. Вони цінували кар'єрне зростання й хорошу надбавку до зарплати.

За передвоєнні роки, не в останню чергу завдяки «Євро-2012», Донецьк буквально розквітнув, став містом-красенем. Людям хотілося жити і в красивому місті, і в красивому затишному житлі. Вони охоче вкладали кошти в ремонти квартир, будинків, облаштовуючи своє «гніздечко».

Серед цінностей донеччан потрібно згадати бажання якісно відпочити: багато їздили за кордон, практично всі – на море, тим більше, що до Азовського та Чорного «рукою подати».

Цінувався здоровий спосіб життя, самореалізація особистості, турбота про свою зовнішність.

Загалом, це були цінності нормального «буржуазного», ситого суспільства, яке хотіло жити ще краще. Потім прийшов 2014 рік, розділивши життя на «до» та «після».

Переживши бомбардування, виїхавши, рятуючи дітей від жахів війни, ідейно підтримуючи Україну і не сприймаючи «руського міра», люди потрапили в тяжку стресову ситуацію, яка змінила і їх самих, і їх ставлення до життя. Ірина Шевченко, журналіст з Горлівки, в щоденниках «Віднесені війною. Хроніки переселенського життя» пише: «...Дивлюся всередину себе і розумію, що там – глибоко в душі, в серці й розумі – багато чого дійсно перемістилося: щось пішло у тінь, заснуло до пори, забулося й стало малозначущим, а щось – набуло чіткості обрисів, яскравості фарб і хворобливої гостроти. Всі мої ролі, маски та особи – все зрушилося зі своїх усталених місць, перевернулося, відкрило нові деталі й грані». Дійсно, змінилося все, і на перше місце вийшли ті цінності, які раніше такими не вважалися, або ж вважалися а ргіогі, але не були пережиті.

Виявилося, що найголовнішою і першою цінністю є мир і мирне життя. Коли наші бабусі говорили: «Аби не було війни», ми цього не розуміли, а тепер прислів'я «Поганий мир кращий за добру війну» пройшло крізь душу кожного. Мир є умовою самого життя, чи не тому останнім часом донеччани, вітаючи один одного, бажають миру. Поблукавши зйомними квартирами, вони починають розуміти – яке це щастя зустріти тихий світанок у своєму будинку, спокійно випити кави, насолоджуючись домашнім затишком.

Напевно, прийшло усвідомлення важливості душевного заспокоєння, гармонії, здатності до прощення. Війна на Донбасі розсварила людей. ЗМІ роздмухали до небес істерію ненависті, яка руйнує, вбиває в людині людське. Настав час зрозуміти, що це протиприродно й довго тривати не може. Кожен з жителів Донбасу мав достатньо часу для визначення своєї ідентичності, утвердження у своїх переконаннях.

Звідси випливає така цінність як співпереживання, розуміння, просте людське спілкування. У Дніпрі на стіні одного зі старих будинків Валерій Колор створив мурал, присвячений вимушеним переселенцям. На ньому зображена сумна дівчинка, старенький ляльковий будиночок і приведена цитата німецького письменника Крістіана Моргенштерна: «Будинок – це не там, де ти живеш, а там, де тебе розуміють». Людям дуже важливі акти співучасті в їх поламаному житті і бажання допомогти.

Відбувається переосмислення ставлення до речей, до майна у вигляді нерухомості. Будинки й квартири, на обзаведення якими пішли довгі роки праці, якщо не десятиліття, з собою не забереш і не вивезеш, а продати їх можливо далеко не за тією ціною, за яку вони купувалися. Тому бути мобільними, не прив'язуватися до оселі – також одна з нових цінностей переселенців. Деякі хочуть «одомашнитися» на новому місці, але є й такі, хто мріє про меншу орендну плату, високі заробітки й можливості подорожувати.

Серед останніх збільшилася кількість ідейних послідовників дауншифтингу – різновиду соціально-територіальної мобільності, яка передбачає зміну місця й характеру основної зайнятості особистості, зменшення пов'язаного з цим рівня її доходів, трансформацію способу і якості життя. Але якщо в розвинених країнах дауншифтинг є екзистенційним вибором особистості, то в нашій країні багато переселенців вимушено приходять до цієї ідеології.

У результаті набутого життєвого досвіду переселенці виробили установку жити сьогоdnішнім днем, не думаючи про далеке майбутнє. З одного боку, в умовах нестабільності і невизначеності це раціональна позиція, але з іншого, психологи відзначають, що презентизм вельми небезпечний для особистості, оскільки ігнорує динаміку життя, постановку нових цілей, завдань.

Я думаю, що переселенці поступово приходять до постматеріальних цінностей, але не стільки в результаті пересичення матеріальним, скільки в результаті переосмислення свого життя через війну. Постматеріальні цінності вимагають мудрого ставлення до життя. Саме до таких цінностей можна віднести потреби в суб'єктивному задоволенні від праці, від участі в особистому та суспільному житті, від комунікації, від того, що ти контролюєш своє життя, свідомо його проживаєш, а не «похапцем» і не за чийось задуманим сценарієм. Адже життя людське визначається не кількістю накопиченого, а глибиною і повнотою сенсу. Мимоволі задаєшся питанням: невже для досягнення таких простих істин людині потрібна була війна?

Пригадується відомий вислів Геракліта: «Все тече, все змінюється, не можна двічі увійти в одну й ту ж ріку». Уявлення про щасливе життя до війни і після різні, оскільки люди стали іншими, почали більше цінувати просте, але дуже важливе: дружбу, тепло спілкування, щиру взаємодопомогу, любов, родину, здоров'я. Приходить розуміння того, що кожен день потрібно проживати якісно, насичено, цінувати й радіти малому та мріяти про велике.

Додонова Віра
Вінниця, 21.02.2017

ПЕРЕСЕЛЕНЕЦЬ З ДОНБАСУ – ЛЮДИНА З ДОВІДКОЮ?

Літо й осінь 2014 року стали доленосними в житті мешканців Донбасу: кожному довелося робити вибір – чи то залишитися в «республіках», чи то покинути їх, виїхавши в Україну або іншу державу. Вимушені переселенці сподівалися на те, що Україна надасть їм матеріальну, моральну підтримку за їх громадянську позицію. Однак, не всі очікування переселенців виправдалися, люди зіткнулися з масою труднощів у новому житті. Вийшло так, що ті, хто «не поступився принципами», виявилися часто один на один зі своїми проблемами. Спробуємо актуалізувати хоча б деякі з них.

Найпершою проблемою, яка виникає відразу по приїзду, є реєстрація за місцем нового проживання та оформлення статусу внутрішньо переміщеної особи (ВПО). Фактично переселенець отримує другу прописку. Необхідно пройти реєстрацію в Держслужбі з надзвичайних ситуацій, зібрати документи для установи соціального захисту населення (включаючи довідку зі штампом міграційної служби), очікувати рішення цього органу і тільки після цього розраховувати на якісь преференції з боку держави. Велика частина переселенців, природно, потребує працевлаштування, але якщо зареєструватися як безробітний, то через кілька місяців допомога анулюється, і довести право на

підтримку, навіть у разі отримання роботи в майбутньому, дуже складно. «Статус не змінюється», – кажуть в органі соцзахисту.

Проте змінюються умови реєстрації, штампи на зворотному боці довідки ВПО то вводять, то скасовують. А з 4 квітня цього року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування та оптимізації надання адміністративних послуг», який регламентує життя переселенців. Постановою КМУ № 207 затверджено нові правила місця проживання громадян України. Причому в Законі сказано, що особи, які не проживають за місцем реєстрації більше одного місяця... зобов'язані письмово повідомити до відповідного органу реєстрації про своє місцезнаходження. Як впливає з Постанови КМУ № 107, довідка ВПО не є документом, на якому проставляється місце перебування особи. Однак всі органи державної влади при оформленні будь-яких соціальних виплат вимагають штамп міграційної служби.

Основна проблема полягає в тому, що багато ВПО не завжди проживають за місцем реєстрації, що, в свою чергу, тягне за собою масу ускладнень у відносинах з органами місцевої влади. Працівники соціальних служб можуть в будь-яку хвилину перевірити місцезнаходження громадянина, і якщо не виявлять його за місцем реєстрації, то переселенець позбавляється права на отримання соціальної допомоги. З особистого досвіду можу повідомити, що перевірку зазвичай здійснюють дільничні міліціонери в робочий час, коли, природно, необхідно бути на робочому місці. Повернувшись додому знаходиш записку – в триденний термін з'явитися для підтвердження свого місцезнаходження. І у вільного громадянина України формується комплекс умовно-достроково звільнених, піднаглядних – адже саме ця категорія традиційно знаходиться під невиспущим контролем ОВС. Таким чином, переселенець має бути постійно «напоготові» і не розслаблятися, а то є шанс потрапити в список неблагонадійних громадян і, на довершення всього, залишитися без фінансової «підтримки» держави.

Друга проблема стосується соціальних виплат переселенцям. Розмір допомоги для компенсації витрат на житло і оплату комунальних послуг, як офіційно називається грошова допомога, для однієї особи становить: для непрацездатних осіб (пенсіонери,

діти, інваліди) – 884 грн (що складає еквівалент 31,5 євро), для інвалідів – 949 грн (33,8 євро), для працездатних осіб – 442 грн (15,8 євро). Загальний розмір допомоги на сім'ю не може перевищувати 2 400 гривень. Такий розмір допомоги не витримує жодної критики.

З чим порівняти ці суми?

З розміром оренди житла в Києві, Харкові, Вінниці? З реальною вартістю постійно зростаючих комунальних послуг? З коштами, необхідними для утримання житла не тільки в Україні, а й на тимчасово непідконтрольних територіях? Не треба бути економістом, аби зрозуміти, що ці витрати непорівнянні з наведеними розмірами виплат. Найчастіше вони співвідносяться з рівнем зарплат працюючих переселенців. Нагадаємо, що прожитковий мінімум на одну людину в Україні на 2015 рік становить 1176 грн (42 євро).

Не слід також забувати про наявність розвиненої бюрократичної машини в Україні: для того, щоб отримувати цю допомогу, потрібно зібрати масу довідок, відстояти черги в органах соцзахисту, і тільки після цього є надія мати допомогу з боку держави. Показовим є обмеження при нарахуванні допомоги. Допомога не виділяється, якщо у переселенця є нерухомість на підконтрольній території, якщо на нього зареєстровано два авто, якщо він має депозитний банківський рахунок в сумі 12 180 гривень (435 євро).

Очевидно, наші чиновники вирішили, що така «велика сума» є підставою для безбідного існування ВПО. Для порівняння можна, наприклад, привести мінімальну суму в 57 євро на добу (не на місяць!), яку повинен мати кожен, хто виїжджає з України в країни Євросоюзу. Реально вимальовується проста формула: «Любиш Україну – плати за те, щоб жити в ній».

Зрозуміло, що переселенці залишаються незадоволеними рівнем державної підтримки. Так, згідно з даними проведеного соціологічного дослідження на початку 2015 року, 44 % опитаних вважають недостатньою підтримку держави. Кожен третій переселенець стикався з дискримінацією при працевлаштуванні, оренді житла або в інших побутових ситуаціях. Хоча слід зазначити, що багато переселенців розраховують виключно на

власні сили, взагалі не оформлюючи статус ВПО. Психологічна установка радянської людини «нам заборгувала держава», що характерна для масової свідомості Донбасу і за яку критикують його жителів, поступово змінюється на психологічну установку європейської людини: «Ми самі можемо себе утримувати, тільки не заважайте».

Наступна проблема – це згортання громадянських прав переселенців, зокрема, позбавлення права голосу на виборах. Відповідно до Закону України «Про місцеві вибори №2831-3» переселенці не мали права брати участі у виборах минулої осені. За цей дискримінуючий закон у Верховній Раді проголосували 257 народних обранців, чим порушили статтю 70 Конституції України, згідно з якою тільки недієздатні та неповнолітні не мають права голосувати, і статтю 5, згідно з якою основним джерелом і носієм влади є народ України, який реалізує свою владу на виборах. Цим новим Законом наші депутати позбавили переселенців можливості інтегруватися в місцеві громади. У цьому законі є щось «від лукавого». Правлячі політичні сили не без підстав побоюються, що критично налаштовані переселенці не є їх потенційним електоратом, і при нагоді підтримають своїми голосами опозицію. На мій погляд, саме тому необхідно було позбавити політичних конкурентів додаткових голосів. А переселенці – перетерплять...

Ще одним проявом цинічного ставлення до переселенців з боку держави є необхідність оформлень свідоцтв про смерть родичів, померлих в ОРДЛО, через суд. 4 лютого 2016 року Верховна Рада України прийняла закон «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України про встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України». Цей закон набув чинності 24 лютого 2016 року. Згідно з ним, подавати заяви можна в будь-який суд на території України, незалежно від місця проживання заявника; справи про встановлення факту народження або смерті розглядаються невідкладно, прийняте судом рішення у справах про встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України підлягає негайному виконанню. Особами, які можуть подавати заяву про встановлення факту народження або смерті, є родичі або їх представники. В цьому законі не зазначено той факт, що на засіданні суду мають бути присутні свідки

народження або смерті з зони АТО. Як же відбувається розгляд справи насправді?

Перше, що потрібно відзначити, що ніхто з суддів такі справи невідкладно не розглядає. Чекати потрібно від двох тижнів до півтора місяців. Принциповість і «завзятість» в цьому питанні шокує. Щоправда, справедливості заради треба відзначити, що чим ближче до зони АТО, тим судові засідання з цього питання носять більш формальний характер. Чим далі від війни, тим турботливіше виконується буква закону. Деякі судді переносять слухання з встановлення факту смерті і вимагають представити свідків смерті родича із зони АТО. Вже те, що потрібно викласти в заяві, а, отже, пережити знов цю трагедію, боляче і важко, а ще важче повертатися до цього переживання кілька разів. Резонно поставити запитання принципівим суддям: «Хто приїде із зони АТО як свідок у центральну і західну Україну, подолавши блокпости з добовими чергами, великими витратами на дорогу, небезпечною ситуацією для життя»? І самій же відповісти: ніхто.

Логіки в діях влади з цього питання, на мій погляд, немає. Людей, які вирішили отримати свідоцтво про смерть в Україні, необхідно підтримувати, бо вони чесно повідомили державі, і, тим самим, відмовилися від отримання щомісячної пенсії. Адже не варто забувати про те, що оформлюючи документи в «республіках» та не повідомляючи про факт смерті родича в пенсійні фонди на території України, непорядні мешканці продовжують отримувати пенсії та соціальні виплати. А у нас за свою чесність і принциповість людина ще й страждає, бігаючи та принижуючись за всіма потрібними інстанціями.

За останні 20 років свого існування Україна стала демократичною країною, у ній сформувалося громадянське суспільство, нове нетоталітарне мислення, була присутня свобода слова, чим можна по праву пишатися. Однак, станом на сьогоднішній день, вона поступово перетворюється на поліцейську державу з тоталітарними методами контролю за населенням. І поки що цей контроль стосується тільки ВПО, але ніхто не дасть гарантії того, що завтра так само контрольованим не виявиться і все українське суспільство.

Додонова Віра
Вінниця, 17.06.2016

ПЕРЕТВОРИТИ ПЕРЕСЕЛЕНЦЯ В УКРАЇНЦЯ

Розмова про переселенців останнім часом в нашому політичному й повсякденному дискурсі набуває хворобливого й гострого характеру. Причому ці якості більш характерні для «страждальців» з переселенської сторони, однак, все ж і у вищих колах політичного бомонду ця проблема стала предметом небайдужого обговорення.

Досить згадати акції протесту ВПО під Кабміном і розширене засідання Комітету ВР з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин, яке відбулося 6 липня цього року.

На порядок денний було винесено звіт КМУ про стан реалізації Рекомендації Парламентських слухань на тему «Стан дотримання прав внутрішньо переміщених осіб і громадян України, які проживають на тимчасово окупованій території України і на тимчасово неконтрольованій території в зоні проведення антитерористичної операції», що відбулися 17 лютого 2016 року. Особливим предметом обговорення були нещодавно прийняті

Постанови 352 і 365 КМУ, в яких посилюються заходи щодо виплат державної допомоги та пенсій переселенцям.

На цьому засіданні були присутні заступник Міністра соціальної політики В. Муштинін, заступник Міністра з питань тимчасово окупованих територій і ВПО Г. Тука, представники Донецької та Луганської обласних адміністрацій, уповноважений ВР з прав людини В. Лутковська, народні депутати, представники преси, громадських і міжнародних організацій. Примітно, що ані Віце-прем'єр-міністра П. Розенка, ані Міністра соціальної політики А. Реви, ані Міністра з питань ВПО В. Черниша на засіданні не було. Тобто перші особи даний захід просто проігнорували.

І, напевно, це не випадково. На мій погляд, це демонстрація позиції уряду щодо переселенців, і, власне кажучи, демонстрація невиконання своєї безпосередньої роботи. Що стосується пана П. Розенка, то він вже давно зарекомендував себе як «урядовець», який визначив свою стратегію як антипереселенську, антидонбасівську, і в кінцевому підсумку – антиукраїнську.

Це з його «легкої руки» і «злого розуму» у жителів ОРДЛО виникли проблеми з виплатою пенсій та допомог з лютого місяця цього року.

Завжди в таких випадках хочеться запропонувати фігурантам проблеми помінятися місцями. Що було б, якби близьким родичам наших «урядовців» довелося так само принижуючись випрошувати свої пенсії та допомоги.

Які були прийняті рішення, наскільки оперативно?

Що стосується міністрів А. Реви і В. Черниша, то добре запам'яталися їх оптимістичні висловлювання при вступі на посади про те, що налагодження виплати пенсій жителям ОРДЛО і допомоги переселенцям є їх безпосереднім завданням. Ці меседжі дали надію на врегулювання цього питання, надію на те, що прийшли до влади люди небайдужі, і що війна «як за помахом чарівної палички» скоро закінчиться. І що ми маємо на сьогоднішній день – популістську риторiku і реальні «драконівські» методи щодо переселенців та пенсіонерів, які, якщо вони хочуть і далі отримувати свої пенсії, також змушені стати переселенцями, оформивши статус ВПО.

Фактично, засідання названого Комітету ВР продемонструвало цинічне небажання виконавчої влади принципово вирішувати проблему з виплатами. Не можна сказати, що комплекс заходів з підтримки ВПО зводиться тільки до матеріальних виплат, але саме вони є «лакмусовим папірцем», який показує справжнє ставлення держави.

Своїми діями зазначені відомства закладають міну уповільненої дії, культивуючи «розбрат» українського народу, що, очевидно, згодом позначиться на духовному стані нашого суспільства. І ніякі демонстрації «соборності» не зітруть з пам'яті ті приниження, які пережили переселенці та жителі непідконтрольних територій.

Багато з них, поневіряючись два роки і не бачачи перспектив у вирішенні своїх проблем, перш за все житлових, вже повертаються в свої міста на окупованих територіях, де у них хоча б є нерухомість і не лякають захмарними комунальними тарифами. І таке повернення – це ні що інше, як негативна оцінка діяльності уряду з підтримки переселенців. На країну сподівалися як на матір, а вона поводить себе як мачуха, від України чекали материнської турботи, а вона відвертається від тебе. Знову доводиться людям робити нелегкий вибір: або жити вдома в нелегітимної державності, або відчувати себе безправним переселенцем в Україні.

Вирішення конфлікту військовими методами на сході України давно вже зайшло в глухий кут, але питання ставлення до переселенців – це стратегічне питання для української держави. Можна було б припустити, що в разі повернення України в ОРДЛО саме переселенці стануть тією соціальною базою української влади, на яку слід спиратися. Тому зневажлива політика щодо них – це, як мінімум, недалекоглядність.

Ця війна зробила мудрішими багатьох людей по обидві сторони конфлікту, але якщо в Україні люди живуть мирним життям і відчули війну тільки сім'ї, що втратили рідних, то на Донбасі люди живуть у війні. Жити у війні – особливий екзистенційний стан, коли смерть знаходиться зовсім поруч і сьогодні ти живий, а завтра – невідомо. Цінність життя одночасно і зростає в багато разів, і знецінюється настільки ж. Приймавши війну, як долю, кожний з донбасівців зробив свій вибір: хтось виїхав і поневіряється Україною в «пошуках хліба насущного» й

даху над головою, хтось залишився у воєнному Донецьку й сивіє під обстрілами. Усі жителі Донбасу програли...

Проте війна колись закінчиться, й людям доведеться подивитися один одному в очі й будувати спільне творче конструктивне життя. Зараз необхідно залишити тягар образ і звинувачень і намагатися налагоджувати спілкування на раціональному рівні, ретельно стежачи за семантикою діалогу. Тож знайдімо в собі душевні сили й мужність забути про ті жахи, які нас розділили і зробили чужими, спробуймо знову стати терпимими, толерантними й мудрими в ім'я майбутнього.

Додонова Віра
Донецьк, 12.07.2016

ІНТЕЛЕКТУАЛИ В КОНФЛІКТІ

ЩЕ ДО ВІЙНИ. СПОГАДИ ПРО ПРЕЗЕНТАЦІЮ «МЕТАФІЗИКИ ДОНЕЦЬКА»

Однією з функцій, яку має виконувати інтелектуальна еліта будь-якого міста, є рефлексія історичної значущості останнього, визначення ролі, яку воно грає в житті країни і світу. Розквіт Донецька напередодні війни, який, на думку багатьох донеччан, співпав із футбольним чемпіонатом «Євро-2012», сформував своєрідний соціальний запит на дослідження у галузі «філософії міста». І спробою відповіді на цей запит стала збірка есеїв донецьких філософів під назвою «Метафізика Донецька»¹.

Одразу погоджуся з оцінками рецензентів щодо метафоричності вживання терміну «метафізика» в даному контексті. Сам жанр есеїстики не передбачав побудови розлогої метафізичної системи. Авторський колектив даного проекту, ядро якого складала науковці факультету філософії та релігієзнавства

¹ *Метафізика Донецька*. Філософські есе. Донецьк: Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дім», 2012, 190 с.

Донецького державного університету інформатики і штучного інтелекту, за рік до цього приєднаного до Донецького національного технічного університету, мали на меті швидше постановку таких питань, як: «Чи можлива справжня метафізика в сучасному Донецьку? Чи взагалі можлива метафізика Донецька як міста?», аніж претендували на остаточну відповідь на них. Саме у такому – пошуково-запитуючому – режимі функціонують інститути метафізики Рима, Парижа, проходять регулярні конференції з метафізики Санкт-Петербурга тощо. До речі, якщо відкинути критичні емоції («Донецьк вартий більшого»¹), не знайдемо ми зрозумілої відповіді, чим саме має займатися «метафізика міста», і у самих шановних рецензентів. Вочевидь, збірка стала лише першим кроком, своєрідним запрошенням донецьких інтелектуалів до розмови про «простір культурної онтології» рідного міста.

І така розмова відбулася. 30 листопада 2012 року в Донецькій обласній бібліотеці імені Н.К. Крупської зібралися суспільствознавці, філософи і філологи, письменники, журналісти, студенти й аспіранти. Вже з перших слів доповідей автори проекту могли переконатися, що вони торкнулися не лише актуальної, а й болісної теми, яка вже тоді, більш ніж за рік до подій «руської весни» 2014-го, розірвала аудиторію навпіл. Одні учасники розмови схилилися до думки, що приховані сенси міста шукати можна, і це нормально, інші – пояснювали, чому цього не слід робити. Професор Олексій Панич, наприклад, прочитав ґрунтовну доповідь про те, що будь-яка метафізика міста несе в собі імперську забарвленість. Тому, мовляв, він і відмовився брати участь у даному проекті і навіть рецензувати збірку.

Проте, більшість присутніх цікавила не стільки висока філософія, скільки прикладні проблеми економіки міста, його історії, соціальної психології городян. Журналісти запитували, яким чином слід корегувати не завжди позитивний імідж Донецька. Оскільки мій фрагмент тексту мав відношення до цієї проблеми, то я відповідав, що імідж міста – це сукупність властивостей, приписуваних рекламою, пропагандою, модою, забобонами, традицією даному місту з метою викликати певні реакції у

¹ Михайло Кольцов Огляд: «Метафізика Донецька». *Ідеологія і політика*, 2013. №1(3): 21-23.

ставленні до нього. З урахуванням того, що імідж міста суттєво впливає на його комерційну привабливість, він цілеспрямовано конструюється міською адміністрацією, засобами масової інформації, видатними діячами культури і всім його населенням. Імідж міста має чітку оцінювальну градацію і може бути позитивним і негативним, змішаним та суперечливим.

Виникає це тому, що імідж міста складається з набору субіміджей, тобто іміджів країни і регіону, до яких належить дане місто, іміджів міської адміністрації, його муніципальних служб, правоохоронних органів, корпоративних іміджів підприємств, організацій, установ, в тому числі в сфері вищої освіти (університетів, академій, інститутів).

Щодо історії Донецька, то у своєму розділі я вказував, що містом він став лише у 1917 році, тобто на час презентації йому не виповнилося і 100 років. За своїм географічним положенням поселення, що в наші дні перетворилося на мегаполіс, знаходилося посеред «Дикого поля», що фактично означало неможливість формування тут будь-якої урбаністської культури. Це була малозаселена пустеля. Майже півтора тисячоліття не те що місто, але й будь-яке поселення незмінно б руйнувалося кочівниками, якби у нього вистачило потужності вирости до більш-менш помітних розмірів. Ось чому історичний час в умовах Дикого поля був марним. «Тут, не будувалися «чудеса світу», не накопичувалися бібліотеки, не створювалися шедеври архітектури – лише понуро брели під палючим сонцем низки зв'язаних бранців до найближчих ринків рабів Азову і Кафи. У духовній сфері психологія Дикого поля оберталася відставанням, «хвостизмом», максимум, повторенням і засвоєнням чужих ідей і теорій. Більш того, у осілих слов'ян формувалися архетипи беззахисності перед постійною степовою загрозою, марності творчої праці, хиткості, нестійкості, тимчасовості всього нажитого й прожитого».

З посиленням позицій слов'янства територія Донеччини освоювалася мілітарними спільнотами козаків: запорізьких із заходу, донських – зі сходу. Коли у II пол. XVIII ст. Російська імперія остаточно закріпила за собою Дике поле й розпочала планомірне заселення краю, етнічний склад переселенців відзначався винятковою строкатістю. Українці, росіяни, болгари, серби, євреї, німці-меноніти, греки-елліни, греки-татари приносили

з собою елементи своїх національних культур. Можна припустити, що левову частку змісту менталітету нинішніх городян становлять не автохтонні елементи, що сформувалися в результаті тривалого існування в єдиних природних і соціальних умовах, а саме привнесені ззовні фрагменти.

Згодом гостра потреба у вугіллі і металі зумовлює народження селища Юзівка на річці Кальміус. Скориставшись сприятливою кон'юктурою, Донецьк стрімко виріс, сплив, буквально злетів на гребені індустріальної революції. За коротку історичну мить місто намагалося наздогнати те, що інші міста напрацьовували тисячоліттями.

Можна сказати, що «час Донецька» носить яскраво виражений кайротичний характер. Нагадаю, що у давніх еллінів було, як мінімум, два боги часу: всепоглинаючий Хронос і важковловимий Кайрос – бог щасливої миті, вдачі. Кайрос зображувався з крилами, мало не з козацьким чубом волосся, за які тільки й можна було схопити бога, якщо він раптом пролітає повз. (Чи не звідси пішов фразеологізм «схопити бога за бороду»?) Незмінним атрибутом Кайроса були терези, які символізували справедливість долі та щедро відважували вдачу тим, хто її заслужив. Цей бог надзвичайно шанувався у греків, оскільки попереджав людину про настання сприятливого моменту для рішучої дії, що могло вплинути на все її подальше життя.

Але для Донецька стрімкий злет обернувся «кесонною хворобою», коли матеріальний розвиток обігнав духовний.

Представники промислово-фінансової верхівки міста, попри лідерські позиції у рейтингах «Форбс», залишаються переважно «мулами в кінській збруї», як влучно охарактеризувала нуворішей Маргарет Мітчел. Олігархи Донецька – вискочки з кримінальним минулим, вони пихаті й амбітні. Але швидкий злет у пострадянський період, концентрація величезних капіталів не підкріплювалися у них належною соціальною відповідальністю. Виявляється, що здобути гроші замало, треба ще довести власну моральну спроможність ними володіти.

Кілька поколінь гірників і металургів своєю самовідданою працею менше ніж за століття перетворили Донецьк на місто-сад, але для формування власної духовної традиції цей період виявився

недостатнім. Міська інтелігенція вже є, але інтелектуальний шар ще дуже тонкий, та за спеціалізацією гуманітарії явно поступаються технарям.

Чи не завдяки вказаній другорядності, підпорядкованості і слабкості гуманітарної інтелігенції за півтора роки Донецьк стане відносно легкою здобиччю окупантів? Можливо, має рацію професор Олександр Білокобильський, колишній декан згаданого факультету філософії і релігієзнавства ДонДУШІ, вказуючи на прямий зв'язок між розформуванням цієї структури та подіями «руської весни». Бо хто ж, як не гуманітарії мають опікуватися за формування і культивування цінностей, за «аксіологічну стійкість» і духовне здоров'я городян?

Простий перелік видатних постатей міста доводить, що всі герої і символи Донецька або є нашими сучасниками, або тільки нещодавно пішли з життя. Було б нерозумно намагатися відкопати у більш-менш віддаленому історичному минулому видних діячів культури і мистецтва. Вираз «сива давнина» по відношенню до Донецька втрачає свій сенс. На відміну від Афін і Єрусалима, Парижа і Рима, Києва і Москви, під бруківками вулиць яких закопана багатовікова історія, Донецьк не може похвалитися тривалим періодом, необхідним для накопичення соціокультурних досягнень по справжньому світового рівня.

Отже, нетривалість історії Донецька (місту просто не вистачило часу «настоятися» і «заграти»), архетип Дикого поля, відсутність у місті сильної інтелектуальної традиції, власної міфології обумовили відчуття тимчасовості й марності культурної творчості. Здається, що народженому промисловою революцією Донецьку все ж вдалося максимально використати відпущений Кайросом короткий, як виявилось, історичний період для свого перетворення на справжній мегаполіс. Йому вже не загрожує сумна доля Клондайка, покинутого жителями після вичерпання золотої копальні. Закінчення індустріальної ери спричинило кризу, але на відміну від десятків інших, нині депресивних міст Донбасу, вугільна та металургійна промисловість не стали для Донецька єдиними «містоутворювачами». До війни Донецьк був не лише центром однойменної області, а й неофіційною столицею всієї Східної України, на якій проживало біля 8 млн. населення. Донецьк вигравав за рахунок своєї багатопрофільності, будучи не тільки

промисловим, але й великим торговельним, транспортним, спортивним, туристичним, науковим, освітнім, культурним (в тому числі релігійним і філософським) центром.

І все ж таки, донецькі філософи висловлювали свою занепокоєність хиткістю і неміцністю стану рідного міста у фазі розквіту, поглибленням соціальної диференціації. Незважаючи на те, що окремим донеччанам все ж вдалося «вхопити Кайроса за чуб» і злетіти на вершину соціальної драбини, більшість населення Донецька була і залишається радянськими людьми, відповідно вихованими на цінностях праці, взаємодопомоги і колективізму. Нові часи не стільки їх переробили, скільки сформували комплекс неповноцінності.

Своєрідний підсумок дискусії підвів професор Володимир Білецький, узагальнюючи висловлені думки у вигляді питань: Чи вдасться Донецьку втриматися на досягнутій висоті, використавши запас міцності, зароблений протягом індустріальної доби? Чи достатньо у нього інтелектуальних потужностей, щоб перетворити грошову масу на духовні цінності й зразки культури? Чи гарантоване Донецьку гідне місце в майбутньому і чи не піде він шляхом американського Детройту?

Відвідуючи час від часу Донецьк, прогулюючись напівпустими вулицями і згадуючи сьогодні ту дискусію в обласній бібліотеці імені Н.К. Крупської, вкотре переконуюсь, наскільки небезпідставними були висловлені тоді інтуїції. Війна на Сході України перекреслила поступальний рух міста. Попри химерний статус «столиці ДНР» Донецьк, безумовно, більше втратив від розриву з Україною, аніж отримав від дружби з РФ.

Доля розкидала авторів «Метафізики» і учасників презентації по світу. Хтось переїхав до Києва, хтось – до Вінниці, хтось пройшов через підвали і тюрми ДНР. Але поставлене тоді завдання раціональної рефлексії прихованих смислів Донецька залишається актуальним як ніколи раніше.

Додонов Роман
Київ, 24.02.2018

КРИЗА ЕКСПЕРТНОГО СЕРЕДОВИЩА ТА НОВІ ЗАВДАННЯ, ЩО СТОЯТЬ ПЕРЕД НИМ

У будь-якій країні існує експертне середовище, місія якого – рефлексія об’єктивної ситуації та напрацювання на її підставі рекомендацій про оптимальні дії. Інституційно зазначене середовище сконцентроване в різноманітних дослідницьких установах, так званих «фабриках думок». В ідеалі до рекомендацій експертної спільноти мають дослухатися ті, хто приймає рішення. Це висуває певні вимоги (компетентність, сумлінність, неупередженість) до експертів, на яких лежить значна відповідальність.

Проте інколи буває, що ситуація розвивається не так, як прогнозували експерти, збої трапляються. «Мистецтво аналітика, так само як і дипломата, полягає в тому, щоб спрогнозувати розвиток подій, а потім пояснити, чому все сталося з точністю до навпаки»¹. Але те, що сталося в експертному середовищі України у 2013-14 роках інакше, як «фіаско аналітичного мейнстріму», назвати не можна. Жоден з національних аналітиків не спрогнозував потенційні наслідки протестів у зв’язку зі непідписанням В.Ф. Януковичем угоди про асоціацію з

¹ Александр Сытин: Анатомия провала России в Украине / <http://glavpost.com/post/13jan2015/opinion/11900-aleksandr-sytin-anatomiya-provala-rossii-v-ukraine.html>

Євросоюзом, не передбачив анексії Криму та агресії Російської Федерації на Сході країни тощо.

Цей провал можна порівняти хіба що з крахом «совєтології». Тоді експерти теж до останнього моменту продовжували стверджувати, що СРСР живучий, як ніколи. Прикладів тому безліч. У 1984 році видатний американський економіст, один з розробників теорії конвергенції Джон Гелбрейт писав: «Російська система складе іспит, оскільки на відміну від західної промисловості вона повністю використовує людські ресурси». Помилялися щодо перспектив існування СРСР і багато провідних совєтологів, зокрема Северин Бялер з Колумбійського університету. «Радянського Союзу в найближчі десять років не торкнеться криза системи, оскільки він – гордий володар величезних невикористаних ресурсів, які можуть забезпечити йому політичну і суспільну стабільність і дозволити пережити навіть найбільші труднощі», – стверджував він у 1982 році. Не вірив у можливість швидкого розпаду СРСР навіть Генрі Кіссінджер, якого називають Архітектором нового світопорядку. Він зізнався, що так і не зрозумів раціональних спонукальних мотивів, які змусили М.С. Горбачова йти шляхом державної дезінтеграції.

В Україні експертне співтовариство було інституціалізоване в березні 1992 року створенням Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України (НІСД). Обслуговуючи інтереси Адміністрації Президента, і сам Інститут, і його директор абсолютно «прогавили» Євромайдан та можливість соціального вибуху.

Перемога Майдану призвела до перезавантаження провідних експертних центрів. У лютому 2014 року після свого звільнення экс-глава Адміністрації президента Сергій Льовочкін заснував Інститут стратегічних досліджень «Нова Україна». Керівником його став Андрій Єрмолаєв. Головним питанням у роботі інституту стане євроінтеграція, зокрема – робота над відновленням переговорного процесу з Європейським Союзом, розробка стратегії модернізації країни та обговорення нових стратегій за участю громадянського суспільства. А 5 серпня 2014 року директором НІСД при Президентові України був призначений академік Володимир Павлович Горбулін. Існують й інші експертні центри.

Всього ж в Україні зафіксовано 64 «фабрики думок», з яких активно функціонують десь 15-20.

У сусідній Росії ситуація складніша. Тут експерти, що вписалися раніше в пострадянський ліберальний контекст, намагаються створити для себе нову – імперську нішу, працюючи в руслі консервативної модернізації. Адже все, про що говорили російські «експерти», починаючи з кінця 1990-х років, про Росію і Захід, розходилося з реальністю:

- у РФ так і не відбулося ліберальної революції;
 - Б.М. Єльцин не був демократичним реформатором;
 - партнерство Росії і Європи не призвело ані до російської модернізації, ані до їх «союзу»;
 - «перезавантаження» не мало наслідком зближення Америки і Росії;
 - ринкова економіка не стала двигуном демократії;
 - Росія виявилася зовсім не постімперською державою.
- Продовжувати цей список аналітичних провалів можна до нескінченності.

Важливим чинником, що завадив експертам віддзеркалювати об'єктивну картину подій, став «людський фактор». Яскравим прикладом у цьому плані є ситуація у Російському інституті стратегічних досліджень (РІСД), описана О. Ситіним у статті «Анатомія провалу Росії в Україні». До 2009 року ця установа підпорядковувалась безпосередньо Службі зовнішньої розвідки, але сьогодні вона належить структурі Адміністрації президента РФ. Директором її став колишній генерал-лейтенант держбезпеки Леонід Решетніков – людина віруюча, воцерковлена, цариця інтересів якої – історія російських офіцерів, що емігрували у 1921 році на о. Лемнос. Поступово під інтереси першої особи в Інституті почали підлаштовувались тутешні «експерти». За цих умов про неупередженість та об'єктивність вже не йшлося.

«До початку третього терміну президентства В. Путіна в Інституті остаточно оформився православно-імперський начальницький блок Л. Решетнікова, Т. Гузенкової і М. Смоліна. Було розгорнуто інформаційно-пропагандистське забезпечення реалізації проекту євразійської інтеграції. Керівництво Інституту використовувало його як власний бренд. Був створений

Євразійський форум РІСД з періодичними дорогими міжнародними конференціями»¹.

До 2013 року під егідою Інституту знаходилась вже досить розгалужена мережа проросійських експертів. Зокрема в Україні до їх числа належав Ростислав Іщенко – президент Центру системного аналізу та прогнозування. «Системний аналіз» насправді полягав у елементарній антидержавницькій пропаганді та доведенні тези про принципову неможливість існування Української держави. Наприклад, у жовтні 2011 року у статті під назвою «Чому ні!» Р. Іщенко писав: «Відсутність знаку питання в заголовку – не помилка. Це не питання. Це твердження. Україна не відбулася як самостійна держава і ніколи вже не відбудеться. Для когось це трагедія, для когось – надія. Багато хто чекає і вже втомилися чекати, зневірилися в тому, що цей політико-географічний фантом коли-небудь звалиться. Багато хто продовжує вірити в диво і сподіваються, що якимось дивним способом держава, яка не потрібна власному народу, все ж врятується»².

Подібні «експерти», стурбовані більше гонорарами, аніж достовірністю власних прогнозів, прогавили і Майдан, і російсько-український конфлікт.

Зокрема, колектив РІСД відверто перейшов «від слів до дій» і замість якісної аналітики розгорнув кампанію щодо легітимації анексії Криму та подій «руської весни» на Сході України.

«Був організований збір коштів на підтримку борців Донбасу, в РІСД знайшов притулок Володимир Рогов, який втік з України. Співробітник Інституту Є. Попов, якого, незважаючи на його повну профнепридатність директор тримав на роботі за його православно-націоналістичні погляди, розгорнув у Ростові-на-Дону широку діяльність з допомоги «донецьким повстанцям і борцям з фашизмом, борцям і вмираючим за «руський мір». Інститут, щоправда в глибокій таємниці, взяв безпосередню участь у проектах «Слов'янська гвардія», «Російська сектор» і «Російський вектор». Навесні (2014 року – Р.Д.) тональність кореспонденцій стає все більш войовничою і хвацько-пропагандистською. Аналітична складова зусиллями Т. Гузенкової і підтримуючого її Л. Решетнікова була знівельована практично до нуля. Проте десятками йшли записки про необхідність формування в українському тилу бойового проросійського підпілля, засилання

¹ Там само.

² Іщенко Ростислав. Почему нет! <http://blog.i.ua/user/2677337/801669/>

диверсійних груп, підготовки до стрибка на південь у напрямку Маріуполь – Миколаїв – Одеса і створення Великої Новоросії, що включає Придністров'я, яке, подібно до Криму, мало об'єднатися з Росією. Водночас жодного слова не було написано про можливий опір України, мобілізацію армії і добровольчих формувань, а потенційні санкції, їхні наслідки, реакція США і європейських країн НАТО навіть не обговорювалися. Наприкінці жовтня частим гостем на інститутських заходах став Гіркін (Стрелков), якого Л. Решетников неодноразово публічно називав своїм другом. По мірі того як проект «Новоросія» все більше демонстрував неспроможність і некерованість, а з Кремля почали надходити сигнали про неготовність вплутуватися в повномасштабну війну з Україною і здійснювати кидок через Маріуполь на Придністров'я, яке має для керівництва РІСД якесь незбагненно сакральне значення, стала очевидна експертна вина Інституту в процесі прийняття (підтримки) рішень, що призвели Росію до серйозної економічної і міжнародної кризи»¹.

Поки, мабуть, зарано оцінювати міру провини «експертів» РІСД та їхнього впливу на вище російське керівництво у його агресивній політиці щодо України. Але вже зараз ми маємо усвідомити, що подібні «експерти» не збираються здаватися. Навпаки, вони висловлюють готовність продукувати нові міфи.

Сьогодні пропонуються різні варіації на імперську тему: Захід проводив версальську політику і не поважав Росію; Захід обмежує сферу свободи Росії; США дестабілізують міжнародні відносини; розширення НАТО – головна причина українського конфлікту; Захід через санкції прагне скинути Путіна; Росія відстоює свій суверенітет. Експерти-охранители і самі розуміють неповноцінність своєї логіки, дурними їх не назвеш. Вони усвідомлюють, що почали працювати як ідеологи, що не тільки підриває їх репутацію, а й дискредитує професію. Проте іншої можливості для свого існування вони не бачать.

Як зазначає російський політолог Лілія Шевцова, «...виникла відчайдушна потреба в новому поколінні експертів, не пов'язаних ані з провалами межичасся, ані зі спробами легітимізувати самодержавство Воєнного Часу. Їм доведеться прийти на випалене поле й створювати наново і аналітичну репутацію, і довіру до неї. Втім, нам доведеться відтворювати всю інфраструктуру

¹ Александр Сытин: Анатомия провала России в Украине. <http://glavpost.com/post/13jan2015/opinion/11900-aleksandr-sytin-anatomiya-provala-rossii-v-ukraine.html>

російського суспільного і політичного життя, яка була дискредитована, деморалізована або знищена в останнє двадцятиріччя»¹.

У зв'язку з цим перед експертним співтовариством стоять нові завдання, серед яких:

- 1) постійна аналітична робота, спрямована на неупереджене осмислення і пояснення смислу ситуації особам, що приймають рішення;
- 2) підвищення якості прогностичної діяльності;
- 3) рішуча відмова від виконання ідеологічних замовлень (експерт не зобов'язаний бути пропагандистом і агітатором);
- 4) визначення системи критеріїв ефективності аналітичної репутації, без якої процедура підміни експертизи міфотворчістю буде можлива й надалі;
- 5) розробка професійного Кодексу експертного товариства, що включає етичні норми експертної діяльності.

Саме новому поколінню експертного середовища України, яке не пов'язане ані зі злочинною владою В.Ф. Януковича, ані з неоімперськими амбіціями В.В. Путіна, належить вирішувати, як виходити з інтелектуального паралічу і думати про конструктивну та креативну сторони процесу примирення після неминучого закінчення війни на Донбасі.

Додонов Роман
Донецьк, 28.12.2014

¹ Шевцова Лилия. Итоги года. 2014 год — конец иллюзиона?
<http://ej.ru/?a=note&id=26801>

ДОНЕЦЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ: ЧИ ВАРТО УКРАЇНІ НА НЕЇ РОЗРАХОВУВАТИ?

Сьогодні багато говорять про гуманітарну складову вирішення конфлікту на Сході України, про реінтеграцію, деокупацію, у зв'язку з чим постає питання про суб'єкта проведення в життя відповідної програми. Природним її реалізатором, в силу специфіки професійної діяльності, є інтелігенція.

Саме вона формує і ретранслює цінності та ідеали, оцінює і виправдовує події, що відбуваються, задаючи духовний вектор розвитку суспільства. Будучи носієм знань, вона має високий рівень рефлексії, її не так просто «обдурити» пропагандистськими телефальшивками. Справжня інтелігенція, насамперед російська, завжди перебувала в опозиції по відношенню до влади. І влада боялася її сміливих, критичних суджень, часом переслідуючи, часом підкуповуючи окремих її представників.

А як же з донецькою інтелігенцією? Чи можна на неї розраховувати і в якій мірі вона несе відповідальність за те, що сталося? Як примітивно показують українські ЗМІ, на Донбасі взагалі не було інтелігенції: культивувалася думка про населення

Донбасу як про люмпенів, маргіналів, «титушек». Ця помилкова установка ображати місцеву мислячу еліту і прищеплювати їм комплекс неповноцінності, дорого вартувала Україні навесні 2014 року, коли в момент рівноваги сил тисячі донецьких і луганських інтелектуалів зайняли вичікувальну позицію.

Звичайно, регіональні відмінності існують. І перше, що кидається у вічі - це велика питома вага в структурі інтелігенції інженерів і техніків, працівників НДІ та технічної освіти.

Вони обслуговували потреби індустріального комплексу, традиційно дистанціюючись від політики. Аргументи їх дуже прості: «Істини математики, фізики, механіки, гірничої справи принципово не зміняться від того, в якому державному устрої існуватиме Політех: чи то в СРСР, чи то в Україні, чи то в ДНР».

Так само розмірковують і медики: людей потрібно лікувати завжди, а тим більше – коли йде війна. Гуманізм і раціональність в цьому є, адже не можна кинути, наприклад, кардіологічне відділення з усіма хворими людьми похилого віку, пологовий будинок з породіллями, онкологію з людьми, які не повинні втратити надію на майбутнє. У зв'язку з цим виробляються «норми виправдання», і вони мають бути взяті до уваги.

З іншого боку, інтелігенція гуманітарна була представлена значно скромніше, у всякому разі, відчутно менше в порівнянні з Харковом, Києвом, Одесою. Так повелося з радянських часів, та Україна за 25 років незалежності не особливо задумувалася над тим, щоб ситуація з гуманітарною інтелігенцією радикально змінилася. Більше того, Міністерством освіти і науки України багато років проводилася планомірна політика, спрямована на знищення гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах і скорочення обсягу викладання історії, політології, філософії.

Тим часом, інтелектуали Донбасу – люди творчі, культурні, високоосвічені, думаючі, що працюють над собою. Найшвидше, при виборі політичної позиції були заторкнуті найтонші струни душі, ментальні установки людей, стереотипи, які формувалися роками і в полоні яких знаходиться наша свідомість.

Донецька інтелігенція не є монолітом. Вона розколота в світоглядному відношенні, а її політичні орієнтири можна представити у вигляді спектра взаємовиключних позицій.

На одному фланзі – ті, хто розпад Союзу і появу на його території незалежних держав вважали історичною помилкою, що вимагає виправлення. Прихильники імперської ідеї, які оперують риторикою позаминого століття, ідеологи «руського міра», євразійства і православної цивілізації ніколи не визнавали за Україною права на існування. Вони духовно пов'язані з Росією, Україна для них – це німецький або австрійський проект часів Першої світової війни. Політичною метою для них є відновлення імперської величі Росії, що не передбачає альтернативної (української чи будь-якої іншої) державності. *Ein Volk, ein Reich, ein Führer*.

Задовго до подій на Майдані вони готували громадську думку до можливого приєднання до Росії. Це з їхньої подачі при кафедрах суспільних наук вузів Донецька та Луганська з'явилися філії «руського міра». Майданчиком для оприлюднення їхніх поглядів став «*Русский центр*» в Донецькій обласній бібліотеці імені Н.К. Крупської. Войовнича частина інтелігенції, яку практично неможливо переконати, веде війну за вищі ідеали, готова до жертв, в тому числі в своїх лавах. «Руська весна» 2014 року стала для них апогеєм, багато з них були приголублені новою владою, деякі і зараз засідають у «верховних рада» Л/ДНР.

До цієї групи примикає частина ентузіастів-будівельників нових «народних республік», які свідомі того, що «кримський варіант» на Донбасі не відбувся, і регіону треба йти своїм власним шляхом.

Головним меседжем цієї категорії є теза: «Ми будемо молоду республіку». Стелею їх політичних амбіцій є консервація статусу «ДНР» і «ЛНР» і визнання їх світовим співтовариством. У рядах цієї частини інтелектуалів дуже сильні критичні на адресу України настрої.

Багато з них мають досвід «ходіння до Києва» за часів правління Януковича і добре знайомі з непривабливим зворотним боком української олігократії. Віри в те, що в Україні можна щось змінити, у них вже не залишилося, а тому весь свій конструктивний заряд вони спрямували на легітимацію регіональної державності.

Третя позиція більш поміркована і представлена зайнятими розумовою працею людьми, які намагаються дистанціюватися від

оцінки подій, що відбуваються, і політики взагалі. Серед них чимало скептиків, нігілістів, які навмисно закривають очі на безперспективність псевдо республік й продовжують чесно та сумлінно виконувати свою роботу. Це ті, хто, займаючись улюбленою справою, впритул «не помічає портретів Сталіна на центральній вулиці Артема». Лікарі й учителі, інженери й викладачі вузів в дилемі «посада» або «принципи» віддали перевагу першому.

Ілюструючи цю установку, можна згадати випадок з Імануїлом Кантом, який після Семирічної війни і приєднанням Східної Пруссії до Росії, надіслав імператриці Єлизаветі Петрівні прохання дати йому посаду професора, за що готовий прийняти російське підданство. *«Готовий померти в моїй глибокій відданості вашої імператорської величності наіверноподданнейшій раб Імануїл Кант. 14 грудня 1758»*. Історичний і життєвий досвід підказує, що професіоналів цінують за будь-якої влади, а знайти нове робоче місце нині дуже важко.

Наступна категорія – це по-українському налаштовані інтелігенти, які в принципі не підтримують «молоді республіки». Частина з них виїхала, частина залишилася в ОРДЛО.

Багато хто відправився «у внутрішню еміграцію», оскільки публічне висловлення своєї позиції стало небезпечним – у всіх на слуху приклади арештів новою владою інтелектуалів за абсурдними та надуманими звинуваченнями. Тих же, хто виїхав зі своїми університетами, НДІ, клініками й театрами на підконтрольну Україні територію, поспішили зарахувати в «зрадники Донбасу». У разі реінтеграції Україна могла б спертися саме на цю категорію, ось тільки чи захочуть ті, хто виїхав, повертатися після тривалого часу – питання відкрите.

Нарешті, «спектр» був би неповним без нечисленного, але безкомпромісного прошарку національно орієнтованої української інтелігенції, вимушеної просто втекти з «Л/ДНР», рятуючи свої життя. Це – активісти проукраїнських політичних партій, представники «Народного руху», «Просвіти» тощо. Вони є нев'їзними, внесені в бази даних як особливо небезпечні елементи і будуть затримані при спробі перетину кордону ОРДЛО.

Член-кореспондент НАМН України, професор Світлана Арбузова покладає відповідальність за повалення української влади на Донбасі саме на інтелігенцію: «...Якби інтелігенція свого часу піднялася з дивану, якби хоча б кожний двадцятий вийшов і заявив окупантам: «Ні, ми з вами працювати не будемо», ми могли б встояти. До того, що відбулося у Донецьку 2014 року, інтелігенція має відношення, вона «піднесла ворогу ключі від воріт»»¹.

На мій погляд, не все так примітивно. Адже були й масові мітинги на підтримку України, і відмови від співпраці з новою владою, і переїзди вишів... Переконана, якщо така ситуація склалася б у будь-якому іншому регіоні України, поведінка тамтешньої інтелігенції не відрізнялася б докорінно від донбаської.

Підводячи підсумок сказаному, слід зазначити, що підходити до оцінки дій інтелектуалів потрібно диференційовано, в жодному разі не засуджувати огульно, «всіх скопом». Люди, які відверто стали на шлях державної зради, заслуговують не тільки на моральний осуд і засудження, але й на покарання. Водночас, до нейтрально налаштованих інтелектуалів потрібен індивідуальний підхід, розуміння ситуації і, можливо, підтримка з боку української влади.

У разі реінтеграції ОРДЛО в Україну логічно буде припустити, що опорою Кієва в регіоні виступить четверта із зазначених категорій інтелігенції. Третя група досить швидко й безболісно примкне до переможців, про що свідчить досвід Слов'янська, Краматорська та інших звільнених міст. А ось представників останньої, радикально налаштованої інтелігенції, необхідно буде навіть стримувати від природних бажань в гранично стислі терміни «українізувати» регіон і навіть помститися опонентам. Як не парадоксально, радикальні погляди даної категорії не менш небезпечні для справи реінтеграції Донбасу, аніж їх проросійські антиподи. Крайнощі завжди сходяться, і в складному політичному питанні державного будівництва легко можна «перегнути палицю», відштовхнувши співчуваючих.

Додонова Віра
Вінниця, 18.11.2016

¹ <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/inteligenciya-mala-skazaty-vorogu-ni>

РОЗДІЛЕНІ УНІВЕРСИТЕТИ – РОЗДІЛЕНЕ СУСПІЛЬСТВО

Освіта – дзеркало суспільства. Ця банальна теза набуває за сучасних умов особливого значення, бо фіксує не лише відображення в соціальному інституті освіти всіх переваг та недоліків соціуму. Освіта є одним з факторів відтворення суспільних відносин, своєрідною мікромоделлю відповідного суспільства. Але, крім того, освіта є потужним інструментом проектування майбутнього. Як говорить китайське прислів'я, «якщо плануєш на рік – сій зерно, на десять років – саджай дерева, на все життя – рости дітей». За допомогою освіти суспільство інкорпорує існуючий образ належного, соціальні норми та соціальні ідеали у майбутні покоління.

Мабуть саме тому державна влада, яка планує існувати більш-менш тривалий час, повинна приділяти освіті, особливо вищій освіті, належну увагу. Без цього держава приречена. І заручником своїм вона робить громадянське суспільство, на плечі якого лягає весь тягар проблем у кризові часи, коли держава виявляє нездатність ефективно виконувати свої функції.

Однією з актуальних проблем, що постали перед українською вищою освітою внаслідок східноукраїнського конфлікту, є «проблема розділених університетів». Вона не є чимось унікальним і новим, адже раніше з аналогічними труднощами стикнулися вищі Придністров'я, Абхазії, Південної Осетії. Проте в Україні ця проблема набула масштабного характеру. З початком 2014/15 навчального року постало питання евакуації із зони АТО 18 українських університетів і 10 академічних інститутів (згодом їх кількість збільшилася).

Майже всі університети перенесли навчальний процес у власні філії в межах Донецької та Луганської областей. Винятком стали Донецький національний університет, що переїхав у Вінницю, Донецький національний університет економіки та торгівлі ім. Михайла Туган-Барановського і Донецький юридичний інститут МВС України, які перебралися до Кривого Рогу.

При цьому практично в кожного з евакуйованих університетів на непідконтрольних територіях залишився свій «клон»: чимало студентів і викладачів відмовилися виїжджати за межі рідного міста, фактично змирившись із захопленнями їх озброєними людьми та перепідпорядкуванням «урядам» самопроголошених республік.

Специфіка ситуації полягає в тому, що вища освіта в Україні поки що залишається цілісною, ієрархічно вибудованою системою, вершину якої становить Міністерство освіти і науки. Саме воно ліцензує спеціальності, контролює проходження студентами основних етапів навчання через єдину комп'ютерну базу даних, видає дипломи і, головне, фінансує вищі на місцях. Декларована автономність університетів залишається тільки на папері. Подолання надмірної централізації вищої освіти складає суть реформ, які нині проводяться.

У контексті сказаного чи не найбільшою проблемою, з якою зіткнулися «розділені університети», є легітимність дипломів про вищу освіту, що ними видаються. Якщо з українською частиною все зрозуміло, студенти, що виїхали, отримують те, що їм обіцяли, тобто документи державного зразка, то у невизнаних університетах Л/ДНР це стає фактором, що зводить нанівець сам сенс їх існування. Маючи вибір між університетами України, Росії,

можливо, навіть Заходу, абітурієнти та їхні батьки навряд чи зупиняться на проблемних у всіх сенсах вишах ОРДЛО.

Усвідомлюючи це, останні бачать порятунок у видачі своїм випускникам паралельних дипломів російських університетів. Ця практика вже існує, і чимало студентів Донецька і Луганська виїжджали в Ростов-на-Дону, Новочеркаськ та інші російські міста для захисту своїх дипломів й отримання документів, що підтверджують отриманий рівень освіти російського зразка. Але все це відбувається суто на індивідуальному рівні, вимагає додаткових витрат і не гарантує автоматичного результату у разі, якщо дипломант не продемонструє високого рівня знань. Рано чи пізно студенти усвідомлять своє становище і нададуть перевагу тим закладам освіти, що працюють у бездоганному правовому полі. До цього слід додати, що деякі університети РФ відмовились від подібних процедур, не без підстав вважаючи, що це може завдати шкоди їхньому міжнародному іміджу.

З іншого боку, перед евакуйованими у Вінницю, Кривий Ріг та інші міста університетами постають проблеми збереження свого контингенту студентів, бо працювати їм доводиться не на «своїй» території. Явно перенасичений пропозицією національний ринок освітніх послуг без особливих труднощів і радо поглине абітурієнтів із Донецької та Луганської областей, кількість яких зменшується з року на рік. Керівництво вишів Вінниці та Кривого Рогу слушно вбачає в евакуйованих університетах конкурентів, які, своєю чергою, здатні відтягнути на себе чимало їхніх потенційних студентів.

Зрозуміло, що від вимушеного розколу університетів постраждали обидві частини. Ті, хто виїхав, втратив всю матеріальну базу – оргтехніку, обжиті аудиторії, обладнані лабораторії. Гостро стоїть проблема з гуртожитками для студентів і квартирами для професорсько-викладацького складу. Ті, хто залишився, скаржиться на припинення фінансування з боку Києва, нерегулярність виплати заробітної плати та стипендій. І ті, й інші схильні звинувачувати у своїх бідах протилежну сторону колективу. Колеги, які десятиліттями працювали на одних кафедрах, раптом стали ворогами. Як завжди, в загальній масі виділяються активісти, схильні виявляти «зрадників» і

«шкідників». На щастя, спостерігається тенденція до вгасання діяльності таких радикалів.

Сьогодні «розділені університети» частково оговталися від завданого їм удару. Заповнено кадрові вакансії, налагоджено роботу в аудиторіях (не тільки в дистанційному форматі), складено декілька екзаменаційних сесій, відбулися випуски, вручено дипломи. І за всією цією повсякденною активністю якось відступає на другий план головне питання – а що ж далі? Чи повернуться евакуйовані університети в рідні пенати? Чи вдасться склеїти розірване? Чи може не плекати надій і заново будувати життя на новому місці? Від відповіді на ці базові питання залежить стратегія розвитку розділених університетів.

На початку осені 2015 р. Міністерство освіти і науки спробувало прозондувати громадську думку щодо можливого повернення, але до якихось конкретних результатів це не призвело. Виглядає логічно, якщо держава евакує з тимчасово окупованих територій свої організації й установи, то після визволення вони повернуться на свої місця. Так було під час Другої світової війни. Але для цього потрібна політична воля, якої, на жаль, не бачимо в нинішнього українського уряду. І стосовно виїзду з Донецька та Луганська, і стосовно потенційного повернення чіткої стратегії в Кабміні, схоже, немає. Натомість самим університетам пропонують «виступити з ініціативою», на яку Київ змушений буде відреагувати. Зручна позиція, яка знімає відповідальність за можливі ризики, а головне – за додаткове фінансування. Хотіли виїхати – будь ласка, захотіли повернутися – не заперечуємо. Але всі проблеми, пов'язані з цим, вирішуйте самі.

У своїх інтерв'ю ректори донецьких та луганських університетів в екзистенційно відверто показали, що на серйозну підтримку держави розраховувати не доводиться і що вона, фактично, самоусунулася від вирішення проблем, запропонувавши вишам шукати міжнародних донорів. Очевидно, що сьогодні вкрай бракує цільової державної програми підтримки переміщених вишів.

Донецький національний університет, наприклад, виробляючи стратегію свого розвитку до 2020 р., живе під гаслом «Вінницьке сьогодні, Донецьке завтра». Слід визнати, що не всім це гасло до душі. Навіть усередині колективу немає єдиної думки щодо доцільності та термінів повернення у Донецьк. Одні працівники, які

мусять орендувати квартири за суми, котрі перевищують їхню зарплатню, не бачать сенсу продовжувати роботу й готові вже сьогодні їхати додому. Інші, так би мовити, пустили коріння на новому місці й повертатися взагалі не планують. Звісно, кожен вільний у своєму виборі, але ж ідеться не про індивідів, а про університет як цілісність, як живий організм.

Таким чином, проблема «розділених університетів» в її українському варіанті може вирішитися за умов припинення конфлікту на Донбасі. Тому питання про повернення евакуйованих університетів у Донецьк і Луганськ переходить, як кажуть логіки, в модальну площину: «якщо,... то...». Якщо на Донбасі буде відновлено конституційний порядок, то тоді – й тільки тоді – українські виші, що виїхали, зможуть повернутися на місця своєї постійної дислокації. Є певна черговість повернення України на окуповані території – спочатку армія, служба безпеки, прикордонники. Потім потрібен процес політичного врегулювання: вибори органів місцевого самоврядування, представників до верховних органів влади. Відновлення транспортного сполучення та гривні як засобу платежу. І лише потім можливе повернення евакуйованих університетів та налагодження діалогу з тими колегами, що залишилися під «ДНР» і «ЛНР». Доки ж у Донбасі лунають постріли, безпеки студентам і викладачам ніхто не гарантує. А тому на сьогодні в проблемі «розділених університетів» залишається занадто багато невизначеності, щоб однозначно оцінити їхні перспективи.

Додонов Роман
Вінниця, 12.12.2015

ПРО ПРОБЛЕМИ ПЕРЕМІЩЕНИХ ВНЗ

«Наказ про відступ надходить зненацька», – так починає свою повість «В окопах Сталінграду» київський письменник Віктор Некрасов. Так само зненацька було прийняте рішення про переміщення вишів з Донецька та Луганська. Мало хто з викладачів був готовий до такого повороту в своєму особистому та професійному житті. У липні 2014 року донеччани виїжджали на відпочинок на море, сподіваючись повернутися через тиждень-два, «коли все скінчиться». Тому речей брали обмаль. Але багато хто вже й не повернувся. Не судилося.

З початком осені, першого вересня заняття не розпочалися ані в школах, ані в університетах. Відчувалася безпорадність та розгубленість центральної та місцевої влади, ректорів університетів, всього професорсько-викладацького складу та великої «армії» студентів. Дехто з керівництва вишів до останнього сподівався, що «університети поза політикою» і закликали «не розхитувати човен», утримати від участі студентів у масових акціях. Це виявилось помилкою.

Університети за своєю природою є центрами формування суспільної думки. І в мирні часи, і в період війни вони є вагомим і потужним генератором ідеологічного ресурсу, який жодна з

конфліктуючих сторін не може залишити поза увагою. «Якщо ви не цікавитесь політикою, то це не означає, що політика не цікавиться вами» – ця відома теза влучно описує ситуацію з вишами Луганська і Донецька влітку 2014 року. Нова влада не збиралася терпіти існування українських університетів на території самопроголошених республік.

Можливо, якби українське та університетське керівництво об'єднало зусилля і вже влітку почало вивозити університети, хоча б якусь матеріальну базу, ситуація з переміщеними вишами не була б такою катастрофічною. Натомість революційний романтизм київської влади не давав можливості реально оцінити ситуацію і прийняти раціональне рішення. Більше того, Петро Порошенко пообіцяв закінчити АТО до Дня Незалежності. І поки українські танки йшли Хрещатиком на параді 24 серпня, танки російські захопили Новоазовськ та вийшли на околиці Маріуполя. Здавалося б, запеклі бої під Слов'янськом, збиті літаки та Іловайський котел однозначно давали зрозуміти, що легкого вирішення конфлікту не буде. Але рішучих дій з боку влади не відбулося.

З початком навчального року Міністерство освіти і науки України не надало роз'яснень – що і як треба робити. Університети в зоні АТО залишилися сам на сам зі своїми проблемами. В результаті проукраїнськи налаштовані ректори були замінені на лояльних до нової влади керівників. Орієнтовно до двадцятих чисел вересня більшість луганських і донецьких вишів були захоплені озброєними людьми і мали перейти під юрисдикцію ЛНР або ДНР.

Ідея з виїздом на підконтрольну Україні територію була ініціативою співробітників і навіть студентів. Як пише проректор Донецького юридичного інституту МВС України Олексій Мозуляка, «це було нове випробування для наших педагогів і співробітників – треба було визначитися, чи готові люди залишити все, що було, і їхати від дому, від своїх близьких. Це не всі змогли витримати. Але був плюс: всі, хто виїхав – це команда, тому що виїжджати навмання ніхто би не погодився. Отже, колектив – це, мабуть, єдине, що ми вивезли звідти»¹. До речі, ДЮІ МВСУ

¹ Рябчин О., Гриневич Л. Проблеми діяльності вищих навчальних закладів України, евакуйованих з Донецької та Луганської областей. Міністерство юстиції України. 2015. <https://minjust.gov.ua/news/ministry/uryadoviy-uprovnovajeniy-vzyav-uchast-u-kruglomu-stoli-problemi-diyalnosti-vischih->

вдалося ще в червні відправити «на практику» своїх курсантів у споріднені виші Києва, Харкова, Дніпра (в Луганську обурені батьки блокували КПП університету внутрішніх справ та не дали вивезти луганських курсантів. Дехто з них поповнив згодом лави місцевих ополченців). Ще пізніше озброєні сепаратисти блокували співробітників ДЮІ в актовій залі головного корпусу, захопили територію інституту, влаштувавши там свою базу. Під час обстрілів корпуси ДЮІ зазнали значних пошкоджень.

У кожного з переміщених університетів – своя історія виїзду. До Вінниці переїхав Донецький національний університет, обравши там для себе ім'я Василя Стуса. Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка перебрався до Старобільська, Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля – у м. Сєверодонецьк Луганської області. Донецький національний технічний університет працює у м. Покровськ (колишній Красноармійськ), Донбаська національна академія будівництва і архітектури – у Краматорську, Донецький національний медичний університет – у м. Красний Лиман Донецької області. У Миколаєві влаштувався Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, у Кривому Розі – Донецький юридичний інститут МВС України та Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. Донецький державний університет управління функціонує в Маріуполі, Луганський національний аграрний університет – у Харкові. У Києві відновили свою діяльність Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського, Луганська державна академія культури і мистецтв, Донецька державна музична академія ім. С. Прокоф'єва (остання злилася з Національною музичною академією України ім. П.І. Чайковського). Донбаський державний технічний університет евакуйовано до Лисичанська, Луганський державний медичний університет – до м. Рубіжне Луганської області.

Слід визнати, що переміщення виявилось можливим лише завдяки наполегливій роботі керівництва цих закладів, відданості й патріотизму викладачів і студентів, оскільки держава не стала ініціатором евакуації цих освітньо-наукових інституцій і фактично

не надала допомоги під час самого процесу виїзду. Співробітники самотужки, завдяки своїй сміливості, мужності, неймовірному терпінню та величезному ентузіазму змогли перевезти ВНЗ та налагодити їх роботу на новому місці.

Попри прагнення кожної з розділених частин університетів репрезентувати себе як єдиного – *de jure* чи *de facto* – «справжнього» спадкоємця відомого освітнього бренду, з жовтня 2014 року розпочинається нова історія двох самостійних вишів. Жодна з частин не в змозі підтримувати той стан повноцінного функціонування, який був до війни. Вдаючись до метафори, можна сказати, що «розділений університет» – це як розірвана навпіл книга, кожна з частин якої не може бути прочитана окремо, а власне, якщо і може, то не буде точно переданий зміст, він інтерпретується різними сторонами по-різному, виходячи зі своєї позиції.

На наш погляд, можна виокремити три смислових блоки проблеми переміщених університетів.

По-перше, між розділеними університетами утворилася ідеологічна прірва, яка може бути подолана тільки з реінтеграцією окупованої території до складу України. Тільки в такому випадку може налагодитися діалог та взаємодія. На сьогоднішній день нормальній комунікації заважають багато факторів, серед яких політична нетерпимість, образа людей. На Донбасі всі вважають один одного зрадниками і подолати цей психологічний колапс може тільки мирне життя і час. І хоча керівник координаційного центру переміщених вишів Олександр Кульга наголошує на тому, що «одним з напрямків нашого центру є напрям реінтеграції. На заході 10-11 листопада будуть напрацьовані стратегії та механізми, за якими університети повертатимуться». Він навіть наголошує на тому, що рекомендації надають самі ВНЗ, які вирішують, на яких умовах повернулися б. «Потім ці стратегії мають бути затверджені Міністерством. І вже після цього ВНЗ матимуть змогу повернутися. Сподіваємось, це буде якнайскоріше»¹. Це було сказано 26 вересня 2016 року, і з часом це твердження все більше виглядає утопічним.

¹ Кучерява Н. Переміщені університети Донбасу: час готуватися до повернення. *Громадська хвиля*. 2015. <https://hromadskeradio.org/programs/hromadska-hvylya/peremishcheni-universytety-donbasu-chas-gotuvatysya-do-povernennya>

Минув 2016, 2017 рік, а університети все більше віддаляються один від одного.

На жаль, на переміщені виші ніхто не чекав і в Україні. Викладачі та студенти, які виїхали, опинилися в стані жебраків, оскільки стипендії та зарплатню в перші місяці не платили. «В 2014-му році люди працювали, не отримуючи зарплатню, студенти навчалися, не отримуючи стипендії. Усе це тривало протягом жовтня, листопада, грудня, січня, тому що ми не могли зареєструватися в казначействі. Ані Державна казначейська служба, ані територіальні органи управління, ані Міністерство освіти – ніхто не знав, як це зробити правильно», – згадує проректор з науково-педагогічної роботи, міжнародних зав'язків та розвитку Лариса Самосьонук. В Донецькому національному перші проплати пішли в кінці листопада.

Але в таких складних умовах було велике піднесення, розпочинали не просто з нуля, а з мінусів. Місцева влада не надала переміщеним вишам облаштованих корпусів, гуртожитків, житла для викладачів. Завдання здавалися нереальними: майже з нуля, в непристосованих корпусах, де не було ані парт, ані дошок, ані стільців необхідно було налагодити навчальний процес. Треба було зберегти тих студентів, які переїхали разом з університетом, оскільки з гуртожитками були не просто проблеми, а катастрофа – їх не було, або виділена жалюгідна кількість місць. З житлом для викладачів ситуація була не кращою: вони кинулись знімати житло, вартість якого чомусь з приїздом «донецьких» зросла втричі. Але, незважаючи на побутові труднощі, важку соціальну адаптацію, саме цей період відтворення університетів був найпродуктивнішим.

Проблеми функціонування вишів-переселенців зумовили необхідність термінового вирішення питання їх виживання, яке ускладнювалося ще й жорсткою конкуренцією на ринку освітніх послуг. Ініціативною групою Координаційного центру за підтримки МОН було створено Раду ректорів переміщених ВНЗ. На круглому столі «Проблеми діяльності вищих навчальних закладів, евакуйованих з Донецької та Луганської областей», що відбувся у профільному парламентському комітеті, ректори, професори та студенти переміщених вишів виокремили основні проблеми, а саме: юридичний статус переміщених закладів; чинність ліцензій та акредитацій; боргові зобов'язання, що виникли ще до вимушеного

переміщення; кількість викладацьких ставок, яка залежить від кількості студентів; організація вступної кампанії в умовах неможливості скласти ЗНО на окупованих територіях тощо.

В результаті тісної співпраці з керівництвом переміщених ВНЗ було зроблено життєво важливий крок, спрямований на збереження наукового потенціалу Донбасу та Криму – розроблений, поданий до Верховної Ради України та прийнятий Закон України № 4718 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ), які були переміщені з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження»¹.

На думку проректора з навчальної роботи Донбаського державного технічного університету Валерія Соколенка, «буде закон, який дозволить нам рухатися далі, буде можливість вже вирішувати проблеми нашого рівня. Ми не просимо грошей, ми просимо допомоги у закритті тих вузьких місць, в першу чергу законодавчих, пов'язаних з процесом навчання. Усе інше ми зробимо самі»².

Отже, наведемо деякі положення закону, що регулюють діяльність переміщених вишів на території України.

«Ліцензії та акредитаційні сертифікати тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ) на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти, що на день переміщення з тимчасово окупованої території та з населених пунктів на території, яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження, були чинними та продовжують діяти до повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України або дати завершення антитерористичної операції».

«Тимчасово переміщені вищі навчальні заклади зберігають за собою статус національних без вимоги його підтвердження до

¹ Про внесення змін до деяких законів України щодо діяльності вищих навчальних закладів, наукових установ, переміщених з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноважень. *Відомості Верховної Ради*. 2016. <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1731-19>

² Соколенко В. Переміщенні ВНЗ: три роки на новому місці. Вища освіта – портал. 2016. <http://vnz.org.ua/statti/9793-peremischenni-vnz-try-roky-na-novomu-misti>

повернення тимчасово окупованої території під загальну юрисдикцію України або дати завершення антитерористичної операції».

«Особливості встановлення нормативів чисельності осіб, які навчаються, на одну посаду науково-педагогічного та наукового працівника у тимчасово-переміщених вищих навчальних закладах (наукових установах) визначаються Кабінетом Міністрів України».

«Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти та науки має право ініціювати реорганізацію тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ) шляхом злиття чи приєднання однієї юридичної особи до іншої в порядку та на підставах, визначених Кабінетом Міністрів України».

Крім того, законом встановлюється мораторій на виконання договірних зобов'язань та на нарахування пені й штрафів на основну суму заборгованості за кредитними та іншими договірними зобов'язаннями переміщених ВНЗ.

По-друге, потрібно чітко усвідомлювати, що університети-переселенці перевезли на нове місце частину колективу та юридичний статус, тоді як майже всі потужності: аудиторії, лабораторії, обладнання, бібліотечні фонди залишились на непідконтрольній території. Саме тому університети, які виїхали, постійно будуть відчувати своєрідний «комплекс меншовартості», їм треба доводити, що переїхавши, вони спроможні надавати освітні послуги не гірше за ті вищі, які є в близькому освітньому оточенні. «Нам нічого не віддали з університету, навіть нашу інтелектуальну власність. У кого що залишилося вдома на комп'ютері, те змогли взяти. З університету ми не взяли нічого», – в.о. ректора Донецького державного університету управління (переміщеного) Світлана Марова¹.

В Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ), які були переміщені з тимчасово окупованої території та з населених пунктів, на території яких органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження» в статті 8 прописано в пункті 4 прописано:

¹ Марова С. Переміщені ВНЗ: три роки на новому місці. Вища освіта – портал. 2016. <http://vnz.org.ua/statti/9793-peremischenni-vnz-try-roky-na-novomu-mistsi>

«Держава сприяє відновленню матеріально-технічної бази тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ). Засновник (засновники) тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ) державної та комунальної форми власності сприяють наданню вільних приміщень, які знаходяться в їхній сфері управління, для організації навчального процесу та/або проживання здобувачів вищої освіти і працівників таких закладів (установ)».

Більше того, розділ IV доповнили пунктом 6 наступного змісту: «Правом взяття на соціальний квартирний облік також користуються працівники тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ) за місцезнаходженням тимчасово переміщеного вищого навчального закладу (наукової установи), при наявності довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи». Щоправда, за три роки перебування вишів на підконтрольній території, українська влада так і не спромоглася не просто надати житло, а сплачувати за орендоване хоча б якусь частку. Отже, державної підтримки виші-переселенці не відчують, натомість дуже часто відчують опір місцевої влади. Ставлення держави до переселенців переноситься і на всі структури, які перевезли переселенці в Україну.

По-третє, вже сьогодні досить відчутною є тенденція до неповернення університетів-переселенців на місце своєї постійної дислокації. Вони поступово асимілюються в місцевий освітній простір, втрачають свої особливості і навіть змінюють назви. Безумовно, коріння залишиться, але ментальні особливості території впливатимуть на подальший розвиток освітнього закладу. Також треба враховувати той факт, що абітурієнти переміщених вишів – це не тільки жителі Донбасу, це жителі інших регіонів України. Мається на увазі Донецький національний університет імені Василя Стуса, який знаходиться в Вінниці, і в якому вже зараз серед студентів перших курсів переважають жителі вінницької та інших областей центральної України. Щоправда, у 2017 році Міністерство освіти і науки України розробило документ, який значно спрощує можливість отримання української освіти абітурієнтам, місцем проживання яких є територія проведення АТО. Створені освітні центри «Донбас-Україна» в деяких українських університетах, наприклад, Донбаській державній машинобудівній академії, ДонНУ імені Василя Стуса,

Приазовському державному технічному університеті, Маріупольському державному університеті, Донбаському державному педагогічному університеті, Азовському морському інституті Одеської національної морської академії тощо. Завдяки цьому проекту дітям з території ОРДЛО відкривається більш простий шлях для отримання атестату і вступу до ВНЗ на території України. Без перебільшення можна сказати, що освітніми центрами «Донбас-Україна» можна пишатися. Це дійсно реальне піклування і державна підтримка тих, хто дуже цього потребує.

Отже, здавалося б, «питання збереження переміщених вищих навчальних закладів – це питання національного престижу України», і влада має це усвідомлювати. Проте, далеко не всі проявляють толерантне ставлення до університетів-переселенців. Більше того, для деяких народних обранців переміщені університети наче «кістка в горлі», або ракова пухлина, яку треба видалити. От переймаються вони питаннями: як розпорядитися університетом у екзилі?

Йдеться про законопроект «Про тимчасово окуповану територію України», яке вже за третьою редакцією подає фракція «Самопочі» й, зокрема, О. Сироїд. Так, у статті 7 «Забезпечення права на освіту» тимчасово переміщені вищі навчальні заклади (наукові установи), зокрема у пунктах 3, 5, 6 йдеться про явну дискримінацію прав вишів-переселенців.

3. Ліцензії та акредитаційні сертифікати тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ) на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти, що на день переміщення з тимчасово окупованої території, були чинними, анулюються.

5. Центральний орган виконавчої влади у сфері освіти та науки має право ініціювати реорганізацію тимчасово переміщених вищих навчальних закладів (наукових установ) шляхом злиття чи приєднання однієї юридичної особи до іншої в порядку та на підставах, визначених Кабінетом Міністрів України.

6. Тимчасово переміщені вищі навчальні заклади не зберігають за собою статусу національних та потребують підтвердження цього статусу в порядку визначеному центральним органом виконавчої влади у сфері освіти та науки¹.

¹ Федорчук С. Внутрішньо переміщені особи: від медіа-образу до реальності. Незалежний культурологічний часопис. 2015. <http://www.ji->

Запропонувати щось подібне можна було, лише керуючись таким гаслом: «закриємо університети-переселенці, і державні кошти заощадимо і сепаратистів не будемо плодити». На наш погляд, тут постає проблема дійсного та показового патріотизму. Можна волати про те, як ми любимо Україну, як ми пишаємося нею, проте вчити своїх дітей за кордоном, а можна не галасувати так, але у лиху годину зробити важкий вибір на користь України та її освітнього простору.

На щастя переміщених вишів, позиція влади в цьому питанні кардинально інша. Як наголошує міністр освіти Лілія Гриневич, «Україна має усвідомити, що переміщені ВНЗ – це не лише проблеми, які ці заклади мають, це й можливості збільшити палітру спеціальностей, які викладають у різних регіонах України. Наприклад, у Кропивницькому до того, як туди переїхав один із медичних ВНЗ, не було медичних вищих навчальних закладів. Тепер регіон має власний медичний виш»¹. Отже, Україна збагатилася, і це треба усвідомлювати нашим політикам, оскільки виші могли і не виїхати з окупованої території.

Таким чином, необхідно розмежувати об'єктивні труднощі, з якими зіткнулися університети-переселенці, і суб'єктивні проблеми, які штучно намагаються створити деякі українські політики. Ставлення до університетів-переселенців і влади, і суспільства – це показник зрілості демократії, рівня толерантності, розвитку етичної раціональності в суспільстві.

Слід чітко усвідомлювати, що реінтеграція зі своїми вишами на окупованій території на сьогоднішній день неможлива. Доки територія ОРДЛО не буде реінтегрована в Україну, доти проблема повернення є лише мрією. На переміщені виші там ніхто не чекає. Доцільно говорити швидше про інтеграцію переміщених університетів у освітньо-науковий ландшафт України, яка вже відбувається. Але, реінтегруючись, треба не втратити позитивних

magazine.lviv.ua/2015/Fedorchuk_VPO.html

¹ Рябчин О., Гриневич Л. Проблеми діяльності вищих навчальних закладів України, евакуйованих з Донецької та Луганської областей. Міністерство юстиції України. 2015. <https://minjust.gov.ua/news/ministry/uryadoviy-upovnovajeniy-vzyav-uchast-u-kruglomu-stoli-problemi-diyalnosti-vischih-navchalnih-zakladiv-ukraini-evakuyovanih-z-donetskoj-ta-luganskoi-oblastey-21788>

надбань вишів, які переїхали, зберегти свою освітню ментальну особливість, дух «альма матер». Випробування, що випали на долю нашого народу, зроблять і без того сильні донбаські виші ще сильнішими, конкурентноспроможнішими, креативнішими. Але держава має якнайшвидше визначитися зі своїм ставленням до них, і не на словах, а по-справжньому підтримати людей, що продемонстрували свою патріотичну позицію.

Додонова Віра
Київ, 07.03.2018

ПРО ЧЕСТЬ І ГІДНІСТЬ ЖУРНАЛІСТА

Інформаційний простір, в якому живе сучасна людина, постійно впливає на неї, в результаті чого прищеплюються стереотипи мислення, концептуальні настанови, формується та змінюється картина світу. І соціальним інститутом, який відповідає за тиражування такої картини світу, є засоби масової інформації. З одного боку, ЗМІ виконують функцію інформування особистості про суспільно значущі події, але з іншого – створюють мовними засобами особливу медіареальність, в якій пересічна людина часто губиться, дезорієнтується, починає видавати бажане за дійсне. В цьому аспекті варто пригадати фразу фундатора аналітичної філософії Л. Вітгенштейна: *«Межі мого світу визначаються межами моєї мови»*. Функція мови в епоху постсучасності полягає не стільки у відображенні світу, скільки в його конструюванні, яке відбувається завдяки такому феномену як дискурс. Одним із різновидів дискурсу є політичний дискурс.

У сучасній науковій літературі дослідження політичного дискурсу передбачає аналіз усіх семіотичних систем, а мовним матеріалом виступають заяви політиків, політичних оглядачів та коментаторів, публікації в ЗМІ, матеріали спеціалізованих видань,

що стосуються різноманітних аспектів політики. Вважається, що політичний дискурс є відкритим для всіх членів мовного простору. Специфіка політичного дискурсу, який присутній у всіх видах ЗМІ, полягає в тому, що він забезпечує передачу населенню політичних та ідеологічних настанов, суб'єктивних, доволі часто, упереджених оцінок подій, шаблонів мислення.

Включення в дискурсивне інформаційне поле пересічного громадянина дає можливість маніпулювати його свідомістю. Сутність маніпуляції, на думку С. Кара-Мурзи, наступна: *«ми не будемо тебе примушувати, ми вліземо до тебе в душу, у підсвідомість, і зробимо так, що ти захочеш»*. Маніпулятивні дії спрямовані на те, щоб «приручити» іншого, «спіймати на гачок», «прибрати до рук», тобто перетворити об'єкт на маріонетку, слухняне знаряддя в руках маніпулятора. Отже, поступово «ловиться на гачок» завдяки плідній діяльності журналістської «касти» все населення України.

Як говорив російський політтехнолог Марат Гельман, якщо ти працюєш у газеті, то це можна порівняти зі стріляниною з автомата, а якщо ти працюєш на ТВ, то це все одно, що управляти бомбардувальником. Журналісти – це бійці «мисленнєвого» фронту, бо вони змагаються за свідомість людини, за її ціннісні настанови та пріоритети. Саме тому одними із найважливіших проблем сучасної журналістики є проблеми об'єктивності інформації та відповідальності за СЛОВО.

На цій проблемі зосереджують свою увагу багато українських журналістів. Так, викладач школи журналістики УКУ Отар Довженко вважає, що: *«відповідальність – це найдражливіше питання... Межа між блогінгом і журналістикою лежить там, де людина перестає робити для себе, а робить для аудиторії. Починає орієнтуватися на потреби аудиторії і зобов'язана робити щось, що від неї чекає аудиторія»*. Наталя Курдюкова, одна із засновниць проекту «Накипело» (Харків), наголошує, що питання відповідальності – це основне питання журналістики та будь-кого, хто бере до рук камеру, або просто намагається розповісти якусь історію. *«Журналіст має право висловлювати свою позицію, але в колонках. Несе відповідальність за формування свідомості населення»*, – акцентує увагу на розмежуванні новин та коментарів Анастасія Канарьова.

Сьогодні мало видати сенсаційне повідомлення. На думку представниці DW Akademie Беттіни Руйгіс, «охопити всі потоки інформації та думок в соцмережах стає дедалі важче. Тому новий виклик для журналістики – вибрати з масиву інформації головне та надати не лише факти, а аналітику, статистику, допомогти побачити повну картину й зробити висновки»¹. Але, з одного боку повна картина дасть шанс на об'єктивність, а з іншого, може створити такий образ події, який пересічний громадянин просто бездумно «проковтне». Проблема об'єктивності інформації також пов'язана з війною олігархів в українському медіапросторі, на що вказує Діана Дуцик, виконавчий директор ГО «Телекритика» та журналістка. Прикладом цього у вітчизняному медіапросторі є відверта політична та комерційна боротьба між «Інтером» та «Плюсами» на ринку новин. Ще одним із аспектів об'єктивності подачі новин, а відтак і маніпуляції новинами, є замовчування тих із них, які не підпадають під певний «патріотичний наратив». Вважається, що якщо в тебе не провладна позиція, то вона не проукраїнська. Наталя Курдюкова на це якось зауважила, що «Проукраїнська позиція – це в жодному разі не заклик до радикалізму і не підтримка влади. Як ті бійці, які наразі в АТО, зовсім не обов'язково підтримують чинну владу, вони просто захищають свою Батьківщину. Так само і журналісти відстоюють інтереси своєї країни».

Якщо вдаватися до наукових розмислів, то врешті-решт робота журналіста спрямована на пошук істини. Істина – явище складне. Вона носить об'єктивно-суб'єктивний характер. Об'єктивність полягає в незалежності її змісту від пізнаючого суб'єкта. Суб'єктивність істини проявляється в її вираженні, в формі, яку їй надає лише суб'єкт. Тобто об'єктивні події все одно подаються суб'єктивно, тому важко уникнути власної оцінки, а якщо тобі за цю оцінку ще й платять, то, певно, неможливо. Політичні події необхідно розглядати комплексно, неоднобічно, намагатися висвітлити весь спектр позицій з означеної проблеми, тоді може бути реалізована претензія на всебічність розгляду. Журналіст «Нової газети» Ольга Мусафірова зауважує з цього приводу:

¹ <http://www.dw.com/en/dw-akademie/media-development/s-12120>

«На жаль, так склалися обставини, що частина колег свідомо, підсвідомо чи несвідомо цікавиться лише «дружньою», а не «ворожою» стороною – «ворожою» в контексті я називаю жителів Донбасу з іншими поглядами, а не зі зброєю в руках. Усі ми громадяни, більшість з нас патріоти України. Але також треба розуміти, що ставлення до населення, яке з різних причин не виїхало, залишилось по інший бік умовної лінії розподілу, формується і під впливом медіа. Ми займаємось додатковим «розлюдненням» тих, котрі «самі винні», що їх громадянські права порушені. Тавруємо їх як колаборантів, пристосуванців, посібників бойовиків і цим самим поглиблюємо тріщину, яка існувала завжди... На відстані, з Києва, ми бачимо за блокпостами здебільшого однорідну масу «сепарів» і «ватників». Найбільша складність для мене полягає в тому, що дуже хочеться пробитися до свідомості «на тому боці» і все ж таки визначитися, чи зможемо ми колись збудувати з ними єдину країну, чи вони остаточно перетворюються зараз на відрізаний шматок. Поки що для мене питання залишається відкритим»¹.

Отже, для того, щоб пересічній людині мати об'єктивне уявлення про події в Україні й світі та не стати об'єктом журналістської маніпуляції, необхідно вдаватися до серйозної аналітичної роботи, а саме, передивитися новини на всіх каналах, проаналізувати їх суперечливі моменти й скласти власне враження про ситуацію. Можна створити власний віртуальний світ, і тоді ти в ньому господар, а можна жити в створеному для тебе світі журналістами і він уже не належить тобі.

СЛОВО завжди мало велику силу, а в умовах гібридної війни – набуває ще більшої. На мою думку, силу слова можна «втиснути» в діапазон висловів відомих українських літераторів Івана Франка і Лесі Українки. Так, Іван Франко сказав: *«якби ти знав, як багато важить слово, одно сердечне, теплеє слівце»*, наголошуючи на щирості почуттів та думок. Натомість, Леся Українка говорить: *«благословенне слово, що гартує»*. Її слово допомагає вистояти і перемогти. Українська журналістика має рухатися саме в такому діапазоні думок.

Додонова Віра
Вінниця, 12.12.2016

¹ Леся Карлова «Ми не ідемо в зону АТО за сенсацією», – Іван Гребенюк, «1+1» «Журналіст України». 2016. № 3.

БІЛИХ МИСЛИТЕЛІВ – НА СМІТНИК ІСТОРІЇ АБО ФІЛОСОФІЯ ЯК ДЗЕРКАЛО КРИЗИ ДЕМОКРАТІЇ

Цікава новина днями надійшла з Англії. Там студенти Школи східних і африканських досліджень Лондонського університету збунтувалися проти вивчення філософії. Нашому брату-філософу це, звичайно, знайомо. З незрозумілих причин саме в філософії вбачають головного ворога наші чиновники й реформатори вищої освіти, дотримуючись заповіту свого попередника, Міністра освіти Російської імперії П. Ширинського-Шихматова, який заявив у 1849 році, що *«користь від філософії не доведена, шкода ж від неї очевидна»*. У нас що не рік, то нововведення: то в навчальних планах курс «втратять», то години зменшать, то обов'язковий статус дисципліни скасують. Ось тільки від їх реформ загальний рівень освіченості та моральності населення України чомусь не зростає. Але це так, між іншим.

Родзинкою же студентського збурення в Лондоні стала не просто відмова вивчати праці філософів як таких, але вимога виключити з навчальної програми Платона, Декарта і Канта на підставі того, що «вони білі». Тобто хлопці підійшли до питання з

расових позицій. Як зазначає *Telegraph*, студентський союз висловив думку, що більшість філософів в програмі мають бути африканського та азійського походження¹. Пропоновані темношкірими студентами новації повинні стати початком широкої кампанії, спрямованої на «деколонізацію» університету. На їхню думку, якщо й звертатися до філософської спадщини білих, то лише як виняток і з урахуванням «колоніального контексту».

Англійській професурі насилу вдається стримувати своє обурення і залишатися в рамках політкоректності. Зокрема, Роджер Скрутон в своєму інтерв'ю газеті *Mail on Sunday* сказав, що за вимогами студентів криється елементарне невігластво. «Не можна просто взяти й прибрати цілий пласт інтелектуальної діяльності без його дослідження. Очевидно, вони не вивчали те, що називають білою філософією»².

Звісно ж, що суть проблеми полягає не в тому, що не існує в природі темношкірих філософів рівня Платона або Канта. (Передбачаю, що їхні праці припадають пилком десь на полицях в очікуванні свого читача й ми про них просто не знаємо в силу відомої європоцентристської обмеженості й культурного егоїзму білих). І навіть не в тому, що думки класиків філософії є школою логічного мислення, а логіка – це надбання загальнолюдське. Закони логіки (подібно до законів математики) не залежать від форми черепа, кольору шкіри, волосся або очей. Мене, наприклад, анітрохи не ображає, що Платон не є християнином, Декарт – француз, а німець Кант писав латиною. Дані обставини, безумовно, впливають на світосприйняття, але чи можна вважати їх достатньою підставою для того, щоб забути й не знати зовсім?

За всіма цими вимогами відкорегувати в расовому ключі університетську програму проглядається ширша проблема ефективності демократичної процедури прийняття рішень. Як відомо, принципи демократії, покликаної захистити меншість від свавілля більшості, що тимчасово прийшла до влади, вже не спрацьовують. Дві протиборчі сторони конкурують між собою до голосування, яке й повинно виявити більшість, яка приймає рішення, і меншість, яка була в опозиції. У нинішніх же умовах

¹ <http://www.telegraph.co.uk/education/2017/01/08/university-students-demand-philosophers-including-plato-kant/>

² <http://www.bbc.com/ukrainian/press-review-38553412>

конкуренція точиться й після голосування. Меншість, як правило, не погоджується з перемогою більшості, висловлює претензії з приводу чистоти процедури, не змінює своїх принципів в надії колись стати більшістю. Позиції більшості й меншості немовби зрівнюються і більшість змушена рахуватися з наявністю більш-менш впливової сили, яка їй протистоїть.

Досить наочно дана ситуація простежується в політиці, де рідкісні вибори обходяться без перерахунку голосів і звинувачень у фальсифікації. Ми до цього вже звикли, це стало нормою. Наприклад, на нідерландському референдумі 0,6% від усього населення Євросоюзу поставило під питання Угоду про асоціацію України з ЄС. Brexit підриває намір інших 27 держав будувати єдине європейське майбутнє. А в США прихильники Гіларі Клінтон до сьогодні намагаються змінити ситуацію, організовуючи акції протесту під гаслом «Це не мій президент».

Однак в останні десятиліття збої в демократичних принципах вийшли за рамки виборчого процесу й спостерігаються вже і в повсякденному житті. Або, якщо хочете, політизується сама повсякденність. Влада не може не звертати уваги на рухи різного роду меншин – релігійних, етнічних, сексуальних. Але часто ця увага обертається порушенням прав більшості.

Розумним рішенням цієї колізії з «білою» спадщиною філософії було б не огульне заперечення значущості класиків, а органічне вплетення в історію світової філософської думки носіїв тих ідей, які представляють специфічні расові інтереси. Тоді більшість буде доповнено меншістю. Але чомусь міністерські чиновники обирають абсурдний шлях прямування на поводу у бунтарів. «Проігнорувати їх вимоги керівництву навчального закладу буде непросто. Як пише газета, британські університети вже попереджені про те, що їм доведеться дослухатися до думки студентів. У рамках запропонованої реформи вищої освіти уряд планує зробити задоволення студентів від навчання одним з критеріїв системи оцінювання»¹. Загалом, знаходяться свої доводи, що виходять за рамки внутрішньої логіки навчального процесу.

¹ https://www.nytimes.com/2017/01/08/us/politics/russia-turkey-syria-airstrikes-isis.html?hp&action=click&pgtype=Homepage&clickSource=story-heading&module=first-column-region®ion=top-news&WT.nav=top-news&_r=0

Таким чином, у вимогах темношкірих студентів, як у дзеркалі, відбилися загальні тенденції західних демократій, які більше схильні заgravати з активними меншинами, ніж відстоювати традиційні для більшості цінності. Ось тільки до чого це призведе – під питанням.

Додонов Роман
Вінниця, 24.01.2017

НОТАТКИ З ОРДЛО

ЧИ НАСТАЛА ТОЧКА НЕПОВЕРНЕННЯ ДЛЯ «ДНР» І УКРАЇНИ?

Події на Сході України поступово переходять в режим «замороженого конфлікту», тобто життя якимось налагоджується, входить в звично-незвичне русло, хоча емоційний тонус не знижується. Люди живуть в страху і напруженому очікуванні нового витка бойових дій. Ситуація нестабільна, у будь-який момент знову можуть поновитися обстріли і з'явитися нові жертви.

У соціальному й політичному просторі колись єдиної України сформувалися дві великі відчужені один від одного спільності: з одного боку – ті громадяни, які опинилися в «Л/ДНР», з іншого – власне український соціум. У свою чергу, в самопроголошених республіках існує і своя поляризація – на проросійських, прореспубліканських і проукраїнських громадян. Співвідношення їх змінюється. Якщо в квітні 2014 року, за даними соціологічного опитування В.П. Кіпеня, 70 % донеччан висловилося проти

скидання українських прапорів, 77 % – проти захоплення адміністративних будівель, то сьогодні можна сміливо констатувати, що частка проукраїнськи налаштованих громадян значно зменшилася. Хтось виїхав, а хтось розчарувався в політиці Києва, особливо після непередуманих репресивних дій останнього щодо регіону.

Дилема «Ми-Вони» культивується в масовій свідомості населення як новоявлених республік, так і України. Очевидно, така позиція вигідна всім. В іншому випадку, Києву необхідно було б не «закривати» Донбас, а вести в «буремному» регіоні активну гуманітарну політику, конкуруючи з Росією в захисті інтересів українських громадян.

Будь-яка війна загалом, й особливо війна гібридна – це специфічний спосіб ведення діалогу, коли смисли й думки аргументуються за допомогою сили. Але не слід забувати, що в діалозі крім двох сторін комунікації завжди присутня й третя сторона, – слухачі. Цей «мовчазний третій» поки не має своєї сформульованої «правди», він шукає відповідь у самому діалозі, в якому домінують уже заявлені «правди». «Але якщо в мирному діалозі головна мета його учасника – спроба показати істинність своїх поглядів і пропозицій, то у війні, як діалозі, – це знищення супротивника як можливого конкурента в боротьбі за правду. Війна – це завжди діалог на знищення»¹. Відповідно, й перехід від стану війни до миру також можна розглядати як діалог з принципово іншими настановами. Якщо «діалог-війна» спрямований на перемогу однієї сторони, то «діалог-мир» передбачає визнання за опонентом права мати свою позицію, висловлювати власні думки, як мінімум, бути почутим.

Саме таким шляхом, на наш погляд, має відбуватися й вирішення конфлікту на Сході України. Станом на сьогодні такого діалогу поки ще немає, а є два самостійних дискурси, які вибудовують опоненти, впевнені у своїй правоті, не бажаючи поступатися один одному з будь-яких питань. Принципова неможливість і водночас невідворотність «діалогу-миру» актуалізує гасло «Почуйте Донбас», яке приписують Рінату Ахметову і яке

¹ Ермолаев, Андрей. *В нашей политике начался глубочайший кризис лидерства*. Часть II: <https://frazza.ua/interview/18.07.16/248761/andrej-ermolaev-v-nashej-politike-nachalsja-glubochajshij-krizis-liderstva-chast-ii.html>

було висміяне свого часу Києвом. Адже воно передбачало, що існує інша позиція, інше бачення проблеми й інше її розв'язання.

Події в Україні свідчать, що центральна влада не змогла, а може й не захотіла почути, зрозуміти, прийняти. Тому в кожній зі сторін накопичилася безліч претензій, які дуже часто заважають зрозуміти один одного й породжують подальше протистояння.

Для вирішення будь-якого конфлікту – від побутового, сімейного до політичного – необхідно проявити силу волі, бажання йти на компроміс, сідати за стіл переговорів. У шквалі взаємних звинувачень, образ і претензій і українці, і «сепаратисти» втрачають почуття реальності, не визнаючи один в одному гідного учасника діалогу.

Виникає резонне запитання: чи настала вже точка неповернення для окупованих територій? Чи залишаються в Україні надії в найближчому майбутньому повернути Донбас? І кому це більше потрібно – Києву або самому Донецьку?

Складається таке враження, що проблема реінтеграції гостро стоїть тільки перед переселенцями, яких замучили побутова невлаштованість, безробіття, безгрошів'я і ностальгія; вони поступово замикаються в певному комунікативному гетто, не знаходячи належної підтримки з боку держави і співчуття з боку співгромадян. На мій погляд, ані центральна влада, ані керівництво «Л/ДНР» не думають ні про яку реінтеграції. Їх цілком улаштовує існуюча ситуація, в тому числі й у плані нових джерел доходів, пов'язаних з війною і контрабандою. Гасло Києва «Побудуємо в Україні успішну державу – самі запросяться» серед переселенців викликає різке неприйняття. Можна бути впевненим: не запросяться.

Не запросяться хоча б тому, що соціальна база «ДНР» представлена в основному людьми старшого покоління, які вже нічого не чекають від майбутнього, живучи спогадами про радянське минуле. Можна сказати, що в бунтівних республіках реалізоване гасло «Все найкраще – людям похилого віку». Пенсіонери отримують дві пенсії – в гривнях і в рублях, гуманітарну допомогу від Р. Ахметова. Молодість старим, звичайно, не повернулася, а ось відчуття молодості – так. Люди похилого віку відчують гостре відчуття своєї значущості,

оскільки часто їх пайки і пенсії є єдиним джерелом доходу і засобом виживання всієї родини. Уже той факт, що їм «Л/ДНР» виплачує пенсії, зробило їх такими бійцями, яких важко перемогти.

У ситуації гібридної війни з більш сильним і агресивним противником потрібно боротися за уми людей, вміло протистояти маніпуляції з боку Росії, самим маніпулювати на свою користь, а для цього необхідно змінити тон та смисловий вектор подачі матеріалу в ЗМІ. Нашій державі варто задуматися, що «святе місце порожнім не буває». І той вакуум, який вони створили, швидко заповнився і ворожим інформаційним «продуктом», і рубльовою зоною, і соціальною політикою. Коли держава прагне завоювати бажану територію, вона застосовує заходи, прямо протилежні тим, що робить зараз Україна: всіляко демонструє свої геополітичні набутки в духовній сфері, проводить відповідну етнокультурну політику, спрощує бюрократичні процедури, налагоджує канали постачання, гуманітарної допомоги, державних виплат, намагається усунути будь-які межі та стіни між співвітчизниками.

З почуттям моральної переваги Україна усвідомлює, що «ДНР» і «ЛНР» – це перетворені форми державності, симулякри, але не бажає визнати, що ці симулякри з кожним днем все більше посилюються, пускають коріння на Донбасі.

І боротися з ними потрібно не тільки військовим шляхом, економічною блокадою, приниженням українців на блокпостах і в соцзабезах. Необхідно відмовитися від мислення стереотипами, що в «Л/ДНР» живуть одні «покидьки» і «зрадники», визнати повноцінність східняків як громадян України, відновити функціонування національної платіжної системи, припинити зведення «китайської» стіни далеко від державних кордонів, відновити залізничне сполучення між Києвом і Донецьком, Києвом і Луганськом. Цим буде вибито ґрунт з-під ніг тих, хто спекулює на підтримку «матінки-Росії». Політика батога і пряника, про яку говорив ще Ніколло Макіавеллі, в Україні реалізується тільки з боку батога. Про пряник забули, що навряд чи сприяє якнайшвидшому припиненню конфлікту.

До меседжу «Україна – єдина країна» залишається ставитися як до модної, але порожньої риторики, якщо не докладати до досягнення єдності ніяких зусиль. Здається, що після потепління відносин, бунтівні республіки підуть у небуття самі собою через

непотрібність. Наш народ по обидва боки блокпостів чекає на вирішення конфлікту. Причому, розсудливі жителі Донецька і Луганська також розуміють, що краще українська державність, аніж невизнана самостійність. Дуже хочеться вірити, що точка неповернення ще не настала.

І не настане. Ніколи.

Додонова Віра
Вінниця, 18.12.2015

БЛОКПОСТИ: ДОВГИЙ ШЛЯХ ДОДОМУ

Мешканці Донбасу з великим піднесенням сприйняли звістку про те, що вже в другому кварталі 2016 року Кабінет Міністрів України має намір послабити обмеження при перетині лінії зіткнення з тимчасово неконтрольованими територіями¹.

Це передбачено в тексті документа «Про затвердження плану дій щодо реалізації Національної стратегії в області прав людини на період до 2020 року». Зокрема, серед запланованих Кабміном завдань – скасування необхідності отримання фізичною особою попереднього дозволу для перетину лінії зіткнення, створення єдиної електронної бази даних, а також прийняття нормативного акту про відновлення руху громадського пасажирського транспорту через лінію розмежування.

З моменту введення пропускної системи 21 січня 2015 року функціонування пунктів пропусків викликає масу нарікань серед українських громадян, а кожна поїздка на територію ОРДЛО і/або

¹ <http://donbass.ua/news/region/2016/03/11/kabmin-mozhet-otmenit-propusknuju-sistemu-v-zone-ato-na-donbasse.html>

звідти перетворюється на «ходіння по муках». З одного боку, досвід військових конфліктів в Нагірному Карабасі, Придністров'ї, Абхазії, Південній Осетії вказує на те, що блокпости є стандартним прийомом встановлення контролю над територією, і такі режими пересування були введені у всіх «гарячих точках» світу. Блокпости з озброєною охороною були виставлені і на автомобільних трасах, що з'єднують Україну з ОРДЛО.

Однак цей акт, який, здавалося б, мав гарантувати безпеку жителів решти України і захист її території від проникнення зброї і небажаних елементів, мав зовсім інші наслідки. Досить скоро з'ясувалося, що для лідерів-сепаратистів система блокпостів не стала непрохідним кордоном: вони вивезли своїх родичів не тільки в Росію, але й в Україну – деяких з них бачили в Києві та інших українських містах. Страждають же від блокади прості громадяни, які виявилися найбільш уразливими і беззахисними в цій ситуації.

На початковому етапі функціонування пропускної системи взагалі виникла абсурдна ситуація, коли перепустки видавалися винятково на підконтрольній Україні території. Унаслідок цього виїхати «без пропуску за пропуском» людині, що знаходиться в Донецьку чи Луганську, було неможливо. Такий стан викликав до життя чимало зловживань та корупційних схем, що приносять дохід їх організаторам, а простим людям – додатковий матеріальний і моральний збиток. Жителі ОРДЛО змогли вирішити цю головоломку, а згодом підприємливі громадяни почали пропонувати зробити перепустки в зону АТО вже і в самому Донецьку.

Наступним кроком в напрямку ізоляції непідконтрольних територій стало скасування прямого транспортного сполучення між населеними пунктами ОРДЛО і України. Люди пережили колосальний стрес, адже у багатьох є родичі і домоволодіння по обидва боки «кордону». В результаті злетіли ціни на транспортні послуги, що надаються приватниками.

Доїхати з Києва до Костянтинівки (650 км) або із Запоріжжя до Курахового (200 км) виявилось дешевше, ніж з Костянтинівки або Курахового до Донецька (70 і 45 км відповідно). Не так давно на каналі «1+1» вийшов репортаж про те, що організація перевезень в зону АТО – це серйозна корупційна схема, тому з перевізниками потрібно боротися жорстко – як зі злочинцями, такими, що

порушують закон. Але як без порушення переселенцям потрапити додому, провідати своїх родичів? Як отримати в Україні законно зароблені гроші? Як дістатися до свого робочого місця тим, чий підприємства були вивезені з ОРДІЛО? Адже багатьом людям з об'єктивних причин не вдалося переїхати на підконтрольну Україні територію, а тим, хто виїхав, іноді необхідно повертатися додому. Отже, деякі приймаючи постанови з самого початку припускали можливість їх порушення?

Пригнічена атмосфера панує при перевірці документів під час перетину «кордону». Дуже часто на українських блокпостах затримували і відправляли додому жінок з дітьми, людей похилого віку. Іноді люди стояли по 10, 12 годин, а то й цілу добу в очікуванні своєї черги. Не рідкістю були й ночівлі посеред степу.

Між донбасівцями і військовослужбовцями раптом виросла непереборна стіна з людської байдужості, черствості, безсилля, образи. Додатково до цього – відсутність елементарних умов задоволення фізіологічних потреб. На узбіччях – попереджувальні таблички «Увага! Міні!».

Щоправда, з 17 червня 2015 року набув чинності новий тимчасовий порядок здійснення контролю за переміщенням осіб, транспортних засобів і вантажів уздовж лінії зіткнення в межах Донецької та Луганської областей. Згідно з ним, паперові перепустки були замінені електронними.

Слід зазначити, що ставлення жителів решти України до чатуючих у чергах на блокпостах людей далеко не однозначне. Багато хто вважає, що вони отримують по заслугах. У повсякденній свідомості спрацьовує принцип «око за око, зуб за зуб». На донбасівців – усупереч всім нормам права цивілізованих суспільств – покладено колективну відповідальність за збройний конфлікт.

У кожному з них підозрюють ворога – сепаратиста, терориста, «ватника». Разом з тим, навіть гіпотетично складно припустити, що діяльність подібної «системи пропуску» віталася б на території мирної України, адже більшість людей дратують навіть корки на дорогах, не те що багатогодинне очікування черги на кордоні.

Однак, я впевнена, що розуміння людських страждань може сприяти кардинальному перегляду своїх поглядів навіть найбільш непримиренними «патріотами». Пропоную всім хоча б ненадовго

уявити ситуацію, в якій через черги й перевірки на блокпостах вони запізнюються назавжди попрощатися з рідною людиною.

Або коли й зовсім не можеш приїхати на прощання, оскільки не маєш перепустки. Або коли з тих же причин не можеш допомогти близькій людині в хворобі, біді?

Люди, які пережили не одну поїздку через блокпости, говорять, що такого приниження вони ще не відчували в житті. Мешканка Макіївки Маргарита Петрова, яка живе зараз у Києві, після такої поїздки пише в газеті «Вечерняя Макеевка» за 3 червня 2015 року: «Хто розрубить цей Гордіїв вузол проблем, що аж ніяк не личать ХХІ століттю, та ще між людьми єдиної країни, де бувало хліба окраєць – і той навпіл, а сьогодні?».

З огляду на все вищесказане, напевно, не складно зрозуміти, чому інформація про послаблення обмежень вселяє надію у багатьох людей. Адже з одного боку, блокпости на кордоні з ОРДЛО є необхідним елементом військової стратегії України, з іншого – вони спочатку не змогли стати серйозною перешкодою для проникнення зброї і небажаних елементів на підконтрольні території, але при цьому породили безліч корупційних схем і ускладнили життя сотень тисяч українців. Держава вже сьогодні має задуматися про долю і лояльність цих людей – які змушені долати непотрібні перешкоди на шляху від тимчасового притулку додому й назад. Тим більше, якщо у вищих ешелонах влади цієї держави заявляють про можливість повернути український суверенітет на Донбасі вже в нинішньому році.

Додонова Віра
Вінниця, 16.03.2016

ТОТАЛІТАРНЕ І ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В ОРДЛО

Україна звикла жити у війні. Минуло понад два роки з початку конфлікту на Донбасі, і всі ми встигли визначити своє ставлення до нього. Ми звикли до протистояння, життя в конфлікті усталилося – аби тільки не гинули люди, а з іншим можна змиритися.

Новини з Верховної Ради, Генеральної прокуратури і далекої Панами витісняють з топових позицій повідомлення зі сходу України. Українське суспільство звиклося з поділом на «Ми» і «Вони», при цьому «Ми» – на стороні Добра, а «Вони» – на стороні Зла. Все, що в світі є світлого, – за нас, темні сили Мордора – за них. І зовсім не важливо, що Вони думають так само про Нас. «Проколи» київського керівництва сприймаються у них з радістю і полегшенням, мовляв, «дякувати Богу, ми вже не Україна. Нехай у них відбуваються усілякі неподобства, нам їх не шкода, Вони – не Ми».

Наші ЗМІ подають інформацію з-за лінії фронту виключно в чорних тонах: на Донбасі відродилося Дике поле й орди азіатів, люмпенів, алкоголіків і наркоманів, а також випущених зеків тиняються руїнами промислових зон. Та й як засумніватися в

цьому, якщо навіть проста поїздка на місце подій і акредитація там журналістів загрожує автоматичним зарахуванням у зрадники.

Ми відчуваємо якусь глибинну психологічну потребу в підтвердженні власної правоти. Нам хочеться, дуже хочеться, щоб у них нічого не виходило, все було гірше, ніж у нас. І нехай ми самі далекі від ідеалу, душу гріє те, що там ще гірше. Помічаючи порошинку в очі сусіда, в свої бездонні очі ми навіть не заглядаємо.

Багато в чому ця амбівалентність підживлюється юридичним абсурдом, коли *de jure* ситуація докорінно відрізняється від ситуації *de facto*. Гібридна війна мала на меті замаскувати справжні цілі агресора, і українська Феміда в образі Шевченківського районного суду міста Києва заперечує правомірність кваліфікації дій як війни, продовжуючи називати все це «антитерористичною операцією». З юридичної точки зору ми не визнаємо ані того, що йде війна, ані агресії¹, ані окупації².

Але тут виникає запитання: чи не уподібнюємося ми до страуса, який у разі небезпеки ховає голову в пісок? Чи не хочемо вберегти створену нами картину світу, таку комфортну і зручну, від самої реальності? Можна обдурити себе і в чомусь переконати оточуючих, але якщо при цьому нічого не змінювати, дійсність не стане такою, як ми того бажаємо. Дуже зручно жити в «капсулі ілюзій». Більш того, якщо хтось зазіхне на її цілісність, відразу стане ворогом.

А реалії такі, що *de facto* на українській території утворилися і щодня зміцнюють свої позиції проросійські «народні республіки», які 11 травня 2016 року бурхливо відзначили другу річницю свого існування. За цей час сформовано та досить ефективно функціонують органи управління в «республіках». Підтримуються зовнішні форми життєдіяльності: підтримується чистота й порядок міст, відремонтовано дороги, налагоджена робота поліції, податківців, комунальних служб. У соціальній сфері виплата

¹ Див.: Рішення Шевченківського суду від 12 травня 2016 року. <http://sh.ki.court.gov.ua/sud2610/267877/> та Вищого адміністративного суду України від 23 лютого 2016 р. http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/AS160038.html

² Закон України «Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1680-VII>

пенсій, зарплат і соцдопомоги здійснюється без відчутних затримок. Силовики, бюджетники і управлінці почуваються досить комфортно. Повертається дрібний бізнес, відкриваються магазини і кафе. Особливим предметом гордості молодореспубліканців є низькі тарифи на комунальні послуги та демонстративне подолання корупції. Харчування в дитячих садках і школах покращилося. Правляча верхівка усіма силами намагається не дратувати населення, яке живе на цій території. Подобається нам це чи ні, але життя потроху налагоджується і без допомоги України, щоправда, на російські гроші. Однак, звичайно, не варто забувати про постійні смерті на фронті, підвали «МГБ», людей зі зброєю, шпигуноманію і доноси.

Доки наша держава будує паркани всередині країни, відгороджується від частини свого народу, в ОРДЛО формується специфічна ідентичність. На мою думку, в «республіках» формуються два типи суспільств: проукраїнське, переважно – «віртуальне» (в соціальних мережах) громадянське суспільство і тоталітарне прореспубліканське, проросійське (в соціальній реальності). Причому, «образ ворога» і в тому, і в іншому випадку відіграє чільну роль у цьому процесі. Тільки ворогом тоталітарного суспільства є Україна, а ворогом представників громадянського суспільства – Росія.

Формування громадянського суспільства відбувається переважно «інкогніто», створюється «відкрите суспільство» в закритому режимі. Люди часто не підписуються своїм ім'ям з метою безпеки, але обговорюють, сперечаються, дискутують на різні «державні» теми, намагаючись протистояти маніпуляції і відвертій пропаганді. Причому серед представників громадянського суспільства в «республіці» немає єдності з багатьох питань. Предметами обговорення є: проблеми статусу післявоєнного Донбасу, російської мови, ставлення до амністії, декомунізації, яка повним ходом йде в Україні і викликає різну реакцію в суспільстві. Східні українці поміркованіші в цьому питанні, ніж жителі решти України. Частина представників громадянського суспільства в ОРДЛО мріють скинути пам'ятник Леніну, інші, навпаки, вважають, що не варто тиснути на «больові точки» задля збереження спокою. Декомунізація України здійснюється тими ж самими методами, якими в 20-30-і роки скидали дзвони і руйнували

церкви. Своїми радикальними діями декомунізатори уподібнюються до комсомольців 30-х, мало чим від них відрізняючись...

Якщо громадянське суспільство приховано проявляється в Інтернет-просторі, то тоталітарне суспільство формується демонстративно й цілеспрямовано – з екранів телевізорів, зі сторінок газет населення просто «зомбують». Соціалізація і ресоціалізація особистості відбувається саме тоталітарними методами. І якщо старшому поколінню це потрібно лише згадати, і такі прийоми для них є природними формами організації життя в суспільстві, то дітям і молоді доводиться досить складно.

Наприклад, до святкування річниці «республіки» Міністерство освіти «ДНР» розіслало вказівки про необхідність вивчення студентами, учнями шкіл біографії Олександра Захарченка, гімну республіки, її символіки. У формуванні тоталітарного суспільства важливу роль відіграють такі громадські організації, як «Донецька республіка», «Вільний Донбас». Не можна сказати, що керівництво навчальних закладів всі розпорядження виконує бездоганно. Вчителі в міру сил опираються надмірній політизації життя, акцентуючи увагу на навчальному процесі. Все ж, 23 роки життя в демократичній Україні даються взнаки, але ментальне бажання «мати господаря своєї долі» у багатьох донбасівців невикорінне. Жити «скутими однією метою і пов'язаними одним ланцюгом» виявляється зручніше й простіше, не потрібно робити вибір, за тебе його зроблять. Тези «негативної» («Я нікому не раб») і «позитивної» свободи («Я сам собі господар»), які описував англійський філософ Ісайя Берлін, не спрацьовують там. Люди обтяжуються своєю свободою і свідомо віддають її в руки правлячої еліти. Відбувається формування «закритого суспільства» у відкритому режимі. Це відчуття закритості підкріплюється блокадою, блокпостами, ізолюваністю. Життя проходить на «вдиху і затримці дихання». Виїжджаючи на українську територію, люди «видихають» і розслабляються. Донеччани жартують поміж собою: «Ми живемо так добре, що нам ніхто не заздрить».

Щоправда, скептики можуть заперечити в тому питанні, що і громадянське, і тоталітарне суспільство передбачає наявність держави, а ці утворення не є такими. Однак людина в сучасності живе найчастіше в сконструйованому світі – як нею самою, так і

засобами масової інформації для неї ж. Тому, хоча «Л/ДНР» і невизнані, але багато жителів вважають їх абсолютно легітимними, соціально раціональними і бажаними. Більше того, багато хто з них цілком щасливі жити саме так.

Стосовно ж української сторони, то, з моєї точки зору, громадськість, інтелектуали, політики повинні аналізувати ситуацію, об'єктивно вивчати її, прогнозувати тенденції розвитку, а не піддавати «зрячому запереченню» все, що робиться в ОРДЛО, насміхаючись над українцями, що там залишилися. Ми просто зобов'язані дивитися правді в очі, бачити і знати свої та їхні помилки й перемоги, бо, як відомо, «знання-сила».

Додонова Віра
Вінниця, 24.05.2016

ПРО ЩО ПИШУТЬ РЕСПУБЛІКАНСЬКІ ГАЗЕТИ

Ідеологи самопроголошених республік Донбасу добре засвоїли історичні уроки щодо виняткової значущості пропаганди, узявши під контроль не лише телебачення, а й друковані засоби масової інформації. Коли читаєш республіканські газети, такі як «Новоросси́я», «Донецкая республика», «Енакиевский рабочий», «Вечерняя Макеевка», «Харьцовский рабочий» створюється враження, що Росія вже прийшла, комунізм на Донбасі ось-ось буде побудовано, й усі жителі страшенно радіють цій події.

Причому, якщо в газеті «Новоросси́я» друкуються статті аналітичного характеру, з авторами яких можна дискутувати, то в районних газетах спостерігається суцільний «одобрям-с»: розповідається про успіхи державного будівництва нових республік, про перемоги на фронті, про підтримку нової влади населенням. Кидається в очі, що матеріали йдуть в основному не авторські, а оприлюднені від імені редакції, тобто такі, де подано однобічне («правильне») бачення всіх проблем.

Уся преса ДНР «рясніє» матеріалами з критикою на адресу української влади, українських військових, матеріалами про економічні прорахунки України. Для ілюстрації своїх висновків журналісти «Новоросси́и» і «Новостей ДНР» усе частіше використовують критичні матеріали українських ЗМІ, висвітлюючи

інформацію у вигідному для себе ракурсі. Причому простежується маніпуляція заголовками матеріалів, коли самою назвою уже задано переважно негативний тон сприйняття інформації такої, що має відносно нейтральний характер.

Цікавим є те, що одні й ті ж події, що відбулись у світі, описано з дзеркальною протилежністю в українській та «республіканській» пресі. У статті «Ахметов, волонтери та російське коріння – як про це пишуть журналісти окупованого Донецька» преса ДНР характеризується в такий спосіб:

«Іде відверте відстоювання російської точки зору й безпідставне акцентування тільки на негативі в описі подій в Україні. Російська пропагандистська машина має значний вплив на жителів окупованих територій. Незважаючи на те, що риторика сепаратистських ЗМІ стає більш нейтральною, сприйняття України все одно є негативним. У разі розв'язання військового конфлікту на Сході України й повернення окупованих територій – несприйняття всього українського місцевими жителями є досить сильним»¹.

Оприлюднені в донецькій пресі матеріали місцевих журналістів відчутно відрізняються від статей їхніх російських колег: у текстах місцевих подається більш виважена й збалансована інформація про ситуацію в місті. Так, у газеті «Московский Комсомолец. Донбасс» матеріали, які були підготовлені «місцевими» журналістами, маркуються он-лайн адресою донецької редакції (mk-donbass.com.ua), інші – російського офісу (mk.ru). При цьому матеріали донецької редакції складають 2 сторінки з 30, що зайвий раз свідчить про те, що інформаційний простір ДНР знаходиться під контролем Росії. Велика кількість публікацій про політичну, економічну, соціальну ситуацію в РФ, про невтомну турботу президента Володимира Путіна про своїх співгромадян, про добробут простих людей у цій країні, створює стійку ілюзію, що мешканці ОРДЛО живуть у Росії. Ще більше ця ілюзія набула свого онтологічного статусу після введення рубля як основної валюти Л/ДНР навесні 2015 року.

Зауважу, що для друкованої продукції «молодої республіки» характерною є риторика ненависті, яка простежується в кожній аналітичній статті. Як пише Костянтин Скоркін, «...мова ненависті

¹ *Ахметов, волонтери та російське коріння – як про це пишуть журналісти окупованого Донецька.* <http://www.happymisto.od.ua/archives/3080>

вирвалася з маргінесу і перетворилася на мову повсякденності. Мова ненависті провела демаркаційну лінію між українським і російським суспільствами й розколола ці суспільства зсередини. Соціальні мережі, які є важливим елементом суспільної комунікації, перетворилися на фронт інформаційної війни, де вже складно відрізнити найманих ландскнехтів від «ідейних обивателів»¹. З соціальних мереж цей фронт перейшов і на шпальти газет.

Риторика ненависті отруює, перш за все, російськомовний простір – спільний для Росії й України, чим завдає непоправної шкоди міжкультурному діалогу. Схоже, що люди говорять однією мовою не для того, щоб краще один одного зрозуміти, а для того, щоб найбільш витонченими способами один одного образити.

Так, дійсно, і росіяни, і жителі Східної України говорять однією мовою. І цей факт є однією з причин сприйняття російських військових на Донбасі як «визволителів», тоді як українська мова у масовій свідомості часто сприймається як чужа, і до носіїв цієї мови тому можна застосувати будь-які епітети на кшталт «карателі», «фашисти», «бандерівці». Величезна кількість образливих епітетів у матеріалах республіканської преси може бути пояснена бажанням унеможливити діалог з протилежною стороною. Як зауважує Олександр Баун, «якщо сторони не хочуть чути одна одну, але не можуть перервати спілкування, тому що до їх чеснот належать відкритість, поліфонія, множинність висловлювань і думок, зручно ефективно перервати спілкування, пославши каналом комунікації плювок. Якщо до приписуваних собі чеснот входить уміння слухати інших, а слухати їх не хочеться, а хочеться слухати тільки себе, образа – кращий вихід із ситуації»².

У якості образ, до яких вдаються «республіканські» журналісти, постають негативні гетеростереотипи, що фіксують у протилежної соціальної групи якості й риси, яких не поділяє їх власна спільнота. Іноді такі стереотипи мають реальні підстави, іноді ґрунтуються на вигадках, але частіше за все є наслідком того й іншого, а помічений негативний момент багаторазово посилюється пропагандою, перетворюючись на своєрідний ярлик,

¹ Скоркин, Константин. Общий язык ненависти. *Отечественные записки*, № 6, 2014: 3.

² Баунов, Александр. России не до смеха. *Отечественные записки*, № 6, 2014.

«підвішений» до опонента. «Уся комунікація сторін головного конфлікту Східної Європи й одного з головних у світі побудована на обміні образами – чим важче, тим краще працюють: лугандони, рашисти, ху@ло, Рашка, укроп, майдауни, Даунбас, фашисти, бандерівці, імперці, гейропа, гегемоністи, карателі, хунта»¹.

Цікаво, що донецька та луганська преса в цьому плані не вигадує нічого нового, лише відроджуючи мову ненависті, яка своїм корінням сягає радянського новоязу. Саме в межах ідеологічного протистояння, що охопило політичний дискурс, сталася справжня реабілітація цього мовного феномену. І в межах цього новоязу створюється розгалужений глосарій для позначення численних ворогів.

Наприклад, київська влада позначається в «республіканських» газетах словом «хунта». За радянських часів ним зазвичай маркували військові диктатури в країнах Латинської Америки. Словник Ожегова дає наступне визначення: «Військове реакційне терористичне угруповання, що захопило владу і встановило терористичну диктатуру». В іспанській мові слово «хунта» не має будь-якої негативної конотації і означає «раду» (в значенні дорадчого органу влади), «союз», «об'єднання». Але в російській традиції, як бачимо навіть зі словника, воно має однозначно негативний відтінок. Добре знайомий з радянським ідеологічним інструментарієм Володимир Путін особисто дав поштовх для реанімації цього радянського терміна, назвавши «хунтою» київський уряд, який узяв владу після втечі Віктора Януковича. Хоча нічого типологічно спільного з військовою диктатурою латиноамериканського зразка київський режим не мав, слово «хунта» швидко прижилося, перетворившись на газетний штамп.

Аналогічних перетворень зазнало й слово «карателі», яке сьогодні вживають по відношенню до військовослужбовців ЗСУ. Воно сягає ще більш раннього пласту радянського пропагандистського словника – часів Другої Світової війни («німецько-фашистські карателі»). До того ця лексема потрапила до радянського лексикону зі словника російської радикальної преси початку ХХ століття, що викриває «царських карателів», які придушували повстання селян та іногородців в Російській імперії.

¹ Там само.

Іноді йшлося й про «російських карателів» – так називали учасників проведення антитерористичної операції на Північному Кавказі.

Ще менше сенсу має характеристика сучасних українців як фашистів (нацистів), але цей епітет є чи найчастіше вживаним у «республіканських» газетах. Вочевидь, наклеювання українцям ярлика «нацисти» обумовлено бажанням якомога сильніше образити опонента, бо історія слов'ян не пам'ятає більш жорстокого й підступного ворога. У такий спосіб забезпечується сатанізація противника. Таке спрощення як спосіб своєрідного психологічного захисту сприяє граничній дихотомії – «свої-вороги». Свої – це народ-переможець, радянський народ, Росія; вороги – це фашисти, НАТО, українці. Все просто й зрозуміло.

З іншого боку, звинувативши Україну в нацифікації без будь-яких на те підстав, вимагати від неї денацифікації, щонайменше, є елементарною софістикою. За якими критеріями можна оцінити динаміку денацифікації України? Максим Кантор у статті «Імперія навиворіт», наприклад, переконливо демонструє, що фашистські тенденції більш характерними є для путінської Росії, аніж для постмайданної України.

«Назвати протестний рух України «фашизмом», а Росію, що бажає поглинути колишню колонію, уявити борцем з фашизмом – це красивий хід. Національний опір колоній дійсно набуває потворних форм, але до фашизму відношення не має. Між карбонаріями й чорносорочечниками – суттєва різниця. Однак події сьогодення були перенесені в дискурс минулого століття – й мільйони повірили, що ті українці, хто повторює гасло націоналіста Бандери, дійсно винні у Волинській різанині. Вживають термін «нацисти» по відношенню до українських солдатів, які обороняють територію своєї країни, – події Великої Вітчизняної війни переплели з подіями сьогодення. В сучасних умовах минуле все в більшій мірі стає полем дискурсивних битв, а тема Великої Вітчизняної війни стає величезною частиною російського історичного наративу»¹.

Характерним є те, що й українська влада замаскувала бойові дії на Сході України, спрямовані проти сепаратистів, під юридично аморфну «антитерористичну операцію» (АТО), як це робили їхні російські колеги щодо Чечні й Дагестану. В цієї словесної маски

¹ Кантор, Максим. Імперія наизнанку. Как и зачем мы устроили логику и правду в своей собственной истории. *Новая газета*, 8 декабря 2014, № 138.

також радянське коріння, адже визнати існування будь-якого громадського руху, спрямованого проти влади, означало визнати існування соціальної бази для нього, що з ідеологічної точки зору для комуністів, які говорили від імені всього народу, було б неприпустимим. Тому повстанські рухи, як правило, маркувалися як «бандитизм», тобто маргінальне явище, що відірване від широких мас і являє собою свідомих відступників.

Отже, й російська, й українська сторони в ідеологічних цілях використовують повністю більшовицький прийом дискредитації супротивника як явного маргінала і злочинця. У цьому викривленому пропагандистському дзеркалі київські політики, легітимізовані президентськими й парламентськими виборами, виявляються самозванцями, які захопили владу в ході військового перевороту, а рух донбаських сепаратистів, хоча й має масову соціальну базу, оголошено терористичною організацією.

«Політична мова ворожнечі, – зазначає політолог Глеб Павловський, – сама скасовує простір публічної політики – це місце для демократії – і маркує його так, щоб воно стало рекогносцирувальною схемою прифронтових зон. Тут, щоб захиститися, потрібно немовбито треба вдатися до превентивного викриття злодіїв або перейти під захист когось, хто це насильство практикує... Мова ворожнечі, що проникає в публічну сферу, не шукає реального ворога. Вона його активно придумує, творить з реального оточення самим найменуванням»¹.

Загальний дискурс, що вимальовується з окремих газетних статей, вказує на бажання редакторів подати ситуацію на Донбасі як величезну кривду, що Україна нанесла цьому регіону. Не нами помічено, що позиція скривдженого – це завжди позиція вразливої, слабкої людини, але, разом з тим і зручна поза, коли з точки зору суб'єкта образи «всі винуваті». Костянтин Банников констатує, що мода ображатися на весь світ, на власне середовище існування виникає не в традиційних суспільствах, а в лімінальних, які потрапили в проміжок між традицією й цивілізацією. Багато в чому це пояснюється переживанням власної неспроможності, що може бути притаманне як маргінальним особистостям, які втратили своє

¹ Павловский, Глеб. Новая политкорректность против языка вражды. *Русский журнал*. <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Novaya-politkorrektnost-protiv-yazyu...>

місце в суспільстві, так і народам-маргіналам, які втратили своє місце в глобальному перерозподілі ресурсів і виробництв¹.

Безумовно, думаючи жителі Л/ДНР розуміють, що якщо молоду республіку «не прибере до рук» або Росія, або Україна, то вона має всі шанси стати політичним маргіналом, подібно до Абхазії, Придністров'я, Південної Осетії. У сучасному глобалізованому світі існування таких маргіналів є можливим, але в їх соціумах, ще в значній мірі традиційних, виникають серйозні проблеми з ідентичністю, що породжує маси неолюмпенів, які не знають, хто вони, але впевнені, що в їх незадоволеності собою винні не вони самі. «Скривдженість – це поза розуму, який не в змозі усвідомити інформаційний потік. Стрімка глобалізація, що міцніє з кожним проданим смартфоном, з кожним новим акаунтом у соцмережах, руйнує традиційну систему ідентичностей в локальних культурах задовго до того, як їх носії соціалізуються в культурах глобально-інформаційного порядку»².

Як правило, найбільш образливими (і саме вони є найбільшими кривдниками) є такі міжнародні політичні суб'єкти, як бідні країни третього світу, молоді держави, колишні колонії, народи без держав. Л/ДНР можна віднести як до «молодих держав», так і до «народів без держави». Політична еліта новоутворених «республік» своєю поведінкою демонструє одночасно і скривдженість, і агресивність, яка виливається в потоки образ на адресу України. Окрім психологічної «позитивної скривдженості» жителів самопроголошених республік («нас усі покинули») на їх стан впливає шквал суперечливої, відверто брехливої інформації і, звичайно ж, реальні політичні, економічні факти негативних дій української влади.

Вербалізація образи відбувається в газетах у формулюванні претензій жителів Л/ДНР до України. Частково цей процес розпочався ще до самопроголошення «народних республік». Склавши кістяк Партії регіонів, «червоні директори» та комсомольські ватажки поступово впроваджували в масову свідомість агресивні стереотипи сприйняття іншої частини України, провокуючи в такий спосіб зустрічну агресію з боку інших регіонів

¹ Банников, Константин. Об экстремальных состояниях ума. *Отечественные записки*, № 6, 2014.

² Там само.

країни. Хоча схожі тенденції щодо формування мови ненависті були характерними й для політичної еліти Галичини. Сьогодні вже складно визначити історичну правоту конфліктуючих сторін, оскільки кожній з них притаманний власний набір претензій, який не співвідноситься з протилежною логікою й не сприяє підтримці діалогу, а, навпаки, прагне його припинити як непотрібний, «безглуздий», що не веде до жодного позитивного результату. Однак, мати чітке, обґрунтоване формулювання претензії – це перший крок до розмови, яка рано чи пізно має початися.

Однією з головних претензій жителів Л/ДНР до України є недотримання законів України нею самою, тобто юридичний волюнтаризм. Про це йдеться в статті «Державі Україна закон не писаний» «військкора Єжа» в газеті «Новороссия» № 23 від 24 лютого 2015 року¹. Аналізуючи причини конфлікту на Сході України, автор пише про те, що українські чиновники не дотримуються Конституції України, демонструють юридичну неграмотність, хитрість, вдаються до юридичної софістики. Так, основним положенням української Конституції, та й конституцій західних країн є рівність перед законом «всіх – і президента, і чиновників, і двірників, і слюсарів». Автор зауважує, що «насправді ніякого дотримання закону, як і рівності перед ним, у побудованому на хвилі військового перевороту суспільстві немає й не передбачається».

Події 2013-2014 років суперечать Кримінальному кодексу України, статті 109, яка має назву «Дії, спрямовані на зміну чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади». Покарання, передбачене за цей злочин – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років. Таким чином, на думку «військкора», «дії учасників Євромайдану, а особливо його лідерів підпадають під кримінальну відповідальність». Президент, який утік, мав бути відстороненим від своїх обов'язків хоча б за формальними ознаками. У статті 108 Конституції України приводом для дострокового припинення повноважень Президента України можуть стати чотири варіанти розвитку подій: «відставка, неможливість виконання Президентом своїх повноважень за станом здоров'я, зміщення з поста в порядку імпічменту, смерть». Таким

¹ Военкор Еж. Государству Украина закон не писан. *Новороссия*, 2015, 24 февраля, № 23: 3.

чином, «Олександр Турчинов не мав ані морального, ані юридичного права не тільки на обіймання посади <Президента України>, але й на прийняття будь-яких документів».

Аргументація досить продумана, але як контраргумент можна висунути положення, що Олександр Турчинов став тимчасово виконувати обов'язки Президента в результаті рішення Верховної Ради України – законодавчого органу, склад якого формувався на основі всенародних виборів задовго до Майдану, й претензій до легітимності якої не повинно бути. Хоча, ймовірно, процедуру з відсторонення від влади президента Віктора Януковича, дійсно, не було дотримано.

Другим незаконним рішенням української влади, на думку Єжа, є «...так звана «антитерористична операція». Адже рішення про її початок було ухвалено, по суті, нелегітимним президентом». Щоправда, автор забуває, що АТО було введено не на порожньому місці, не заради розваги громадян, а як реакція на реальну загрозу втратити Схід країни слідом за блискавично захопленим Росією в ході спецоперації Кримом (це відкрито визнав навіть Володимир Путін). Військкор Йож якось делікатно замовчує: факт появи у Слов'янську групи Ігора Стрелкова (Гірка), формування сепаратистських загонів «ополченців», розстріл ними співробітників СБУ, захоплення адміністративних будівель, відділень міліції, торттури і вбивства місцевих активістів, у тому числі депутата міськради Володимира Рибака, заклики торувати коридор на з'єднання з Кримом, Одесою та Придністров'ям, провести референдум про відокремлення Донбасу, наступати на Одесу, гасла «Росія, прийди», «Путін, введи війська» тощо. Тому та «правда», яку подають на сторінках газет, має половинчастий, потрібний і зручний для маніпулятора характер.

Далі автор, виправдовуючи події на Сході України з боку Л/ДНР, наводить цитату з «Декларації незалежності США»: «...Коли існує низка зловживань і насильств, незмінно підпорядкованих одній і тій самій меті, що свідчить про підступний задум змусити народ змиритися з необмеженим деспотизмом, повалення такого уряду і створення нових гарантій безпеки на майбутнє стає правом і обов'язком народу...». Цитоване теоретичне положення з Декларації в цій статті постає підставою для виправдання дій Л/ДНР щодо Києва. Однак, те саме положення

може повністю бути підставою для подій на Євромайдані, коли народ повстав проти агресивних і злочинних дій чинної на той момент влади. Очевидно, головною претензією жителів Л/ДНР до України є не просто недотримання законів, а повалення президента Віктора Януковича, який був «хоч і мерзотником, але своїм». Слід зазначити, що «носії» проукраїнських настроїв, люди, що залишилися в Донецьку, схиляються до думки про те, що в разі звільнення представник Президента України тут обов'язково має бути вихідцем з Донбасу.

«Говорячи юридичною мовою, – пише далі військкор Йож, – населення Донбасу, побачивши, які кояться в столиці злочини, ухвалило рішення відстояти інтереси держави»¹. Виникає питання, на яке складно дати однозначну відповідь: якої саме держави? І чий саме це інтереси – України? Росії? «Сім'ї»? Ахметова? Простих людей?

Узагалі, в матеріалах донецьких і луганських газет відчутне бажання їх авторів до хронологічної перекомбінації фактів, підміну причини й наслідків. Так, наприклад, причиною війни Л/ДНР проти Києва називають обстріли артилерією ЗСУ мирних міст Донбасу. У цьому факті слушно вбачається порушення права людини на життя.

Одразу зауважу, що на Донбасі йде війна, а не просто антитерористична операція. І як би прості люди не хотіли від цього абстрагуватися й жити мирним життям, і як би працівники комунальних служб не старалися «причісувати» воєнне місто, роблячи його затишним і функціональним, від цього факту подітися нікуди. Безумовно, питання про обстріли Донецька не входить до компетенції філософів, журналістів, обивателів. Це питання, на які можуть відповісти тільки кадрові військові. Але місцеве населення відстежує точки, звідки було нанесено удари й куди приземляється «обратка». В українських ЗМІ мусується інформація, не без підстави, що бойовики Л/ДНР часто обстрілюють свої ж міста. Це здається, на перший погляд, повною нісенітницею.

¹ Воєнкор Еж. Государству Украина закон не писан. *Новороссия*, 2015, 24 февраля, № 23: 4.

Щоправда, в статті Антона Розенвайна «Дзвінок з окупованої Авдіївки» (зауважте, термін «окупована» вжито стосовно ЗСУ) житель Авдіївки, який побажав залишитися інкогніто, говорить, що українські військові так само обстрілюють власні позиції: «... вони самі й обстрілюють. З лісу. Люди давно навчилися відрізняти, що б'є і звідки: гаубиці, міномети або «Гради»¹. Після спілкування з донеччанами, навіть затятими прихильниками ДНР, отримуєш інформацію про те, що стріляють часто з однієї точки міста в іншу. Виникає питання, яке має якийсь метафізичний характер: навіщо бойовикам обстрілювати самих себе? Відповідь напрашується сама собою: для провокацій, для підтримки нестабільної ситуації. Здається, що питання про обстріли міста – це ірраціональне питання – питання зі сфери віри, все залежить від політичної ангажованості індивіда.

Світло на цю проблему проливає стаття «Про роботу українських ДРГ на території ДНР і ЛНР» у газеті «Новоросси́я» від 10 лютого 2015 року, в якій зазначено, що «щодня силовиками Донецької і Луганської народних республік виявляється до трьох ДРГ. До складу таких диверсійних груп, як правило, входять колишні співробітники МВС України, що залишилися на території республік і не виявили бажання продовжити службу в аналогічних структурах ДНР і ЛНР». «Військор Гвардеєць» пише, що диверсійно-розвідувальні банди використовують підлу тактику «блукаючого міномета». «...Оскільки мінометів у ворога достатньо, щоб перемогти у війні з меншими втратами й руйнуваннями, необхідна сумлінна служба військових, а також безумовна пильність і активна підтримка мирних жителів»².

Тут сказане вступає в протиріччя з моїми особистими спостереженнями. Згадую, як наприкінці січня – на початку лютого 2014 року патрулі «ополченців» перевіряли кожну машину, як на блокпостах, так і в самому Донецьку. Багаторазово перевірялися документи й у чоловіків призовного віку, підозрілих негайно затримували до з'ясування обставин. Тому ймовірність приховано провести через лінію фронту, а потім – і через все місто міномет

¹ Розенвайн Антон. Звонок из оккупированной Авдеевки. *Новоросси́я*, 2015, 24 февраля. – № 23: 5.

² Военкор Гвардеец. О работе украинских ДРГ на территории ДНР и ЛНР. *Новоросси́я*, 2015, 10 февраля, № 21: 2.

була дуже малою. Зате донеччани звернули увагу на як мінімум дивну пристрасть «ополченців» шукати українських «диверсантів» виключно в дорогих дво-триповерхових будинках, покинутих їх жителями. Швидше за все, справжньою причиною цих дій був усе-таки не пошук міфічних диверсантів, улюбленим притулком яких через незрозумілі причини стали елітні котеджі, а спроба «ополченців» експропріювати цю нерухомість на свою користь.

Здається, що ніхто не дізнається правди про загибель пасажирів тролейбуса № 17 на зупинці «Гормаш» 22 січня 2015 року, загибелі людей, які отримують гуманітарну допомогу в будівлі палацу «Октябрьский», загибелі пасажирів на Автостанції «Центр», обстрілу заводу ЛКУ 1 лютого, коли стріляли з мікрорайону «Мирний» в мікрорайон «Боссе». Офіційно озвучена ДНР версія – робота диверсійних груп – шита білими нитками й не має доказів. За логікою речей, метою українських диверсантів, що проникли в окуповане місто, мали б стати військові об'єкти, органи управління, окремі командири, а не випадкові пасажир тролейбусів. Визнання ДРГ є, крім того, констатацією безпорадності ополченців у забезпеченні контролю на власній території. Згодом з'явилися версії про «третю силу», яка веде незрозумілу «свою гру», а коли з Донецька вигнали чеченців та основну масу «казаків», почали говорити про те, що зимові кочові міномети – це їхня справа.

Факти порушення прав людини в ДНР знайшли своє відображення в постанові про утворення тимчасової комісії з виявлення і фіксації злочинів геноциду, злочинів проти людства, скоєних державою Україна на території ДНР, і заподіяної такими діями шкоди фізичним та юридичним особам. Роботу цієї комісії з систематизації злочинів розпочато проведенням «круглого столу» 9 червня 2015 року за ініціативою громадсько-політичного руху «Свободный Донбасс», Правозахисної організації «Справедливість» і російської правозахисної організації «Справедливая защита». Російський правозахисник Данііл Щіпков провів презентацію спеціально створеної електронної карти, на якій зазначаються всі руйнування на Донбасі, вчинені українською армією. «На підставі цієї інформації, – пише Ірина Ченкіна, – можливим є повноцінне формування позовів у будь-яких судових міжнародних інстанціях і правозахисних організаціях. У

майбутньому інтерактивна карта дозволить зібрати максимальну кількість доказів військових злочинів українських карателів не тільки в ДНР і ЛНР, а й на території України»¹.

Суттєвою претензією в світлі порушення прав людини є уведення пропускового режиму в зону АТО і скасування громадських перевезень. Перше враження від цього акту, який мав на меті забезпечити безпеку жителів решти України від проникнення на її територію терористичних угруповань, у жителів Донецька було таким: «Ця дія є геноцидом проти українського народу». Український уряд, уводячи пропускний режим, постановив, що цей документ може бути виданий тільки на території України, при цьому без нього в Україну виїхати неможливо. Фактично, людей загнали в безвихідь, коли кожний залишився зі своїми проблемами сам на сам. Люди пережили колосальний стрес після скасування пасажирських перевезень між містами Л/ДНР і Україною, адже майже всі мають родичів на «великій Землі».

Інша сторона цієї медалі – видача перепусток за чималу грошову винагороду, через що були створені ідеальні умови для розквіту корупції, з якою Україна «бореться» вже давно, але особливо активно після Майдану. Проте жителі утворених «республік» змогли вирішити цю головоломку, адже згодом підприємливі громадяни почали пропонувати перепустки в зону АТО вже й у самому Донецьку.

Гнітючою була й атмосфера, яка панувала під час перевірки документів для перетину кордону України та новоутворених республік. Дуже часто на українських блокпостах затримували й відправляли додому жінок з дітьми, бабусь, які їхали за пенсіями. Іноді люди стояли по 10, 12, а часом і 24 години в очікуванні своєї черги. Між «донбасівцями» й іншими українцями раптом виросла нездоланна стіна з людської байдужості, черствості, безсилля, образи. Після аналізу досвіду військових конфліктів в Абхазії, Південній Осетії, Придністров'ї, стає зрозумілим, що такі дії є стандартним прийомом встановлення контролю над територією,

¹ Ченкина, Ирина. По выявлению фиксаций преступлений геноцида, преступлений против человечества, совершенных государством Украина на территории ДНР, и причиненного данными действиями ущерба физическим и юридическим лицам. *Новороссия*, 11 июня, № 39, 2015: 2.

такі режими пересування були введені у Придністров'ї і Чечні, Абхазії і Південній Осетії.

Люди, які пережили не одну поїздку з зони АТО, говорять, що такого приниження вони ще не відчували в житті. Мешканка Макіївки Маргарита Петрова, яка живе зараз у Києві, після такої поїздки написала: «Хто розрубить цей Гордіїв вузол проблем, що є неподобством для ХХІ століття, та ще між людьми ще єдиної країни, де бувало й хліба окраєць – і той навпіл, а сьогодні?»¹. Як відомо, час – найкращий лікар. Залишається тільки сподіватися, що ця сторінка взаємин ОРДЛО й України буде перегорнута.

Ще однією претензією ДНР до України є посягання на сакральне – Велику Перемогу. 14 травня 2015 року у Донецьку відбувся «3-й антифашистський з'їзд громадських організацій Новоросії», і преса детально інформувала про питання, які там обговорювалися, а саме: військові злочини української влади в період 2013-2015 років; історичний досвід боротьби з націонал-фашизмом; майбутнє Новоросії.

Зокрема, Павло Губарев у своїй доповіді зазначає, що «на нашій землі Новоросії ворог не просто вбиває нас і наших дітей, він знищує нашу пам'ять про Велику Перемогу, він бреше про наших героїв і їх славні подвиги. Перемога над противником, її смисл для нас уже визначена самим ворогом і його цілями. Нам оголосили війну. І вже якщо протистояння, по суті, – війна, йде не на життя, а на смерть, то й Перемога може полягати в одному: це повне знищення ворога і його ідеології». І далі: «...Хто ж наш ворог? Це каральні батальйони, ЗСУ і МВС або це нове гестапо-СБУ? Це київська хунта і її обслуга в Раді? Я, як і більшість, вважаю, що війна йде за Росію, за російськість, за російську цивілізацію, за православ'я, і ворогом нашим є європейський неонацизм, інкубатором для якого стала Україна»².

Примітним є той факт, що в пресі «молодих республік» не знаходиш жодної замітки про те, що боротися з неонацизмом «ополченці» йдуть не з палицями й битами, і навіть не з «коктейлями Молотова». Немає жодного повідомлення про

¹ Петрова, Маргарита. Солнечный удар или как отсутствие пропуска «жить помогает». *Вечерняя Макеевка*, 3 июня 2015: 3.

² 3-й антифашистский съезд. Будущее Новороссии. Выступление Павла Губарева. *Новороссия*, 21 мая, № 36, 2015: 4.

постачання зброї на територію республік з боку Росії. Донецькі новини виходять в основному без інформації про війну, або з інформацією тільки про обстріли міст українською армією, поняття «окупація» в пресі ДНР вживається стосовно України та ЗСУ.

Проблема переосмислення історії, можливість уникнути «дезактуалізації історії», коли відкидаються будь-які спроби «питати» й заново інтерпретувати «відповіді», сьогодні є важливою для всього пострадянського простору, і для України в тому числі. Хоча треба визнати, що поряд з позитивними моментами в плані «уроків історії», політична еліта нашої країни іноді дуже необачно й непродумано «коригує» історичні події, які стосуються, перш за все, історичного відрізка існування України у складі СРСР.

Нашим політикам не слід забувати про той факт, що Донбас – це колишній радянський край, і тому у Л/ДНР абсолютно негативним є ставлення до закону про декомунізацію, прийнятого в Україні, бо тут проходить ціннісний вододіл, який розділяє і суспільство на Донбасі, і суспільство в Україні, і Донбас і Україну. Можна, щоправда, «вгризатися» в пам'ять як скрепу суспільства, як зараз і роблять в утворених «республіках», бо пам'ять про війну – це їх державотворча ідеологема: можна чекати наступного параду на честь 9 травня на площі Леніна в Донецьку, але жити від цього в ДНР навряд чи стане краще.

Мабуть, однією з основоположних претензій ДНР до України є недотримання Україною Мінських угод. У газеті «Єнакиевский рабочий» надруковано матеріал головного редактора, в якому цитуються слова Андрія Пургіна: «Ми щодня переконуємося, що важкі озброєння Київ не відвів»¹; у газеті «Донецкая республика» № 12 від 19 червня 2015 року в статті «Украине мир не нужен» прем'єр-міністр ДНР Олександр Захарченко повідомив, що «Україна робить все можливе для того, щоб Мінські угоди були зірвані. І хоче зробити так, щоб зірвали їх ми, а не вони. Щоб вони з чистими руками заявили про те, що знімають з себе всі зобов'язання, тому що ми їх зірвали».

¹ 15 мая, на прошедшей пресс-конференции глава Донецкой народной республики Александр Захарченко подвел итоги прошедшего года. «Енакиевский рабочий», 22 мая, №11, 2015.

В усіх газетних матеріалах, які стосуються Мінських угод, лідери Л/ДНР говорять про недотримання Україною цих угод. Однак жителі міста повідомляють, що важке озброєння не відводить не тільки Україна, але й ДНР. Зокрема, нічні обстріли в ніч з 14 на 15 серпня, з 15 на 16 велися з міста Донецька в усіх напрямках по території, контрольованій ЗСУ. Нічне місто іскриться «барвистими» смертельними «спалахами». Свою важку техніку «ополченці» підганяють до житлових кварталів, і в кожному будинку шепочуть губи молитву про те, щоб українці не відповіли... На цьому тлі повідомлення російського телебачення про те, що ополченці вже місяць тому відвели важку техніку, викликали когнітивний дисонанс. Маніпулюючи Мінськими угодами, керівництво ДНР подає заздалегідь неправдиву інформацію. Так, описуючи військові дії у Мар'їнці, Олександр Захарченко заявив на прес-конференції журналістам: «Наші позиції в населеному пункті Мар'їнка були атаковані українськими військами. ЗСУ відтіснили нас на Трудівські, після цього нами була введена в бій Республіканська гвардія за підтримки чотирьох танків, противник був відкинутий»¹. Однак місцеві жителі говорять про те, що збройні сили ДНР першими завдали артилерійського удару з боку Донецька 3 червня п'ятистами пострілами в бік населеного пункту Мар'їнка, а соціальні мережі того ранку заповнилися радісними повідомленнями про початок нового наступу «ополченців» на Курахове. Отримавши відсіч, Захарченко заднім числом намагається подати справу так, ніби не він, а «карателі» напали першими й були контратаковані.

Однією з повторюваних тез лідера ДНР є твердження про те, що територія ДНР повинна бути в межах всієї Донецької області, саме тому Мінські угоди в пунктах 1 і 2 цієї статті не дотримані й будуть не дотриманими саме з боку ДНР, бо ДНР планує розширення своєї території. А українська сторона буде на це недотримання також відповідати своїм недотриманням. Так, 5 червня, в річницю виведення «Республіканської армії» з обложеного Слов'янська, Олександр Захарченко озвучив свою думку з цього приводу: «Вся територія в адміністративних межах колишньої Донецької області – наша... З першого дня перебування

¹ Пресс-конференция главы Донецкой народной республики Александра Захарченко 5 июня 2015 года. «Енакиевский рабочий», 2015, 11 июня, № 14.

на посаді Голови Республіки, я говорив про цілісність ДНР, що не поділяю Донецьку Народну Республіку на окуповану або підконтрольну будь-кому... рано чи пізно ми будемо разом. Всі українські карателі й найманці, які вбивають і грабують наших громадян, гвалтують жінок, обов'язково будуть відповідати»¹.

Основоположним пунктом Мінських угод, виконання якого покликане стабілізувати соціальну сферу життя суспільства в окремих районах Донецької і Луганської області, є восьмий пункт: «Визначення модальностей повного відновлення соціально-економічних зв'язків, включаючи соціальні перекази, такі як виплата пенсій та інші виплати (надходження і доходи, своєчасна оплата всіх комунальних рахунків, відновлення оподаткування в рамках правового поля України). З цією метою Україна відновить управління сегментом своєї банківської системи в районах, порушених конфліктом, і, можливо, буде створено міжнародний механізм для полегшення таких переказів».

У статті «Блокадний Донбас», написаній для Veterans Today, директор департаменту державної інформаційної політики міністерства інформації ДНР Майя Климова намагається простежити хронологію подій щодо ізоляції самопроголошених республік і «відходу» України з неконтрольованих ЗСУ територій. «Швидкість, з якою Київ просто наплював на власні обіцянки, народжує впевненість або в навмисному й заздалегідь продуманому обмані на переговорах, або в тому, що зміна вектору дій продиктована ззовні, а отже, уряд України не може приймати рішень самостійно»².

Якщо в липні 2014 року було виплачено 18% пенсій, то в серпні ці виплати взагалі припинилися. Вже 18 вересня українською владою було прийняте рішення не виплачувати на території Л/ДНР ані соціальну допомогу, ані будь-які бюджетні виплати, в тому числі й зарплати бюджетникам будь-якої серії, тобто комунальним службам, медикам, вчителям, держслужбовцям. До першого вересня у Донецьку й Луганську вже не працювали

¹ *Вся территория в административных границах бывшей Донецкой области наша* – Александр Захарченко <http://supcourt-dnr.su/content/vsya-territoriya-v-administrativnyh-granichah-byvshey-doneckoy-oblasti-nasha-aleksandr>

² Климова, Майя. *Блокадный Донбасс*. pravdorub.info/blokadnyy-donbass-60615.html

суди, паспортні столи, банки. (Щоправда, автор замовчує про те, що згорання банківської системи на території самопроголошених республік відбулося не на порожньому місці, а після погромів «Приватбанку», пограбування каси «Ощадбанку», і що продовження постачання грошей за таких умов означало б «пряме фінансування тероризму»). З вересня місяця Кабмін України встановив термін для закриття всіх бюджетних установ до першого грудня 2014 року. І далі події розгорталися по висхідній:

- 15.11.14 підписано указ про економічну блокаду Донбасу;
- 17.11.2014 офіційно закрито останній фінансовий форпост – Ощадбанк;
- 21.11.14 указом підкріплено припинення виплат пенсій;
- 25.11.14 введено заборону на ввезення ВСІХ ліків для лікарень;
- 27.11.14 «Укрпошта» зупиняє прийом і доставку поштових відправлень;
- 28.11.14 припинено роботу на території ДНР Міністерства енергетики та вугільної промисловості;
- 29.11.14 роботу всіх державних і фінансових установ, підприємств і організацій офіційно визнано незаконною;
- 01.12.14 заблоковано платіжні системи всіх жителів ДНР без винятку. «Якщо в лютому за машину продуктів на українському блок-посту «дерли» до ста тисяч гривень, то в квітні за кожний кілограм товару, що ввозиться на територію ДНР, українські військові вимагали від 10 до 20 гривень. Так тривало до 03 червня цього <2015 – В.Д.> року, коли у Верховній Раді був зареєстрований законопроект про повну товарно-сировинну блокаду, прийнятий до виконання навіть не будучи проголосованим»¹.

Восени 2014 року Україна вивела всю банківську систему з території Л/ДНР. Саме цей вчинок української влади викликав у жителів найбільшу образу й біль. Пенсіонери донецької і луганської областей абсолютно справедливо вважають, що пропрацювавши в Україні останні 24 роки свого життя, вони заслужили всі соціальні виплати, передбачені чинним законодавством. Українська держава, на їхню думку, не виконує

¹ Там само.

своїх зобов'язань щодо них як повноцінних громадян України, які мешкають на окупованих територіях.

Припинення виплат на території ОРДІЛО дало життя такому унікальному у світовій практиці явищу як «пенсійний туризм». Літнім людям доводилося в складних умовах, часто під обстрілами, виїжджати на територію України, щоб оформити й отримати свою законну пенсію. Також цей захід уряду спричинив зростання корупції, на мізерну пенсію старі були змушені не тільки купувати квитки на автобуси й поїзди, а й оплачувати банківські послуги, оформлення платіжних карток, численних довідок і т. ін. За великі гроші посередники стали оформляти пенсії без виїзду з Донецька, з'явилася розгалужена мережа послуг. Можна раціонально зрозуміти логіку війни, але прийняти її потерпілій стороні вкрай складно.

Отже, дуже багато «заходів» українського уряду для вирішення східноукраїнського конфлікту пішло не на користь обом сторонам. Багато в чому ці заходи були непродуманими, емоційно ворожими й не спричинили нічого, крім відторгнення частини окупованих територій від України. Наша влада не «боролася за душі своїх громадян». Однак, і демонстрація «совкового мислення» багатьох наших співгромадян у молодих республіках із зрозумілих причин може викликати роздратування, агресію й ненависть.

«На жаль, – констатує журналістка Ольга Мусафірова, – склалися обставини, що частина колег свідомо, підсвідомо чи несвідомо цікавиться лише «дружною», а не «ворожою» стороною – «ворожою» в контексті я називаю жителів Донбасу з іншими поглядами, а не зі зброєю в руках. Усі ми громадяни, більшість з нас патріоти України. Але також треба розуміти, що ставлення до населення, яке з різних причин не виїхало, залишилось по іншій бік умовної лінії розподілу, формується і під впливом медіа. Ми займаємось додатковим «розлюдненням» тих, котрі «самі винні», що їх громадянські права порушені. Тавруємо їх як колаборантів, пристосуванців, посібників бойовиків і цим самим поглиблюємо тріщину, яка існувала завжди... На відстані, з Києва, ми бачимо за блокпостами здебільшого однорідну масу «сепарів» і «ватників». Найбільша складність для мене полягає в тому, що дуже хочеться пробитися до свідомості «на тому боці» і все ж таки визначитися, чи зможемо ми колись збудувати з ними єдину

країну, чи вони остаточно перетворюються зараз на відрізаний шматок»¹.

Зауважимо, що українське керівництво на місцях, стикаючись з воєнними реаліями, досить швидко змінює свої «патріотичні установки». Після призначення голів військово-цивільних адміністрацій Донецької і Луганської областей нові губернатори незабаром розуміли ситуацію на Сході України глибше, чіткіше, зсередини, й у будь-який спосіб намагалися підтримати жителів окупованих територій. Так було з Сергієм Тарутою, Андрієм Кіхтенком, Георгієм Тукою. Зокрема, у серпні 2015 голова Луганської військово-цивільної адміністрації Георгій Тука заявив про зміну своєї позиції щодо блокади Донбасу. Всього два тижні знадобилося йому для того, щоб зрозуміти, що позиція «не можна торгувати з сепаратистами» є небезпечною як для влади, так і для населення всього регіону.

Підбиваючи підсумки огляду преси самопроголошених республік, зазначу, що в них висловлені основні претензії Донбасу до України, такі як: 1) недотримання законів України нею ж самою, тобто юридичний волюнтаризм, і прийняття рішень на основі революційної доцільності; 2) неприйнятна організація українського політичного простору й посягання на ціннісні константи «руського міру»; 3) порушення базового права людини – права на життя: обстріли міст, обмеження свободи пересування і введення пропускового режиму в зону АТО; 4) недотримання Україною положень Мінських домовленостей; 5) посягання на сакральне – Велику Перемогу; 6) економічна блокада Л/ДНР, невиплата пенсій на території «республік».

Вивчення претензій Донбасу до України, аналіз їх дійсних підстав не заперечують факту агресії Росії щодо нашої країни, факту втручання у внутрішні справи незалежної держави, факту постачання зброї і військової техніки на територію утворених республік, що постійно «підігриває» цей конфлікт. Але і в політичних діях керівництва України чимало такого, що не сприяє швидкому вирішенню конфлікту. Вочевидь, вона обрала більш зручний для неї курс переорієнтації на «малу Україну» і відмову від боротьби за повернення Донбасу і Криму.

¹ Карлова, Леся. *«Ми не ідемо в зону АТО за сенсацією»*, Іван Гребенюк, «1+1». «Журналіст України», 2016, № 3.

Українській стороні варто було б не зациклюватися на образах, якими рясніють шпальти «республіканських» газет, а критично переосмислити, раціоналізувати ті претензії, що в них висловлюються, вказавши на їх обґрунтованість або необґрунтованість. Це необхідно зробити хоча б для того, щоб зміст цих претензій не був витіснений у колективне несвідоме, і не заважав у майбутньому будувати спільні відносини на здорових засадах.

Додонова Віра,
Донецьк, 29.07.2016

РАЦІОНАЛЬНА І ІРРАЦІОНАЛЬНІСТЬ: ВЗАЄМОВІДНОСИНИ ПЕНСІОНЕРІВ ОРДЛО І УКРАЇНИ

Після оприлюднення Постанови Кабінету Міністрів України № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 8 червня 2016 р. соціальні мережі буквально «вибухнули» від емоцій з приводу цього юридичного акту. Пенсіонери були обурені, тоді як профільне відомство демонструвало рідкісну байдужість. Достатньо згадати візит міністра соціальної політики в Краматорськ 21 липня, коли у нього навіть «не знайшлося часу» зустрітися з переселенцями.

Водночас, заслуговує на увагу виступ омбудсмена В. Лутковської на розширеному засіданні Комітету ВР з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин 6 липня 2016 року, яка зайняла чітку позицію відстоювання громадянських прав українських пенсіонерів, в тому числі на непідконтрольних територіях. В. Лутковська засудила дії, а, правильніше сказати, бездіяльність Міністерства соцполітики, охрестивши представників відомства «марсіанами» та аргументувавши свою думку тим, що за два роки Міністерством не налагоджений механізм перерахування пенсій на непідконтрольні

території. Більш того, на її думку, було зроблено все, щоб цей механізм і не виник. В. Лутковська назвала дії Міністерства соцполітики геноцидом народу, пояснила, що таке пенсія, намагалася аргументувати, що пенсія не є актом спонсорування тероризму. Особливо правильною і застережливою є думка про те, що відповідати за помилки, а, вірніше, злочини, які зараз відбуваються, будуть діти й онуки.

Солідаризуючись з правозахисницею, спробуємо з'ясувати деякі питання щодо того, що є пенсія і які нормативні акти в Україні регулюють її виплати.

Почнемо з того, що в тлумачному словнику С.І. Ожегова пенсія трактується як «грошове забезпечення за вислугу років, з інвалідності, непрацездатності, у разі втрати годувальника». У словнику російської мови за редакцією Д.В. Дмитрієва пишеться: «пенсією називають гроші, які держава регулярно платить громадянам у старості, в разі хвороби і втрати працездатності».

Зрозуміло, що для правників тлумачні словники не є достатньою підставою для інтерпретації терміна. Тому звернемося до юридичних документів.

«Пенсія – щомісячна грошова виплата з метою компенсації застрахованим особам заробітної плати та інших виплат і винагород, втрачених ними в зв'язку з настанням непрацездатності внаслідок старості, інвалідності або втрати годувальника». У Законі України про пенсійне забезпечення, в статті 1 «Право громадян України на державне пенсійне забезпечення» сказано: «Громадяни України мають право на державне пенсійне забезпечення за віком, за інвалідністю, у зв'язку з втратою годувальника та в інших випадках, передбачених цим Законом».

Як бачимо, у всіх документах присутнє одне й те саме поняття «віку»: пропрацював громадянин все своє життя, віддав суспільству молодість і здоров'я, досяг певного віку – і ось, будь ласка, отримай пенсію. Майже за Маяковським: старість і пенсія – «близнюки-брати».

У 1991 році в Україні було засновано Пенсійний фонд, головними завданнями якого є пенсійне забезпечення населення, фінансування програм підтримки пенсіонерів та інвалідів тощо. Джерелами формування пенсійного фонду є обов'язкові внески

суб'єктів господарювання і громадян; кошти державного бюджету України, призначені для виплати пенсій військовослужбовцям, добровільні внески і пожертви, інші надходження.

Принципово важливо підкреслити, що відрахування в пенсійний фонд здійснюються в обов'язковому порядку суб'єктами підприємницької діяльності на обов'язкове страхування в розмірі 32 % від фактичних витрат на оплату праці; громадяни, які працюють на умовах трудового договору, а також виконують роботи згідно з цивільно-правовими договорами, сплачують збір на обов'язкове пенсійне страхування в розмірі 1 % сукупного оподаткованого доходу, якщо він не перевищує 150 грн, і 2 %, якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує 150 грн. Таким чином, можна зробити висновок, що всі працюючі громадяни добровільно-примусово дбали про свою пенсію протягом усієї своєї трудової діяльності, задовго до цієї знакової події.

Чи може держава позбавити своїх громадян пенсійного забезпечення в залежності від їх місця проживання, житлових умов, наявності пенсій з інших джерел та інших обставин? У коментарях до пенсійного закону з цього приводу зазначено: «Закон України про пенсійне забезпечення (254к/96-ВР) гарантує всім непрацездатним громадянам України право на матеріальне забезпечення за рахунок суспільних фондів споживання шляхом надання трудових і соціальних пенсій».

Ба більше! У Конституції України чорним по білому написано про те, що всі, без винятку громадяни нашої країни мають право на пенсію. Не позбавлені такого права і не-громадяни, бо в тій же статті 1 говориться: «Іноземці та особи без громадянства, які проживають в Україні, мають право на пенсію нарівні з громадянам України на умовах, передбачених законодавством або міждержавними угодами. Пенсійне забезпечення громадян України, що проживають за її межами, провадиться на основі договорів (угод) з іншими державами». Таке положення відповідає духу і літері Закону, надаючи право отримання пенсій громадянам інших держав.

Задамося питанням: чи є жителі ОРДЛО іноземними громадянами? Однозначно НІ, тому що Україна не визнає самопроголошених республік, а отже, всі, хто проживає на цій

території і має український паспорт, юридично залишається повноправним громадянином України.

Примітно, що в статті 73 Закону України про пенсійне забезпечення обумовлені права тих осіб, які переїхали в Україну з інших країн: «пенсії громадянам України – переселенцям з інших держав, які не працювали в Україні, обчислюється з розрахунку середньомісячного заробітку працівників відповідної професії та кваліфікації в Україні на час призначення пенсії (за даними відповідної профспілки), а за умови сплати повністю необхідної суми страхових внесків до Пенсійного фонду України – на загальних підставах». Пенсіонери ОРДЛО мають більше прав, ніж дана категорія осіб, хоча б тому, що вони останні чверть століття пропрацювали на Україну.

У законі немає жодного слова ані про майновий ценз, ані про акти обстеження житлових умов, які фігурують у Постанові № 365. Пенсія в останньому фактично прирівнюється до допомоги та компенсацій за комунальні послуги, виплачуються тимчасово переміщеним особам, хоча це – принципово різні речі.

Українські пенсіонери не без підстав підозрюють, що подібними актами держава формує базу для позбавлення їх законних прав. Вочевидь, що у випадку з обмеженнями виплат пенсій ВПЛ і пенсіонерам ОРДЛО, слід говорити про досить вільну інтерпретацію Закону та дотримання логіки «політичної доцільності» в прийнятті соціально значущих рішень.

На думку українського дослідника В. Кухти, будь-яке політичне рішення (ПР) може бути представлене у вигляді дробу, в чисельнику якого зібрані раціональні аргументи, а в знаменнику – ірраціональні чинники. Існують різні співвідношення раціоналізму та ірраціоналізму, наприклад, перший варіант прийняття рішень такий: $ПР = \text{раціон. мах} / \text{ірраціон. мін.}$. Другий варіант $ПР = \text{раціонал. дост. рів.} / \text{Ірраціонал. дост. рів.}$. Третій варіант $ПР = \text{рац. мін} / \text{ірраціонал. мах.}$

Перший варіант прийняття рішень є найбільш оптимальним, тут переважають знання, логіка, закон. Другий варіант прийняття рішень досить лояльний, що дозволяє приймати гнучкі рішення. Третя модель прийняття політичних рішень свідчить про те, що в їх основу кладуться емоції, інстинкти, не вистачає аргументації,

досвіду, відсутня чітка стратегія. Переважають ситуативні рішення, що призводить до раптових, спонтанних, малоефективних наслідків, сам режим від таких рішень скочується до кризи. Коли переважає ірраціоналізм, має місце набір цілей і завдань, що часто суперечать один одному, а заборони й погрози є основною риторикою. Безумовно, співвідношення раціоналізму та ірраціоналізму в прийнятті рішень залежить від конкретних соціально-політичних, економічних і духовних умов.

На мій погляд, дії нашого уряду щодо виплат пенсій ВПО і, особливо, Постанова № 365 – це демонстрація третьої моделі прийняття політичних рішень. Дану ситуацію можна назвати «раціональною ірраціональністю» (Б. Каплан).

У сучасних демократіях дуже часто прийняття рішень відбувається на основі таких факторів, як віра, ціннісні пріоритети, моральні установки, симпатії, антипатії. Люди чинять так тому, що вони вірять у те, що їх дії правильні.

Присутня раціональна ірраціональність і в діях Міністерства соцполітики. Відомим є той факт, що жителі ОРДЛО отримують додаткові виплати від своїх «республік» і тому київські урядовці вирішили, що «сепаратистам» і цього вистачить.

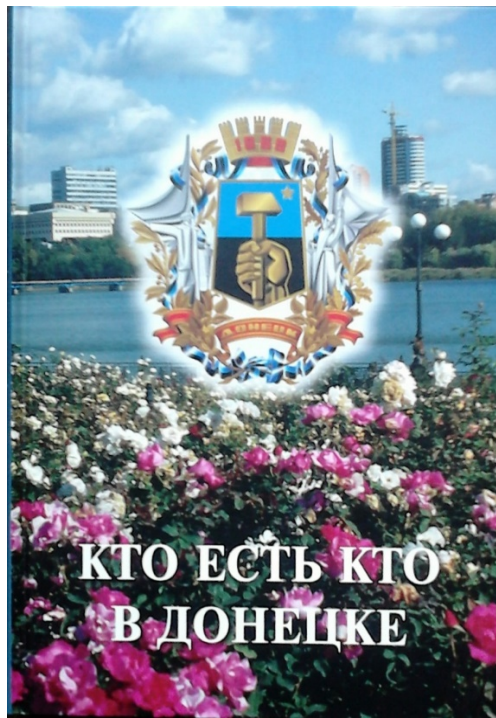
Високопоставлені чиновники не можуть з собою впоратися у своїй неприязні до «громадян» самопроголошених республік і ВПО, бояться – як би за їх допомогою не стало жити в «ДНР» «ще краще, ще веселіше». Багато правозахисних організацій говорять про те, що уряд України чинить незаконно стосовно пенсіонерів та переселенців, але заступитися за них нікому, та й самим за себе складно постояти, оскільки позбавлені права голосу навіть у власній країні.

Безумовно, можна дати раціональні пояснення і діям Міністерства соціальної політики. Війна на Донбасі триває вже 2 роки, Україна не розраховувала на такі терміни при виплаті компенсацій на житло, пенсій та інших соціальних виплат, тому щодо переселенців і посилюються жорсткі методи контролю. «Грошей немає, але ви тримайтеся» – це не тільки про російський Крим, а й про українських ВПО.

Ми всі зараз засуджуємо тоталітарні методи управління, які були в СРСР, часто необґрунтовано жорстку політику по

відношенню до населення, проте, наш демократичний уряд не далеко відійшов від радянських традицій і норм. Донбас не має статусу окупованої території, і, люди, що живуть на території ОРДЛО, мають повне право на отримання своєї заробленої пенсії. Насправді ж, відштовхуючись від збоїв в механізмі перерахування законних пенсій, уряд за два роки не тільки не спромігся запустити новий механізм, а й демонструє своїми нововведеннями готовність поховати сам Закон.

Додонова Віра
Донецьк, 25.07.2016

ДОНЕЦЬК: «ВІДНЕСЕНІ ВІТРОМ»

Днями, наводячи лад на книжковій полиці, звернув увагу на шикарне третє видання біографічного довідника «Хто є хто в Донецьку-2009». Не міг стриматися, аби не взяти до рук, ще раз перегорнути глянцеві сторінки, вдивитися у фото земляків. Мене охопили змішані почуття, якими й хочу поділитися, всупереч усталеній думці, що в блогах треба обов'язково когось хвалити, критикувати або повчати.

Автори збірника, як зазначено в анотації, наводять короткі відомості про 1440 іменитих донеччани, які зробили внесок у розвиток міста. Переважна більшість номінантів, дійсно, люди гідні, герої праці, передовики виробництва, заслужені лікарі, викладачі вузів, представники творчої інтелігенції. Вкрай незначний відсоток політичної «піни» пояснюється тим, що верхівка «регіоналів» слідом за Януковичем і Азаровим вже перебралася до Києва – в збірнику ви не знайдете їх імен.

Кістяк тих, хто залишився, досить точно відображав склад тих, кого називають терміном «місцева еліта».

Ймовірно, саме тому брали верх ностальгічні почуття, коли я, зустрічаючи фото знайомого, мимоволі задавався питанням: а де

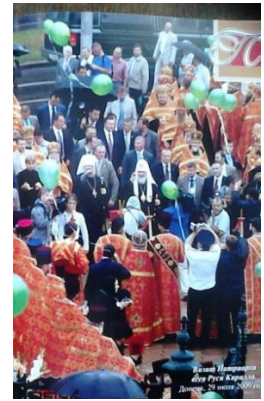
він зараз? Як склалася його доля в «роки змін»? Хтось виїхав до Великої України зі своїми організаціями, хтось вирішив спробувати щастя в Москві, хтось продовжує працювати на своєму робочому місці в Донецьку, а хтось уже покинув цей світ. «Одних нема, а ті далеко ...»

Мимоволі виявив, що далеко не всі з тих, кого я знав до 2014 року, вчинили так, як можна було припустити, виходячи з їхньої поведінки «до війни». Не буду називати конкретних прізвищ, але деякі пристрасні українці, що притискали руку до серця під час виконання гімну України і пускали сльозу на святкуванні шевченківського ювілею, сьогодні перебувають на службі ДНР. І, навпаки, етнічні росіяни, які раніше критикували Майдан і київську владу, покинули територію «молодий, але гордої республіки», зв'язавши себе саме з Україною.

І тепер у Донецьк вони «не в'їзні».

Очевидно, що вибір, який довелося їм зробити, не є простим. Тим киянам, дніпровцям, вінничанам, які, не замислюючись, зараховують весь Донецьк у зрадники, рекомендую поглянути навколо себе й спробувати спрогнозувати ситуацію: завтра у вашому місті з'явилися російські танки, хто з ваших знайомих як поведеться? Ну, щодо Вас особисто, читач, у мене сумнівів немає, Ви, зрозуміло, покинете все нажите, відправите сім'ю до рідні на підконтрольну територію і поспішите до найближчого військкомату. Але в цілому, думається, співвідношення патріотів і колабораціоністів у вашому регіоні навряд чи буде кардинально іншим, аніж на Донбасі.

Друга думка, яка відвідала мене під час перегляду збірки, стосувалася проросійської символіки, яка вже в 2010 році рясно була присутня на всіх масових заходах Донецька. На багатьох фото, що ілюструють видання, фігурують російські прапори, георгіївські стрічки, православне духовенство та інша атрибутика «руського мира». Не те, щоб про це не було відомо раніше, але сьогодні подібні моменти особливо впадають у вічі. Виходить, Donexit передбачався вже тоді?

Нарешті, третя думка, породжена «Хто є хто», була про нинішню донецьку еліту. Примітно, але в наведеному збірнику немає жодного (!) представника керівництва «Народної Ради» першого скликання, «Ради міністрів» і «Верховного суду» ДНР. Іншими словами, всі три гілки «влади» (законодавча, виконавча, судова) укомплектовані новими, раніше невідомими місту особистостями. Винятком, що лише підтверджує правило, є «міністр культури ДНР» М.В. Желтяков, у 2010 році – начальник відділу культурно-дозвілдової діяльності управління культури і туризму Донецької облдержадміністрації.

У підсумку, біографічний збірник довоєнної пори не тільки оповідає про долі окремих людей, а й виступає виразним штрихом до соціального портрету суспільства, «віднесеного вітром».

Вітром змін.

Додонов Роман
Донецьк, 05.07.2016

«ЛЮБИМЫЙ ГОРОД ХОЧЕТ ЖИТЬ СПОКОЙНО»

Да простят меня украинофилы и донбассофобы за такой подзаголовок, по которому сразу можно определить умонастроение человека, но, глядя на жизнь современного Донецка, именно эта фраза приходит на ум. Будни Донецка устоялись. Город живет почти мирной жизнью. Заработала банковская система, в основном нет очередей – неотъемлемого атрибута советского времени. Тарифы на коммунальные услуги прибавляют оптимизма. Улицы чистые, остановки новые, дороги отремонтированы. Люди живут надеждой на то, что скоро и стрелять перестанут совсем. Привычный быт потихоньку налаживается.

Однако, за внешним лоском, за порядком и кажущимся спокойствием сквозит эмоциональное напряжение, которое, похоже, свойственно не только людям, но и неодушевленным предметам: улицам, зданиям, машинам. Сам воздух пропитан тревогой. Мир очень шаткий, никто не застрахован от внезапной смерти и увечий. Всё и все ждут окончания войны. Многие смирились с неопределенным политическим статусом города и предпочитают от этой проблемы абстрагироваться. Люди постепенно привыкают к такой жизни, даже если она им не нравится. Хочется вспомнить расхожие фразы из книг Дейла

Карнеги, которые спасали народ от депрессии в 90-е, о том, что «если не можешь изменить ситуацию, измени свое отношение к ней». Кафкианская ситуация «ни Украина, ни Россия» не может длиться бесконечно долго, иначе это деструктивно воздействует на психику обывателей. Сознание ищет выход, оправдание, объяснение сложившемуся абсурду и находит его в порой экстравагантных схемах.

Рационализация ситуации в умах представителей обеих сторон в условиях фрустрации зачастую осуществляется по принципу «зелен виноград», мол, не очень-то и хотелось Украине сохранить Донбасс в своем составе, а Донбассу – присоединиться к России.

Кто-то упорно продолжает ждать прихода России, кто-то надеется на реинтеграцию. Вместе с тем, меняется отношение и к псевдореспубликам. Пока Киев возводил по периметру ОРДЛО «берлинскую стену», в Донецке и Луганске активно занимались законотворчеством, формируя новую государственность. Приходится признать, что Украина упустила момент, не использовала свою «мягкую силу» и влияние для удержания региона, в результате чего в образовавшемся вакууме возникло нечто. Можно сказать, что самопровозглашенные «ЛНР» и «ДНР» – это «лимитрофы наизнанку». Когда-то лимитрофами называли государства, образовавшиеся на территории распавшихся после Первой мировой войны империй, которыми Европа отгораживалась от стремящейся к мировой революции Советской России. Сегодня Киев намеренно выставляет «буфер» в виде ОРДЛО, вот только вряд ли его можно назвать дружественным по отношению к Украине. Да и Россию, в случае чего, это не остановит.

Кроме состояния ожидания окончания войны и принятие этой социальной реальности как данности, наметилось некое отчуждение между уехавшими и оставшимися дончанами. И это отчуждение все больше будет нарастать, если конфликт и далее не разрешится и Донбасс не реинтегрируют в Украину. Мы привыкли уже к тому, что многие политические процессы по-разному оцениваются жителями Донбасса и остальной Украины, но сегодня нет единства и между донбассовцами. Многие устали быть переселенцами и постепенно адаптируются к социальному пространству Украины, дистанцируясь от ранее общих проблем.

Еще год назад в беседах с людьми можно было найти много точек соприкосновения по спорным вопросам, сегодня по этим же вопросам все больше разногласий. Еще год назад многие были не против того, чтобы вернулась Украина. Сегодня Украина с ее тарифами на коммунальные услуги, е-декларациями о доходах чиновников и депутатов-комбатов, откладывающимся безвизом, постоянным повышением цен, становится все менее привлекательной. А если учесть периодические обстрелы, то ее просто боятся. Например, болезненный вопрос о Майдане ранее обсуждался в таком ключе: у нас одна нация, мы поссорились и помирились бы. А теперь говорят, что не помирились бы никогда, что, собственно говоря, и происходит. Тезис том, что «мы разные» ранее воспринимался в позитивном ключе, а теперь говорят так: «Если мы такие разные, зачем нам быть вместе?» Эта установка, на мой взгляд, является наиболее опасной для будущего. Причем, подобные меседжи звучат и со стороны Украины, что постепенно готовит общественное мнение к тому, что Донбасс не будут реинтегрировать. Для того, чтобы объединить страну, нужно находить общие точки соприкосновения, а не углублять раскол.

В нашем политикуме все больше муссируется тема различий и разности, нежели схожести или объединения. Прибегая к философской терминологии, можно сказать: тождество существует в единстве с различием. Именно это взаимодействие является основанием развития и разрешения противоречия. Применительно к ситуации в Украине следует отметить, что различие регионов есть условие положительной динамики для прогрессивного развития страны. Не могут и не должны все быть одинаковыми. В разнообразии надо видеть силу, а не слабость нации.

Страшно сказать, но в этой войне есть и положительный момент: жители Украины узнали лучше друг друга, активно разрушаются мифы и стереотипы, правда, и образуются новые. Действительно, почему бы не разбавить «упорный донецкий характер» «романтичністю та мрійливістю» жителей Центральной Украины? Заменить жизненную установку донбассовцев «живем, чтобы работать» на установку «работаем, чтобы жить», которая свойственна остальной части Украины. Нам следует самим находить точки соприкосновения, и если политики продолжают культивировать раздор и ксенофобию, то позитивное понимание

«Иного» должно возникать на уровне повседневного общения простых людей.

Мировая практика разрешения конфликтов свидетельствует, что если в течении пяти лет мятежная территория не реинтегрировалась, то она потеряна навсегда. Времени у Донбасса остается все меньше. И граждане Украины, включая тех, кто живут по ту сторону блок-постов, надеются на то, что бог войны Арес наконец-то остепенится, и на донецкой земле воцарится мир, спокойствие и красота. Ведь женой Ареса была богиня красоты и любви – прекрасная Афродита.

Make love, not war...

Додонова Віра
Донецьк, 02.11.2016

«РОЗА ІНТЕРЕСІВ» У СТРАТЕГІЧНІЙ ГРІ НАВКОЛО ДОНБАСУ

З 1 березня ситуація навколо Донбасу знову змінилася. Зміни ці, як і попередні, знову не на краще, якщо під таким розуміти наближення до миру. Навпаки, з початком весни конфлікт, незважаючи на чергове оголошення режиму тиші, перейшов у нову площину. Визнання Росією документів псевдореспублік, блокада «ветеранами АТО» залізничного сполучення з неконтрольованими територіями і проведена за цим «націоналізація» ОРДЛО підприємств української юрисдикції свідчать про новий виток ескалації.

Яскрава ілюмінація на «Донбас-арені» має, за задумом організаторів, символізувати «перемогу ДНР над олігархатом». Насправді ж, усе не так однозначно; ніякої перемоги, зрозуміло, немає; а галасливі та яскраві PR-акції вже не можуть перекрити почуття тривоги й безвиході, яке панує серед жителів непідконтрольних територій. Багато з них зізнаються, що остаточно заплуталися в численних суперечностях, які накопичилися за останні три роки.

Сьогодні вже явно недостатньо задіяти біполярну інтерпретаційну схему за принципом «Ми-Вони». Остаточно стало

зрозуміло, що гравців за цим столом більше, аніж два, кожен з них веде власну гру. І ставкою на цей раз є вцілілі об'єкти індустрії Донбасу.

Уявімо собі розу вітрів, яку креслять метеорологи, спостерігаючи за спрямуванням повітряних мас. За аналогією з цією конфігурацією спробуємо схематично відтворити «розу інтересів» найбільш помітних учасників подій на Сході України.

Почнемо з організаторів блокади. На перший погляд, ними рухають абсолютно благородні, навіть ідеалістичні мотиви. Не можна торгувати з ворогом, який використовує отриманий в результаті торгівлі прибуток для посилення своєї військової потужності. Це аксіома. «Бізнес на крові» повинен бути припинений. Будь-якому патріоту України незрозуміло, чому ця торгівля досі триває.

Однак наявність серед «ветеранів АТО» професійних провокаторів, які вже не раз демонстрували свою майстерність «заварити кашу» і «втекти в кущі», народжує сумнів у чистоті помислів «блокувальників». За усякими виконавцями стоять організатори, за тими – ідеологи, а хто, врешті-решт, смикає за ниточки і фінансує весь цей ланцюжок, можна лише здогадуватися. Різкі заяви вищого керівництва України, включно з президентом, прем'єр-міністра і міністра внутрішніх справ, сенс яких зводиться до звинувачення ветеранів у незаконних діях, а іноді навіть до заклику розігнати їх силою, не дозволяють стверджувати, що за спиною блокуючих стоїть офіційний Київ.

Пропрезидентська партія, швидше, боїться патріотично налаштованих радикалів, які свого часу привели її представників до влади. Романтичний період між «вінницьким кланом» і «вихідцями з Майдану» був коротким й інтереси цих сил швидко розійшлися.

У чому інтерес офіційного Києва? Звісно ж, у тому, щоб протриматися на політичному Олімпі до кінця президентського терміну. Основний дохід представники «вінницьких» отримують не від підприємств Донбасу, і навряд чи від торгівлі з непідконтрольними територіями. Якщо щось і є – то це так, дрібниці. Декларація прем'єра про катастрофічні наслідки блокади для економіки України не виглядає щирою турботою про добробут громадян. Від втрати шахт і заводів вони особисто мало

постраждають, тому головне для них – якомога довше підтримувати status quo.

Чого не скажеш про Ріната Ахметова, промислово-фінансова імперія якого переживає явно не найкращі часи. Олігархові напрочуд довго вдавалося лавіювати між ворогуючими сторонами, багато аналітиків схильні звинувачувати саме Ахметова в роздмухуванні сепаратистських настроїв у регіоні.

Некоронований король Донбасу викликав до життя сили, які вже не в змозі контролювати і які сьогодні обернулися проти нього самого. Згідно з Bloomberg Billionaires Index, він покинув рейтинг 500 найбагатших людей світу. Інтерес Ахметова лежить по обидва боки лінії розмежування. Швидше за все, він активно шукає спосіб мінімізувати втрати, питання тільки – кого з членів Альянсу для цього він собі вибере, на кого поставить.

Свій інтерес в ситуації з «блокадою» спостерігається і в інших українських олігархів, зокрема, у одвічних конкурентів «донецьких» з міста на Дніпрі. Для Ігоря Коломойського, наприклад, натяк на великий переділ власності – це шанс позбутися суперників і посилити свої позиції на українському ринку.

На непідконтрольних Україні територіях Захарченко та Плотницький висувують ультиматуми, загрожують націоналізації підприємств Ахметова, ліквідують офіс гуманітарного штабу «Допоможемо» тощо. На публіку оголошена економічна війна, але ми ж пам'ятаємо, що це далеко не перша спроба націоналізації, і щоразу раціональні розрахунки доводили, що псевдореспубліки не в змозі ані зорганізувати виробництво, ані збувати вироблену продукцію. Єдине, що вони реально можуть, так це ліквідувати промислові об'єкти, порізавши заводи на металобрухт. Миттєвий мінімальний прибуток для тимчасових правителів виявляється важливішим, аніж збереження створеної поколіннями трудівників унікальної індустріальної інфраструктури регіону.

Звичайно, можна вказати, що лідери самопроголошених республік не є самостійними суб'єктами, за їх спиною проглядається воля Росії. Але не варто тішитися ілюзіями щодо альтруїзму останньої. Вивезення донецьких і луганських заводів на територію Росії¹ свідчить, що Москва не збирається

¹ http://censor.net.ua/blogs/1619/spisok_vyvezennyh_zavodov_v_rossiyu

переорієнтовувати економіку Донбасу на свої рейки, а найцінніше вже прибрано до рук. Чи не цим пояснюється зростання виробництва у Ростовській області, прикордонній з Донбасом? Що стосується збуту на російському ринку продукції донбаської індустрії, то не слід забувати, що в Росії є свої олігархи, свої заводи з аналогічним асортиментом, своє вугілля, і конкуренти їм ні до чого.

Автор повністю усвідомлює, що накреслена схема далека від завершеності, в «розі інтересів» можуть бути присутні зі своїми «свободами» й інші суб'єкти, які не бажають виходити з тіні. Єдиним суб'єктом, чия воля і чий інтерес тут не проглядається – це воля й інтерес українського народу. Бо будь-яке вирішення проблеми, в кінцевому підсумку, неминуче передбачає удар по кишені простого українця.

Додонов Роман
Вінниця, 07.03.2017

ВІЙСЬКОВІ ЗБОРИ В ОРДЛО. ПОГЛЯД З УКРАЇНИ

Минулого тижня в соцмережах з'явилася інформація про те, що так звана «Донецька народна республіка» закликала резервістів на військові збори. Захід пройшов помпезно. Невійськових людей, які, за словами Захара Прилепіна, «самі виявили бажання стати на захист своєї Батьківщини», вивезли на полігон, вишикували, провели мітинг, деяким роздали зброю «на відповідальне зберігання», після чого розвезли по домівках. Промова на мітингу «Верховного головнокомандувача» нагадувала риторику часів Великої Вітчизняної. І хоча військова підготовка, заради чого зазвичай і проводять збори, практично була відсутньою, за силою емоційного впливу дана акція посідає гідне місце в ряду таких заходів, як «парад полонених» в Донецьку 24 серпня 2014 року і похорон Мотороли та Гіві. Очевидно, що саме цей вплив і був головною метою «мобілізації». Влада «республіки» надіслала Україні та світу меседж цілком конкретного змісту.

Якого?

Я бачу тут три зрізи проблеми. Перший зріз пов'язаний з тим, що верхівка «ДНР» прагнула продемонструвати готовність чоловічого населення захищати свою республіку. Демонстрація вийшла яскравою, масштабною, вражаючою. Понад 27 тисяч осіб у віці від 18 років – це дуже велика кількість людей. Навіть якщо 2/3

з них були зігнані примусово, то й 1/3 «свідомих» – також велика цифра. Щоправда, Олександр Ходаковський жорстко розкритикував ідею Олександра Захарченка про збори резервістів, визнавши, що «у ДНР криза з мобілізацією» і мотивацією захисників: «людей не вистачає на передовій, покалічених не звільняють, доки заміна не прийде – а заміна не йде».

Другий момент. На мій погляд, окрім картинки для зовнішнього споживача є ще внутрішній зріз проблеми. Громадянам України, раптом зарахованим без їх на те бажання до резерву республіканських збройних сил, буде важче повертатися до нормального життя. Військкомати Донецька і Луганська працюють так, як не працювали всі 25 років української незалежності, а у невизнаного уряду немає жодних сумнівів у легітимності своїх дій. Усі мобілізовані проходять за особливими списками, які, природно, стануть відомі й в Україні. Що робитиме Київ, якщо припустити, що станеться реінтеграція ОРДЛО в Україну? Прирівняє він мобілізованих до ополченців, які зі зброєю в руках боролися проти України? Чи буде розцінюватися цей вчинок як «співпраця з окупантами» з усіма наслідками, що випливають?

У теорії девіантної поведінки є концепція «наклеювання ярликів». У разі, якщо людина оступилася і зробила необачний вчинок, вона вже сприймається як девіант. У кримінальному середовищі часом навмисне провокують новачка зробити протиправний вчинок, а потім шантажують його цим – «наклеюють ярлик». Ось і в нашому випадку, організатори зборів під загрозою покарання за дезертирство і ухилення від призову «втягнули» резервістів у первинну девіацію. Хотіли ті або не хотіли їхати на ці збори – потім хвилювати нікого не буде. Факти – уперта річ: був на мобілізаційному заході – вже забруднив свою репутацію. Ярлик сепаратиста приклеєний намертво.

Третій зріз – це проблема психологічного настрою населення, включаючи викликаних на збори чоловіків. Ті мотиви, які спрацьовували в 2014 році, включаючи почуття несправедливості від поваленого Майданом «свого» Президента, страх приходу «Правого сектора», жага помсти за жертви і руйнування, вже неефективні. Потрібні нові маніпуляційні прийоми і влада «ДНР» навмисно намагається дискредитувати якомога більше людей, щоб відрізати їм дорогу назад, в Україну. Що-що, а мізки в

«республіках» промивати вміють. Чим більше часу Україна не контролює ОРДЛО, тим менше прихильників її повернення залишається в останніх.

Як же має вчинити Україна у цій ситуації?

У «республіці» відродилися тоталітарні методи управління, формується мілітарне мислення. Додамо до цього трансляцію російських ЗМІ – і отримаємо таку «гримучу суміш» в головах людей, в якій складно розібратися. Початки критичного мислення вбиваються докорінно.

Наша країна і без того зробила чимало помилок у відносинах з Донбасом, відштовхуючи від себе населення. Важливо, щоб зараз не було гучних заяв з боку влади на зразок «не забудемо, не пробачимо», щоб люди не вважали себе військовими злочинцями і не боялися реінтеграції, а також не розчарувалися в Україні в черговий раз.

Додонов Роман
Вінниця, 10.04.2017

НА ШЛЯХУ ДО ЗАМИРЕННЯ

«ЛЮЛЬКА МИРУ» ДЛЯ УКРАЇНИ

Всім відомий красивий ритуал північноамериканських індіанців, що закріплює вихід зі стану війни і перехід до миру: вожді та старійшини протиборчих племен збираються навколо багаття й викурюють загальну «люльку миру». При цьому вони проголошують урочисті промови на адресу вчорашніх ворогів і присягаються вічно жити в мирі.

Виснажливі багатогоденні переговори в «нормандському форматі» в Мінську 12 лютого 2015 року завершилися укладенням угоди про припинення вогню на Донбасі, відведення важкої техніки і низку інших заходів, що послідовно ведуть до виходу з гарячої фази конфлікту. Оптимістичні оцінки в пресі результатів Мінська-2, як стали називати цей саміт, досить швидко змінилися розчаруванням. Адже десяток російських танків, які практично під час переговорів очолили наступ ополченців на Дебальцевському виступі, значною мірою нівелювали досягнуті угоди. Обидві сторони не довіряють одна одній, продовжують вести інформаційні

атаки і прагнуть максимально ефективно використовувати «перемир'я» для перегрупування і нарощування сил.

Експерти згадують сербсько-хорватський конфлікт 1992-1996 років, коли після розпаду Югославії Слободан Мілошевич розпочав кровопролитну війну проти тих, хто вимагав незалежності Хорватії і створив на її території маріонеткову Республіку Сербська Країна. Захід став на бік Хорватії, яка реформувала економіку і зміцнювала армію. Декілька разів хорвати безуспішно атакувати Сербську Країну. Коли це не вдавалося, і наступ зупинявся, західні країни садили противників за стіл переговорів і укладали чергову угоду. І таких договорів було – 15 (!). Але періоди миру тривали по півроку, інколи навіть більше.

Як миротворців запрошували міжнародні «блакитні каски», була і денонсація їх місії з боку Хорватії. Усе це триватиме 4,5 роки, поки, нарешті, зміцніла армія Хорватії в результаті блискавичної військової операції не очистить свою територію.

Цей приклад демонструє, що підписані в Мінську угоди можуть і не стати для України тією самою фінальною «люлькою миру». Треба бути готовим до того, що подібних «мінських» може бути багато.

Дійсно, умови мінських угод не можуть задовольнити ні Росію, ні Україну. Обидві сторони схильні розглядати Мінськ-2 як дипломатичний маневр, що дозволяє військовим узяти тайм-аут і відновити наступ. Про це свідчить, крім іншого, сама семантика виступів лідерів Росії і України, так само як і осіб, що висловлюються від імені самопроголошених республік. Адже миротворення передбачає акт обговорення мирних планів.

Вслухаємося в промови політиків, експертів, «лідерів думок» – що вони говорять про мирні справи? Чи обговорюють вони плани відновлення зруйнованого війною? Чи довіряють один одному?

Швидше ні, аніж так. Ось лише кілька цитат:

Ігор Плотницький (ЛНР) у відповідь на заяву Петра Порошенка від 19.01.2015 про те, що Донбас буде українським: «Українські правителі вже знають ціну, яку доведеться заплатити, і тих площ, які вони приготували під могили, їм явно буде недостатньо. Прапор перемоги у нас є, Рейхстаг визначено. Нехай чекають».

Олександр Захарченко (ДНР), 02.03.2015, коментуючи свій ультиматум Україні: «Шановна українська влада! Шановний український уряд! Судячи з карти, готуйтеся до нових «котлів», якщо ви не будете дотримуватися мінських домовленостей. Ваша армія не здатна воювати. Запрошуйте миротворців, просіть зброю, просіть боєприпаси і так далі».

Михайло Делягін (директор Інституту проблем глобалізації, м. Москва) з оцінкою «першого Мінська»: «Мінські угоди – це шматок туалетного паперу з розводами... Якби ополченців не зупинили ці мирні угоди, вони б уже взяли Харків і, швидше за все, Дніпропетровськ. Була б реальна Новоросія на карті».

Дмитро Тимчук (керівник Центру військово-політичних досліджень, м. Київ): «Не дивлячись на запевнення ватажків терористів «ЛНР» і «ДНР» про відведення значної частини важких озброєнь від розмежувальної лінії на Донбасі... (26.02 в «ЛНР» заявили про відведення 80 % важких озброєнь), ці заяви не відповідають дійсності. На 26.02... російсько-терористичними військами було відведено лише близько 10-15% від зазначеної чисельності озброєнь. Причому відведення озброєнь терористами проводиться не на обумовлену Мінськими домовленостями відстань, а з тим розрахунком, щоб повернути їх на вихідні позиції протягом 30-40 хвилин».

Як бачимо, усе ще панує підозрілість, взаємні звинувачення в порушенні угод – аж до образ; обіцянки провчити, помститися, покарати... І це тоді, коли необхідна зовсім інша семантика. Логіка взаємних поступок і компромісів ще не вироблена, війна на рівні слів триває, – а це перша ознака того, що перемир'я не є міцним, і незабаром знову заговорять гармати.

Додонов Роман
Вінниця, 05.03.2015

МІНСЬКІ УГОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ МИРУ НА ДОНБАСІ

Однією з політичних інтриг, що не сходила з новинних стрічок останні дні, є питання про затвердження Верховною Радою України законопроекту про особливий статус Донбасу. Український парламент нарешті поставив крапку у цьому питанні та ухвалив низку документів, включаючи Постанову про визначення окремих районів, міст, селищ і сіл Донецької та Луганської областей, в яких вводиться особливий порядок місцевого самоврядування. Залишаючи осторонь внутрішньопарламентські пристрасті, звернемося до зовнішньополітичного значення даної події.

У цьому контексті слід, перш за все, відзначити факт деякої затримки в прийнятті даного документа. Пунктом 4 Комплексу заходів з виконання Мінських угод 12 лютого 2015 року передбачається «негайно, не пізніше 30 днів з дати підписання даного документа, прийняти постанову Верховної Ради України із зазначенням території, на яку поширюється особливий режим відповідно до Закону України «Про тимчасовий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей» на основі лінії, встановленої в Мінському меморандумі

від 19 вересня 2014 р.». Терміни прийняття документа, таким чином, вказані гранично чітко: 12 лютого + 30 днів = 14 березня.

Затримку з розглядом відповідного законопроекту «помітили» в самопроголошених республіках і тут же висунули Києву ультиматум. Звинувачуючи українську владу в небажанні затвердити перелік населених пунктів, які наділяються особливим статусом, повноважний представник ДНР Денис Пушилін заявив 13 березня: «Ми знаходимося на межі того, що Мінський процес буде зірвано й комплекс заходів щодо дотримання Мінських домовленостей буде дезавуйовано». Наступного дня Олександр Захарченко від імені ДНР та Ігор Плотницький від імені ЛНР звернулися до президента Франції Франсуа Олланда і канцлера Німеччини Ангели Меркель з проханням натиснути на Петра Порошенка з метою виконання Мінських угод.

Не беруся судити, чи мало це звернення якісь наслідки або зіграли роль інші чинники, але процес пішов. При цьому мало хто звернув увагу на дещо пікантний момент, який полягає в тому, що лідери ДНР і ЛНР, котрі завжди відстоювали самостійність своїх республік і незалежність їх від Києва, звинуватили останній у тому, що він, мовляв, не хоче повернути юрисдикцію України на контрольовану цими республіками територію.

Фактично ішлося про те, що у властивій для «ополченців» ультимативній манері пролунала пропозиція прийняти їх назад.

Домагаючись чіткого слідування по накресленій у Мінську «дорожній карті», лідери самопроголошених республік намагаються не помічати, що в ній жодного разу не згадані ані ДНР, ані ЛНР – мова йде тільки про абстрактних «представників окремих районів Донецької та Луганської областей». Іншими словами, на фініші Донбас, нехай і з розширеними повноваженнями, повинен залишитися в правовому полі України.

Немов схаменувшись, що в Мінському мирному процесі абсолютно не передбачено будь-яких інших, крім України, державних утворень, лідери ДНР і ЛНР відразу змінили тактику. Олександр Захарченко ще до прийняття Верховною Радою Переліку населених пунктів з особливим статусом повідомив, що має намір домагатися контролю «ополченців» над усіма містами й селами, де в минулому році проводився референдум про

незалежність ДНР: «Ми повинні зайняти всі наші міста, де проходив референдум, а далі вже політично співпрацювати (з Україною) як рівні партнери». По суті, це був уже другий ультиматум.

Верховна Рада, напевно, переборщила, проголосувавши за, крім необхідного за Мінськими угодами Переліку, декілька інших законів, які передбачають, що «особливий порядок» буде реалізований органами місцевого самоврядування Донецької та Луганської областей тільки після позачергових виборів, що наділяють непідконтрольні райони статусом «тимчасово окупованих територій», а також санкціонують розгортання міжнародної операції з підтримання миру й безпеки. Усе це, хоча й формалізує правову площину, ще більше відокремлює Донбас від України.

У Донецьку й Луганську даний крок був сприйнятий вкрай негативно. «Закон про особливий статус Донбасу, – заявив Денис Пушилін, – по суті, скасовується поправками Порошенко... Він не поважає народ Донбасу, не хоче миру, отже, отримає війну. І нові жертви будуть знову на його совісті, і на совісті Турчинова і Яценюка, разом з якими він вигадує все нові виверти, щоб не виконувати Мінські домовленості».

Лідери Л/ДНР взагалі вимагали скасувати рішення парламенту. «Прийнявши неузгоджені з нами документи, Київ показав свою нездатність домовлятися, – йдеться у їх спільній заяві. – Жодні компроміси з Києвом неможливі доти, доки не будуть скасовані учорашні ганебні рішення Порошенко і Верховної Ради».

Реакція української сторони на ці нескінченні ультиматуми була лаконічною: «Україна шукає спосіб забезпечити мир і безпеку на тимчасово окупованій території і прагне повернути на ці території дію українських законів». «Хто хоче припинити протистояння, шукає можливість, а хто не хоче – шукає причину», – додав перший заступник голови адміністрації президента України Віталій Ковальчук.

Отже, протягом минулого тижня ми спостерігали, як з подачі сепаратистів був запущений другий етап «мінського врегулювання», який стосується законодавчої площини. Розпочався цей тиждень з їх звернення до Ф. Олланда і А. Меркель з

проханням «приструнити» П. Порошенко з метою прискорити рух у напрямку, що не передбачає існування Л/ДНР (що само по собі було нелогічно), а закінчилася прийняттям законів, які викликали нові погрози від лідерів самопроголошених республік, що, схоже, усвідомили свою недоречність у Мінському мирному процесі.

Ось тільки наблизять чи віддалять ці закони бажане возз'єднання українських земель – покаже час...

Додонов Роман
Вінниця, 24.03.2015

ЧИ МОЖЛИВО ПЕРЕМОГТИ У СУЧАСНІЙ ВІЙНІ?

*«Перемога, яка досягнута насиллям,
дорівнюється до поразки, бо є
тимчасовою»*

Махатма Ганді

Історія війн і збройних конфліктів свідчить, що встановлення контролю над територією та майном суперника зовсім не означає остаточної перемоги. Більш того, чим випадки окупації ближчі до наших днів, тим більше зусиль загарбники мають докладати для підтримання цього контролю. Виявилося, що з окупацією певної території світ історичних смислів її населення не зменшується, не зникає, а ще більше актуалізується.

Історична пам'ять дбайливо зберігає відомості про колишні «вольності», порядки, про власну культуру, які з часом сакралізуються. Користуючись термінологією проф. Олега Базалука,

«псипростір-жертва» відторгає чужий для неї світ думок агресора і продовжує існувати в світі власної, зокрема, національної ідеї, зберігаючи і збагачуючи її для себе й майбутніх генерацій. У разі втрати території «псипростір-жертва» переносить свої прояви у духовно-віртуальний світ, і цей світ стає для нього так само реальним,

як для «псипростору-агресора» окупована територія. У світі смислів «псипростір-жертва» не лише мобілізує свій потенціал, але й спрямовує його на звільнення захопленої території¹.

В умовах відсутності монополії на ЗМІ та фактично миттєвого розповсюдження незалежної та альтернативної інформації в Інтернеті асиміляція ментального простору в інтересах історичних смислів агресора стає майже нездійсненною.

На практиці це означає, що повністю перемогти у сучасній війні просто неможливо. Травень 1945 року був, мабуть, останньою перемогою в історії людства. Усі війни, що спалахували у другій половині ХХ століття, включаючи конфлікти з участю наддержав – Сполучених Штатів Америки (Корея, В'єтнам, Ірак), Радянського Союзу (Афганістан) тощо – закінчилися досить невиразним результатом. Досвід цих війн продемонстрував світові, що найчисельніші армії і найпотужніша військова техніка безсилі перед озброєним народом, який бореться за власне виживання. Він переходить до партизанської тактики, до саботажу і диверсій. При цьому жертва переймає у агресора його норми, настанови і життєві орієнтації. З кожним роком окупації, з кожним новим поколінням псипростір-жертва удосконалюється і починає грати за правилами агресора, загострюючи боротьбу за відновлення справедливості, виводячи війну з формату віртуальних проявів у реальний світ – світ терору, насилля, війни.

Отже, коли історичні смисли відділяються від географічної території, на якій вони були сформовані і яка окупована противником, коли вони переходять у простір психічний, стають іманентними і сакральними, спільноту, що є їх носієм, можна знищити, але не перемогти. Агресор може окупувати чужу територію, оволодіти матеріальними ресурсами підкореного народу. Але доки світ історичних ідей «псипростору-жертви» залишатиметься сакраментальним, доти цей псипростір буде нездоланим. Інакше кажучи, не захоплення території, а успішне нав'язування власної картини соціального світу, власної системи цінностей – ось де криється перемога у сучасних війнах.

Цей простий висновок обумовив необхідність корегування поглядів на мету завоювань та включення в експансіоністські плани

¹ Базалук О.А. Теория войны и мира. Геофилософия Европы. К.: МФКО, 2016. 246 с.

імперії заходів щодо зміни ментального простору підкорених народів. Це означає, що суто військові методи проведення зовнішньої політики мають супроводжуватися відповідними невійськовими – інформаційними, пропагандистськими, виховними прийомами. Саме на виконання цих завдань й спрямований комплекс заходів, який узагальнено називають «гібридною війною». З іншого боку, це означає, що Україну не можна перемогти доти, доки існує її ціннісно-сміслове ядро.

Додонов Роман
Вінниця, 12.04.2017

БОРОТЬБА ЗА ПІВДЕННІ КУРИЛИ: ЯПОНСЬКИЙ ЗРАЗОК ДЛЯ УКРАЇНИ

Світовий історії відомі різні форми міжцивілізаційних контактів – від мирного співробітництва до військового протистояння. Одним із сюжетів, пов'язаних із територіальною суперечкою між «руським міром» і японською гілкою буддистсько-конфуціанської цивілізації (деякі дослідники вважають Японію самостійною локальною цивілізацією), є проблема Північних територій. Так називаються острова Ітуруп, Кунашир, Шикотан і Хабомаї, а також прилегла до них група дрібних острівців.

Радянський Союз отримав ці острови разом з іншими Курилами і Південним Сахаліном в ході Другої світової війни.

Уже після підписання Акта про капітуляцію Японії 2 вересня 1945 року радянські десантники висадилися на зазначені острови, «беручи капітуляцію» японських гарнізонів. Однак надалі Японія відмовилася визнати легітимність окупації Південних Курил Радянською Росією і, відповідно, підписати мирний договір.

Не вдаючись у деталі дипломатичних суперечок, які періодично поновлюються з приводу Північних територій щоразу, коли намічається «потепління» або візити перших осіб Росії і

Японії, зазначу, що потенційний економічний, політичний і соціальний збиток від непідписання миру за 70 післявоєнних років багаторазово перевищив «вартість», якщо можна так висловитися, самих островів. Відсутність нормальних добросусідських відносин між двома цивілізаціями зумовило масу похідних проблем, включаючи стриманість японських інвестицій в економіку РФ, недоотримання прибутку від торгівлі тощо. Характерним є діалог, що відбувся між японським прем'єром Танаки і радянським послом в Токіо Трояновським. У відповідь на резонне зауваження першого про те, що великий СРСР через маленькі острови втрачає можливість дружби з Японією, останній зауважив: «Ми тому і велика країна, що ніколи не торгували своєю територією».

Інакше кажучи, зіткнулися два принципи – і проблема зайшла в глухий кут. У зв'язку з цим цікаво подивитися, як поводить себе японське суспільство, зіткнувшись з фрустрацією, пов'язаною з неможливістю негайного повернення своїх територій. З типово східною мудрістю воно делегує вирішення цієї проблеми майбутнім поколінням японців і росіян. Але це зовсім не означає, що вони погоджуються зі status quo і відмовляються від свого права на володіння спірними островами.

Більше того, вимога «відновлення територіальної цілісності» країни звучить у період кожної передвиборчої кампанії. Багато політичних партій, включаючи впливову ліберально-демократичну, активно експлуатують гасло повернення островів для залучення електорату. На острові Хоккайдо регулярно проходять вибори посадових осіб окупованих територій, які вирішують проблеми японських громадян, виселених 70 років тому з Південних Курил, і їх нащадків.

Можна сказати, що в Японії склався загальнонаціональний консенсус громадянського суспільства і держави щодо Північних територій. Суть його зводиться до наступних базових положень:

- Північні території є споконвічними територіями Японії, що знаходяться під незаконною окупацією Росії. Уряд США послідовно підтримує позицію Японії.

- Щоб вирішити це питання і якнайшвидше укласти мирний договір, Японія, не відмовляючись від своєї мети, продовжує переговори з Росією на підставі вже досягнутих угод.

- У разі підтвердження приналежності Північних територій до Японії, остання готова гнучко підійти до часу і порядку їх повернення. Оскільки японські громадяни, що мешкали на Північних територіях, були насильно виселені Сталіним, Японія готова домовитися з російським урядом про те, аби російські громадяни не зазнали такої ж трагедії. Іншими словами, після повернення островів Японія має намір поважати права, інтереси і бажання росіян, що сьогодні проживають на островах.

- Уряд Японії закликало своїх громадян не відвідувати Північні території поза рамками безвізової процедури до вирішення територіального спору. Аналогічно Японія не може допустити ніякої діяльності, включаючи економічну діяльність третіх сторін, яка могла б розглядатися як підпорядкування «юрисдикції» Росії, а також дозволяти діяльність, яка передбачала б «юрисдикцію» Росії над Південними Курилами.

На сьогоднішній день невідомо, коли подібна позиція принесе свої плоди, і чи повернуться взагалі Північні території під владу Токіо. Прямо скажемо, в найближчому майбутньому така вірогідність невелика, що породжує деякі аналогії з включенням до складу Росії Кримом. Для українців з даного історичного екскурсу повчальним є урок політичної стриманості, терпимості, і одночасно – рішучості і непохитності в досягненні кінцевої мети. Японія не збирається воювати за острова, але і самотійно відмовлятися від них (як це пропонують деякі українські «патріоти» щодо Донбасу і Криму) також не має наміру. Вона лише відкладає на майбутнє рішення задачі, яка в даний момент не може бути вирішена. Можливо, варто повчитися у японців мудрості, яку лише обмежена людина може сплутати зі слабкістю.

Додонов Роман
Вінниця, 04.03.2016

ПОСТКОНФЛІКТНЕ ПРИМИРЕННЯ. УРОКИ ІСПАНІЇ

Фактична відсутність чіткої державної стратегії щодо тимчасово неконтрольованих територій на Сході України призвела до консервування конфлікту. Обидві сторони конфлікту, ким би вони не були представлені, на сьогодні демонструють свою нездатність до конструктивного діалогу.

Не готове до миру і все наше суспільство, судячи з взаємної ненависті і звинувачень під гаслами «Не забудемо, не пробачимо», котрі періодичними хвилями прокочуються соціальними мережами. Цілком імовірно, що ми ще не раз станемо свідками бойових дій на Донбасі. Проте, про мир, шляхи примирення й постконфліктне майбутнє України говорити потрібно. Адже суто військових рецептів вирішення конфлікту – без ефективного політичного, дипломатичного, гуманітарного супроводу – не існує. І скільки б не тривало збройне протистояння, воно не може тривати вічно. Тому думати про те, що станеться наступного дня після того, як реально замовкнуть гармати, необхідно вже зараз.

До речі, інтелектуальна еліта країни добре усвідомлює цю необхідність. Достатньо вказати, що тільки за друге півріччя

минулого року в Україні відбулося близько шести наукових конференцій різного рівня, присвячених конкретним аспектам миротворення. Примирення (на мій погляд, коректніше вживати термін «замирення», який указує, по-перше, на свідомий і в чомусь примусовий, а, по-друге, на завершений характер процесу) є механізмом врегулювання протистоянь і нормалізації відносин між колишніми противниками. Це – процес умовного відновлення відносин, порушених у ході конфліктної ситуації, але відновлення з урахуванням нової конфігурації інтересів.

Від того, яким ми бачимо наше постконфліктне майбутнє, яким його бачать наші опоненти, безпосередньо залежить час припинення протистояння. Найбільш гострим, мабуть, тут є питання про етичну і юридичну відповідальність за скоєні злочини і порушення прав людини. С. Гантінгтон назвав його «проблемою катів». Даній категорії осіб втрачати вже нічого, і вони будуть битися до кінця, роблячи оточуючих своїми заручниками.

Чи відбудеться правосуддя? Чи відновиться справедливість на Донбасі? Чи понесуть покарання винні? – однозначної відповіді ми поки що не знаємо, у зв'язку з чим звертаємося до досвіду народів і держав, котрі також пройшли через подібні випробування.

Розмова про це, крім іншого, відбулася в Одесі у вересні 2015 року на семінарі «Культура примирення: нова історична свідомість в Україні». Його організаторам вдалося зібрати представників тих країн, у яких політика замирення мала певний ефект (про повний успіх останньої взагалі говорити не доводиться), зокрема, Німеччини, Іспанії, Південної Африки, деяких латиноамериканських країн.

Особливо повчальним є досвід Іспанії, хоча б в силу того, що політика замирення у цій країні проводиться вже понад сім десятиріч, починаючи з 1940 року, коли почалося зведення меморіалу в Долині Полеглих. Як відомо, громадянська війна в Іспанії 1936-1939 років при активному втручанні іноземних військових («добровольців», «радників», «інструкторів» і т. ін.), що воювали по обидві сторони конфлікту, відрізнялася запеклістю і безкомпромісністю. Рани, нанесені суспільству в цей період, були настільки глибокими, що виключали подальший нормальний розвиток суспільства. Це добре усвідомлював переможець – диктатор Франсіско Франко, який перший зробив крок до

примирення. Саме він став ініціатором спорудження згаданого вище меморіального комплексу, на території якого поховано 34 тисячі республіканців і франкістів.

Відкрився комплекс вже після Другої світової, у 1959 році. За задумом Франко, меморіал мав нести меседж: війна закінчилася і її жертви тепер лежать поруч, незалежно від того, яких поглядів вони дотримувалися при житті; необхідно рухатися вперед і працювати на благо єдиної Батьківщини.

Однак Долина Полеглих стала лише зовнішнім уособленням глибинних процесів, часто неінституціональних, що відбувалися в духовному житті іспанського суспільства. Ще довго після війни скоєні злочини активно обговорювалися у контексті взаємних звинувачень.

Республіканці справедливо критикували Франко за його непослідовність у проведенні політики замирення й небажання зробити наступний крок, реабілітувавши своїх противників. Лише після смерті диктатора прихильники республіки отримали можливість повноправної участі у політичному житті. Реальні демократичні перетворення 70-х років XX ст. стали фундаментом замирення.

Іспанці вважали за краще відмовитися від каральної моделі відновлення справедливості, не без підстав відчуючи страх від можливості рецидивів громадянської війни. Про те, що це могло статися, свідчить спроба військового перевороту 23 лютого 1981 року, коли радикально налаштовані заколотники на чолі з підполковником Цивільної гвардії Антоніо Техеро дель Моліна увірвалися до іспанського парламенту під час призначення глави уряду, захопили в заручники всіх присутніх, вимагаючи створення військового уряду; лише після погрози короля Хуана Карлоса силою придушити путч, Техеро і його прихильники склали зброю. У травні 1982 року він був засуджений до 30 років позбавлення волі, але звільнений 2 грудня 1996 року королівською милістю.

Цікаво, що ініціатором відмови від каральної моделі відновлення справедливості виступили республіканці, тобто сторона, яка програла і була репресована. Поступово в Іспанії склався національний консенсус: у пресі не розпалювалася антифашистська істерія, репресовані та їхні родичі відмовлялися

від помсти і зведення рахунків з катями, не застосовувалися санкції до донощиків.

Однодумці Франка узяли «почесну ідеологічну капітуляцію». Вони не були проголошені «ворогами нації» і навіть зберегли за собою легальну можливість для участі у виборах. Важливу роль при досягненні консенсусу зіграли король Іспанії Хуан Карлос і католицька церква. Багато в чому завдяки їм в країні була подолана конфронтаційна політична культура і послідовно формувалася культура згоди.

Ще одним важливим моментом політики замирення стала установка на забуття. Багаторазово прокручені цикли взаємних звинувачень, викриттів і розслідувань не приводили до позитивного результату, в зв'язку з чим іспанці вважали за краще свідомо утриматися від обговорення небезпечних тем. Вони начебто перевернули ганебну сторінку історії і «забули» про неї, зосередившись на майбутньому. Згода обох сторін не копірситися в минулому створювала враження, що перехід до демократії відбувся без переможців і переможених, і обидві сторони будують соціальну реальність з чистого аркуша.

Характеризуючи фактори, що сприяли успіху політики замирення, Надзвичайний і Повноважний Посол Іспанії в Україні Луїс Хіль Каталіна відзначав:

«Першим елементом на шляху примирення в Іспанії був перехідний період. Другим елементом – входження Іспанії в Європейський Союз. Третім – входження Іспанії до НАТО. Причому в такий час, коли іспанське суспільство було налаштоване абсолютно проти цього кроку. Згадаймо, що в той час існували військові блоки. Тобто все це було набагато складніше, ніж сьогодні. Четвертим елементом – державний лад Іспанії, зокрема наявність автономій у складі країни. На цьому шляху у нас були і помилки, і успіхи. Можна побачити, як ми змогли поєднувати в одній державі різні мови, різні національні почуття і створити єдину країну. Я вважаю, що для українського суспільства було б дуже корисно подивитися і вивчити цей досвід».

У 2007 році в Іспанії був прийнятий «Закон про національну пам'ять», згідно з яким всі вироки уряду Ф. Франко, продиктовані політичними, ідеологічними та світоглядними мотивами, оголошувалися нелегітимними. Це підводило законодавчу базу під процес реабілітації жертв диктатури. З огляду на вимоги Закону

ліквідувати з громадських будівель усі франкістські символи та інші об'єкти, що прославляють військовий заколот 1936 р., можна зробити висновок, що в ХХІ столітті намітився певний відхід від «нульового» варіанту примирення, і прагнення відновити справедливість узяло верх над страхами рецидивів громадянського протистояння.

Оцінюючи іспанський досвід політики замирення, необхідно констатувати, що для України повчальними є приклади встановлення національного консенсусу, коли втомлене від тривалого громадянського протистояння суспільство приходить до згоди заради спільної мети. Вельми рідкісним, якщо не унікальним у світовій історії, слід визнати відмову іспанців від каральної моделі відновлення справедливості і раціональну установку на «забуття» подій, що роз'єднують націю. Разом з тим, не слід перебільшувати досягнень політики замирення в Іспанії. Вона неодноразово давала збої і відкати на позиції реваншу. І до цього нам теж слід бути готовими, адже повернути мир куди складніше, аніж розпочати війну.

Додонов Роман
Вінниця, 25.03.2016

ЯК БОРОЛИСЯ ЗІ СПРАВЖНІМИ ХУНТАМИ

Корисний урок постконфліктного врегулювання для України може надати історія Південної Америки, країни якої мають величезний досвід як авторитарних режимів, так і переходів від диктатури до демократії. Наші співвітчизники старшого віку добре пам'ятають мітинги солідарності з народом Чилі: чилійського диктатора Аугусто Піночета порівнювали з Гітлером і Муссоліні, а назву латиноамериканських військових урядів – «хунта» – російська пропаганда і досі використовує для формування негативних асоціацій стосовно сучасної української влади.

Проте не лише в Чилі існували диктатури і диктатори. Аргентина, Болівія, Бразилія, Парагвай, Уругвай мали власні хунти, і кожна з цих країн йшла своїм шляхом після їх падіння.

В Аргентині, зокрема, де 1976 року відбувся військовий заколот проти президента І. Перон, до влади прийшла група офіцерів на чолі з Хорхе Віделою – кривавим диктатором, правління якого тривало до 1981 року. Під гаслами «національної реорганізації» хунта Відели впроваджувала внутрішню політику державного тероризму, що отримала назву «брудної війни». Інструментом ведення цієї війни були «ескадрони смерті», чисельність яких сягала від 15 до 25 тис. осіб. Метою цих каральних органів було знищення «небажаних елементів» –

політичних супротивників хунти, опозиціонерів, насамперед, лівого спрямування. Переслідування комуністів і соціалістів відбувалось також на міжнародному рівні – у межах операції «Кондор», яка підтримувалась диктаторськими режимами Чилі, Бразилії, Парагваю, Болівії. Спецслужби цих держав координували свою діяльність, активно використовуючи такі методи, як незаконні викрадення людей, арешти, тортури, страти. За деякими оцінками, жертвами хунти тією чи іншою мірою стали майже 100 тис. аргентинців.

Після Фолклендської війни новим президентом Аргентини став Рауль Альфонсин. За його ініціативою була створена Національна Комісія у справі про масове зникнення людей (CONADEP), яку очолив відомий письменник Ернесто Сабато. В ході слідства Комісія встановила 8 960 випадків зникнення людей, виявила 365 таємних місць ув'язнення, в яких до опозиціонерів застосовували тортури, на основі показів свідків відкрила 1 800 справ. Результати роботи Комісії були опубліковані у доповіді під назвою «Ніколи знову».

Рауль Альфонсин домігся прийняття законів, що забезпечували правову основу для переслідування порушників прав людини з числа військових та поліціантів. Було відкрито 2 000 справ. Перед судом постали 16 вищих офіцерів, включаючи членів хунти, 10 з яких за злочини проти людяності засудили до різних термінів позбавлення волі, а генерала Віделу – довічно.

Здавалося б, у жодній з держав континенту боротьбу проти наслідків диктатури не вели так системно й інтенсивно, як у Аргентині. Потенційні обвинувачувані поділялися на три категорії:

- а) тих, хто віддавав накази про порушення прав людини;
- б) тих, хто виконував накази;
- в) тих, хто скоював злочини проти прав людини понад те, що було наказано.

Отже, політика каральної справедливості була спрямована проти всіх без винятку порушників прав людини, що, врешті-решт, мало негативні наслідки для завершення розпочатого процесу. Коли судове переслідування стало загрожувати середній та низовій ланці репресивного апарату колишньої диктатури, в армійських колах почалися хвилювання. Військові неодноразово вимагали від Альфонсина прийняти закон про амністію, тричі спробували

усунути його від влади шляхом перевороту. Зрештою уряд вимушений був відмовитися від політики встановлення правосуддя.

Спочатку був ухвалений закон, який встановлював граничний термін для порушення кримінальних справ проти порушників прав людини, потім – закон, який звільняв від кримінальної відповідальності офіцерів молодшої та середньої ланки. Після приходу до влади нового президента Карлоса Менема було оголошено амністію військовим і членам хунти, засудженим при попередньому уряді. Як зазначав американський політолог С. Гантінгтон, «спроби здійснення правосуддя в Аргентині не стали гарним прикладом ані для правосуддя, ані для демократії, породивши натомість моральну і політичну плутанину в країні».

Провал політики карального правосуддя в Аргентині вплинув на інші латиноамериканські країни, в яких запанувала думка, що послідовне дотримання закону в таких масштабах може бути небезпечним. Ті, хто катував і вбивав за часів диктатури, залишилися без покарання, а відновлення справедливості обмежувалося лише виявленням фактів насильства та інших форм порушення прав людини. Важливо підкреслити, що відмова уряду від доведення судових процесів до виконання вироків супроводжувалася ігноруванням масового суспільного запиту на покарання злочинців.

Риторичне запитання, яке свого часу поставив президент Уругваю Сангінетті: *«Що важливіше – зміцнити мир в країні, де сьогодні гарантовані права людини, або домогатися справедливості заднім числом, що може поставити цей мир під загрозу?»*, отримало на практиці відповідь: важливіше мир. Ціною цього миру стали незавершені судові процеси, амністія та безкарність злочинців.

Аргентинський досвід став прецедентом для всього континенту: національні Комісії з правди й примирення створювалися, але їхня діяльність полягала лише у з'ясуванні істини. Вони не карали за виявлені злочини. Від початку було чітко встановлено, що винних у порушенні прав людини переслідувати не будуть. Так було в Чилі, де після падіння режиму Піночета 1990 року створили Комісію зі встановлення істини й примирення. Необхідність залучення до відповідальності винних у злочинах, детально перерахованих в підготовленому Комісією звіті, навіть не

згадувалася. Не робилися спроби встановити вину конкретних осіб; виявлених порушників закону звільняли від судового переслідування; інколи навіть не розголошувалися імена обвинувачених. Функції Комісії полягали у виявленні фактів злочинів, щоб жертви та їхні родини мали можливість викрити й затаврувати ганьбою кривдників, а також вгамувати суспільну совість і виховувати рішучість не допустити повторення подібного у майбутньому. Це був своєрідний крок до зцілення розколотого суспільства і виконання превентивних функцій з метою уникнення повторення жахів диктатури.

«Зрештою, – визнає С. Гантінгтон, – політика в країнах третьої хвилі зривала спроби переслідування і покарання авторитарних злочинців. У дуже багатьох з них лише кілька окремих осіб були піддані швидкому суду. Майже у всіх з них про ефективне судове переслідування і покарання взагалі не йшлося».

Отже, страх державного перевороту і повернення до військових диктатур стало головною причиною відмови урядів латиноамериканських держав від дотримання політики карального правосуддя. З іншого боку, така відмова аж ніяк не вирішувала проблему відновлення справедливості. Більш того, ця проблема і сьогодні є актуальною для чилійців та аргентинців, поділяючи суспільства на два табори: прихильників і противників судового переслідування злочинців періоду військових диктатур.

«Латиноамериканський досвід, – пише Нані Мачарашвілі, – вплинув на утвердження в суспільній думці погляду, згідно з яким здійснення правосуддя нерідко виявляється важкодоступним завданням, особливо в державах, що характеризуються внутрішнім розколом і дефіцитом демократичної політичної культури, де спроби чинити правосуддя створюють загрозу для майбутнього мирного розвитку країни. Постановка питання про злочини, які вчинялися протиборчими сторонами в ході громадянської війни, призвела б до негайного відновлення війни. Як свідчить досвід країн Латинської Америки, вихід із ситуації – з'ясування істини без покарання за вчинені злочинні діяння, але з різкою критикою самого факту злочину. Останнє розглядається основою для того, щоб уникнути помилок минулого у майбутньому. З'ясування правди служить відправною точкою для здійснення щодо жертв правопорушень минулого так званої реститутивної справедливості і виплати компенсацій»¹.

¹ http://www.ca-c.org/c-g/2007/journal_rus/c-g-3/02.shtml

Оцінюючи латиноамериканський досвід переходу до демократії, необхідно зазначити, що для України повчальними є приклади безсилля судової влади і вимушеної відмови урядів від переслідувань злочинців екс-диктатур. З огляду на «дієздатність» вітчизняної правової системи, її неспроможності знайти і покарати винних у вбивствах на Майдані, не слід покладати великих надій щодо судового переслідування тих, хто і зараз коїть злочини на Донбасі. Тим, хто побоюється наслідків прийняття Закону про амністію, слід замислитися над питанням про саму здатність українського суду відновлювати справедливість і покарати винних – навіть за умов доведення їхньої вини.

Додонов Роман
Вінниця, 26.04.2016

КОМІСІЇ ПРАВДИ ТА ПРИМИРЕННЯ. ДОСВІД ПАР ДЛЯ ДОНБАСУ

Унікальний досвід замирення після падіння режиму апартеїду напрацьований у Південно-Африканській республіці.

Конфліктогенна ситуація тут відрізнялась – в силу її расового характеру – особливим напруженням. Стосунки між корінним (чорним) і пришим (білим) населенням країни завжди були непростими. Достатньо згадати 16 грудня 1838 року, коли зулуси на чолі з Дінгааном напали на бурських переселенців, але були розгромлені. Загинуло близько трьох тисяч зулусів, і до 1994 року цей день вважався головним святом білих ПАР. З іншого боку, прихильниками расової рівності 16 грудня тлумачиться як День примирення.

Політика расової сегрегації (апартеїд), яку з 1948 року офіційно проводили уряди Південної Африки, передбачала окреме існування білої та кольорових громад. Посилювалися репресії проти чорних та їхньої політичної організації – Африканського національного конгресу (АНК). Після розстрілу темношкірих демонстрантів у Шарпівелі 21 березня 1960 року, коли загинуло 69

осіб, АНК вирішив перейти до насильницьких методів боротьби. У червні 1976-го в передмісті Йоганесбургу Соуто вибухнуло повстання, яке підхопили й інші міста. «Гарячий» період конфлікту тривав майже рік, після чого насилля перейшло у латентну фазу.

Уряд Пітера Боти намагався провадити реформи, спрямовані на певні полегшення режиму апартеїду, але в березні 1985 року поліція знову розстріляла демонстрацію, що викликало новий цикл конфлікту, зокрема страйки, повстання, масові арешти. 1989-го президентом ПАР став Фредерик де Клерк, який під впливом тиску з боку світової спільноти дозволив АНК легально брати участь у політичному житті країни. Попри це на початку 1990-х країна балансувала на межі громадянської війни.

«Один фермер – одна куля! – проголосив на мітингу в березні 1993 р. голова Панафриканського конгресу (ПАК) Кларенс Маквету, – Ми збираємося вбивати всіх білих – і старих, і дітей. Це буде рік терору!». У відповідь білі створювали загони самооборони, але терор набирав обертів. Зокрема, терористичний акт 25 червня 1993 р. в церкві Св. Якова в Кейптауні забрав життя двох українських рибалок з траулера «Апогей», троє були поранені. Напруга спадає лише після виборів 1994 року, коли до влади приходить АНК, а президентом ПАР стає темношкірий Нельсон Мандела.

Така, в двох словах, передісторія нашого сюжету. Проте перейти до справжнього миру на півдні Африканського континенту виявилось не так просто. Уряд національної єдності, сформований Н. Манделою, вимушений був застосовувати заходи, спрямовані на зниження градусу протистояння в соціумі.

Їх було багато, цих заходів: входження до складу нового уряду представників старої влади, законодавче і політичне викорінення наслідків апартеїду, широкі освітньо-виховні програми для молоді, культивування «філософії прощення» та суспільного консенсусу тощо.

Але найвідомішим кроком на шляху замирення стало заснування Комісії правди та примирення (Truth and Reconciliation Commission), яка протягом 1994-2003 років розглядала свідчення про злочини апартеїду. Комісія складалась з трьох комітетів. Перший з них розглядав тяжкі випадки порушення прав людини,

другий відповідав за амністію визнаних винними, третій допомагав жертвам апартеїду відшкодувати втрати.

Робота Комісії під головуванням архієпископа Десмонда Туту була максимально прозорою і публічною. Засідання призначали у різних містах ПАР – там, де можна було зібрати велику кількість зацікавлених. Лише за два роки своєї роботи Комісія зібрала 21 000 заяв. Навіть з урахуванням того, що далеко не всі жертви погодились публічно виступити проти своїх катів, понад дві тисячі свідків наживо обвинувачували злочинців вже на першому етапі функціонування Комісії.

Загальною практикою в її роботі стали не лише юридичні, але й моральні мотиви покарання. Достатньо сказати, що комітет з амністії задовольнив 849 прохань з 7 112 поданих заяв про позбавлення від покарання. Якщо злочин не був занадто тяжким і кривавим, якщо особа, що звинувачувалась у його скоєнні, цілком визнала свою провину, відверто розповідала про власні дії та співпрацювала з судовим слідством, то нерідко їй вдавалося уникнути в'язниці. Але при цьому широкому загалу були доступні всі відомості про дії звинуваченого, якому залишалося все життя існувати з символічною печаткою провини. Як зауважив відомий американський правозахисник Ар'є Нейера, «виявити винних і показати, що вони робили, – значить публічно затаврувати їх, що само по собі є покаранням, а виявити жертв і згадати, як їх катували і вбивали, є спосіб визнання їхньої честі та гідності».

Моральний осуд виявився достатнім покаранням в очах своєрідної, малозрозумілої для європейців світоглядної культури африканців. Тут взагалі не обійтися без урахування релігійно-філософського тла, що панував у ПАР та зробив, власне кажучи, можливим процес замирення. Не випадково досвід роботи Комісії, як це продемонстрував у своїй статті Б.Д. Зверев¹, став приводом для перегляду пануючих філософських уявлень про істину.

Питання про те, наскільки південноафриканська Комісія правди та примирення може стати прототипом аналогічної інституції в сучасній Україні, сьогодні жваво дискутується у соціальних мережах. Одні щиро вважають, що православна культура каяття є достатньою підставою для ефективної роботи

¹ <http://www.scienceforum.ru/2013/242/3566>

вітчизняної Комісії примирення з правом на широку амністію та прощення; інші віддають перевагу репресивному судочинству і Гаазькому трибуналу. На наш погляд, після встановлення миру на Донбасі має з'явитися щось компромісне, яке суттєво залежатиме від визначення моменту спільної відповідальності обох сторін конфлікту.

Додонов Роман
Донецьк, 02.05.2016

«ДЕОКУПАЦІЯ» АБО «PEACEBUILDING»?

Не треба бути великим експертом для того, аби зробити висновок про суспільне незадоволення стосовно тієї соціально-політичної ситуації, яка склалася навколо Донбасу. Навіть якщо відкинути звичний для Інтернет-спілкування стиль образ і біснування та спробувати раціонально оцінити дії, а точніше бездіяльність української влади, то без критичних зауважень важко обійтися. Безпрецедентна для історії новітньої України соціально-економічна криза, викликана анексією Криму та окупацією частини території двох індустріально розвинутих областей на Сході, вимагає негайної реакції уряду, який поводить ся так, начебто нічого не відбувається.

Попри гучну заяву від 14 січня 2016 року Петра Порошенка про те, що відновлення українського суверенітету над окупованою частиною Донецької та Луганської областей є пріоритетом державної політики і що це повернення відбудеться вже цього року, навіть через сім місяців невідомо, як саме це буде: яким чином – військовим, дипломатичним, шляхом компромісу або капітуляції Україна має намір повертати свої землі?

«Цільової допомоги, – зазначає Валерій Кравченко, експерт Центру міжнародної безпеки, – потребують і вимушені переселенці, яких влада вперто намагається не помічати, досі не запропонувавши ніякої стратегії стосовно 1 700 000 осіб».

Ось чому величезний резонанс у зголоднілих на новини наприкінці літа ЗМІ отримало повідомлення заступника міністра з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб Г.Б. Туки щодо презентації на засіданні Кабміну плану деокупації територій Донецької і Луганської областей. Відповідаючи в ефірі передачі «Свобода слова» на телеканалі ICTV на запитання: «Коли можна буде побачити стратегію з «деокупації або деінтеграції» окупованих територій Донбасу?», він анонсував обговорення цієї стратегії 31 серпня 2016 року. За його словами, презентація стратегії відбудеться в закритому режимі, а документи, що входять до неї, залишаться таємними, лише «дорожня карта» буде оприлюднена після затвердження програми Кабміном.

Ця новина викликала неабиякий ажіотаж. Не варто нагадувати, що більшість вимушених переселенців мріє про повернення до своїх «деокупованих» домівок. Деякі з них, не дочекавшись реальної підтримки від держави, вже повернулися на непідконтрольні території і тепер чекають, поки відновиться українська влада. Саме з реалізацією цієї або будь-якої іншої стратегії («та робіть вже хоч щось!») вони пов'язували власні надії на нормальне життя.

Інтриги додав Тарас Стецьків, який написав у ФБ: «Замміністра Тука заявив, що найближчим часом Кабміну буде представлена стратегія деокупації України. Якщо ключовими елементами цієї «стратегії» є відновлення соціально-економічних зв'язків з окупованим Донбасом і продовження дії Закону про вільну економічну зону Крим – то це не стратегія, а шизофренія. Торгувати з ворогом і колаборантами, які контролюють ці території, думаючи в такий спосіб повернути симпатії місцевого населення – це або дурість, або підігрування тим баригам в українській владі, які хочуть нажитися на торгівлі під час війни. Тільки повне припинення економічних зв'язків з територіями, що окуповані, є справжньою стратегією для України».

Отже, питання про державну стратегію деокупації Донбасу опинилося в центрі уваги як тих громадян, що вимушені були

залишити в Донецьку чи Луганську бізнес, роботу, нерухомість, переїхавши на підконтрольні території, так і тих, хто самовіддано готовий пожертвувати заради патріотичних переконань майном перших.

І таке обговорення дійсно відбулося. Ба більше: державна цільова програма «Відновлення та розбудова миру у східних регіонах України» була затверджена. Вона передбачає розгорнутий план дій за такими напрямками, як відновлення інфраструктури, надання соціальних послуг, ліквідацію шкоди від бойових дій навколишньому середовищу, суспільна безпека. «Перший компонент, який уряд повинен взяти до уваги, – прокоментував програму профільний міністр В.О. Черниш, який і робив доповідь, – це інфраструктура і соціальні послуги, це означає, що реконструкція й відновлення критично важливих пошкоджених об'єктів, відновлення пріоритетних послуг, ліквідації шкоди навколишньому середовищу. Ці проекти зараз реалізуються за рахунок міжнародних донорів. Багато відомств окремо використовують інструмент міжнародної допомоги і зараз кошти витрачаються в серйозних обсягах. Тому прийняття програми дозволить скоординувати зусилля з усіх джерел, якщо ми говоримо про фінанси... Компонент другий – економічні відновлення, третій компонент – соціальна стійкість, розвиток миру, громадської безпеки». Узагальнюючі всі напрями, можна сказати, що програма передбачає реконструкцію і відновлення критично важливих об'єктів інфраструктури, соціальні послуги і короткотривалу соціальну допомогу на звільнених територіях.

Здавалося, є привід привітати всіх з черговою перемогою.

Але чому ж тоді залишився гіркий присмак розчарування?

У даному випадку злий жарт зіграло некоректне використання понять. Суспільство очікувало від чиновників стратегії деокупації, і, до речі, вони не особливо заперечували проти такої назви, а деякі з них прямо застосовували це слово, але насправді йшлося не про деокупацію, а про відбудову нормального життя на підконтрольних Україні територіях.

Термін «деокупація» використовується в широкому та вузькому сенсі слова. Він, до речі, часто вживається в політичному лексиконі в сучасній Грузії стосовно Абхазії і Південної Осетії. У

нашому конкретному контексті «деокупація» в широкому значенні – це повернення Україні анексованого Криму і окупованих районів Донецької і Луганської областей.

Поширенню в Україні терміну «деокупація» сприяла професор Олена Стяжкіна, лідер громадянського руху «Деокупація. Повернення. Освіта». На мій погляд, вона однією з перших торкнулася цієї проблеми і ближче за інших підійшла до її системного осмислення. Україна не повинна повторити ситуації «ісходу» з Криму і Донбасу, коли держава і суспільство виявилися абсолютно не готовими до відторгнення частини своїх територій. Проговорити, продискутувати, змоделювати ситуацію повернення України на Донбас – ось одне із завдань, що переслідується згаданим рухом. Тому тут порушуються такі питання, як соціально-психологічні механізми примирення, включаючи аспекти покарання й прощення, а також формування платформи, «яка надасть енергію спільної справи». Цей громадянський рух, зрозуміло, не може самотужки «деокупувати» Донбас, але він сприяє виробленню суспільного консенсусу в Україні після його повернення.

Лише після цього, на думку В. Кравченка, є сенс говорити про реінтеграцію, тобто про «комплекс політичних, соціально-економічних заходів з відновлення мирного життя на новоприєднаних територіях. Невід’ємним питанням тут є політика національного примирення як ключовий інструмент реінтеграції. Населення окупованих територій потребує інтенсивної психологічної терапії, однак не за рахунок нав’язування нових ідолів і звинувачень у колабораціонізмі, що остаточно віддалить момент примирення, але за рахунок зваженої інформаційної політики, заснованої на консенсусі, цілісному баченні стратегічного розвитку держави, яке необхідно знайти в загальнонаціональному діалозі».

Нічого подібного у прийнятій урядом програмі не передбачається. Текст її поки що не оприлюднено, але зрозуміло, що йдеться не про прихід української влади в ОРДЛО, а про відбудову вже звільнених раніше територій. Замість слова «деокупація» в назві програми фігурує словосполучення «розбудова миру» – калька з англійської Peacebuilding. Як пояснює Г.Б. Тука на своїй сторінці у ФБ, «термін «розбудова миру» – не

вигадка урядовців чи депутатів. Peacebuilding – міжнародний термін, який (грубо) означає повернення мирного життя на постконфліктних територіях або на територіях, які знаходяться в зоні ризику виникнення конфліктів... Також хочу зазначити, що ця концепція (точніше – сам процес відновлення та розбудови миру) є складовою ЧАСТИНОЮ важливого процесу деокупації тимчасово неконтрольованих територій».

На мою думку, Георгій Тука вигідно відрізняється від нашого політичного бомонду, він явно робить більше, ніж обіцяє, але з програмою «деокупації» виникли непорозуміння. Можна погодитись з журналістом dero.ua, який пише, що

«у всій цій фантасмагоричній історії маємо справу з підміною понять... Коли у Туки запитали, коли можна буде побачити стратегію деокупації Донбасу, він повинен був відповісти: «Поки такої стратегії в написаному вигляді немає». Або щось на зразок цього, а не видавати за стратегію деокупації зовсім інший документ, який має до деокупації дуже віддалене відношення. Не було б тоді ніякого ажіотажу або якихось особливих очікувань. Чому пан Тука видав одне за інше, а потім, хоч і мав достатньо часу, чітко не пояснив, про що, власне, йдеться – питання відкрите. Може він просто не розумів різниці між «розбудовою миру» і «деокупацією», або щось не дочув у питанні журналіста, або навіть свідомо підігрів інтерес до свого міністерства і власної персони. Про це ми навряд чи дізнаємося».

З моєї точки зору, стосовно згаданої стратегії сталося те, що вже неодноразово відбувалося з нами в останні роки. Ми приписуємо наші очікування подібним, але не тотожним феноменам (програмам, деклараціям, намірам політиків тощо), викривлюємо їх сутність, переконуючи самих себе у власній правоті, а потім, коли оману більше не можна ховати, волаємо «зрада». Щось підказує, що випадок із стратегією деокупації – не останній випадок прояву цієї поширеної в Україні хвороби.

Додонов Роман
Вінниця, 05.09.2016

«ДОРОЖНЯ КАРТА» ДЛЯ ДОНБАСУ – ЛОГІКА, ВАРІАНТИ І НАСЛІДКИ

Питання про складання «дорожньої карти» для вирішення конфлікту на Сході України знову вийшло на порядок денний. На цей раз – у зв’язку з призначенням на кінець листопада цього року наради представників країн «нормандського формату», на якій мають бути узгоджені проекти примирення.

Про необхідність вироблення такої «дорожньої карти» довелося писати ще рік тому¹, чисто гіпотетично конструюючи можливі етапи мирного процесу із зазначенням заходів, які необхідно виконати на кожному з них. На першому етапі передбачалася локалізація конфлікту і припинення вогню, на другому – політична стабілізація регіону, на третьому – гуманітарна реабілітація останнього. Вважав тоді, вважаю і зараз, що теоретично дана послідовність є раціонально вивіреною і тому правильною.

Але це в теорії. На практиці ж сторони не змогли реалізувати цілей навіть першого етапу (припинення вогню), не те що перейти до наступного.

¹ https://uisgda.com/ru/dorozhnya_karta_virshennya_konflktu_na_donbas.html

Учасники «нормандського формату» за столом переговорів не зійшлися в питанні послідовності двох процедур – відновлення Україною контролю над ділянкою кордону з РФ і проведенням місцевих виборів. У нашому проекті «дорожньої карти» перший пункт належить до першого етапу, другий, відповідно, – до другого.

Можна дискутувати з приводу черговості всіх інших процедур, але припинення бойових дій, відведення військ і озброєння – це початок всіх початків. «Блок безпеки», із завершенням якого асоціюється контроль України над власним кордоном, запускає «політичний блок», а не навпаки.

Абсурдно вимагати від держави проведення виборів на території, на яку *de facto* не поширюється її юрисдикція.

Проте, 9-й пункт Мінських угод, які й стали реальним втіленням планів мирного врегулювання східноукраїнського конфлікту, однозначно вказує, що відновлення повного контролю над державним кордоном має розпочатися в перший день після місцевих виборів, а завершитися – після «всеосяжного політичного врегулювання». Куди дивилися і про що думали ті, хто погоджував і підписував цей документ від української сторони – питання риторичне, але зазначений пункт, зафіксований пізніше в тексті «Комплексу заходів...» і в резолюції Радбезу ООН, перетворився на серйозний аргумент, що дозволяє опонентам покласти відповідальність за зрив мирного процесу саме на Україну.

Експерти неодноразово звертали увагу на роздвоєність внутрішньої і зовнішньої риторики українського політикуму.

Якщо на міжнародному рівні всіляко підкреслювалася безальтернативність Мінського процесу та готовність Києва неухильно дотримуватися його положень, то для «внутрішнього користувача» натякалось на алогічність нав'язуваного алгоритму. Свідомо чи інтуїтивно, Україна (в особі її Президента) уникала всілякої деталізації і відверто зволікала, сподіваючись на дію санкцій і допомогу Заходу.

Відчувши це, Росія зажадала конкретизації Мінська-2 шляхом складання «дорожньої карти», прийняти яку повинні були, але не прийняли, на минулій зустрічі в Берліні. Українська сторона, спочатку чинила опір цій ідеї, але пізніше, як у нас це трапляється,

видала її (знов-таки, переважно для «внутрішнього користувача») за свою власну ініціативу.

Навіщо? – задається питанням заступник головного редактора «Дзеркала тижня» Сергій Рахманін у статті «Геймер і таймер» і сам відповідає:

«Київ мав бити по двох слабких місцях опонента – неможливості забезпечити припинення вогню і неготовності провести розмежування відповідно до координат, встановлених у Мінську. На цьому насамперед треба було наполягати. Хочете повного виконання угод? Не питання. Але спочатку перестаньте стріляти і віддайте тисячі квадратних кілометрів, що обіцяли, починаючи з Дебальцевого. А тепер проаналізуйте риторику Порошенка за останні тижні. Він говорив не про це. Він, як мантру, повторював те, що було його слабким місцем, – про контроль над кордоном до виборів. Усупереч пункту 11 мінських угод. Спочатку контроль над кордоном – потім вибори. Петро Олексійович ледве язика не стер, на різні лади повторюючи цю тезу. Непорушність зазначеної позиції підтвердив перед берлінським самітом заступник голови АП Костянтин Єлісєєв. Щоб після саміту «уточнити» – «Україна отримає доступ до неконтрольованої ділянки кордону» тільки після виборів. Політик, який сподівається «пропетляти», не повинен робити ані зайвих рухів, ані зайвих заяв. Щоб потім, на наступному «рівні», не виявитися ще слабшим, ще більш обмеженим у маневрі. Навіщо наполягати на тому, що відстояти неможливо? Спочатку вибори – потім кордон. Це послідовно вимовили Путін, Олланд і, нарешті, Меркель. Просто процитувавши 11-й пункт МУ. Порошенко послав віддуватися Єлісєєва...»¹.

Переговори в Берліні, хоча їх і поспішили оголосити «безрезультатними», продемонстрували ущербність подібної подвійності та непослідовності в поведінці України. Вони завершилися, крім іншого, констатацією наміру в найкоротші терміни розробити і прийняти «дорожню карту» (словами Рахманіна – «включити таймер») вирішення конфлікту.

Уже сьогодні над її складанням спішно працюють аналітики країн-учасниць «нормандського формату» плюс двох невизнаних республік. Як стало відомо, російська версія «дорожньої карти» виходить з вимоги до Києва прийняти окремий закон про вибори на Донбасі і закон про амністію. Москві принципово важливо, щоб

¹ Рахманін С. Геймер і таймер. *Дзеркало тижня*. 22 жовтня 2016. <https://dt.ua/internal/geymer-i-taymer-.html>

процес реінтеграції Донбасу в Україні було зафіксовано на законодавчому рівні.

«Блок безпеки», що включає доступ місії ОБСЄ з легкою стрілецькою зброєю, міжнародних організацій та моніторингових служб на території ОРДЛО, йде після прийняття законів. Контроль над кордоном Україна отримує тільки після виборів, а також закріплення в Конституції особливого порядку місцевого самоврядування для Донбасу. В цілому, як раніше і з іншого приводу зауважив Михайло Пашков, «в максимально спрощеному вигляді позиція Кремля щодо врегулювання на Донбасі виглядає так: ми будемо вбивати ваших солдат, поки ви не зміните свою Конституцію, як ми хочемо»¹.

Проекти «дорожніх карт» від псевдореспублік нічим не відрізняються від російського і, ймовірно, готувалися одними і тими ж людьми. Залучення «Л/ДНР» у процес дорожнього картування повинен продемонструвати, що саме вони, а зовсім не РФ-миротворець є стороною конфлікту.

Плани Києва щодо примирення озвучив Костянтин Єлісєєв. У майбутній «дорожній карті» повинні знайти відображення п'ять ключових позицій, запропонованих Петром Порошенком. Це, по-перше, передача контролю над ділянкою українсько-російського кордону спочатку спеціальній моніторинговій місії ОБСЄ, а потім – Україні, що має бути особливо прописано; по-друге, виведення російських військ і озброєння; по-третє, забезпечення безпеки можливих місцевих виборів на Донбасі силами міжнародного компонента; по-четверте, розпуск всіх фейкових структур так званих «ДНР/ЛНР», створених після 2014 року; нарешті, по-п'яте, негайне звільнення всіх українських заручників, які утримуються бойовиками на окупованому Донбасі, а також українських політв'язнів, які перебувають у російських в'язницях.

Позиція Європи, точніше, Франції і Німеччини виглядає консолідованою. Західні учасники «нормандського формату» солідаризуються з Росією щодо послідовності процедур. Вони схиляються до того, що починати треба з місцевих виборів і прийняття відповідного закону українським парламентом. Щодо

¹ Пашков М. Донбасс. Дрейф к точке невозврата. *Цензор.НЕТ*. <http://www.spu.pl.ua/post.php?id=13965>

безпеки, Париж і Берлін згодні на розгортання збройної місії ОБСЄ, але це – максимум, який можна очікувати від Євросоюзу. Там розуміють, що досягти згоди з питань демілітаризації Дебальцевого, моніторингу неконтрольованої ділянки кордону, гарантії участі у виборах українських партій, захід у зону конфлікту ЦВК і таке ін. навряд чи вийде, а тому не будуть наполягати на їх негайному внесенні в «дорожню карту».

Про те, який із зазначених варіантів буде прийнятий (і чи буде прийнятий взагалі хоч якийсь), ми дізнаємося вже до кінця року, оскільки фактор часу стає визначальним – з огляду на вибори, що наближаються у Франції і Німеччині.

Україні досі вдавалося «тягнути волинку» у виконанні Мінських угод, роблячи «гарну міну при поганій грі», але ніщо не може тривати вічно. І прийняття «дорожньої карти», за задумом, має поставити деклароване прагнення до миру в чіткі хронологічні рамки.

Додонов Роман
Вінниця, 15.11.2016

РЕІНТЕГРАЦІЯ ОРДЛО В УКРАЇНУ: PRO ET CONTRA

У медіапросторі все частіше з'являються матеріали про реінтеграцію Донбасу в Україну, що вселяє нехай крихітну, але надію на відновлення територіальної цілісності країни.

Аналізуючи сучасний дискурс про реінтеграцію, слід зазначити, що присутні дві протилежні позиції. Одні політики вважають, що реінтеграція повинна проводитися комплексно, включаючи відновлення економічних зв'язків. Зокрема, глава Департаменту міжнародних економічних зв'язків Торговельно-Промислової Палати України Г. Болдирь говорить про те, що економічна блокада була помилкою, яка дозволила заповнити ринок ОРДЛО російськими і білоруськими товарами. На його думку, «мирне вирішення для Донбасу лежить в економічній площині».

Насправді в ОРДЛО дуже багато українських товарів, тому меседж про економічну блокаду – це міф для «простаків», бо в магазинах і на ринках Донецька аж ніяк не з-під поли можна купити літинські, харківські, одеські сири, полтавське масло і т. ін. Більш того, донеччани намагаються купувати саме українські продукти, оскільки вважається, що вони якісніші й смачніші від

завезених з РФ. Зараз, щоправда, в ОРДЛО вже можна знайти якісний російський продукт, але за набагато більшу ціну. Задамося питанням: «Як же вони при економічній блокаді туди потрапляють»? Відповідь лежить на поверхні – блокада не діє, вона є лише ширмою для маскувannya корупційних схем.

Думку про економічну реінтеграцію як можливий важіль для мінімізації конфлікту озвучив Олександр Колтунович у статті «Реінтеграція Донбасу як інституційний базис відновлення економіки України». На його думку, «саме економічна реінтеграція Донбасу дозволить реально наблизити Україну до остаточного припинення бойових дій і настання миру по всій території нашої країни. Все це в кінцевому підсумку призведе до поліпшення рівня життя і добробуту громадян по всій території України і дозволить впевнено дивитися у майбутнє новим поколінням українців у своїй країні».

Про економічну складову реінтеграції говорив і Георгій Тука:

«Метою реінтеграції є відновлення громадянського способу життя, як на контрольованих, так і на підконтрольних територіях, відновлення української влади, повернення місцевих цивільних жителів до нормального способу життя. Це вимагає певних зусиль як від влади, так і від міжнародної спільноти... Якщо протягом п'яти років не відбувається реінтеграції територій, то практично цей процес вже не відбувається ніколи».

Визнаючи, що співпраця з «ватажками» псевдореспублік неприпустима, Г. Тука, разом з тим, допускає економічні відносини з підприємствами, що функціонують на території республік, зареєстровані в Україні і сплачують податки в український бюджет.

Директор Українського інституту аналізу та менеджменту політики Руслан Бортник також говорить про реінтеграцію Донбасу, визначаючи її етапи:

1. Припинення бойових дій і уведення миротворців країн-гарантів.
2. Демілітаризація політичного діалогу, ЗМІ.
3. Нейтралізація позицій радикалів, що знаходяться по різні сторони конфлікту.
4. Підписання нової міжнародної угоди (з можливим закріпленням її резолюцією Ради Безпеки ООН) замість

Будапештського меморандуму про гарантії національної безпеки, територіальної цілісності і економічної підтримки України.

5. Укладення угод по Донбасу. Передача на перехідний період (3-5 років) неконтрольованих територій і зони АТО під управління Верховного представника ООН і ЄС, Ради з відновлення України. Створення Тимчасової міжнародної адміністрації Донбасу (ВМАД).

6. Формування двох моделей управління: перехідної для Донбасу, і постійної – для решти території України.

7. Повна амністія українським громадянам по обидві сторони конфлікту (крім осіб, які скоїли злочин проти людяності).

8. Проведення місцевих виборів на Донбасі під егідою ОБСЄ і під управлінням ВМАД – формування нових органів місцевого самоврядування.

9. Референдум за найбільш гострими пунктами Міжнародної угоди по Донбасу. Внесення постійних змін у Конституцію України і законодавство.

10. Довибори на Донбасі до Верховної Ради України – політична реінтеграція регіону.

11. Відновлення спільного правового поля України.

12. Закріплення політичних, культурних і гуманітарних особливостей регіону.

13. Лібералізація України і Донбасу. Включення до органів влади максимально широкого спектра політичних поглядів.

14. Запуск під егідою ВМАД міжнародних програм соціальної, економічної, культурної реінтеграції регіону – відновлення і реабілітації горизонтальних соціальних зв'язків між Україною і Донбасом – між різними соціальними і професійними групами.

Як бачимо, всупереч усталеній думці, українські інтелектуали все ж пропонують плани реінтеграції, в тому числі економічної. З ними можна погоджуватися або дискутувати, але суцільно заперечувати їх не варто – в них міститься багато раціональних і корисних для держави ідей.

З іншого боку, не можна не чути голосів частини українського політикуму, які лунають проти реінтеграції Донбасу. Наприклад, Вікторія Сюмар, депутат від «Народного фронту», пропонує

провести референдум про відмову від Донбасу і Криму. І в цьому вона не самотня.

Найбільш аргументовано висловлює свою позицію проти реінтеграції Донбасу А. Мотиль, посилаючись на інтерв'ю В. Іноземцева, який акцентує увагу на тому, що

«Путін прагне перетворити Україну в перманентно стагнуючу, залежну від Кремля державу. Як? Змушуючи Київ реінтегрувати в Україні нині окупований, політично отруєний, і економічно знищений Донбас, знаючи дуже добре, що цей регіон, нині назавжди покалічений за вказівкою Путіна, прирече Україну бути постійно банкрутом-маріонеткою сусідньої мафіозної держави. Це було б суїцидом. Якщо Росія і Захід не заплатять за злочинне спустошення Росією контрольованих Л/ДНР територій, то Україна буде змушена платити за чужими рахунками. І це вб'є будь-яку надію, що Україна стане життєспроможною і сучасною демократичною країною. Київ повинен мати мужність відмовитися від самовбивчого варіанту, оголосити анклав Донбасу російською окупованою територією і вмити руки від цієї гидоти».

Михайло Пушков щодо реінтеграції пише наступне: «Гібридна анексія Донбасу перетворила ОРДЛО на ворожу й чужу Україні мілітаризовану зону, просочену ідеологією «руського миру», наповнену зброєю, вкриту густою мережею агентури і резидентури російських спецслужб, контрольовану армією бойовиків на чолі з російськими офіцерами. Причому, для багатьох бойовиків зворотна мирна «реінкарнація» в «шахтарі і трактористи» вже неможлива».

Важко не визнати справедливості сказаного, проте це не означає, що не можна нічого змінити і не варто нічого робити. Відмова від реінтеграції означає не руйнування «планів Путіна», а, навпаки, підігравання ім. І ті українські політики, які не бачать в ОРДЛО своїх співгромадян, заперечуючи необхідність реінтеграції Донбасу, діють у цьому ж напрямку.

Мешканці Донецька і Луганська втомилися від дурних міфів про них, де вони постають поголовно то «гоблінами і орками», то «тітушками», то «сепаратистами». Смію зауважити, що серед них дуже багато гідних і компетентних людей, які чимало зробили для української державності, особливо в сфері промисловості. Чому ж ми так легко скидаємо за борт цей людський капітал, свідомо

збіднюючи загальнокультурне тло і свідомо знижуючи рівень професіоналізму?

Розсудливі жителі ОРДЛО прекрасно усвідомлюють, що якщо Україна не реінтегрує Донбас, на неї чекає безрадісне і безперспективне майбутнє. Ні, зовнішні прояви життя триватимуть, будуть народжувати дітей, ремонтувати автошляхи, робити чистим Донецьк (вже сьогодні він виглядає набагато охайнішим, ніж Київ або Запоріжжя), але регіон закапсулюється, демодернізується, самоізолюється. Населення «накриє» «православне смиріння», і воно мріятиме про Росії не менше, ніж Україна – про Європу.

Надії, що заплановані реформи зроблять з України розвинену європейську державу, в яку «сепаратисти», що розкаялися, самі запросяться, згасають з кожним днем. Реформи буксують, олігархат захоплений черговим переділом власності, політики зав'язли в популізмі, тож років через п'ять вже навряд чи хто захоче повернутися в Україну.

«Час працює проти нас, проти України, – стверджує Г. Болдирь, – Ми, перебуваючи на підконтрольній уряду території, уявляємо одну реальність Луганська і Донецька, а насправді там картинка інша. Уже й люди звикли жити в цих умовах. Якщо знову їм будуть запропоновані зміни, вони можуть не захотіти повертатися в Україну. Мені, громадянину України, який вважає Луганськ територією України, довелося побачити і доводиться визнати – дії, які проводяться там, носять конструктивний характер; а переходимо на нашу сторону в Станиці Луганській – жодної латки на розбитих дорогах, зовсім не відновлене селище, напівзруйновані школи. Як переконати людей з Луганська, що в Україні їх життя може бути кращим? А вони бувають у Станиці щодня...»

Нашому керівництву варто задуматися над питанням позитивного іміджу України, хоча б на лінії зіткнення з ОРДЛО, яка поступово перетворилася на «лінію ненависті». Строгість і неприступність українських військових і посадових осіб на блок-постах вдень сторицею окупається вночі, коли на заблоковану територію пропускаються фури з продуктами та іншими товарами. Багато з українських бізнесменів і політиків змушені приховувати свої зв'язки з ОРДЛО, чекаючи «відмашку» – коли можна буде відкрито «дружити» з Донбасом: без такого сигналу недовго і термін отримати за пособництво сепаратизму. І навпаки, ті, хто «кришує» блок-пости, зацікавлені в нескінченному продовженні

блокади, адже легальна торгівля з тимчасово непідконтрольними територіями такого доходу не принесе.

Отже, в питанні реінтеграції Донбасу зіткнулися дві зацікавлені сили. Хто переможе – покаже час. А поки що цей феномен може бути віднесений до числа абстрактних можливостей. Тих самих, які німецький філософ Гегель проілюстрував модальним судженням: «Можливо, Місяць впаде на Землю». Так і ми можемо сказати: «Можливо, ОРДЛО колись буде Україною». І якщо на початку конфлікту всі думали про те, що реінтеграція «не за горами», то тепер потрібно бути політичними реалістами і розуміти, що це – дуже віддалена перспектива. І знову українцям, які залишили окуповані території, потрібно буде вибирати, що рідніше: «моріжок біля хати» або абстрактна любов до Батьківщини. Щоправда, ми всі знаємо, що без любові до «моріжка» немає любові і до великої Батьківщини.

Додонова Віра
Вінниця, 08.09.2016

Перелік публікацій авторів за темою східноукраїнського конфлікту

Додонов Р.А. Метафізика Донецька и имидж города. *Вісник асоціації філософів і релігієзнавців*. Донецьк: ІППІ «Наука і освіта», 2012: 89-103.

Додонов Р.А. Особенности хронотопа и имидж Донецька. *Метафізика Донецька*. Філософські есе. Донецьк: Донецьке відділення Наукового товариства ім. Шевченка, ТОВ «Східний видавничий дом», 2012: 128-143.

Філософи Донбасу. *Вісник Асоціації філософів і релігієзнавців*. 2013, № 3: 5-7, 110-142, 247-262.

Додонов Р.О. Проект «Філософи Донбасу» та його роль у формуванні філософської культури молоді. Світогляд і особистість правоохоронця: Матеріали «круглого столу» 11 жовтня 2013 р. Донецьк, ДЮІ МВС України, 2013: 8-11.

Додонова В.І. Про внутрішні суперечності Європейського суспільства. Європесць як творець цивілізації розвитку і прогресу. Матеріали міжнародної наукової конференції 17-18 вересня 2013. Львів, 2013: 28-31.

Додонов Р.О. Криза, війна чи конфлікт – як коректно називати події на Сході України? *Схід*. 2015, № 2(134): 107-112.

Додонова В.І. Соціалістичні аберації Донбасу і консервативна модернізація Росії. *Схід*. 2015, № 2(134): 151-155.

Додонова В.І. Методологічні настанови постмодернізму: від поетичного мислення до поетичної раціональності. *Versus*. 2015, № 1: 55-62.

Додонов Р.О. Криза, війна чи конфлікт – як коректно називати події на Сході України? *Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій*. Донецьк, Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації; Український культурологічний центр; ТОВ «Східний видавничий дім», 2015: 260-272.

Додонов Р.О. «Трубка мира» для Украины. Я-Корреспондент. <http://blogs.korrespondent.net/blog/politics/3487407/>

Додонов Р.А. К вопросу о типологизации цивилизационных конфликтов. *Науковий вісник Інституту політичних і геополітичних досліджень*. Вип. 1. 2015: 61-75. <http://ipgd.com.ua/index.php/science/vipuski/vipusk-1-2015>.

Додонов Р.А. Предполагает ли мир на Донбассе сохранение ДНР и ЛНР? Я-Корреспондент. <http://blogs.korrespondent.net/blog/politics/3494994/>

Додонов Р.О. Передмова до монографії Ковальського Г. Є. «Традиціоналістський конструкт українського соціуму». Донецьк-Вінниця: ДонНУ, 2015: 4.

Додонова В.І. Консервативная модернизация России и социалистическая аберрация Донбасса. *Восточноукраинский конфликт в контексте глобальных трансформаций*. К.: ООО «Східний видавничий дім», 2015: 284-297.

Додонов Р.А. Процесс замирения в Украине: Приднестровский и Чеченский варианты. *Восточноукраинский конфликт в контексте глобальных трансформаций*. Киев, Украинский институт стратегий глобального развития и адаптации, ООО «Східний видавничий дім», 2015: 240-256.

Додонов Р.О. Криза в експертному середовищі і нові завдання, що стоять перед ним. Модернізація соціогуманітарного простору: історичний досвід, виклики та перспективи. Збірка матеріалів науково-практичної конференції з міжнародною участю. Житомир-Вінниця, 14-15 травня 2015 року. Вінниця, Publisher Scientific, 2015: 184-185.

Додонов Р.А. Две стратегии разрешения конфликта на Донбассе. Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни в умовах глобальних конфліктів. Матеріали V Міжнародної наукової конференції 24 квітня 2015 року. Запоріжжя, КСК-Альянс, 2015: 10-18.

Dodonov R. The process of pacification in Ukraine: Transdnistrian and Chechen options. *East Ukrainian conflict in the context of global transformation*. Vinnitsa, Ukrainian institute of strategies of global development and adaptation, Nilan-LLC, –2015: 143-155.

Dodonova Vira. Conservative modernization of Russia and the socialist aberration of Donbass. *East Ukrainian conflict in the context of global transformation*. Ukrainian institute of strategies of global development and adaptation, Nilan-LLC, 2015: 174-184.

Додонов Р.О. Про гуманітарне забезпечення «дорожньої карти» вирішення конфлікту на Сході України. Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України. Міжнародна науково-практична конференція. – Старобільськ, 29 вересня 2015 р.

Додонов Р.О. Сплеск олігархічного фактору українського конфлікту. УІСГРА.

https://uisgda.com/ua/splesk_olgarhchnogo_faktoru_ukranskogo_konflktu.html

Додонов Р.О. «Дорожня карта» вирішення східноукраїнського конфлікту як форма громадянської активності. *Вісник Донецького університету*. Серія Б. Гуманітарні науки, вип. 1, 2015: 110-120.

Додонов Р.О. «Дорожная карта» разрешения конфликта на Донбассе. https://uisgda.com/ru/dorozhnya_karta_virshennya_konflktu_na_donbas.html

Додонов Р.А. Разделенные университеты: вернуться нельзя остаться. *Зеркало недели*. № 48(244) 12 декабря 2015: 13.

Додонова В.И. Наступила ли точка невозврата для «ДНР» и Украины? <https://from-ua.com/mneniya/365671-nastupila-li-tochka-nevozvrata-dlya-dnr-i-ukraini.html>

Додонов Р.А. Децентрализация vs федерализация. https://uisgda.com/ru/decentralzacya_federalzacya.html

Додонов Р.О. Україна в точці біфуркації. Як вирішиться доля України? https://uisgda.com/ua/ukrana_v_tochc_bfurkac._yak_virshitsya_dolya_ukrani.html

Додонов Р.А. Украина в точке бифуркации: как решится судьба страны? <http://from-ua.com/mneniya/369180-ukraina-v-tochke-bifurkacii-kak-reshitsya-sudba-strani.html>

Додонов Р.А. Желтороссия: из истории «закрытых» имперских проектов. <http://uisgda.com/ru/mneniya/1224-zheltorossiya-iz-istorii-zakryityih-imperskih-proektov/>

Додонов Р.О. Жовторосія: з історії «закритих» імперських проєктів. https://uisgda.com/ua/zhovtorosya-_z_stor_zakritih_mperskih_proektv.html

Додонов Р.А. Особенности хронотопа и имидж Донецка. *Метафізика Донецька*. Філософські есеї. Видання 2-е, доп. й перероб. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016: 134-149.

Додонов Р.А. Борьба за Южные Курилы: японский пример для Украины. <http://uisgda.com/ru/mneniya/1242-borba-za-kurilyi-yaponskiy-primer-dlya-ukrainyi/>

Додонова В.И. Блокпосты: долгая дорога домой. <https://from-ua.com/mneniya/372908-blokposti-dolgaya-doroga-domoi.html>

Додонов Р.А. Две стратегии разрешения конфликта на Донбассе. *Культурологічний вісник: науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини*. Вип. 35. Запоріжжя, 2016: 72-79.

Додонов Р.А. Постконфликтное примирение: опыт Испании. <http://uisgda.com/ru/mneniya/1287-postkonfliktnoe-primirenje-opyit-ispanii/>

Додонова В.И. Диалог как альтернатива вооруженному противостоянию. Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: миротворення у гібридних війнах. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції 25 березня 2016 року. Запоріжжя, КСК-Альянс, 2016: 52-54.

Додонов Р.О. Розділені університети – розділене суспільство. Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: миротворення у гібридних війнах. Матеріали VI Міжнародної наукової конференції 25 березня 2016 року. Запоріжжя, КСК-Альянс, 2016: 50-52.

Додонова В.І. Карта української свідомості: від кризи до утопії. https://uisgda.com/ua/karta_ukransko_svdmost-_vd_krizi_do_utopii.html

Додонов Р.О. Досвід ПАР для Донбасу: чи звернемося до культури каяття? http://uisgda.com/ua/dosvd_par_dlya_donbasu-_chi_zvernemosya_do_kulturi_kayatty.html

Додонов Р.А. Опыт ЮАР для Донбасса: обратимся ли к культуре раскаяния? https://uisgda.com/ru/dosvd_par_dlya_donbasu-_chi_zvernemosya_do_kulturi_kayatty.html

Додонова В.І. Тоталітарне і громадянське суспільство в ОРДЛО. https://uisgda.com/ua/totaltarne_gromadyanske_susplstvo_v_ordlo.html

Додонова В.И. Тоталитарное и гражданское общество в ОРДЛО. <https://from-ua.com/mneniya/378550-totalitarnoe-i-grazhdanskoe-obschestvo-v-ordlo.html>

Додонов Р.О. Як боролися зі справжніми хунтами: латиноамериканські уроки. https://uisgda.com/ua/yak_borolisya_z_spravzhnmi_huntami-_latinoamerikansk_uroki.html

Додонов Р.А. Как боролись с настоящими хунтами: латиноамериканские уроки. https://uisgda.com/ru/yak_borolisya_z_spravzhnmi_huntami-_latinoamerikansk_uroki.html

Додонов Р.О. Східноукраїнський конфлікт в контексті концепції циклічного насилля. *Східноукраїнський конфлікт в контексті глобальних трансформацій*. Випуск 2. Київ: Український інститут стратегій глобального розвитку і адаптації, 2016: 51-64.

Додонова В.І. «По одежі стрічають...» або як сприймають переселенців з Донбасу. https://uisgda.com/ua/yak_spriymayut_pereselencv_z_donbasu.html

Додонова В.И. «Встречают по одежке...» или как воспринимают переселенцев с Донбасса. https://uisgda.com/ru/yak_spriymayut_pereselencv_z_donbasu.html

Додонов Р.О. «Война до победного конца»: чи підходить Україні досвід Хорватії? https://uisgda.com/ua/vojna_do_pobednogo_konca-_chi_pdhodit_ukran_dosvd_horvat.html

Додонова В.И. Переселенец с Донбасса – человек со справкой? https://uisgda.com/ru/pereselenec_z_donbasu_lyudina_z_dovdkoyu.html

Додонов Р.О. Дискурсивні чинники конфлікту на Сході України. Філософія діалогу й поразуміння в побудові європейської і світової спільнот. Тези міжнародної конференції. Львів: ВЦ філософського ф-ту ЛНУ ім. Івана Франка, 2016: 80-85.

Додонов Р.А. Донецк: «Унесенные ветром». https://uisgda.com/ru/doneck-_unesennye_vetrom.html

Додонова В.И. Превратит переселенца в украинца. https://uisgda.com/ru/prevratit_pereselenca_v_ukrainca.html

Додонов Р.А. Безопасность Европы: перегрев системы. https://uisgda.com/ru/bezopasnost_evropy-_peregrev_sistemy.html

Додонова В.И. Рациональная иррациональность: взаимоотношения пенсионеров ОРДЛО и Украины. https://uisgda.com/ru/raconalna_raconalnst-_vzamovdnosini_penonerv_ordlo_ukrani.html

Додонов Р.О. «Деокупація» або «Peacebuilding»? Як термінологічна некоректність викликала розчарування стратегією українського уряду. https://uisgda.com/ua/deokupasya_abo_peacebuilding.html

Додонова В.И. Реинтеграция ОРДЛО в Украину: pro et contra. https://uisgda.com/ru/reintegraciya_ordlo_v_ukrainu-_pro_et_contra.html

Додонова В.І. Мовні маневри у гібридній війні. https://uisgda.com/ua/movn_manevri_u_gbridnj_vjn.html

Додонов Р.О. Переміщені вищі навчальні заклади – новий феномен в українській освіті. Знання. Освіта. Освіченість. Міжнародна науково-практична конференція. 28-29 вересня 2016. Вінниця, Вінницький

національний технічний університет.
<https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/znanosv/znanosv2016/paper/view/1524>

Додонов Р.О. *Східноукраїнський конфлікт у дзеркалі соціально-філософської рефлексії*: монографія. Вінниця: ГЛОБУС ПРЕСС, 2016.

Додонова В.І. Метафора як засіб війни.
https://uisgda.com/ua/metafora_yak_zasb_vjni.html

Додонова В.І. Записки из «ДНР».
https://uisgda.com/ru/notatki_z_dnr.html

Додонов Р.О. «Дорожная карта» Донбасса – логика, варианты и последствия. <http://from-ua.com/mneniya/391108-dorozhnaya-karta-donbassa-logika-varianti-i-posledstviya.html>

Додонова В.І. Донецкая интеллигенция: есть ли на кого опереться Украине? <https://from-ua.com/mneniya/391373-doneckaya-intelligenciya-est-li-na-kogo-operetsya-ukraine.html>

Додонова В.І. Дискурс кривд та образ: претензії Донбасу до України. *Вісник Донецького національного університету*. Серія філософські науки. 2016. Вип.1: 95-112.

Додонов Р.О. Закономірності розгортання збройних конфліктів наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть. *Вісник Донецького національного університету*. Серія філософські науки, 2016. № 1: 84-93.

Додонова В.І. Про честь і чесність журналіста.
https://uisgda.com/ua/pro_chest_chesnst_zhurnalsta.html

Додонова В.І. Штрихи до портрету 2016 політичного року в Україні.
https://uisgda.com/ua/shtrihi_do_portretu_2016_poltichnogo_roku_v_ukran.html

Додонов Р.А. Как саммит Украина-ЕС фрустрировал страну. УИСГРА.
https://uisgda.com/ru/kak_sammit_ukraina-es_frustriroval_stranu.html

Додонов Р.А. Фрустрация нации как следствие саммита Украина-ЕС.
<http://from-ua.com/mneniya/392276-frustraciya-nacii-kak-sledstvie-sammita-ukraina-es.html>

Додонов Р.А. Усталость от войны или перезагрузка?
https://uisgda.com/ru/vtoma_vd_vjni_chi_perezavantazheniya.html

Додонов Р.О. Світовий досвід постконфліктної реабілітації та замирення в контексті подій на Сході України. *Нова парадигма*. Вип. 129. К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016: 15-25.

Додонов Р.А. Польский майдан: не разгоревшийся пожар.
https://uisgda.com/ru/polskij_majdan_nerazgorevshijsya_pozhar.html

Додонова В.І. Доверие как индикатор европейскости Украины.
https://uisgda.com/ru/doverie_kak_indikator_evropejskosti_ukrainy.html

Додонов Р.А. Постмодернистская методология на службе гибридной войны. https://uisgda.com/ru/postmodernistskaya_metodologiya_na_sluzhbe_gibridnoj_vojny.html

Додонов Р.А. Белых мыслителей – на свалку истории или философия как зеркало кризиса демократии. https://uisgda.com/ru/belyh_myslitelej_na_svalku_istorii_ili_filosofiya_kak_zerkalo_krizisa_demokratii.html

Додонов Р.О. Білих мислителів – на смітник історії або філософія як дзеркало кризи демократії. https://uisgda.com/ua/belyh_myslitele_j_na_svalku_istorii_ili_filosofiya_kak_zerkalo_krizisa_demokratii.html

Додонова В.І. Доля Донецька як фактор консолідації переселенців. <https://uisgda.com/ua/sudba-donecka-kak-faktor-konsolidacii-donbassovcev.html>

Додонова В.І. Судьба Донецка как фактор консолидации донбассовцев. <https://uisgda.com/ru/sudba-donecka-kak-faktor-konsolidacii-donbassovcev.html>

Додонов Р.А. «Калифорнийская народная республика»: аналогии и перспективы. <https://uisgda.com/ru/kalifornijskaya-narodnaya-respublika-analogii-i-perspektivy.html>

Додонов Р.О. «Каліфорнійська народна республіка»: аналогії і перспективи. <https://uisgda.com/ua/kalifornijskaya-narodnaya-respublika-analogii-i-perspektivy.html>

Додонова В.І. Про нові й старі цінності переселенців. <https://uisgda.com/ua/o-novyh-i-staryh-cennostyah-pereselencev.html>

Додонова В.І. О новых и старых ценностях переселенцев. <https://uisgda.com/ru/o-novyh-i-staryh-cennostyah-pereselencev.html>

Додонов Р.А. Если завтра If Day. <https://uisgda.com/ru/esli-zavtra-if-day.html>

Додонов Р.О. Якщо завтра If Day. <https://uisgda.com/ua/esli-zavtra-if-day.html>

Додонова В.І. М. Хайдеггер о модусах речи и «семантика социальных конфликтов». Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса за 2015-2016 рр. Секція «Філософія». <http://jpvs.donnu.edu.ua/index>

Додонов Р.О. Про місце війн у російській історії. Збірник наукових праць професорсько-викладацького складу ДонНУ імені Василя Стуса за 2015-2016 рр. Секція «Філософія». <http://jpvs.donnu.edu.ua/index>

Додонов Р.А. «Роза интересов» в стратегической игре вокруг Донбасса. <https://uisgda.com/ru/roza-interesov-v-strategicheskoy-igre-vokrug-donbassa.html>

Додонов Р.О. «Роза інтересів» в стратегічній грі навколо Донбасу. <https://uisgda.com/ua/roza-interesov-v-strategicheskoy-igre-vokrug-donbassa.html>

Додонов Р.А. Существует ли дедлайн для Донбасса? <https://uisgda.com/ru/sushhestvuet-li-dedlajn-dlya-donbassa.html>

Додонов Р.О. Чи існує дедлайн для Донбасу? <https://uisgda.com/ua/sushhestvuet-li-dedlajn-dlya-donbassa.html>

Додонова В.І. Як українці ставляться до конфлікту на Донбасі. <https://uisgda.com/ua/kak-ukraincy-otnosyatsya-k-konfliktu-na-donbasse.html>

Додонова В.І. Как украинцы относятся к конфликту на Донбассе. <https://uisgda.com/ru/kak-ukraincy-otnosyatsya-k-konfliktu-na-donbasse.html>

Додонова В.І. Проблема відповідальності журналістів за якість інформації в умовах війни на Сході України. Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: ідеї миру та ненасильства у змінах

глобального порядку Матеріали VII Міжнародної наукової конференції 24 березня 2017 року. Запоріжжя: КСК-Альянс, 2017: 15-17.

Додонов Р.О. До питання про «інвентаризацію» світового досвіду примирення. Соціальне прогнозування та проектування майбутнього країни: ідеї миру та ненасильства у змінах глобального порядку. Матеріали VII Міжнародної наукової конференції 24 березня 2017 року. Запоріжжя, КСК-Альянс, 2017: 13-15.

Додонова В.І. До чого прагнуть і кому довіряють українці. <https://uisgda.com/ua/k-chemu-stremyatsya-i-komu-doverayayut-ukraincy.html>

Додонова В.І. К чему стремятся и кому доверяют украинцы. <https://uisgda.com/ru/k-chemu-stremyatsya-i-komu-doverayayut-ukraincy.html>

Додонов Р.А. О российском антикоррупционном движении, Брест-Литовском мире и надежде на завершение конфликта. <https://uisgda.com/ru/pro-rosijskij-antikorupcijnij-ruh-brest-litovskij-mir-ta-spodivannya-na-zavershennya-konfliktu.html>

Додонов Р.О. Про російський антикорупційний рух, Брест-Литовський мир та сподівання на завершення конфлікту. <https://uisgda.com/ua/pro-rosijskij-antikorupcijnij-ruh-brest-litovskij-mir-ta-spodivannya-na-zavershennya-konfliktu.html>

Додонова В.І. Довіра як предмет філософського дискурсу. Філософія. Людина. Сучасність: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького національного університету імені Василя Стуса, 4-5 квітня 2017 р. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017: 19-23.

Додонов Р.О. Постсучасні рецепції методології постмодернізму в масовій свідомості. Філософія. Людина. Сучасність. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького університету. 4-5 квітня 2017 р. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017: 145-149.

Додонова В.І. Військові збори в ОРДЛО. Погляд з України. <https://uisgda.com/ua/voinskie-sbory-v-ordlo.-vzglyad-iz-ukrainy.html>

Додонова В.І. Воинские сборы в ОРДЛО. Взгляд из Украины. <https://uisgda.com/ru/voinskie-sbory-v-ordlo.-vzglyad-iz-ukrainy.html>

Додонова В.І. Використання дискурсу як інструменті ведення війни (на прикладі Донбасу). *Гібридна війна: in verbo et in praxi*. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017: 237-272.

Додонов Р.О. Вступ. Російський погляд на концепцію гібридної війни. Висновки. *Гібридна війна: in verbo et in praxi*. Вінниця, ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017: 4-8, 94-133, 380-385.

Додонов Р.О. Колоніальний дискурс в російській історії: pro et contra. Виклики постколоніалізму: філософія, релігія, освіта. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 18-19 травня 2017 року. Київ, Видавництво НПУ імені М.П. Драгоманова, 2017: 10-12.

Dodonov Roman. Conflictological and polemologic paradigms in the research of armed conflicts of today. International Internet Conference Future of

Secular Western Civilization in Globalization Processes. May 31, 2017. Kyiv-Brussels-Rome. Proceedings of the Conference. Volume I, Part 1. Kyiv, 2017: 14-16. <https://uisgda.com/assets/files/zbirnik-konferencii.pdf>

Додонов Р.О. «Доктрина Герасимова» як крок у розробці концепції гібридної війни. Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції 9 червня 2017 р. Маріуполь: ДонДУУ, 2017: 11-15.

Roman Dodonov, Hryhorii Kovalskyi, Vera Dodonova, Maryna Kolinko. Polemological Paradigm of Hybrid War Research. *Philosophy and Cosmology*. 2017. V. 19: 97-109.

Додонова В.І. Феномен довіри у дзеркалі соціально-філософського дискурсу. *Культурологічний вісник*. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. Вип. 37(1). Запоріжжя, Просвіта, 2017: 79-85.

Додонов Р.О. Історичний досвід легітимації окупованих територій. *Культурологічний вісник*. Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. Вип. 37(1). Запоріжжя: Просвіта, 2017: 11-17.

Додонов Р.О. Історична пам'ять як інструмент гібридної агресії. Філософські обрії сьогодення. Збірник статей, тез і доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції. Херсон, ХДАУ, 2017: 95-98.

Додонова В.І. Політична дискурсологія й проблема відповідальності журналістів за якість інформації. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. Одеса, 2017. Випуск 15: 45-49.

Додонова В.І. Історична травма в фокусі проблематики соціальної філософії. *Київські філософські студії*. Матеріали наукової конференції 17-18 травня 2018 р. К., Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018.

Додонов Р.О. Постмодернізм – старший брат постправди. *Київські філософські студії*. Матеріали наукової конференції 17-18 травня 2018 р. К., Київський університет імені Бориса Грінченка, 2018.

Dodonov Roman. The Institutionalization of the Politics of Memory. *Cxid*. 2018. № 1(153): 98-102.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Додонова В.І., Додонов Р.О.

МОНОЛОГИ ПРО ДОНБАС

Вибрані праці з проблематики східноукраїнського конфлікту

В оформленні збірки були використані малюнки, оприлюднені у відкритому доступі в мережі Інтернет, а також світлини з архівів авторів і проф. Д.М. Титаренка.

Редактор: Г.В. Тимофєєва

Підписано до друку 15.05.18
Папір офсетний
Друк офсетний
Умов. друк. арк. 19,47

Формат 84х60/16
Гарнітура Times New Roman.
Наклад 100 прим
Обл.-вид. арк. 14,48

Видавець:
ФОП Халіков Руслан Халікович,
Св. № ДК, № 5346 від 17.05.2017
e-mail: halikoffr@gmail.com

Віддруковано з оригіналів замовника:
ФОП Корзун Д.Ю.,
м.Вінниця, вул. 600-річчя, 21
e-mail: info@tvoru.com.ua